

महाराष्ट्र शासन

शासन निर्णय क्र.मऔधो-२०२३/प्र.क्र.१८७/उद्योग-२

उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग,

मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.

दिनांक : ३१ डिसेंबर, २०२५

प्रस्तावना :-

महाराष्ट्र हे भारताच्या प्रगतीचे नेतृत्व करणारे राज्य असून, देशाच्या आर्थिक परिप्रेक्ष्यात एक प्रमुख निर्णायक शक्ती आहे. राष्ट्रीय सकल देशांतर्गत उत्पादनात (GDP) महाराष्ट्राचा वाटा १३.६% पेक्षा अधिक असून राज्याने २०३० पर्यंत ट्रिलियन-डॉलर अर्थव्यवस्था बनण्याचा निर्धार केलेला आहे. आर्थिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये राज्याच्या सकल राष्ट्रीय उत्पादनामध्ये महाराष्ट्रातील उद्योग क्षेत्राचा वाटा २५% आहे तर सेवा क्षेत्राचा वाटा ६४% आहे. राज्याचा प्रगत उत्पादन, हरित तंत्रज्ञान आणि शाश्वत पद्धतींवर असलेला रणनीतिक भर औद्योगिक नवोन्मेषातील राज्याची बांधीलकी दर्शवितो. आर्थिक वर्ष २०२४-२५ मध्ये देशातील थेट परकीय गुंतवणुकीत (FDI) महाराष्ट्राचा सर्वाधिक सुमारे ३१% वाटा असून, महाराष्ट्राची गतिमान आणि गुंतवणूकदार-अनुकूल आर्थिक परिस्थिती दर्शवितो, जो औद्योगिक विकास आणि नवोन्मेषाला प्रोत्साहन देणाऱ्या रणनीतिक धोरणांमुळे मजबूत झाला आहे. पायाभूत सुविधा विकास हा महाराष्ट्राच्या आर्थिक यशाचा एक प्रमुख सक्षमकर्ता आहे.

राज्याचे सेवा क्षेत्र हे अर्थव्यवस्थेला चालना देणारे स्रोत आहे. सेवाक्षेत्राच्या वाढीत महत्त्वाचे योगदान देणाऱ्या व्यापार, हॉटेल्स, परिवहन, संप्रेषण आणि प्रसारणासंबंधीत सेवा यांसारख्या प्रमुख उप-क्षेत्रांनी भक्कम कामगिरी दर्शविली आहे. महाराष्ट्राच्या अर्थव्यवस्थेत सेवा क्षेत्राचे प्राबल्य राज्याचे शहरी व औद्योगिक वैशिष्ट्य आधोरेखित करते. मुंबई व पुणे ही प्रमुख सेवा केंद्रे म्हणून कार्यरत असून त्यातून निर्माण होणाऱ्या सकारात्मक परिणामांचा लाभ राज्यातील टियर-२ व टियर-३ शहरांपर्यंत पोहचत आहेत.

महाराष्ट्र आर्थिक सल्लागार परिषदेने (MEAC) राज्याला ट्रिलियन-डॉलर अर्थव्यवस्था बनविण्यासाठी महत्त्वाकांक्षी आराखडा सादर केला आहे. परिषदेने उत्पादन क्षेत्राला या वाढीचा निर्णायक चालना देणारा घटक मानले असून, विद्यमान उद्योगांचा विस्तार व निवडक महत्त्वाच्या क्षेत्रांत नवीन उद्योगांना आकर्षित करून राज्याच्या सकल देशांतर्गत उत्पादनातील त्याचा वाटा लक्षणीयरीत्या वाढवण्याचे ध्येय आहे. औद्योगिक धोरण-२०१९ मुळे अनुकूल व्यवसाय वातावरण निर्माण करून, सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योगांना (MSMEs) प्रोत्साहन देऊन आणि सर्वसमावेशक, प्रादेशिकदृष्ट्या संतुलित आणि पर्यावरणीयदृष्ट्या शाश्वत विकासाला प्रोत्साहन देऊन औद्योगिक गुंतवणूक आकर्षित करण्यात महाराष्ट्राने अग्रगण्य स्थान राखण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली आहे. वेगाने विकसित होत असलेले जागतिक आर्थिक परिदृश्य आणि तांत्रिक प्रगती ओळखून, राज्य या आव्हानांना सामोरे जाण्यासाठी, विद्यमान ताकदींवर भर देण्यासाठी आणि जागतिक बाजारपेठेत महाराष्ट्राची स्पर्धात्मकता राखून नाविन्यपूर्ण उपाययोजना सादर करण्यासाठी एक नवीन उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा धोरण तयार करण्यात आले आहे.

महाराष्ट्राचे नवीन उद्योग, गुंतवणूक व सेवा धोरण पुढील दशकासाठी एक परिवर्तनाचा मार्ग दर्शविते. या धोरणाचे उद्दीष्ट महाराष्ट्राला एक प्रमुख जागतिक व्यवसाय गंतव्यस्थान (Global Business Destination) म्हणून प्रस्थापित करणे असून भरीव गुंतवणूक आकर्षित करणे, नवोन्मेषाला चालना देणे व तंत्रज्ञानाचा अवलंब वाढवणे हा या धोरणाचा उद्देश आहे. या धोरणात प्रामुख्याने प्रगत उत्पादन तंत्रज्ञानाला प्रोत्साहन देणे, पायाभूत सुविधांचा विकास वाढवणे, शाश्वत व हरित उत्पादन पद्धतींना चालना देणे तसेच सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग (MSME) क्षेत्राला बळकटी देणे यांचा समावेश आहे. व्यवसाय सुलभता वाढवून, एकल खिडकी प्रणाली मजबूत करून आणि अनुकूल नियामक वातावरण तयार करून हे धोरण राज्याला अत्याधुनिक उत्पादन व

औद्योगिक विकासासाठी एक अग्रगण्य जागतिक व्यवसाय गंतव्यस्थान म्हणून महाराष्ट्राचे स्थान अधिक भक्कम करण्याचा प्रयत्न करते.

नवोन्मेषाला चालना देण्यासाठी आणि राज्याला भारतातील ट्रिलियन-डॉलरची अर्थव्यवस्था निर्माण करणारे पहिले राज्य बनविण्याकरीता स्मार्ट उत्पादनावर लक्ष केंद्रित करणे, मोठ्या प्रमाणात रोजगार निर्मिती करणे, शाश्वतता व स्वावलंबनाला चालना देणे, समावेशक वाढ सुनिश्चित करणे तसेच एक सुलभ व्यवसाय वातावरण निर्माण करून महाराष्ट्राला गुंतवणुकीसाठी एक विश्वासार्ह जागतिक हब बनवणे हा धोरणाचा दृष्टिकोन आहे. त्या अनुषंगाने महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक व सेवा धोरण-२०२५ जाहीर करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

विकसित महाराष्ट्र २०४७ साठी क्षमता बांधणीकरीता “इन्व्हेस्ट महाराष्ट्र (Invest Maharashtra)” या एकसंध डिजिटल व्यासपीठाची निर्मिती करणे, त्याद्वारे सर्व क्षेत्रांतील प्रकल्पांना एकत्रित करून महाराष्ट्रातील गुंतवणूक प्रकल्पांचे सुव्यवस्थित अखंड गुंतवणूक व्यासपीठ विकसित करणे, संतुलित, न्याय्य आणि शाश्वत रोजगार समृद्ध वाढ निर्माण करणे, राज्यभर मूल्यवर्धित औद्योगिकीकरणाला गती देणे, प्रादेशिक विकास आणि दरडोई उत्पन्न वाढीला प्रोत्साहन देणे भांडवल कार्यक्षमता वाढवणे, शाश्वत सुधारणा, क्षेत्रीय स्पर्धात्मकता आणि क्लायमेट-स्मार्ट औद्योगिकीकरणद्वारे महाराष्ट्राला जागतिक व्यवसाय गंतव्यस्थान म्हणून स्थापित करण्यासाठी, उत्पादन व सेवा क्षेत्रातील प्रकल्पांकरीता वित्तीय तसेच बिगर-वित्तीय प्रोत्साहने, व्यवसाय सुलभता, संस्थात्मक संरचना तसेच केंद्र व राज्य शासनाच्या इतर धोरणांचे व कार्यक्रमांचे अभिसरण करणे या बाबींवर विशेष भर देणे आवश्यक आहे. या सर्व बाबी साकल्याने विचारात घेवून महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक व सेवा धोरण-२०२५ तयार करण्यात आले असून राज्य मंत्रिमंडळाच्या दिनांक ११.१२.२०२५ रोजी संपन्न झालेल्या बैठकीत त्यावर सखोल व सविस्तर चर्चा करून त्यास मान्यता देण्यात आली आहे. सदर पार्श्वभूमीवर पुढीलप्रमाणे शासनाची मान्यता प्रदान करण्यात येत आहे.

- १) महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक व सेवा धोरण-२०२५ यास मान्यता देण्यात येत आहे (**मराठी धोरण “परिशिष्ट-१” व इंग्रजी धोरण “परिशिष्ट-२” सोबत जोडले आहे**). सदर धोरणाचा कालावधी ५ वर्षे अथवा नवीन धोरण जाहीर होईपर्यंत वैध असेल.
- २) उद्योग विभागाचे नाव बदलून *उद्योग, गुंतवणूक व सेवा विभाग (Industries, Investment and Services Department)* असे करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. तसेच उद्योग विभागाच्या अधिपत्याखालील उद्योग संचालनालयाचे नाव *उद्योग आयुक्तालय (Commissionerate of Industries)* असे करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
- ३) 'इन्व्हेस्ट महाराष्ट्र' या राज्याच्या धोरणात्मक उपक्रमास कंपनी अधिनियम, २०१३ अंतर्गत कलम ८ कंपनी किंवा संस्था म्हणून स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. याकरीता रु. ३,००० कोटीची अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
- ४) सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांच्या योजनांची अंमलबजावणी अधिक प्रभावीपणे करण्यासाठी स्वतंत्र *सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम आयुक्तालय (Commissionerate of MSME)* निर्माण करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
- ५) सेवा आधारित उद्योग आणि उद्योन्मुख तंत्रज्ञानाच्या विकासाचे मार्गदर्शन करण्यासाठी स्वतंत्र *सेवा आयुक्तालय (Commissionerate of Services)* निर्माण करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
- ६) सदर धोरणाच्या अंमलबजावणीसाठी उत्पादन व सेवा क्षेत्रातील प्रकल्पांच्या प्रोत्साहनांकरीता धोरण कालावधीत रु.१,१८,२७५ कोटी इतक्या अंदाजित खर्चास मान्यता देण्यात येत आहे. तसेच त्याकरीता आवश्यकतेनुसार अतिरिक्त निधी उपलब्ध करून देण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

- ७) धोरणात प्रस्तावित प्रोत्साहने ही सामुहिक प्रोत्साहन योजनेंतर्गत संबंधित औद्योगिक व सेवा घटकांना अदा करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. तसेच प्रचलित सामुहिक प्रोत्साहन योजना-२०१९ यामध्ये धोरणातील तरतुदीनुसार आवश्यक सुधारणा करण्यात येऊन नवीन सामुहिक प्रोत्साहन योजना जाहीर करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
- ८) राज्यात अतिरिक्त थेट परकीय गुंतवणूक (FDI) आणण्याच्या अनुषंगाने त्यासंदर्भातील मार्गदर्शक सूचना (Operational Guidelines) शासन मान्यतेने स्वतंत्ररित्या निर्गमित करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

२. मा. मंत्रिमंडळाने दिलेली मान्यता विचारात घेऊन, या शासन निर्णयातील संबंधित तरतुदींच्या संदर्भात विविध विभागांकडून स्वतंत्रपणे शासन निर्णय/अधिसूचना तातडीने निर्गमित करणे आवश्यक आहे. त्यानुसार संबंधित विभागांकडून तत्संबंधी आदेश/ मार्गदर्शक तत्वे/ शासन निर्णय/ विकास नियंत्रण नियमावलीत सुधारणा/ अधिसूचना तातडीने निर्गमित करण्याबाबत कार्यवाही करण्यात यावी.

३. महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक व सेवा धोरण-२०२५ यातील मराठी भाषेतील तरतुदींच्या अर्थविवरणासाठी इंग्रजी भाषेतील तरतुदी विचारात घेण्यात याव्यात. सदर धोरणातील तरतुदींचे अर्थविवरण करण्याचा अधिकार शासनास असेल व तो अंतिम समजण्यात येईल.

४. सदर शासन निर्णय मा. मंत्रिमंडळाच्या दिनांक ११.१२.२०२५ रोजी संपन्न झालेल्या बैठकीत मा. मंत्रिमंडळाने दिलेल्या मान्यतेनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

५. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात आला असून, त्याचा संकेतांक २०२५१२३१३३२४९७९१० असा आहे. हा शासन निर्णय डिजिटल स्वाक्षरीने सांक्षारित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(डॉ. पी. अन्बलगन)
सचिव (उद्योग), महाराष्ट्र शासन

प्रति,

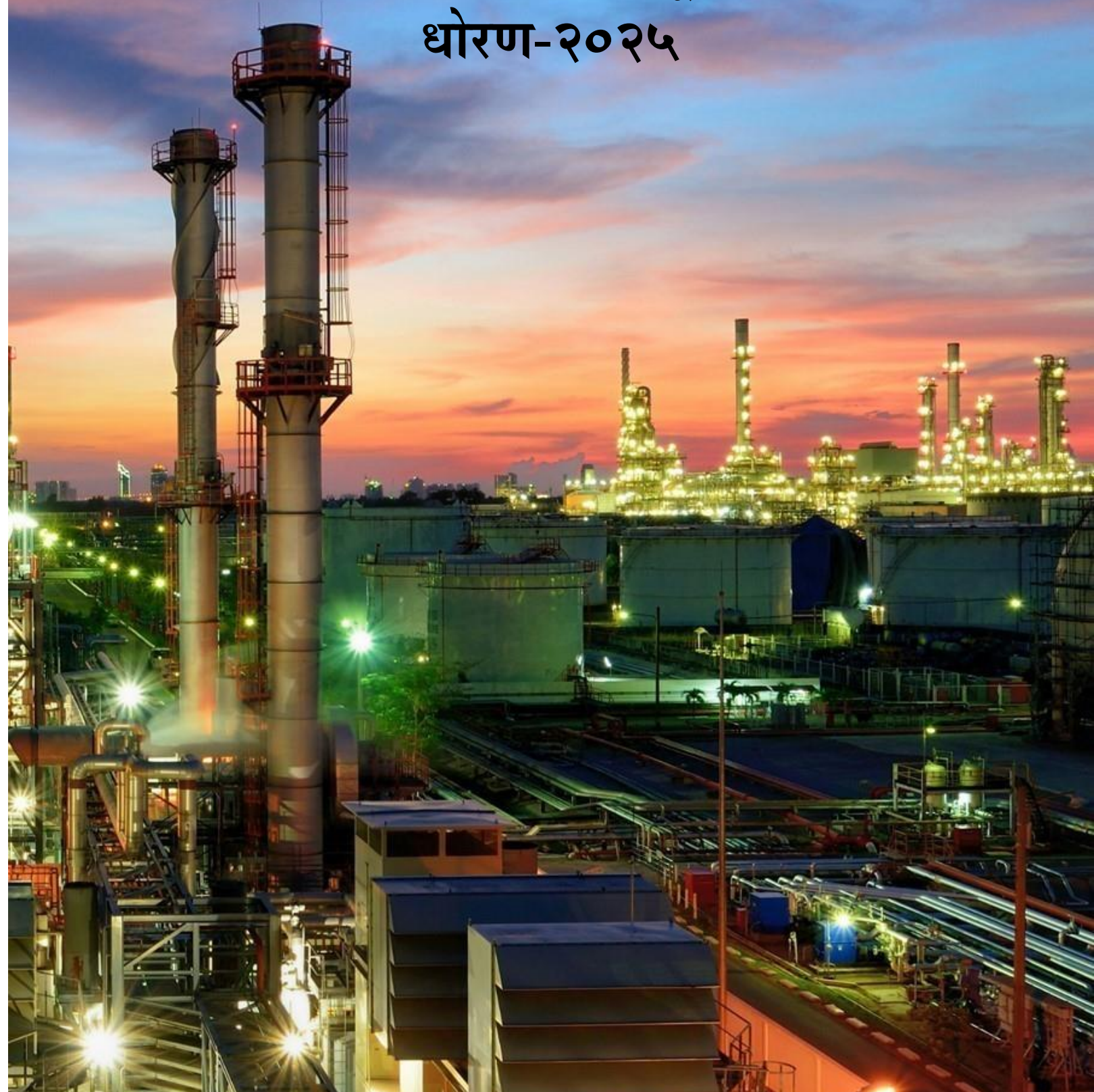
१. मा.सभापती,विधानपरिषद यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय,विधानभवन, मुंबई.
२. मा. अध्यक्ष,विधानसभा यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई.
३. मा. उपसभापती, विधान परिषद यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
४. मा. उपाध्यक्ष,विधानसभा यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई.
५. मा. विरोधी पक्षनेता,महाराष्ट्र विधान परिषद यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधान मंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई.
६. मा. विरोधी पक्षनेता,महाराष्ट्र विधानसभा यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई.
७. मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई.
८. मा.मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव,मुख्यमंत्री सचिवालय, मंत्रालय, मुंबई.
९. मा.उप मुख्यमंत्री तथा मंत्री (नगर विकास) यांचे प्रधान सचिव,मुख्यमंत्री सचिवालय, मंत्रालय, मुंबई.
१०. मा.उप मुख्यमंत्री तथा मंत्री (वित्त व नियोजन) यांचे सचिव, मुख्यमंत्री सचिवालय, मंत्रालय, मुंबई.
११. मा. मंत्री (उद्योग) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

१२. मा. राज्य मंत्री (उद्योग) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
१३. मा. मंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
१४. मा. राज्य मंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
१५. अपर मुख्य सचिव (वित्त), वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१६. अपर मुख्य सचिव (महसूल), महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१७. अपर मुख्य सचिव (नवि-१), नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१८. अपर मुख्य सचिव, सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१९. अपर मुख्य सचिव (ऊर्जा), उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२०. अपर मुख्य सचिव, कौशल्य विकास, उद्योजकता व नाविन्यता विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२१. अपर मुख्य सचिव, कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धविकास व मत्स्यसंवर्धन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२२. प्रधान सचिव, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२३. प्रधान सचिव, सामान्य प्रशासन (माहिती व तंत्रज्ञान) विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२४. प्रधान सचिव, ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२५. प्रधान सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२६. प्रधान सचिव (कामगार), उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२७. प्रधान सचिव, पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२८. प्रधान सचिव (नवि-२), नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२९. प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
३०. प्रधान सचिव (पर्यटन), पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
३१. सचिव (सांस्कृतिक कार्य), पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
३२. सचिव, वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
३३. सर्व अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/ सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग.
३४. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, अंधेरी (पूर्व), मुंबई.
३५. विकास आयुक्त (उद्योग), उद्योग संचालनालय, मुंबई.
३६. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र इंडस्ट्रीयल टाऊनशिप लि., मुंबई.
३७. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक आणि गुंतवणूक महामंडळ मर्या., मुंबई.
३८. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित, मुंबई.
३९. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळ, मुंबई.
४०. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ, मुंबई.
४१. सर्व महानगरपालिका आयुक्त.
४२. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य वीज वितरण कंपनी लिमिटेड, मुंबई.
४३. व्यवस्थापकीय संचालक, सिडको, मुंबई.
४४. विभागीय आयुक्त, कोकण/पुणे/नाशिक/नागपूर/छत्रपती संभाजीनगर/अमरावती.
४५. नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
४६. सर्व सह सचिव /अवर सचिव/ कक्ष अधिकारी (उद्योग), उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
४७. प्रधान सचिव (उद्योग) यांचे स्वीय सहायक, उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
४८. उप सचिव (उद्योग-२) यांचे स्वीय सहायक, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
४९. निवड नस्ती (उद्योग-२).

परिशिष्ट-१

महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक व सेवा धोरण-२०२५

अनुक्रमणिका

प्रस्तावना	३
प्रकरण १: धोरणाचा आढावा (दृष्टिकोन व उद्दीष्टे)	५
प्रकरण २: उद्दिष्ट १. संस्थात्मक सुधारणा - विकसीत महाराष्ट्र-२०४७ साठी क्षमता बांधणी संरचनात्मक सुधारणा (सुशासन आणि कार्यक्षमता; गुंतवणूक प्रोत्साहनाला गती देणे; पुढील पिढी: व्यवसाय सुलभता) परिसंस्थेचे पोषण (औद्योगिक पायाभूत सुविधा आणि स्मार्ट उत्पादन; गतिमान धोरण परिसंस्था; प्राधान्य क्षेत्र (उत्पादन); एमएसएमई: पुढील स्तरावरील वाढ; उद्योग म्हणून सेवा क्षेत्र आणि प्राधान्य क्षेत्र; संशोधन आणि विकास आणि नवोन्मेष; उत्कृष्टता पुरस्कार)	७
प्रकरण ३: उद्दिष्ट २. शाश्वत वाढ - संतुलित, न्याय्य आणि शाश्वत रोजगार समृद्ध वाढ निर्माण करणे रोजगार आणि समावेशकता (रोजगार सहाय्य; व्यवसाय केंद्रे म्हणून जिल्हा; समावेशकता उपाययोजना) कौशल्य विकास आणि शाश्वतता (कामगारांचे कौशल्य विकास; शाश्वत आणि चक्रीय अर्थव्यवस्था)	४६
प्रकरण ४: उद्दिष्ट ३. वाढलेली स्पर्धात्मकता - अर्थपूर्ण बदल घडवून आणण्यासाठी भांडवल कार्यक्षमता वाढवणे आर्थिक प्रोत्साहन (उद्योग प्रकारानुसार (एमएसएमई, मोठे, विशाल आणि अति विशाल); उद्योग म्हणून सेवा; अँकर व्हॅंडर; आयात पर्याय; उदयोन्मुख जिल्हे; सर्व कार्यबल गटांना बळकट करणे; शाश्वतता आणि उत्कृष्टता) वित्तपुरवठा प्रवेश वाढवणे (सरकारी संस्थांसाठी; उपक्रमांसाठी)	५५
जोडपत्रे जोडपत्र १: तालुके / क्षेत्रांचे वर्गीकरण जोडपत्र २: सेवा क्षेत्र वर्गीकरण जोडपत्र ३: एनएसडीसी अंतर्गत उल्लेखित ३६ क्षेत्र निहाय कौशल्य परिषदा जोडपत्र ४: संक्षेपांची यादी	७१

प्रस्तावना

महाराष्ट्र हे भारताच्या प्रगतीचे नेतृत्व करणारे राज्य असून, देशाच्या आर्थिक परिप्रेक्ष्यात एक प्रमुख निर्णायक शक्ती आहे. राष्ट्रीय सकल देशांतर्गत उत्पादनात (GDP) महाराष्ट्राचा वाटा १३.६% पेक्षा अधिक आहे. राज्याने २०३० पर्यंत ट्रिलियन-डॉलर अर्थव्यवस्था बनण्याचा निर्धार केलेला आहे.

आर्थिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये राज्याच्या सकल राष्ट्रीय उत्पादनामध्ये महाराष्ट्रातील उद्योग क्षेत्राचा वाटा २५% आहे तर सेवा क्षेत्राचा वाटा ६४% आहे. राज्याचा प्रगत उत्पादन, हरित तंत्रज्ञान आणि शाश्वत पद्धतींवर असलेला रणनितीक भर औद्योगिक नवोन्मेषातील राज्याची बांधीलकी दर्शवितो. आर्थिक वर्ष २०२४-२५ मध्ये देशातील थेट परकीय गुंतवणुकीत (FDI) महाराष्ट्राचा सर्वाधिक सुमारे ३१% वाटा असून, महाराष्ट्राची गतिमान आणि गुंतवणूकदार-अनुकूल आर्थिक परिस्थिती दर्शवितो, जी औद्योगिक विकास आणि नवोन्मेषाला प्रोत्साहन देणाऱ्या रणनितीक धोरणांमुळे मजबूत झाली आहे.

राज्याचे सेवा क्षेत्र हे अर्थव्यवस्थेला चालना देणारे स्रोत आहे. सेवाक्षेत्राच्या वाढीत महत्त्वाचे योगदान देणाऱ्या व्यापार, हॉटेल्स, परिवहन, संप्रेषण आणि प्रसारणासंबंधीत सेवा यांसारख्या प्रमुख उप-क्षेत्रांनी भक्कम कामगिरी दर्शविली आहे. महाराष्ट्राच्या अर्थव्यवस्थेत सेवा क्षेत्राचे प्राबल्य राज्याचे शहरी व औद्योगिक वैशिष्ट्य आधारेखित करते. मुंबई व पुणे ही प्रमुख सेवा केंद्रे म्हणून कार्यरत असून त्यातून निर्माण होणाऱ्या सकारात्मक परिणामांचा लाभ राज्यातील टियर-२ व टियर-३ शहरांपर्यंत पोहचत आहेत.

पायाभूत सुविधा विकास हा महाराष्ट्राच्या आर्थिक यशाचा एक प्रमुख सक्षमकर्ता आहे. राज्यात ३.२८ लाख कि.मी. पेक्षा अधिक रस्त्यांचे जाळे व सुमारे ६३१०.९४ कि.मी. रेल्वेचे जाळे सर्वत्र पसरलेले असल्याने माल व प्रवासी वाहतूक कार्यक्षम हालचाल सुलभ करतात (मार्च-२०२४). मुंबई बंदर व जवाहरलाल नेहरू पोर्ट प्राधिकरण (JNPA) हे देशातील निम्म्याहून अधिक कंटेनर वाहतूक हाताळतात. याशिवाय, जवाहरलाल नेहरू पोर्ट प्राधिकरणाने प्रकाशित केलेल्या कार्यचलन कामगिरी दर्शकानुसार (Operating Performance Profile) या बंदराने सन २०२४-२५ या आर्थिक वर्षात ७.३० दशलक्ष TEUs कंटेनर्सची वाहतूक हाताळली. हे सर्व प्रमुख बंदरांद्वारे हाताळल्या जाणाऱ्या एकूण कंटेनर वाहतुकीच्या अंदाजे ५३.९३% आहे, जे १३.५४१ दशलक्ष TEUs होते. तसेच, आगामी नवी मुंबई आंतरराष्ट्रीय विमानतळाची क्षमता ९ कोटी प्रवासी आणि २५ लाख मेट्रिक टन माल हाताळण्याची असून ते पूर्ण क्षमतेसह कार्यान्वित झाल्यानंतर राज्याच्या हवाई संपर्कात व आर्थिक संधीमध्ये लक्षणीय वाढ होईल.

महाराष्ट्र आर्थिक सल्लागार परिषदेने (MEAC) राज्याला ट्रिलियन-डॉलर अर्थव्यवस्था बनविण्यासाठी महत्त्वाकांक्षी आराखडा सादर केला आहे. परिषदेने उत्पादन क्षेत्राला या वाढीचा निर्णायक चालना देणारा घटक मानले असून, विद्यमान उद्योगांचा विस्तार व निवडक महत्त्वाच्या क्षेत्रांत नवीन उद्योगांना आकर्षित करून राज्याच्या सकल देशांतर्गत उत्पादनातील त्याचा वाटा लक्षणीयरीत्या वाढवण्याचे ध्येय आहे.

औद्योगिक धोरण-२०१९ मुळे अनुकूल व्यवसाय वातावरण निर्माण करून, सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योगांना (MSMEs) प्रोत्साहन देऊन आणि सर्वसमावेशक, प्रादेशिकदृष्ट्या संतुलित आणि पर्यावरणीयदृष्ट्या शाश्वत विकासाला प्रोत्साहन देऊन औद्योगिक गुंतवणूक आकर्षित करण्यात महाराष्ट्राने अग्रगण्य स्थान राखण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली आहे. वेगाने विकसित होत असलेले जागतिक आर्थिक परिदृश्य आणि तांत्रिक प्रगती ओळखून, राज्य या आव्हानांना तोंड देण्यासाठी, विद्यमान ताकदींवर भर देण्यासाठी आणि जागतिक बाजारपेठेत महाराष्ट्राची स्पर्धात्मकता राखण्यासाठी नाविन्यपूर्ण उपाययोजना सादर करण्यासाठी एक नवीन उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा धोरण तयार करण्यात आले आहे.

महाराष्ट्राचे नवीन उद्योग, गुंतवणूक व सेवा धोरण पुढील दशकासाठी एक परिवर्तनाचा मार्ग दर्शविते. या धोरणाचे उद्दीष्ट महाराष्ट्राला एक प्रमुख जागतिक व्यवसाय गंतव्यस्थान (Global Business Destination) म्हणून प्रस्थापित करणे असून भरीव गुंतवणूक आकर्षित करणे, नवोन्मेषाला चालना देणे व तंत्रज्ञानाचा अवलंब वाढवणे हा या

धोरणाचा उद्देश आहे. या धोरणाच्या प्रमुख क्षेत्रांमध्ये प्रगत उत्पादन तंत्रज्ञानाला प्रोत्साहन देणे, पायाभूत सुविधांचा विकास वाढवणे, शाश्वत व हरित उत्पादन पध्दतींना चालना देणे तसेच सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग (MSME) क्षेत्राला बळकटी देणे यांचा समावेश आहे. व्यवसाय सुलभता वाढवून, एक खिडकी प्रणाली मजबूत करून आणि अनुकूल नियामक वातावरण तयार करून हे धोरण राज्याला अत्याधुनिक उत्पादन व औद्योगिक विकासासाठी एक अग्रगण्य जागतिक व्यवसाय गंतव्यस्थान म्हणून महाराष्ट्राचे स्थान अधिक भक्कम करण्याचा प्रयत्न करते.

महाराष्ट्र या महत्त्वाकांक्षी प्रवासाला सुरुवात करत असताना, नवीन उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा धोरण परिवर्तनकारी बदलासाठी उत्प्रेरक म्हणून काम करेल, शाश्वत आणि सर्वसमावेशक विकासाला चालना देईल आणि त्याचबरोबर जागतिक स्तरावरील एक आघाडीचे व्यवसाय केंद्र म्हणून राज्याचे स्थान मजबूत करेल.

प्रकरण १ : धोरणाचा आढावा

अ) धोरणाचा दृष्टिकोन

नवोन्मेषाला चालना देण्यासाठी आणि राज्याला भारतातील ट्रिलियन-डॉलरची अर्थव्यवस्था निर्माण करणारे पहिले राज्य बनविण्याकरीता स्मार्ट उत्पादनावर लक्ष केंद्रित करणे, मोठ्या प्रमाणात रोजगार निर्मिती करणे, शाश्वतता व स्वावलंबनाला चालना देणे, समावेशक वाढ सुनिश्चित करणे तसेच एक सुलभ व्यवसाय वातावरण निर्माण करून महाराष्ट्राला गुंतवणुकीसाठी एक विश्वासार्ह जागतिक हब बनवणे हा धोरणाचा दृष्टिकोन आहे.

ब) धोरणाची उद्दिष्टे

१. संस्थात्मक सुधारणा - विकसित महाराष्ट्र २०४७ साठी क्षमता बांधणी: “इन्व्हेस्ट महाराष्ट्र (Invest Maharashtra)” या एकसंध डिजिटल व्यासपीठ निर्मिती करणे, त्याद्वारे सर्व क्षेत्रांतील प्रकल्पांना एकत्रित करून महाराष्ट्रातील गुंतवणूक प्रकल्पांची सुव्यवस्थित अखंड गुंतवणूक व्यासपीठ विकसित करणे. या व्यासपीठाद्वारे महाराष्ट्रातील आंतर-क्षेत्रीय गुंतवणूक पाईपलाइन्सना जागतिक आणि देशांतर्गत गुंतवणूकदारांसाठी उपलब्ध असलेल्या एकल-दृश्य डिजिटल स्वरूपात सुलभीकरण करण्यात येईल. याव्यतिरिक्त, उद्योग विभागांतर्गत ‘उद्योग’, ‘एमएसएमई’ आणि ‘सेवा’ यासाठी समर्पित आयुक्तालये निर्माण करण्यात येतील व यासाठी विभागाचे ‘उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभाग’ असे नामकरण करण्यात येईल.

२. शाश्वत वाढ - संतुलित, न्याय्य आणि शाश्वत रोजगार समृद्ध वाढ निर्माण करणे:

राज्यभर मूल्यवर्धित औद्योगिकीकरणाला गती देण्याकरीता:

- महाराष्ट्राच्या अर्थव्यवस्थेत उद्योग क्षेत्रांचा वाटा २०२४ मध्ये २५% GSVA वरून २०३६ मध्ये २७% आणि २०४७ पर्यंत ३०% पर्यंत वाढवणे व उत्पादनाचा वाटा आर्थिक वर्ष २०२५ मध्ये १३.८% वरून २०४७ पर्यंत २०% पर्यंत वाढवण्याचा आराखडा निश्चित करण्याच्या दृष्टिकोनाला चालना देणे.
- धोरण कालावधीत उत्पादन आणि सेवांमध्ये सुमारे ५० लाख प्रत्यक्ष रोजगार निर्मिती करणे.
- MSME क्षेत्रातील उद्यम-नोंदणीकृत उद्योगांना १ कोटी (६५ लाख औपचारिक, २५ लाख प्रगतीपथावर, १० लाख उद्यम पोर्टलवर अतिरिक्त जोडले जातील) पर्यंत औपचारिक करणे आणि वाढविणे.
- प्रादेशिक विकास आणि दरडोई उत्पन्न वाढीला प्रोत्साहन देणे.

३. वाढलेली स्पर्धात्मकता - अर्थपूर्ण बदल घडवून आणण्यासाठी भांडवल कार्यक्षमता वाढवणे: शाश्वत सुधारणा, क्षेत्रीय स्पर्धात्मकता आणि क्लायमेट-स्मार्ट औद्योगिकीकरणद्वारे महाराष्ट्राला जागतिक व्यवसाय गंतव्यस्थान (GBD) म्हणून स्थापित करणे. धोरणाचा उद्देश एकूण रु.७०.५ लाख कोटी (\$ ८५० अब्ज) गुंतवणूक आकर्षित करणे आहे, ज्यामध्ये उत्पादनातून ₹ ४१.५ लाख कोटी (\$ ५०० अब्ज) आणि सेवांमधून रु.२९ लाख कोटी (\$३५० अब्ज) यांचा समावेश आहे. धोरणात उत्पादन निर्यातीत रु.१२.४५ लाख कोटी (\$१५० अब्ज) देखील लक्ष्य ठेवण्यात आले आहे.

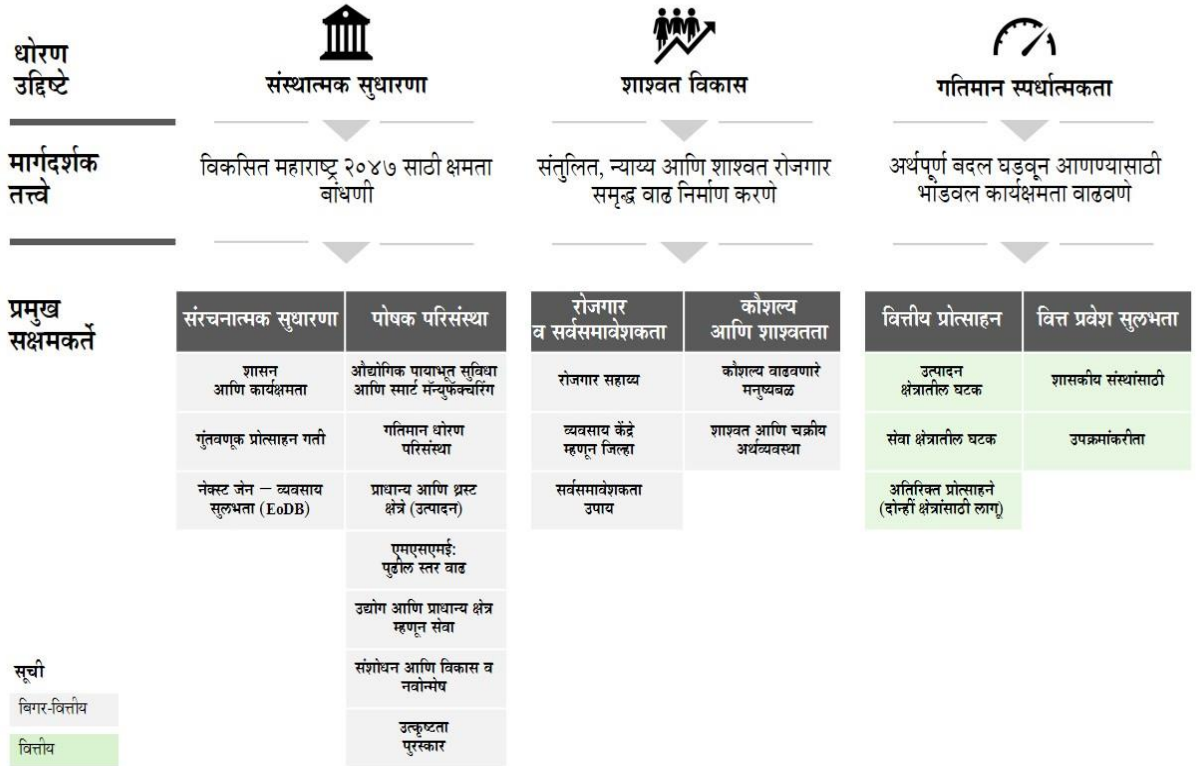
उपरोक्त उद्दिष्ट्ये प्रकरणाच्या स्वरूपात मांडण्यात आलेली आहेत आणि सन २०३० पर्यंत महाराष्ट्राच्या ट्रिलियन-डॉलर अर्थव्यवस्थेच्या विकासाचे प्रमुख चालक म्हणून काम करण्याकरीता विशिष्ट सक्षमकर्त्यांमध्ये वर्गीकृत करण्यात आलेली आहेत.

क) धोरणाची वैधता

हे धोरण जाहीर झालेल्या तारखेपासून पाच वर्षे किंवा पुढील धोरण येईपर्यंत लागू राहिल. धोरणाची परिणामकारकता तपासण्यासाठी धोरणाचा कालावधी संपुष्टात येईपर्यंत वर्षातून एकदा धोरणाचे पुनरावलोकन करण्यात येईल. तथापि, कायदे किंवा नियमांमधील बदलांची अंमलबजावणी करण्यासाठी किंवा धोरणाच्या उद्दिष्टपूर्तीतील परिणामकारकतेचे मूल्यांकन करून, ठरविलेल्या पुनरावलोकन कालावधीपूर्वीही त्यात सुधारणा करण्यात येईल.

धोरण सारांश

उपरोक्त तीन धोरणात्मक उद्दिष्टांना प्रभावीपणे साध्य करण्यासाठी, धोरण संबंधित सक्षमकर्त्यांसह प्रमुख तत्वांच्या संचामार्फत मार्गदर्शन केले जाईल. ही मार्गदर्शक तत्वे धोरणाची उद्दिष्टे संरचित आणि प्रभावी पद्धतीने पूर्ण करण्याची खात्री करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण असून धोरणाच्या अंमलबजावणीचा पाया म्हणून काम करतील. ही तत्वे आणि सक्षमकर्ते खालील आकृतीमध्ये दर्शविल्याप्रमाणे वित्तीय आणि बिगर-वित्तीय अशा दोन मुख्य प्रकारच्या हस्तक्षेपांमध्ये वर्गीकृत केले आहेत. हे वर्गीकरण धोरण चौकटीला समर्थन देणाऱ्या व्यापक रणनीतिक किंवा नियामक कृतींपासून आर्थिक उपाय स्पष्टपणे स्वतंत्र करण्यास मदत करते.

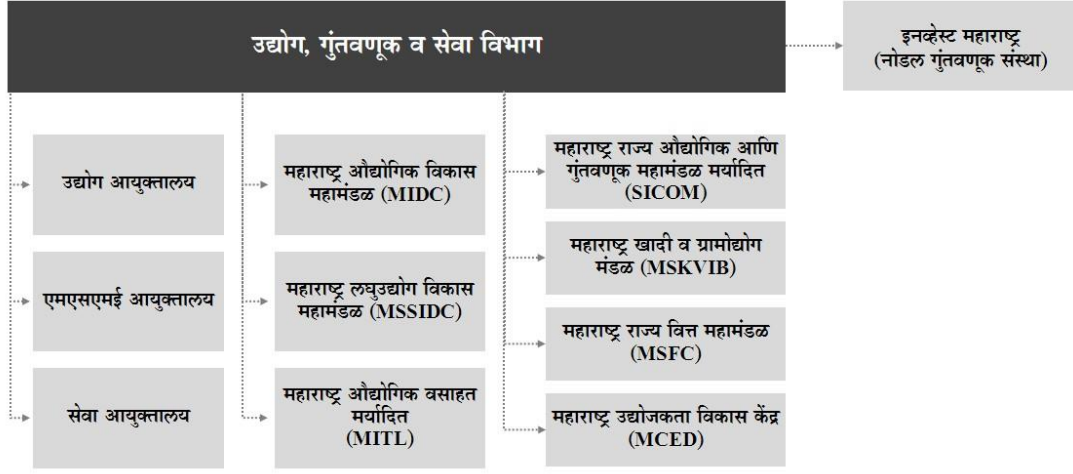

प्रकरण २ : उद्दिष्ट १

संस्थात्मक सुधारणा — विकसित महाराष्ट्र २०४७ साठी क्षमता बांधणी

२.१ संरचनात्मक सुधारणा

२.१.१ सुशासन आणि कार्यक्षमता

उद्योग, गुंतवणूक व सेवा विभागाची रचना

२.१.१ (अ) उद्योग विभागाचे नामकरण

विकसित भारत २०४७ च्या अनुषंगाने, महाराष्ट्र राज्य २०२९ पर्यंत ट्रिलियन डॉलर्स अर्थव्यवस्था बनण्याचे उद्दिष्ट ठेवते. याशिवाय, आर्थिक सल्लागार परिषदेच्या शिफारशीनुसार तसेच नीती आयोगाच्या G-Hub उपक्रमानुसार मुंबई महानगर क्षेत्राला (MMR) विकास केंद्र म्हणून विकसित करण्यासाठी आणि महाराष्ट्रासाठी व्हिजन २०४७ डॉक्युमेंटनुसार वाढीचा प्रमुख आधारामध्ये विशेषतः सेवा आणि उद्योग या दोन प्रमुख क्षेत्रांमधील गुंतवणूक असणार आहे. हे प्रतिबिंबित करण्यासाठी, उद्योग विभागाचे नाव यापुढे “उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभाग” असे करण्यात येत आहे, ज्यामध्ये तीनही क्षेत्रांची सुस्पष्ट जबाबदारी असेल. तसेच, नवीन औद्योगिक धोरणाचे शीर्षक आता ‘उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा धोरण-२०२५’ असे करण्यात येत आहे, जेणेकरून राज्यभरात आंतर-क्षेत्रीय गुंतवणूक आकर्षित होऊन सुलभरित्या अंमलात आणण्यासाठी मदत होईल.

२.१.१ (ब) उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभाग, महाराष्ट्र शासन

महाराष्ट्राचा उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभाग (यापूर्वीचा उद्योग विभाग) ही राज्यातील औद्योगिक विकासाला चालना देण्यासाठी, गुंतवणूक आकर्षित करण्यासाठी तसेच व्यवसाय सुलभतेसाठी धोरणे तयार करून अंमलात आणण्यासाठी जबाबदार असलेली सर्वोच्च संस्था आहे. हा विभाग सर्वसमावेशक आणि प्रादेशिकदृष्ट्या संतुलित विकासावर लक्ष केंद्रित करून, मोठे तसेच सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योगांना समर्थन देतो. त्याचबरोबर नवोन्मेष, पायाभूत सुविधांची निर्मिती आणि उद्योजकता यांना प्रोत्साहन देतो. उद्योग विभाग एक मजबूत संस्थात्मक चौकटीद्वारे कार्य करत असून यामध्ये विविध विशेष संस्थांचा समावेश आहे. या संस्थांच्या एकत्रित प्रयत्नांमुळे महाराष्ट्राचे औद्योगिक परिवर्तन साध्य होत असून राज्याला भारतात व जागतिक स्तरावर एक पसंतीचे गुंतवणूकीचे गंतव्यस्थान म्हणून स्थान प्राप्त होत आहे.

I. 'इन्वेस्ट महाराष्ट्र' उपक्रम

राज्याचा हा धोरणात्मक उपक्रम असून कलम ८ कंपनी किंवा संस्था म्हणून स्थापन करण्यात येईल, ज्याचा उद्देश आर्थिक विकासाला चालना देऊन आणि गुंतवणूकदारांचा विश्वास दृढ करून महाराष्ट्राला अग्रगण्य स्थान म्हणून प्रस्थापित करणे हा आहे. उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभागांतर्गत संबंधित क्रियाकलाप एकत्रित करून गुंतवणुकीला प्रोत्साहन देण्यासाठी मैत्री कायदांतर्गत असलेली वैधानिक संस्था एकीकृत ओळख स्थापित करण्याचा प्रयत्न करते, ज्यामुळे देशांतर्गत आणि परदेशी थेट गुंतवणूकीसाठी एक अग्रगण्य हब म्हणून राज्याची प्रतिष्ठा बळकट करते. इन्वेस्ट महाराष्ट्र अंतर्गत रु.३,००० कोटींची अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात येत आहे. या अंतर्गत महसूल निर्मिती आणि स्केलेबल परिणामांवर लक्ष केंद्रित करण्याकरीता उत्पादन आणि सेवा क्षेत्रातील (कलम २.२.३ (क) आणि २.२.५ (ब) मध्ये सूचीबद्ध केल्याप्रमाणे) फ्रंटियर आणि उदयोन्मुख क्षेत्रांना सहाय्य करण्यासाठी समर्पित ₹१,००० कोटी कॅपिटलिक फंडची निर्मिती करण्यात येईल. लक्षित समर्थन आणि सुविधांद्वारे गुंतवणूकदारांचा प्रवास सुलभ करण्यासाठी हा उपक्रम शाश्वत आर्थिक विकासाला चालना देण्यावर लक्ष केंद्रित करतो. औद्योगिक विकासाला चालना देणारे आणि गुंतवणूक आकर्षित करणारे उपक्रम प्रभावीपणे अंमलात आणण्याकरीता इन्वेस्ट महाराष्ट्र हा उपक्रम महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, मैत्री, महाराष्ट्र इंडस्ट्रीयल टारुनशिप लि., महाराष्ट्र राज्य लघु उद्योग विकास महामंडळ, पर्यावरण आणि वातावरणीय बदल विभाग, कामगार विभाग, वस्तू व सेवाकर विभाग आणि इतर सर्व संबंधित कार्यालयांशी समन्वयाने कार्य करेल.

प्रशासकीय रचना:

• अतिरिक्त मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा	-	मुख्य कार्यकारी अधिकारी
• विकास आयुक्त, उद्योग	-	मुख्य कार्यान्वयन अधिकारी

प्रशासकीय परिषद:

• मा. मुख्यमंत्री	अध्यक्ष
• मा. उप मुख्यमंत्री १ व २	सह अध्यक्ष
• मा. मंत्री (उद्योग)	उपाध्यक्ष
• मा. राज्यमंत्री (उद्योग)	सदस्य
• मा. मुख्य सचिव	कार्यकारी अध्यक्ष
• अतिरिक्त मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/सचिव, उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा	सदस्य सचिव
• अतिरिक्त मुख्य सचिव, वित्त	सदस्य
• अतिरिक्त मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/सचिव, नियोजन	सदस्य
• अतिरिक्त मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/सचिव, ऊर्जा	सदस्य
• अतिरिक्त मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/सचिव, कामगार	सदस्य
• अतिरिक्त मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/सचिव, पर्यावरण	सदस्य
• अतिरिक्त मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/सचिव, कौशल्य विकास	सदस्य
• अतिरिक्त मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/सचिव, उच्च आणि तंत्रशिक्षण	सदस्य
• अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/ सचिव, पर्यटन विभाग	सदस्य

इन्वेस्ट महाराष्ट्र या उपक्रमाची प्रमुख वैशिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत:

अ. सरकार-गुंतवणूकदार आंतरसंवाद: हे आंतरसंवाद गुंतवणूकदार आणि सरकारी अधिकाऱ्यांमधील प्राथमिक संपर्क म्हणून काम करेल जेणेकरून सामंजस्य करार सुलभ करणे, प्रगतीवर लक्ष ठेवणे आणि करारांच्या सुलभ अंमलबजावणीची सुनिश्चिती करणे यासाठी सहाय्य केले जाईल. राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय कार्यक्रमांमध्ये सहभाग

घणे, रोड शो आणि जागरूकता मोहिमा आयोजित करणे आणि व्यवसायांना संभाव्य भागीदारांशी जोडण्यासाठी खरेदीदार-विक्रेता मेळावे आयोजित करणे या माध्यमातून गुंतवणुकीच्या संधींना प्रोत्साहन दिले जाईल.

ब. 'कंट्री डेस्क'ची स्थापना: जागतिक गुंतवणूक आकर्षित करण्यासाठी व व्यापार संबंध मजबूत करण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य, प्रमुख आंतरराष्ट्रीय गुंतवणूकदार देशांसाठी आंतरराष्ट्रीय व्यापार आणि गुंतवणूक प्रोत्साहन यासाठी मध्यवर्ती हब म्हणून मुंबईत **कंट्री डेस्क** स्थापन करेल. नवी दिल्ली, बंगळूरु, चेन्नई, हैदराबाद तसेच यूएसए, ईयू (स्वीडन आणि जर्मनी), दुबई, तैवान, ऑस्ट्रेलिया आणि जपान यासारख्या आंतरराष्ट्रीय ठिकाणी देखील कंट्री डेस्क स्थापन केले जातील. भविष्यात इतर ठिकाणांचा देखील विचार केला जाऊ शकतो. हे डेस्क बाजारपेठेतील माहिती, धोरण मार्गदर्शन, नियामक समर्थन आणि गुंतवणूक जुळणी सेवा प्रदान करतील, ज्यामुळे परदेशी व्यवसायांसाठी अखंड प्रवेश आणि विस्तार सुनिश्चित होईल. उद्योग संस्था, व्यापार संघटना आणि राजनैतिक मोहिमा यांच्या सहकार्याने चालवले जाणारे कंट्री डेस्क मंजूरी सुलभ करतील, गुंतवणूकदारांच्या समस्यांचे निराकरण करतील आणि महाराष्ट्राला एक पसंतीचे जागतिक व्यवसाय हब म्हणून समर्थन देतील.

क. रणनीतिक जागतिक भागीदारी व अनिवासी भारतीयांचा (NRI) सहभाग: राज्यातील अत्यंत प्रभावशाली अनिवासी भारतीयांचा सहभाग वाढविण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य "गर्जे महाराष्ट्र ग्लोबल" यांसारख्या संघटनांशी सहयोग करेल, या माध्यमातून जागतिक व्यवसायांना एकत्र आणणे, व्हेंचर कॅपिटलिस्ट (VCs) व खाजगी समभाग (PE) फर्मसना गुंतवणूक करण्यासाठी प्रोत्साहन देणे, नवउद्योगांना मार्गदर्शन करणे आणि महाराष्ट्राच्या आंतरराष्ट्रीय व्यवसाय पोहोच यांना गती देण्यासाठी चालना दिली जाईल. राज्याची जागतिक आर्थिक स्थिती मजबूत करण्यासाठी राज्य, ASSOCHAM, CII, FICCI यासारख्या आघाडीच्या व्यापारी संस्था व जागतिक व्यवसाय परिषदांसोबत सहयोग करेल तसेच अमेरिका, युके, स्वीडन, जर्मनी, जपान, सिंगापूर, युएई या प्रमुख आंतरराष्ट्रीय वित्तीय केंद्रांमध्ये महाराष्ट्र डेस्क स्थापन करेल. हे डेस्क थेट परकीय गुंतवणूक आकर्षित करतील, निर्यातीला चालना देतील, धोरण मार्गदर्शन, सुविधा आणि व्यवसाय जुळणी यासह गुंतवणूकदारांना सर्वकष सहाय्य करतील.

II. महाराष्ट्र उद्योग, व्यापार आणि गुंतवणूक सुविधा कक्ष (MAITRI)

गुंतवणूकदारांना कार्यक्षम आणि पारदर्शक सेवा प्रदान करण्यासाठी मैत्री अधिनियम-२०२३ अंतर्गत सुरु करण्यात आलेली मैत्री (महाराष्ट्र उद्योग, व्यापार आणि गुंतवणूक सुविधा कक्ष) ही राज्याची एकल-खिडकी सुविधा यंत्रणा आहे. पूर्णपणे ऑनलाइन असणाऱ्या मैत्री पोर्टलवर विविध विभागांमधील १२५ हून अधिक सेवा एकत्रितपणे दिल्या जातात (१७५ इतक्या लक्ष्यासह). मंजूरी सुलभरित्या दिली जाते, वास्तविक वेळेत कामाचा पाठपुरावा केला जातो, कृत्रिम बुद्धीमत्तेवर आधारित असणाऱ्या चॅटबॉट्स आणि डॅशबोर्डद्वारे गुंतवणूकदारांच्या समस्यांचे निराकरण करण्यात येते. प्रोत्साहन गणक आणि गुंतवणूकदार विझार्ड सारखी साधने उपलब्ध करून मैत्री, महाराष्ट्राच्या गुंतवणूकदार सुविधा परिसंस्थेचा आधारस्तंभ बनली आहे, त्यामुळे व्यवसाय करण्यास सुलभता येते आणि राज्यभर औद्योगिक प्रतिष्ठान जलद गतीने सुरु आहे.

III. विकास आयुक्त, उद्योग

उद्योग संचालनालयाचे नामकरण उद्योग आयुक्तालय असे करण्यात येत आहे. ही उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभागाची कार्यकारी कार्यालय म्हणून कार्य करते. हे कार्यालय राज्य औद्योगिक धोरणे आणि योजनांची प्राथमिक स्तरावरील अंमलबजावणी सुनिश्चित करते. सामूहिक प्रोत्साहन योजना (PSI) आणि क्षेत्र-विशिष्ट धोरणे अंमलात आणण्यासाठी मध्यवर्ती भूमिका बजावते. हे कार्यालय गुंतवणूक प्रोत्साहनासाठी जबाबदार असेल आणि संधी ओळखण्यासाठी, धोरणांची प्रसिध्दी करण्यासाठी आणि भागधारकांच्या सहभागाला समर्थन देण्यासाठी पाठिंबा देईल. सहा प्रादेशिक कार्यालये, नांदेडमधील एक उप-प्रादेशिक कार्यालय आणि प्रत्येक जिल्ह्यात असलेल्या जिल्हा उद्योग केंद्रांतर्गत (DICs) समर्पित आयुक्तालय यांच्या माध्यमातून कार्यरत असलेले आयुक्तालय प्रोत्साहने देणे, तक्रारींचे

निराकरण करणे आणि स्थानिक पातळीवर उद्योजकतेला चालना देणे, इ.मुळे औद्योगिक सेवा आणि योजना शेवटच्या टप्प्यापर्यंत पोहोचतील याची खात्री देते.

IV. सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उपक्रम आयुक्तालय

सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उपक्रमांसाठी योजनांची अंमलबजावणी आणि प्रशासन मजबूत करण्यासाठी, महाराष्ट्र शासन सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योगांसाठी एक समर्पित आयुक्तालय स्थापन करेल. उद्योग, गुंतवणूक व सेवा विभागांतर्गत तसेच MSME आयुक्त यांच्या नेतृत्वाखालील हे आयुक्तालय MSME उपक्रमांशी संबंधित धोरणे तयार करणे, अंमलबजावणी करणे, त्यांचे संनियंत्रण करणे, कर्ज आणि बाजारपेठांमध्ये प्रवेश सुलभ करणे, नवोन्मेषांना प्रोत्साहन देणे आणि तक्रारींचे वेळेवर निराकरण करणे यांसाठी नोडल संस्थात्मक यंत्रणा म्हणून कार्य करेल. हे आयुक्तालय उद्योग आयुक्तालय, जिल्हा उद्योग केंद्रे, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ आणि उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभागांतर्गत इतर संबंधित संस्थांसमवेत समन्वय साधून कार्य करेल आणि महाराष्ट्र राज्य लघु विकास महामंडळाच्या (MSSIDC) कामकाजावर देखरेख करेल. हे आयुक्तालय भारतीय लघु उद्योग विकास बँक (SIDBI), राष्ट्रीय लघु उद्योग महामंडळ (NSIC) आणि सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग - विकास संस्था (MSME-DIs) यासारख्या राष्ट्रीय संस्थांशी देखील समन्वय साधेल. या आयुक्तालयात समूह विकास, सेवा क्षेत्रातील MSME, निर्यात सुविधा आणि सर्वसमावेशक उद्योजकतेसाठी अंतर्गत समर्पित कक्ष देखील असतील, यामुळे राज्यभर सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उपक्रमांची वाढीसाठी अधिकाधिक लक्ष्य साध्य करणे आणि प्रतिसादात्मक पाठबळ देणारी संरचना उभी करणे शक्य होईल.

V. सेवा आयुक्तालय

समावेशक बहु-विभागीय मॉडेल

सेवा-आधारित उद्योग आणि उद्योन्मुख तंत्रज्ञानाच्या विकासाचे मार्गदर्शन करणारी एक धोरणात्मक नोडल संस्था म्हणून कार्य करण्यासाठी महाराष्ट्र एक समर्पित सेवा आयुक्तालय स्थापन करेल. या संस्थेचे सेवा आयुक्त हे प्रमुख असतील. या आयुक्तालयात माहिती तंत्रज्ञान, पर्यटन, कौशल्य विकास, उच्च आणि तंत्रशिक्षण, नगर विकास आणि सांस्कृतिक कार्य यासारख्या प्रमुख विभागांचे वरिष्ठ अधिकारी असतील. हे अधिकारी प्रशासकीय मंडळाचे पदसिद्ध सदस्य म्हणून काम करतील. ही रचना केंद्रीकृत नेतृत्वासाठी विभागांमध्ये मजबूत समन्वय सुनिश्चित करेल. हे मॉडेल एकीकृत धोरण दिशा, गुंतवणूक सुविधा आणि कार्यक्रमाधारित सहाय्य प्रदान करून डिजिटल अर्थव्यवस्था, सर्जनशील उद्योग आणि प्रगत तंत्रज्ञान - जसे की कृत्रिम बुद्धिमत्ता, स्पेस टेक, ब्लॉकचेन आणि क्वांटम कॉम्प्युटिंग - यासारख्या समांतर विभागीय क्षेत्रांच्या विकासास समर्थन देईल.

VI. महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ (MIDC)

महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ अधिनियम, १९६१ अंतर्गत सन १९६२ मध्ये स्थापन झालेली महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ ही औद्योगिक पायाभूत सुविधांच्या विकासासाठी राज्याची प्रमुख संस्था आहे. विशेष नियोजन प्राधिकरण (SPA) म्हणून, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ मोठे, लघु आणि क्षेत्र-विशिष्ट औद्योगिक पार्क्ससह २.५ लाख एकर क्षेत्रावरील ३०० पेक्षा अधिक औद्योगिक वसाहतींचे नियोजन आणि विकास करते. महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ जमीन वाटप, उपयुक्तता तरतूद व मंजुरी सुलभ करते तसेच दिल्ली-मुंबई इंडस्ट्रीअल कॉरिडोर (DMIC) आणि जागतिक गुंतवणूक क्षेत्रांतील प्रकल्पांमध्ये महत्त्वाची भूमिका बजावत आहे. या संस्थेच्या सक्रिय नियोजन आणि सुविधा देण्याच्या भूमिकेमुळे, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ राज्याच्या औद्योगिक विकासाचा कणा बनली आहे. **सर्व एमआयडीसी क्षेत्रे औद्योगिक वसाहत म्हणून घोषित केले जातील.**

VII. महाराष्ट्र इंडस्ट्रियल टाऊनशिप लिमिटेड (MITL)

महाराष्ट्र इंडस्ट्रियल टाऊनशिप मर्यादित ही महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ आणि नॅशनल इंडस्ट्रियल कॉरिडॉर डेव्हलपमेंट अँड इम्प्लीमेंटेशन ट्रस्ट (NICDIT) यांचा संयुक्त उपक्रम असून या संस्थेकडे दिल्ली-मुंबई

इंडस्ट्रियल कॉरिडॉर (DMIC) कार्यक्रमांतर्गत जागतिक दर्जाचे औद्योगिक टाऊनशिप विकसित करण्याचे काम सोपवण्यात आले आहे. छत्रपती संभाजीनगर येथील शेंद्रा-बिडकीन औद्योगिक क्षेत्र (AURIC) हे उद्योग, निवासी आणि वाणिज्य यासाठी एकात्मिक क्षेत्र असलेले १०,००० एकरचा स्मार्ट औद्योगिक शहर (Smart Industrial City) हा प्रमुख उपक्रम आहे. यामध्ये औद्योगिक वापरासाठी ६०% जमीन आणि उर्वरित जमीन शहरी पायाभूत सुविधांसाठी राखीव ठेवण्यात आले आहे. महाराष्ट्र इंडस्ट्रियल टाऊनशिप लिमिटेड हे स्मार्ट व शाश्वत विकासाचे उदाहरण असून जागतिक गुंतवणूकदारांना कार्यान्वयनासाठी आधुनिक व प्लग-अॅण्ड-प्ले यांसारख्या योजनांना पोषक परिसंस्था उपलब्ध करून देते.

कोकण विभागातील रायगड जिल्ह्यात दिघी बंदर औद्योगिक क्षेत्र विकसित केले जात असून ते दिल्ली-मुंबई इंडस्ट्रियल कॉरिडॉरशी जोडले जाणारे दुसरे नोड आहे. महाराष्ट्रातील दिघी बंदर स्मार्ट औद्योगिक शहर हे पहिले ग्रीनफील्ड औद्योगिक क्षेत्र असून त्याचा दिघी बंदराच्या (५५ किमी) जवळील क्षेत्राचा वापर बंदर-नेतृत्व विकासासाठी होईल. एकूण १२,१४०.८७२ हेक्टर इतके अधिसूचित क्षेत्र असून ते दोन टप्प्यात विभागले गेले आहे. पहिल्या टप्प्यात ६३२७ हेक्टर विकसित केले जात आहे, त्यापैकी २४५० हेक्टर क्षेत्र महाराष्ट्र इंडस्ट्रियल टाऊनशिप लिमिटेडच्या अखत्यारित येते.

VIII. जिल्हा उद्योग केंद्रे (DIC)

महाराष्ट्रातील जिल्हा पातळीवर औद्योगिक आणि उद्योजकीय विकासासाठी जिल्हा उद्योग केंद्रे संस्थात्मक कणा म्हणून कार्य करतात. राज्याच्या अर्थव्यवस्थेच्या विकसित होत असलेल्या प्राधान्यक्रमांशी आणि गतिमान जागतिक आर्थिक स्थितीशी जुळवून घेण्यासाठी जिल्हा उद्योग केंद्राची संरचनात्मक पुनर्रचना केली जात आहे. प्रस्तावित चौकटीअंतर्गत, जिल्हा उद्योग केंद्राची प्रशासकीय यंत्रणा तीन भिन्न स्तरांवर कार्य करेल. एका महाव्यवस्थापकाकडे जिल्हा उद्योग केंद्राचे कामकाज असेल. तसेच जिल्हा उद्योग केंद्रामध्ये उद्योग आयुक्तालय, एमएसएमई आयुक्तालय आणि सेवा आयुक्तालय - या तीनही कार्यालयांचे समर्पित कार्यालये असतील. प्रत्येक जिल्हा उद्योग केंद्रामध्ये सहाय्यक महाव्यवस्थापक किंवा उपमहाव्यवस्थापक पातळीवरील अधिकाऱ्यांच्या नेतृत्वाखाली समर्पित कार्यालये असतील. या कार्यालये त्या त्या स्तरावरील कामकाजावर देखरेख करतील. महाराष्ट्रातील जिल्हा उद्योग केंद्रांतील मनुष्यबळाचा काही भाग तीन आयुक्तालयांकरिता नेमण्यात येईल व उर्वरित मनुष्यबळ सामान्य प्रशासन आणि आंतर-कार्यात्मक भूमिकांना सहाय्य करतील.

या पुनर्रचनेचे उद्दिष्ट कार्यात्मक विशेषीकरण वाढवणे, सेवा वितरण सुधारणे आणि सर्वसमावेशक, तंत्रज्ञान-चालित आणि प्रादेशिकदृष्ट्या संतुलित औद्योगिक विकासाच्या महाराष्ट्राच्या व्यापक उद्दिष्टांशी धोरणांचे संरेखन सुनिश्चित करणे आहे.

IX. महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित (MSSIDC)

महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळाची स्थापना सन १९६२ मध्ये करण्यात आली आहे. महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित हे सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योगांना आणि कारागिरांना विपणन, खरेदी, पायाभूत सुविधा आणि तांत्रिक सहाय्य यामध्ये महत्त्वपूर्ण सहाय्य प्रदान करते. ही संस्था विणकाम केंद्र आणि एम्पोरियाच्या माध्यमातून पारंपारिक हस्तकलेला चालना देते जसे की, पैठणमधील पैठणी साडी विणकाम केंद्र. RAMP (Rising And Accelerating MSME Performance) कार्यक्रमांतर्गत १ लाख सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योगांना पाठिंबा देणे, रोजगार निर्मिती करणे आणि ग्रीनफील्ड आणि ब्राउनफील्ड गुंतवणुकीला चालना देणे हे महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळाने उद्दिष्ट ठेवले आहे. RAMP हा कार्यक्रम महाराष्ट्राच्या १ ट्रिलियन डॉलर्सच्या अर्थव्यवस्थेचे उद्दिष्ट साध्य करण्यात महत्त्वपूर्ण योगदान देते.

X. महाराष्ट्र राज्य खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळ (MSKVIB)

मुंबई खादी आणि ग्रामोद्योग अधिनियम, १९६० अन्वये स्थापन करण्यात आलेले महाराष्ट्र राज्य खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळ पारंपारिक उद्योग आणि ग्रामीण उद्योजकतेला प्रोत्साहन देण्यासाठी वचनबद्ध आहे. हे मंडळ पंतप्रधान

रोजगार निर्मिती कार्यक्रम (PMEGP) आणि मुख्यमंत्री रोजगार निर्मिती कार्यक्रम (CMEGP) यासारख्या योजना राबवते, ज्यांतर्गत कारागिरांना आर्थिक मदत आणि प्रशिक्षण उपलब्ध करून दिले जाते. हस्तनिर्मित कागद, मधमाशीपालन आणि सुतारकाम-लोहारकाम यासारख्या समर्पित शाखांसह, महाराष्ट्र राज्य खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळ सांस्कृतिक वारसा जपत आहे तसेच ग्रामीण उपजीविकाही वाढवत आहे. त्याचे विपणन उपक्रम आणि प्रदर्शने कारागिरांना बाजारपेठेतील प्रवेश वाढविण्यासाठी व्यासपीठ प्रदान करतात तसेच पारंपारिक हस्तकला टिकवून ठेवण्यासाठी सहाय्य करतात. पीएम विश्वकर्मा ही केंद्र सरकारची योजना आहे ज्याचा उद्देश पारंपारिक कारागीर आणि कारागीरांना कौशल्य प्रशिक्षण, आर्थिक सहाय्य आणि बाजारपेठ उपलब्ध करून देणे असा आहे. ही योजना महाराष्ट्र राज्य खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळाशी सुसंगत असून स्थानिक पातळीवर राबविण्यासाठी त्यांच्या तळागाळातील नेटवर्कचा वापर करण्यात येतो, ज्यामुळे कारागिरांना औपचारिक मान्यता आणि शाश्वत उपजीविकेचा लाभ मिळतो.

XI. महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक आणि गुंतवणूक महामंडळ मर्यादित (SICOM)

सन १९६६ मध्ये महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक आणि गुंतवणूक महामंडळ मर्यादितची स्थापन करण्यात आलेली आहे. ही एक धोरणात्मक, आर्थिक आणि सल्लागार संस्था म्हणून काम करते. मूळतः पूर्णपणे सरकारी मालकीची असलेली, सिकॉम ही आता एक सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी संस्था असून राज्यातील विभागांना वित्तपुरवठा, सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी व्यवहारांसंदर्भात सल्ला आणि धोरणविषयक सल्ला उपलब्ध करून देते. या संस्थेने मिहान (Multi-modal International Cargo Hub and Airport at Nagpur) आणि मुंबई-पुणे दृतगती महामार्ग यासारख्या महत्त्वाच्या प्रकल्पांना सहाय्य केले असून उत्पादन आणि पायाभूत सुविधांमध्ये खाजगी क्षेत्रातील गुंतवणुकीला पाठिंबा दिला आहे. त्यांच्या बहुआयामी संघाद्वारे, सिकॉम राज्यभर गुंतवणूकीला प्रोत्साहन, औद्योगिक नियोजन आणि पायाभूत सुविधा विकासाला चालना देत आहे.

XII. महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ (MSFC)

राज्य वित्तीय महामंडळ अधिनियम, १९५१ अंतर्गत स्थापन झालेले महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ राज्यातील लघु आणि मध्यम उद्योगांना वित्तपुरवठा करण्यासाठी एक प्रमुख संस्थात्मक यंत्रणा म्हणून काम करत आहे. मुदत-कर्ज देणारी एक विकास वित्तीय संस्था म्हणून महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळाला बळकटी दिली जाईल जेणेकरून ते एमएसएमईच्या विकसित गरजांशी सुसंगत संरचित पत समर्थन, पुनर्वित्त पर्याय आणि क्षेत्र-विशिष्ट वित्तीय उत्पादने प्रदान करेल. हे धोरण महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ इतर राज्य आणि केंद्रीय वित्तीय योजनांमध्ये एकत्रीकरणाला प्रोत्साहन देईल जेणेकरून पत प्रवेश सुलभ होईल, वित्तपुरवठा वेळ कमी होईल व टियर २ आणि टियर ३ क्षेत्रांमध्ये औद्योगिक विकासाला गती मिळेल.

XIII. महाराष्ट्र उद्योजकता विकास केंद्र (MCED)

महाराष्ट्र उद्योजकता विकास केंद्र १९८८ पासून प्रात्यक्षिक प्रशिक्षण आणि मार्गदर्शन देऊन इच्छुक उद्योजकांना सक्षम बनवत आहे. गेल्या काही वर्षांत महाराष्ट्र उद्योजकता विकास केंद्राद्वारे अगणित उद्योजक घडवले असून त्यांनी यशस्वी उपक्रम निर्माण केले आहेत. रोजगार निर्मिती आणि मार्गदर्शनाद्वारे त्यांच्या समुदायांवर सकारात्मक परिणाम होत आहे. हे केंद्र उच्च दर्जाचे उद्योजकता कार्यक्रम देण्याव्यतिरिक्त प्रशिक्षणार्थींना त्यांची व्यावसायिक उद्दिष्टे साध्य होईपर्यंत सतत पाठिंबा प्रदान करते. कालानुरूप हे केंद्र ऑनलाइन प्रशिक्षणात विस्तारित झाले आहे आणि विकसित होत असलेल्या उद्योजकीय परिदृश्यात अग्रणी राहण्यासाठी इंडस्ट्री ४.० सोबत सक्रियपणे सहभागी होत आहे.

२.१.२ गुंतवणूक प्रोत्साहनाला गती देणे

२.१.२(अ) मॅनेटिक महाराष्ट्र - प्रमुख गुंतवणूक शिखर परिषद

महाराष्ट्राची आर्थिक लवचिकता, जागतिक दर्जाची पायाभूत सुविधा आणि गुंतवणूकदार-अनुकूल धोरणे अधोरेखित करण्यासाठी दर दोन वर्षांनी एक उच्च-स्तरीय जागतिक गुंतवणूक शिखर परिषद आयोजित केली जाईल. ही

परिषद उद्योग क्षेत्रातील आघाडीचे व्यावसायिक नेते, धोरणकर्ते व गुंतवणूकदारांना आकर्षित करून महाराष्ट्राला एक प्रमुख व्यवसाय हब म्हणून स्थान देण्यास सहाय्य करेल.

जागतिक स्तरावरील आकर्षण अधिक वाढवण्यासाठी राज्याने मॅग्नेटिक महाराष्ट्र १.० सुरु केले. ज्यामध्ये महाराष्ट्राची आर्थिक लवचिकता, जागतिक दर्जाची पायाभूत सुविधा आणि गुंतवणूकदार-अनुकूल धोरणे अधोरेखित झाली, ज्यामुळे रु. १२ लाख कोटीहून अधिक गुंतवणूक वचनबद्धता निर्माण झाली. कोविड काळात मॅग्नेटिक महाराष्ट्र २.० आयोजित करण्यात आले होते, ज्यामध्ये बैठका आणि गुंतवणूकदार गोलमेज बैठका आभासी पद्धतीने आयोजित करण्यात आल्या होत्या. प्रचलित आव्हानांना न जुमानता, राज्याने रु.१.१२ लाख कोटींच्या सामंजस्य करारांवर यशस्वीरित्या स्वाक्षरी केली. या यशावर आधारित, मॅग्नेटिक महाराष्ट्र हा द्वैवार्षिक उपक्रम जागतिक गुंतवणूकदारांसोबत संबंध वाढवेल, ज्यामुळे शाश्वत आणि भविष्यासाठी तयार औद्योगिकीकरणात राज्याचा दर्जा मजबूत होईल.

त्याशिवाय, महाराष्ट्राची जागतिक पोहोच वाढविण्यासाठी आणि गुंतवणूकदारांचा विश्वास बळकट करण्यासाठी बहुपक्षीय संस्था, व्यापार परिषदा आणि व्यवसाय नेटवर्कशी सहयोग करून राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय व्यासपीठांमध्ये सक्रियपणे सहभागी होईल. या धोरणात्मक हस्तक्षेपांद्वारे, महाराष्ट्राचे उद्दिष्ट एक प्रमुख जागतिक व्यवसाय गंतव्यस्थान म्हणून स्वतःला स्थापित करणे, शाश्वत गुंतवणूक, नवोन्मेष आणि आर्थिक विस्ताराला चालना देणे असे आहे.

२.१.२(ब) गुंतवणूक प्रोत्साहन जनजागृती कार्यक्रम

महाराष्ट्राचे जागतिक उपस्थिती बळकट करण्यासाठी आणि गुंतवणूक आकर्षित करण्यासाठी अमेरिका, युरोपियन युनियन, युके, जपान, रशिया, दक्षिण कोरिया, तैवान, युएई, सिंगापूर आणि आग्नेय आशिया यासारख्या प्रमुख गुंतवणूक हबमध्ये लक्षित डिजिटल आणि मीडिया मोहिमांचा वापर करून राज्य एक व्यापक जागतिक जनजागृती कार्यक्रम सुरु करेल. महाराष्ट्र राज्याचे औद्योगिक क्षमता, धोरणात्मक प्रोत्साहने आणि उदयोन्मुख संधी दर्शविण्यासाठी शासकीय शिष्टमंडळे, उद्योग क्षेत्रातील नेते आणि क्षेत्रातील तज्ञ यांच्यासह उच्च-प्रभावी रोड शो आणि गुंतवणूक शिखर परिषदा आयोजित केल्या जातील. महाराष्ट्राचे आंतरराष्ट्रीय स्तरावर प्रतिनिधित्व करण्यासाठी व गुंतवणूकदार व्यवसाय-अनुकूल प्रतिमा मजबूत करण्यासाठी जागतिक व्यावसायिक नेते, उद्योग प्रणेते आणि सांस्कृतिक प्रभावशाली व्यक्तींशी रणनीतिक भागीदारी केली जाईल.

२.१.२(क) जिल्हा गुंतवणूक शिखर परिषद

मॅग्नेटिक महाराष्ट्र या उपक्रमाव्यतिरिक्त राज्य दरवर्षी जिल्हास्तरीय शिखर परिषदा आयोजित करेल ज्यामुळे प्रादेशिक आर्थिक क्षमता निर्माण होतील. त्याचबरोबर ऑटोमोबाइल लीडरशिप फोरम, एरोस्पेस आणि डिफेन्स कॉन्क्लेव्ह, मशिनरी आणि इक्विपमेंट कन्व्हेन्शनस, अॅग्रो अँड फूड प्रोसेसिंग सेमिनार, फार्मास्युटिकल्स, बायोटेक्नॉलॉजी आणि लाईफसायन्सेस सेमिनार, आयटी इनोव्हेशन समिट आणि ग्रीन एनर्जी कॉन्फरन्स यासारख्या क्षेत्र-विशिष्ट परिषदा आयोजित केल्या जातील जेणेकरून उद्योगांचा सहभाग वाढेल. प्रादेशिक गुंतवणुकीसाठी व्यासपीठ उपलब्ध करून देण्यासाठी प्रत्येक जिल्ह्यांमध्ये दरवर्षी जिल्हा गुंतवणूक शिखर परिषद आयोजित केली जाईल. या परिषदेद्वारे स्वाक्षरी केलेल्या सामंजस्य करारांची अंमलबजावणी व प्रगतीचा आढावा मैत्री पोर्टलशी एकत्रित ऑनलाइन डॅशबोर्डद्वारे केले जाईल. गुंतवणूकदारांच्या प्रकल्पांना जलद मंजूरी मिळावी यासाठी प्रशासनाकडून सुलभ सुविधा पुरविल्या जातील.

२.१.२(ड) प्रदर्शन/कन्व्हेन्शन सेंटर/सेंटर्स ऑफ एक्सलन्स

महाराष्ट्रातील उद्योगांना प्रोत्साहन देणे, जागतिक कंपन्यांशी भागीदारी निर्माण करणे आणि क्षेत्रीय विशेषीकरणाला प्रोत्साहन देणे यांसाठी राज्य प्रत्येक विभागात एक जागतिक दर्जाचे प्रदर्शन/कन्व्हेन्शन सेंटर/सेंटर ऑफ एक्सलन्स निर्माण करेल. अशा एकूण ६ प्रादेशिक विभागांसाठी नवीन प्रदर्शन/कन्व्हेन्शन सेंटर/सेंटर्स ऑफ एक्सलन्स साठी प्रत्येकी रु. १०० कोटींची आर्थिक तरतूद करण्यात येईल.

प्रत्येक विभागीय-स्तरावर प्रदर्शन आणि कन्व्हेन्शन सेंटर हे पर्यटन विभागाच्या समन्वयाने विकसित केले जाईल जेणेकरून ते MICE (Meetings, Incentives, Conferences, Exhibitions) चालना देण्याशी सुसंगत राहतील. स्थानिक आतिथ्य पायाभूत सुविधा, पर्यटन ब्रँडिंग आणि हंगामी पर्यटक प्रवाहाशी जास्तीत जास्त आर्थिक परिणाम साधण्यासाठी एकात्मता सुनिश्चित करेल.

२.१.३ Next Gen - EoDB

राज्य, नियम व विनियम सोपे करून, कालबद्ध आणि ऑनलाइन मंजूरी देऊन, अनुपालनाचा भार आणि व्यवसायिक खर्च कमी करून गुंतवणूकदारांना अनुकूल वातावरण निर्माण करेल. त्यासाठी उपक्रम खालीलप्रमाणे आहेत:

२.१.३ (अ) एकल खिडकी प्रणाली— (MAITRI)

मैत्री पोर्टलमध्ये एआय-संचालित मंजूरी, ब्लॉकचेन-आधारित दस्तऐवज पडताळणी आणि रिअल टाईम ट्रॅकिंग करणे, गुंतवणूकदारांचा अनुभव वृद्धीगत करणे यांसह प्रमुख सुधारणांमध्येही वाढ करण्यात येईल. अनुपालन अंतिम मुदत आणि अद्ययावत धोरणाची सद्यस्थिती दर्शविण्यासाठी एक स्वयंचलित अनुपालन देखरेख प्रणाली सुरू केली जाईल. याव्यतिरिक्त, एक गुंतवणूकदार विझार्ड आणि एआय-संचालित चॅटबॉट्स व्यवसायांना आवश्यक मान्यता आणि प्रोत्साहने सुनिश्चित करण्यास मदत करतील.

मोठ्या गुंतवणूकदारांना अधिक सुविधा देण्यासाठी, समर्पित रिलेशनशिप मॅनेजर इन्व्हेस्टर कॉन्सिअरज सर्टिसेसद्वारे एंड-टू-एंड प्रोजेक्ट सहाय्य प्रदान करतील. मैत्री मोबाईल ॲप देखील एकात्मिक केले जाईल, जे औद्योगिक सेवा आणि गुंतवणूकदारांच्या समर्थनासाठी रिअल-टाइम, ऑन-द-गो प्लॅटफॉर्म प्रदान करेल.

राज्याने मैत्री ऑनलाइन पोर्टल (maitri.maharashtra.gov.in) द्वारे विहित वेळेत मंजूरी व परवानग्या आणि तक्रारींचे निवारण सुनिश्चित करण्यासाठी वैधानिक एकल खिडकी प्रणाली सुरू केली आहे. मैत्री पोर्टल विविध राज्य आणि राष्ट्रीय पोर्टलशी एकत्रित केले आहे, ज्यामुळे मंजूरी, सामान्य अर्ज नमुने, एआय चॅटबॉट, गुंतवणूकदार विझार्ड, प्रोत्साहन परिगणक आणि अनुपालन डॅशबोर्डचे प्रत्यक्ष वेळेचा मागोवा सहाय्यभूत करून गुंतवणूकदारांचा अनुभव वाढवते. मैत्री हे जागतिक बँकेच्या निधीतून सुरू असलेल्या महास्ट्राइड प्रकल्पाच्या कक्षेत G2B सेवा सुधारण्यासाठी मित्रा (MITRA) सोबत समन्वय साधून कार्य करेल.

मैत्री पोर्टल त्यांच्या समर्पित संपर्क व्यवस्थापक आणि मदत कक्ष (फोन नंबर: (+९१)-२२-२२६२२३६२/६१) मार्फत एंड-टू-एंड प्रोजेक्टकरीता देखील सहाय्य पुरवितात. गुंतवणूकदारांना सर्व आवश्यक मंजूरी, परवानग्या आणि परवाने मिळविण्यात मदत करण्यासाठी ते नोडल एजन्सी आणि एकल खिडकी प्रणाली म्हणून काम करते.

२.१.३ (ब) मोठ्या गुंतवणुकीसाठी स्वयंचलित/त्वरित परवानगी:

औद्योगिक गुंतवणूकदारांना येणाऱ्या अडचणी लक्षात घेता, नवोपक्रम उद्योगांसाठी आवश्यक असलेले विविध परवाने/परवानग्या एकाच ठिकाणी स्वयंचलित त्वरीत प्रणालीद्वारे देण्यात येणार आहे.

राज्यात रु.१०० कोटी पेक्षा अधिक गुंतवणूक आणि थेट परकीय गुंतवणुकीच्या औद्योगिक प्रस्तावांसाठी, ताब्यातील जमिनीच्या अधीन राहून सक्षम अधिकाऱ्यांकडून सर्व देय मंजूरी मिळाल्यास अशा परवानग्या जारी केल्याच्या तारखेपासून २ वर्षांच्या आत औद्योगिक परिसर बांधण्यासाठी त्वरित परवानगी देण्यात येईल. मैत्री या सिंगल विंडो प्रणालीद्वारे त्वरित परवानगी देण्याचे प्रस्तावित आहे. जर २ वर्षात परवानगी मिळाली नाही तर ती आपोआप रद्द होईल. मैत्री कायद्यातील तरतुदीनुसार पात्र घटकांना अशा परवानग्या देण्यासाठी विकास आयुक्त (उद्योग) सक्षम अधिकारी म्हणून काम करतील.

२.१.३ (क) EoDB नवोन्मेष सहाय्य

राज्य, व्यवसाय सुलभता सुधारणे, कार्यक्षमतेत वाढ करणे आणि व्यवसायांसाठी प्रशासकीय भार कमी करणे यांसाठी योगदान देणारे नाविन्यपूर्ण प्रकल्प आणि तंत्रज्ञानासाठी अनुदाने किंवा अर्थसहाय्य देईल.

२.१.३ (ड) व्यवसाय सुधारणा सुलभीकरणाद्वारे उद्योगांचे सक्षमीकरण

औद्योगिक वाढ, गुंतवणूक सुलभीकरण आणि नियामक कार्यक्षमतेला चालना देऊन सक्षम व्यवसाय वातावरण निर्माण करण्यासाठी राज्य वचनबद्ध आहे. या दृष्टिकोनाशी सुसंगत राहून, राज्याने व्यवसाय सुलभीकरण, उद्योगांना अधिक लवचिकता, पारदर्शकता आणि अनुपालन निश्चितता सक्षम बनवण्याच्या उद्देशाने प्रमुख विभागांमध्ये अनेक परिवर्तनकारी सुधारणा हाती घेतल्या आहेत.

गुंतवणूक प्रक्रियेच्या विविध टप्प्यांवर उद्योगांना पाठिंबा देण्यासाठी राज्य शासनाने हाती घेतलेले उपक्रम खालीलप्रमाणे आहेत:

स्थापन-पूर्व टप्पा:

१. गुंतवणूकदार सुविधा संस्थात्मक करण्यासाठी आणि सुनिश्चित कालबद्ध सेवा प्रदान करण्यासाठी, उद्योग विभागाने महाराष्ट्र उद्योग, व्यापार आणि गुंतवणूक सुविधा (मैत्री) अधिनियम, २०२३ अधिनियमित केला आहे. हा कायदा जलद मंजूरी व संरचित तक्रार निवारणासाठी एक वैधानिक चौकट प्रदान करतो. शिवाय, मैत्री २.० पोर्टल सुरु झाल्याने विविध विभागांच्या १२७ उद्योग-संबंधित सेवांमध्ये प्रवेश सुलभ झाला आहे, ज्यामुळे अनेक नियामक स्पर्शबिंदू एकाच डिजिटल संवादमाध्यमामध्ये एकत्रित झाले आहेत तसेच प्रक्रियेची कार्यक्षमता लक्षणीयरीत्या सुधारली आहे.
२. महसूल विभागाने राबवलेल्या जमीन आणि मालमत्तेशी संबंधित सुधारणांमध्ये पारदर्शकता वाढवण्यावर व प्रक्रियात्मक विलंब कमी करण्यावर लक्ष केंद्रित केले आहे. भार नोंदणी (Encumbrance) पोर्टल सुरु केल्याने भागधारकांना मालकी आणि भार याच्याशी संबंधित सर्वसमावेशक नोंदी सहज उपलब्ध होतील. राज्याने नोंदणीच्या दिवशीच नोंदणीकृत विलेख (Registered Deed) जारी करणे देखील अनिवार्य केले आहे. जमिनीच्या फेरफार नोंदी अद्ययावत करण्यासाठी आणि नगरपालिका मालमत्ता कर, वीज तसेच पाणी देयके प्रणालींमधील बदलांचे संकलन करण्यासाठी एक स्वयंचलित प्रणाली यंत्रणा स्थापित केली जाईल. याव्यतिरिक्त, औद्योगिक जमिनीसाठी बिगर-कृषी (NA) वापर प्रमाणपत्रांची आवश्यकता काढून टाकल्याने जमीन संपादन आणि रूपांतरण प्रक्रिया अधिक सुलभ झाल्या आहेत.
३. महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाने सर्व राज्य शासनाच्या मालकीच्या औद्योगिक वसाहती/पार्क्सचे नकाशे तयार करण्यासाठी भौगोलिक माहिती प्रणाली (GIS) स्वीकारली आहे. हे व्यासपीठ संभाव्य गुंतवणूकदारांना पायाभूत सुविधांची उपलब्धता व संबंधित कायदेशीर मंजूरीबाबत तपशीलवार माहिती प्रदान करते, ज्यामुळे माहितीपूर्ण आणि जलद निर्णय घेण्यास मदत होते.
४. ऊर्जा विभागाने नवीन वीज जोडणी मिळविण्यासाठी कागदपत्रांची आवश्यकता केवळ दोन आवश्यक कागदपत्रांपुरती मर्यादित करून प्रक्रिया सुलभ केली आहे. बिल प्रक्रियेपूर्वी वीजदरातील बदल अधिसूचित करण्यात येऊन ऑनलाइन बिल भरणा प्रणाली सक्षम करण्यात आली आहे, त्यामुळे व्यवसायांना आर्थिक नियोजन करण्याची संधी मिळते.

पूर्व-कार्यक्रम टप्पा:

१. महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाने पर्यावरणीय मंजूरीतुन सूट असलेल्या श्वेत-श्रेणीतील उद्योगांच्या ऑनलाइन प्रसिध्दीद्वारे पर्यावरणीय अनुपालनाला तर्कसंगत बनवले आहे. पाणी (प्रदूषण, प्रतिबंध व नियंत्रण) अधिनियम, १९७४ आणि हवा (प्रदूषण, प्रतिबंध व नियंत्रण) अधिनियम, १९८१ अन्वये संचालन परवानगी (CTO) आता पाच वर्षे किंवा त्यापेक्षा अधिक काळासाठी दिली जाते. यामध्ये स्व-प्रमाणन आधारित स्वयं-नूतनीकरण सुविधा असल्यामुळे मंजूरीची वेळ आणि प्रशासकीय भार कमी होतो.

२. कराधानाच्या क्षेत्रात, वस्तू आणि सेवा कर विभागाने महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाद्वारे अनिवार्य केल्याप्रमाणे व्यावसायिक कर नोंदणी प्रमाणपत्रे एका कामकाजाच्या दिवसात जारी करण्याचे सुनिश्चित केले आहे.
३. औद्योगिक सुरक्षा आणि आरोग्य संचालनालयाने (DISH) कामाच्या ठिकाणी सुरक्षितता पाळताना अनुपालन सुलभ करण्याच्या उद्देशाने सुधारणा केल्या आहेत. यामध्ये कारखाना स्वयंचलित अनुज्ञप्ती नूतनीकरण, १० वर्षासाठी अनुज्ञप्तीची वाढीव वैधता आणि कमी-जोखीम असलेल्या तपासण्यासाठी स्वयं-प्रमाणीकरण सुरू करणे समाविष्ट आहे. याव्यतिरिक्त, मध्यम-जोखीम तपासणीसाठी तृतीय-पक्ष प्रमाणपत्राची तरतूद करण्यात आली आहे, त्याद्वारे विभागाचा हस्तक्षेप कमी होतो आणि विश्वास-आधारित नियामक दृष्टिकोनाला प्रोत्साहन मिळते.
४. त्याचप्रमाणे, वैधमापनशास्त्र विभागाने वैधमापन मापनशास्त्र अधिनियम, २००९ अन्वये अनुज्ञप्तीचे स्वयंचलित नूतनीकरण सुविधा दिली आहे. विभागाने संगणकीकृत तपासणी वाटप आणि संनियत्रणासाठी एक ऑनलाइन प्रणाली कार्यान्वित केली आहे, जी वापरकर्त्यांना मागील वर्षाचे तपासणी अहवाल आणि प्रमाणपत्रे डाउनलोड करण्याची परवानगी देते. त्याशिवाय, उत्पादक, दुरुस्ती करणारा आणि डिलर अनुज्ञप्तीची वैधता मागील कालावधीपेक्षा दुप्पट करून १० वर्षांपर्यंत वाढविण्यात आली आहे.
५. कामगार विभागाने संयुक्त तपासण्या हाती घेताना, अनावश्यक तपासण्या कमी करून पारदर्शकता वाढविण्यासाठी केंद्रीय तपासणी प्रणाली (CIS) कार्यान्वित केली आहे. महाराष्ट्र दुकाने आणि आस्थापना (रोजगाराचे नियमन आणि सेवाशर्ती) कायदा, २०१७ अंतर्गत नोंदणीपूर्वी तपासणीची आवश्यकता नाही आणि नोंदणीचे नूतनीकरण करण्याची आवश्यकता आता काढून टाकण्यात आली आहे. व्यवसाय हे सर्व लागू कामगार कायदांसाठी एकच, एकात्मिक विवरण (रिटर्न) ऑनलाइन दाखल करू शकतात, ज्यामध्ये डिजिटल पेमेंटची तरतूद आहे. याव्यतिरिक्त, राज्याने महिला कर्मचाऱ्यांसाठी रात्रपाळीवरील निर्बंध काढून टाकले आहेत, त्याद्वारे लैंगिक समावेशकतेस उत्तेजन दिले जात आहे आणि २४/७ कामकाज सुलभ झाले आहे.

टीप: खाजगी औद्योगिक पार्कचा विकास सुलभ करण्यासाठी महसूल विभागामार्फत जमीन वापरातील बदलासाठी अर्ज सादर केल्यापासून ३० ते ६० दिवसांच्या आत सर्व अर्जांवर प्रक्रिया करून मंजूरी प्रदान करण्याची खातरजमा करण्यात येईल. वेळेवर आणि कार्यक्षम जमीन वापर रूपांतरण सुनिश्चित करण्यासाठी याविषयी विहित केलेल्या कालमर्यादेच्या अनुषंगाने अंमलबजावणी करण्यासाठी महसूल विभाग आवश्यक शासन निर्णय निर्गमित करेल.

२.२ पोषक परिसंस्था

२.२.१ औद्योगिक पायाभूत सुविधा आणि स्मार्ट उत्पादन

वाहतूक, लॉजिस्टिक्स, वीज आणि डिजिटल कनेक्टिव्हिटीसह एकात्मिक औद्योगिक पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी आणि त्यांची उपलब्धता सुनिश्चित करण्यासाठी राज्य वचनबद्ध आहे. आर्थिक वाढ सुलभ करण्यासाठी औद्योगिक कॉरिडॉर, लॉजिस्टिक्स हब आणि अति-विशाल पार्क यासारख्या जागतिक दर्जाच्या औद्योगिक पायाभूत सुविधांवर देखील राज्य लक्ष केंद्रित करत आहे. प्रमुख रणनीती- ज्याचा उद्देश नवीन गुंतवणूक आकर्षित करणारे आणि औद्योगिक उत्पादन वाढवणारे व्यवसाय-अनुकूल वातावरण तयार करणे हा आहे, यामध्ये औद्योगिक लँड-बँक विकसित करणे, बंदर-नेतृत्वाखालील विकास मजबूत करणे आणि बहु-मॉडल वाहतूक नेटवर्कद्वारे कनेक्टिव्हिटी वाढवणे यांचा समावेश आहे.

राज्यात आवश्यक औद्योगिक पायाभूत सुविधा विकसित करण्यासाठी महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र इंडस्ट्रियल टाउनशिप लिमिटेड या समर्पित संस्था म्हणून कार्य करत राहतील.

२.२.१ (अ) औद्योगिक लँड बँक

राज्याच्या औद्योगिक विकासाबरोबरच जमिनीची मागणी सुध्दा अनेक पटीने वाढेल. उद्योगांसाठी जमिनीच्या उपलब्धतेत सहजता आणण्यासाठी व जमिनीच्या संपादन तसेच वाटपात पारदर्शकता आणण्यासाठी राज्य खालील प्रमुख उपक्रमांवर लक्ष केंद्रित करेल:

- राज्य, जमीन संपादित करून एमआयडीसी आणि एमआयटीएल या संस्थेच्या माध्यमातून औद्योगिक पार्क्ससाठी, मोठ्या प्रमाणावर औद्योगिकीकरण झालेल्या क्षेत्रात तसेच औद्योगिकदृष्ट्या मागासलेल्या क्षेत्रात जमीन उपलब्ध करून दिली जाईल तसेच ऑनलाइन पारदर्शक यंत्रणेद्वारे भू-संपादन व जमीन वाटप यांची प्रक्रिया सुनिश्चित आणि सुव्यवस्थित करेल.
- राज्य शासन औद्योगिक पार्क्सच्या बाहेर औद्योगिक विकासासाठी जमीन, प्रादेशिक योजना आणि एकीकृत विकास नियंत्रण आणि प्रोत्साहन नियमन (UDCPR) अंतर्गत औद्योगिक उद्देशांसाठी राखीव जमिनीची निवड करेल, संपादित करेल आणि वाटप करेल.
- राज्य शासन खाजगी औद्योगिक उद्यानांच्या विकासासाठी पाठिंबा देईल, ज्यामध्ये आवश्यक पायाभूत सुविधा आणि कनेक्टिव्हिटी असतील आणि त्यात सलग जमीन असावी. त्याअंतर्गत सूक्ष्म उद्योगासाठी किमान ५-१० एकर, लघु उद्योगासाठी १०-२५ एकर, मध्यम उद्योगासाठी २५-५० एकर, मोठ्या उद्योगासाठी ५०-२५० एकर, विशाल उद्योगांसाठी २५०-५०० एकर आणि अतिविशाल उद्योगासाठी ५०० एकरपेक्षा जास्त जमीन असणे आवश्यक आहे.

२.२.१(ब) औद्योगिक कॉरिडॉरचा विकास

औद्योगिक कॉरिडॉर म्हणजे औद्योगिक विकासासाठी चालना देण्यासाठी विशिष्ट भौगोलिक क्षेत्रासाठी निवड केलेल्या पायाभूत सुविधा गुंतवणुकीचे समूह आहे.

शहरी केंद्रांना औद्योगिक क्षेत्रांशी जोडून आर्थिक विकासासाठी चालना देण्यासाठी राज्य कॉरिडॉरच्या जवळच्या उद्योगांच्या विकासासाठी प्रोत्साहन देईल. कॉरिडॉर ओलांडून सुस्थापित औद्योगिक समूह औद्योगिक उत्पादन घटकांना सहज प्रवेश प्रदान करणे, वाहतूक लॉजिस्टिक खर्च कमी करणे आणि वितरण कालावधी सुधारणे तसेच इन्व्हेंटरी खर्च कमी करण्याचे उद्दिष्ट साध्य करण्यास मदत होईल.

अ. दिल्ली मुंबई इंडस्ट्रियल कॉरिडॉर (DMIC) हा महाराष्ट्राच्या औद्योगिक विकासासाठी चालना देणारा एक परिवर्तनकारी पायाभूत सुविधा प्रकल्प आहे. राज्यात दोन DMIC नोड्स आहेत: छत्रपती संभाजीनगर येथील शेंद्रा-बिडकीन औद्योगिक क्षेत्र, जो प्लग-अँड प्ले पायाभूत सुविधा असलेली स्मार्ट सिटी म्हणून विकसित केला गेला आहे; तसेच दिधी पोर्ट औद्योगिक क्षेत्र, जे सागरी आणि अंतर्गत व्यापारासाठी लॉजिस्टिक्स आणि औद्योगिक केंद्र म्हणून काम करण्यासाठी धोरणात्मकदृष्ट्या महत्वाच्या ठिकाणी स्थापित आहे. दोन्ही क्षेत्रांच्या ठिकाणी अति विशाल औद्योगिक घटकांची उभारणी अपेक्षित असून त्यामुळे औद्योगिकतेच्या प्रमाणात, स्पर्धात्मकतेत आणि गुंतवणूक आकर्षित होण्यास वाढ होईल.

ब. समृद्धी इंडस्ट्रियल कॉरिडॉर जो अधिकृतपणे हिंदू हृदयसम्राट बाळासाहेब ठाकरे महाराष्ट्र समृद्धी महामार्ग म्हणून ओळखला जातो, हा ७०१ किमी लांबीचा, ६ पदरी द्रुतगती महामार्ग आहे, जो मुंबई आणि नागपूरला १० जिल्ह्यांमधून जोडतो. तो प्रवासाचा वेळ १६ तासांवरून ८ तासांपर्यंत कमी झाल्यामुळे दळणवळण क्षमता आणि प्रादेशिक विकास होत आहे. १८ नवीन टाउनशिप आणि २४ इंटरचेंजसह, हा कॉरिडॉर राष्ट्रीय औद्योगिक कॉरिडॉर कार्यक्रमाशी सुसंगत असून विदर्भ, मराठवाडा आणि उत्तर महाराष्ट्रासारख्या अविकसित प्रदेशांमध्ये औद्योगिकीकरणाला चालना देतो.

क. बेंगळुरू-मुंबई इंडस्ट्रियल कॉरिडॉर (BMIC) हा भारत सरकारचा बेंगळुरू आणि मुंबई दरम्यान औद्योगिक विकासासाठी चालना देण्यासाठी १,००० किमीचा उपक्रम आहे. महाराष्ट्रात, सातारा नोड १२,३५५ एकरमध्ये पसरलेला

आहे, जे NH-५४८C आणि NH-५४८E या राष्ट्रीय महामार्गाद्वारे प्रमुख शहरे आणि जेएनपीएला मजबूतीने जोडलेले आहे. हा कॉरिडॉर नवोन्मेषांना चालना देणे, गुंतवणूक आकर्षित करणे आणि संतुलित प्रादेशिक विकासाला पाठिंबा देण्यासाठी प्रगत उत्पादन क्षेत्रे, लॉजिस्टिक्स हब आणि शाश्वत पायाभूत सुविधांना एकत्रित करतो.

ड. कोकण इंडस्ट्रियल कॉरिडॉर हा महाराष्ट्राच्या ७२० किमी लांबीच्या किनारपट्टीवरील बंदर-आधारित विकास उपक्रम आहे, जो तारापूर, उसर, मुंबई, महाड, दाभोळ, रत्नागिरी आणि कुडाळ यांसारख्या प्रमुख औद्योगिक क्षेत्रांना जोडतो. मुंबई बंदर आणि जेएनपीए यांसारख्या दोन प्रमुख बंदरांसह ४८ अधिसूचित लहान बंदरांच्या मदतीने, लॉजिस्टिक्स खर्च कमी करणे, दळणवळण सुधारणे व व्यापार वाढवणे हा या कॉरिडॉरचा उद्देश आहे. एमआयडीसी सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी मॉडेल अंतर्गत लघु बंदर विकासाचे मूल्यांकन करण्यासाठी MbPT, MMB, JNPA आणि वाढवण पोर्ट प्राधिकरण यांसारख्या संस्थाशी समन्वय साधत औद्योगिक पार्क्स विकसित करण्याची आणि अंतर्गत वाहतूकीचे जाळे एकत्रित करण्याची योजना आखत आहे.

ई. संरक्षण कॉरिडॉर: महाराष्ट्राच्या एरोस्पेस आणि डिफेन्स परिसंस्थेला चालना देण्यासाठी, राज्य खालीलपैकी ३ संरक्षण कॉरिडॉर विकसित करण्याचे उद्दिष्ट ठेवते:

- कॉरिडॉर १ – पुणे, अहिल्यानगर आणि छत्रपती संभाजीनगर
- कॉरिडॉर २ - नागपूर, वर्धा, अमरावती आणि सावनेर
- कॉरिडॉर ३ - नाशिक आणि धुळे

बंदर, विमानतळ आणि महत्त्वाच्या पायाभूत सुविधांच्या जवळ असलेले हे ३ नोड्स राज्याला त्यांच्या अवकाश व संरक्षण क्षेत्र धोरणांतर्गत नवीन गुंतवणूक आकर्षित करण्यासाठी आणि त्याच्या अस्तित्वातील परिसंस्थेला चालना देण्यासाठी वाढीव क्षमता प्रदान करतील.

२.२.१ (क) नील अर्थव्यवस्था (Blue Economy)

महाराष्ट्र राज्याच्या विस्तृत किनारपट्टीच्या आर्थिक क्षमतेचा वापर करण्यासाठी राज्य किनारी आणि अंतर्गत बंदरांसाठी पायाभूत सुविधांच्या विकासाला प्राधान्य देईल, ज्यामुळे कार्यक्षम लॉजिस्टिक्स आणि सागरी व्यापार सक्षम होईल. बंदर सुविधांचे आधुनिकीकरण, समर्पित मत्स्यव्यवसाय क्षेत्रे स्थापन करणे आणि सीफूड प्रक्रिया आणि निर्यातीला समर्थन देण्यासाठी शीत साखळी नेटवर्क विकसित करण्यासाठी धोरणात्मक गुंतवणूक सुनिश्चित केली जाईल. हे धोरण मासे प्रक्रिया, बोटी बांधणी आणि मत्स्यपालनासह सागरी-आधारित एमएसएमईना चालना देईल, ज्यामध्ये साठवणूक, वाहतूक आणि मूल्यवर्धनासाठी एकात्मिक सहाय्य असेल. या उपक्रमांचे उद्दिष्ट नील अर्थव्यवस्था मजबूत करणे, किनारी प्रदेशांमध्ये रोजगार वाढवणे आणि महाराष्ट्राला शाश्वत सागरी उद्योगांसाठी एक अग्रगण्य हब म्हणून स्थान देणे आहे.

बंदर विकास: वाढवण हे पालघर जिल्ह्यातील डहाणूजवळ प्रस्तावित खोल समुद्रातील बंदर, भारतातील १३ वे प्रमुख बंदर बनण्याच्या तयारीत आहे. मुंबईपासून सुमारे १४० किमी उत्तरेस स्थित, येथे नैसर्गिक २० मी. ड्राफ्ट आहे, ज्यामुळे ते मोठ्या कंटेनर जहाजांना हाताळू शकते. हा प्रकल्प रु.७६,२२० कोटींचा असून जेएनपीए (७४%) आणि एमएमबी (२६%) यांच्या संयुक्त उपक्रमात आहे. एकदा कार्यान्वित झाल्यानंतर, हे बंदर दरवर्षी २९८ दशलक्ष मेट्रिक टन हाताळण्याचा अंदाज आहे, ज्यामध्ये २३.२ दशलक्ष ट्वेंटी-फूट इक्विवॅलेंट युनिट्स (TEUs) समाविष्ट आहेत, ज्यामुळे ते जगातील अग्रगण्य १० कंटेनर बंदरांमध्ये स्थान मिळवेल. रणनितिकदृष्ट्या स्थित, ते प्रमुख आर्थिक कॉरिडॉरशी कनेक्टिव्हिटीला लक्षणीयरीत्या वाढवेल आणि भारताच्या सागरी आणि व्यापार पायाभूत सुविधांना बळकटी देईल.

२.२.१ (ड) औद्योगिक पार्क्सचा विकास

राज्याने कामगारांसाठी घरांच्या सुविधांसह सर्व आवश्यक आणि प्रगत पायाभूत सुविधांनी सुसज्ज असलेले क्षेत्रीय, प्रादेशिक आणि देश-विशिष्ट औद्योगिक पार्क्स विकसित करणार आहे. औद्योगिक कामगारांना समर्पित भाड्याने

घरे आणि वसतिगृहे प्रदान करण्याच्या बदल्यात अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांकाद्वारे उद्योगांना प्रोत्साहन दिले जाऊ शकते. मंत्रिमंडळ उप समितीच्या मान्यतेच्या अधीन राहून औद्योगिक क्षेत्रात अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांक देय असेल.

या धोरणांतर्गत, सर्व औद्योगिक पायाभूत सुविधा प्रकल्प प्रचलित कायदे, महाराष्ट्र प्रादेशिक नगररचना अधिनियम, १९६९, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास अधिनियम, विकास नियंत्रण नियमावली (DCR), एकीकृत विकास नियंत्रण आणि प्रोत्साहन नियमावली (UDCPR) आणि संबंधित नियोजन प्राधिकरणाच्या नियमांच्या अधीन राहून विकसित करण्यात येतील. तसेच, सर्व प्रकल्पांसाठी प्रथम संबंधित नियोजन प्राधिकरणाकडून आवश्यक वैध परवानगी घेणे बंधनकारक असेल.

औद्योगिक पार्क्ससाठीचे मॉडेल खालीलप्रमाणे असतील:

- **पूर्णपणे शासनाच्या मालकीच्या आणि त्यांच्याद्वारे व्यवस्थापित (MIDC, MITL)**

एमआयडीसी आणि एमआयटीएल सारख्या शासनाच्या पूर्णपणे मालकीच्या आणि व्यवस्थापित औद्योगिक पार्क्समध्ये, शासन औद्योगिक पार्क्सना निधी उपलब्ध करून देईल, विकसित करेल आणि कार्यान्वयन करेल. भू-संपादन, पायाभूत सुविधांचा विकास, कार्यान्वयन आणि देखभाल यासाठी शासन जबाबदार असेल. हे मॉडेल धोरणात्मक उद्योग, आर्थिक क्षेत्रे किंवा खाजगी गुंतवणूक मर्यादित असलेल्या प्रदेशांसाठी योग्य आहे.

- **पीपीपी (JV, SPV) – शासनाचा मुख्य हिस्सा (MIDC, MITL)**

या मॉडेलमध्ये शासन आणि खाजगी संस्थांच्या सहकार्याने औद्योगिक पार्क्स विकसित केली जातील. ही भागीदारी खालील स्वरूपात असू शकते:

- संयुक्त उपक्रम (JV): शासन आणि खाजगी क्षेत्राच्या सहयोगाने एक विशेष उद्देश संस्था तयार केली जाते, जी गुंतवणूक, विकास आणि व्यवस्थापनात सामायिक जबाबदाऱ्या सुनिश्चित करते.
- विशेष हेतू वाहन (SPV): कार्यक्षम अंमलबजावणी आणि जोखीम सामायिकरण (Risk-sharing), औद्योगिक पार्क्सची अंमलबजावणी, संचालन आणि देखभाल करण्यासाठी एक समर्पित कायदेशीर संस्था स्थापन केली जाते.

सार्वजनिक खाजगी भागीदारी आधारित मॉडेलमध्ये, धोरणात्मक आर्थिक आणि औद्योगिक उद्दिष्टे पूर्ण करण्यासाठी शासकीय देखरेख सुनिश्चित करतानाच, खाजगी क्षेत्रातील तज्ज्ञतेचा वापर करणे ही शक्य होते.

- **पूर्णपणे खाजगी संस्थेच्या मालकीचे तथा शासनाने अधिसूचित केलेले**

या मॉडेल अंतर्गत, शासन आवश्यक नियामक मान्यता, प्रोत्साहने आणि सुविधा सहाय्य प्रदान करेल व खाजगी संस्था स्वतंत्रपणे औद्योगिक पार्क्स विकसित करून कार्यान्वयन करतील. अशा पार्क्सने शासनाच्या मान्यतेनुसार पूर्व-परिभाषित पायाभूत सुविधा आणि कार्यान्वयन मानके पूर्ण करणे आवश्यक आहे. हे मॉडेल शासनावरील आर्थिक भार कमी करून गुंतवणूक आणि जलद विकासाचा चालना देते.

औद्योगिक पार्क्ससाठी एमआयडीसी आणि एमआयटीएल हे विशेष नियोजन प्राधिकरण असून निधी वाटप करतील आणि पार्क्सची अंमलबजावणी टप्प्याटप्प्याने करतील. राज्यभरात पायाभूत सुविधांच्या विकासाच्या सुरळीत अंमलबजावणी आणि त्याचे कामकाज चालण्यासाठी पायाभूत सुविधा विकास संस्थांचा (MIDC, MSRDC, MMRDA, CIDCO) समावेश असणाऱ्या उच्चाधिकार समितीची स्थापना केली जाईल. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन हे उच्चाधिकार समितीचे अध्यक्ष असतील.

1) **अतिविशाल औद्योगिक पार्क्स**

राज्य शासन सहा विभागातील प्रमुख औद्योगिक कॉरिडॉरमध्ये सहा अतिविशाल औद्योगिक पार्क्स विकसित करेल. सदर पार्कचे किमान क्षेत्रफळ ५००० एकर इतके असेल. हे पार्क्स सार्वजनिक खाजगी भागीदारी पध्दतीचे अनुसरण

करतील, ज्याच्या अंमलबजावणीत एमआयडीसी आणि एमआयटीएल महत्त्वाची भूमिका बजावतील. हे पार्क्स जलदगतीने उद्योगांची स्थापना सुलभ होण्यासाठी स्मार्ट, हरित आणि चक्रीय अर्थव्यवस्थेची तत्त्वे तसेच पायाभूत सुविधांना एकत्रित करून तयार केली जातील. हे पार्क्स मोठ्या प्रमाणावरील औद्योगिक परिसंस्थांना प्रोत्साहन देऊन संसाधनांच्या वापरात वाढ करतील, संपर्क वाढवतील, गुंतवणूक आकर्षित करतील आणि संतुलित प्रादेशिक विकासालाही चालना देतील.

II) देश-विशिष्ट पार्क्स

देश-विशिष्ट पार्क्स ही धोरणात्मकरित्या नियोजित पार्क्स असून विशिष्ट देशातील उद्योगांसाठी समर्पित व्यवसाय परिसंस्था प्रदान करून गुंतवणूकीला चालना देणे हा उद्देश आहे. हे पार्क्स सानुकूलित औद्योगिक वातावरण प्रदान करून जागतिक स्पर्धात्मकतेला प्रोत्साहन देतील तसेच लक्षित देशाच्या उद्योगांच्या क्षमतांशी सुसंगत असलेली एक विशेष उत्पादन आणि सेवा परिसंस्था देखील तयार करतील.

हे पार्क्स तंत्रज्ञान आणि ज्ञान हस्तांतरणात महत्त्वाची भूमिका बजावतील, ज्यामुळे महाराष्ट्र आणि जागतिक आर्थिक भागीदारांमध्ये सखोल सहकार्य वाढेल. राज्य सरकार सानुकूलित प्रोत्साहने, पूर्व-मंजूर औद्योगिक जमीन, प्लग अँड प्ले पायाभूत सुविधा आणि इतर सुलभ सुविधा प्रदान करेल.

III) क्षेत्र-विशिष्ट पार्क्स

सेमीकंडक्टर आणि इलेक्ट्रॉनिक्स, ईव्ही, वस्त्रोद्योग, कृषी-प्रक्रिया आणि हरित ऊर्जा यांसारख्या लक्षित क्षेत्रांमध्ये लक्षित वाढीला चालना देणे, मूल्य साखळी वाढविणे आणि आधारभूत गुंतवणूक आकर्षित करणे यासाठी क्षेत्र-विशिष्ट औद्योगिक पार्क्सच्या विकासाला राज्य चालना देईल. हे पार्क्स प्लग-अँड-प्ले पायाभूत सुविधा, सामायिक सुविधा व सुलभ मंजुरी, नवोन्मेष, स्पर्धात्मकता व शाश्वत विकास सुलभ करणारे औद्योगिक समूह उपलब्ध करून देतील.

IV) एमएसएमई पार्क्स

राज्यात एमएसएमई आणि प्रादेशिक विकासाला चालना देऊन ३४ (मुंबई आणि मुंबई उपनगर व्यतिरिक्त) जिल्ह्यात प्रत्येकी किमान १ एमएसएमई पार्क विकसित केले जाईल. यामुळे राज्यातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये प्रादेशिक आर्थिक वाढ, पायाभूत सुविधांचा विकास, रोजगार निर्मिती आणि उद्योजकतेला चालना मिळेल.

२.२.१(इ) स्मार्ट उत्पादन

स्मार्ट उत्पादन हा एक व्यापक दृष्टिकोन आहे, जो कार्यक्षमता, अनुकूलता आणि प्रतिसाद क्षमता वाढविण्यासाठी उत्पादन प्रक्रियेत प्रगत डिजिटल तंत्रज्ञानाचा समावेश करतो. याअंतर्गत तात्काळ माहितीचे विश्लेषण आणि निर्णय घेण्यास सक्षम असलेली परस्पर जोडली गेलेली प्रणाली तयार करण्यासाठी, कृत्रिम बुद्धिमत्ता, इंटरनेट ऑफ थिंग्ज, रोबोटिक्स आणि क्लाउड कॉम्प्युटिंग यासारख्या साधनांचा वापर केला जातो. स्मार्ट उत्पादन ही उद्योग ४.० च्या तत्त्वांची व्यावहारिक अंमलबजावणी आहे, ज्यामध्ये उद्योग ५.० हे अधिक मानव-केंद्रित आणि शाश्वत प्रणालींमध्ये उत्क्रांतीसाठी एक दृष्टीकोन देते.

- **उद्योग ४.०** हे इंटरनेट ऑफ थिंग्ज, रोबोटिक्स आणि एआय सारख्या अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्यासाठी स्मार्ट उत्पादनासाठी चौकट उपलब्ध करून देतो.
- **उद्योग ५.०** हे स्मार्ट उत्पादन कार्यक्षमतेसह सामाजिक आणि पर्यावरणीय प्राधान्यांशी सुसंगत असेल याची खातरजमा करण्यासाठीचा मानव-केंद्रित आणि शाश्वत दृष्टिकोन सादर करतो.

स्मार्ट उत्पादनामध्ये सॉफ्टवेअर आणि हार्डवेअर अशा दोन्ही घटकांचा समावेश असतो. जे उद्योगांद्वारे उत्पादन प्रक्रियेत एकत्रित केले जातात. हार्डवेअर या भागांमध्ये उत्पादनांचे भौतिक उत्पादन वाढविण्यावर तसेच सॉफ्टवेअर या भागामध्ये उत्पादन प्रक्रियेची कार्यक्षमता सुधारणे आणि वाढविणे यावर लक्ष केंद्रित केले जाते.

I. स्मार्ट उत्पादनाचे सॉफ्टवेअर घटक

- **प्रिडीक्टीव्ह आणि रिअल-टाइम विश्लेषण:** कृत्रिम बुद्धिमत्ता आणि मशीन लर्निंग वास्तविक वेळेत प्रभावी देखभाल, प्रक्रिया वृद्धी आणि डाटा संचालित तात्काळ निर्णय क्षमता शक्य करते.
- **डिजिटल सिम्युलेशन आणि मॉनिटरिंग:** डिजिटल ट्विन तंत्रज्ञान कृत्रिम सिम्युलेशन, संनियंत्रण आणि वाढीसाठी भौतिक मालमतेचे रिअल टाईम आभासी प्रतिनिधित्व प्रदान करते.
- **कनेक्टेड सिस्टीम्स अॅण्ड प्लॅटफॉर्म:** इंटरनेट ऑफ थिंग्ज (IoT) हा मंच उपकरणे आणि यंत्रणांना जोडतो, ज्यामुळे उत्पादन परिसंस्थांमध्ये अखंड संवाद आणि माहितीचे अदानप्रदान सुलभ होते.
- **ऑपरेशनल इंटीग्रेशन सॉफ्टवेअर:** सुव्यवस्थित कार्यप्रवाह आणि संसाधन व्यवस्थापनासाठी एंटरप्राइझ रिसोर्स प्लॅनिंग (ERP) आणि मॅन्युफॅक्चरिंग एक्झिक्युशन सिस्टम्स (MES) हे उत्पादन प्रक्रियांना व्यवसाय कार्यान्वयनासह एकत्रित करतात.
- **सायबरसुरक्षा उपाययोजना:** मजबूत सॉफ्टवेअर यंत्रणा, उत्पादन डेटा, नेटवर्क आणि प्रक्रियांना सायबर धोक्यांपासून संरक्षण देतात, ज्यामुळे कार्यात्मक सातत्य आणि सुरक्षितता सुनिश्चित होते.
- **एआर आणि व्हीआर टूल्स:** AR आणि VR उपयोजकांमुळे कर्मचाऱ्यांचे प्रशिक्षण, समस्या निवारण आणि प्रक्रियेच्या कल्पनाचित्रात वाढ होते.
- **बिग डेटा अॅण्ड क्लाऊड सोल्युशन:** प्रगत विश्लेषणे आणि क्लाउड संगणन मोठ्या प्रमाणात डेटा स्टोरेज, प्रक्रिया आणि प्रवेशयोग्यता सक्षम करतात, माहितीपूर्ण निर्णय घेण्यास आणि प्रमाणतेला समर्थन देतात.
- **टेक्नॉलॉजी अडॉप्शन अॅण्ड अटोमेशन सपोर्ट:** सॉफ्टवेअर फ्रेमवर्क नवीन तंत्रज्ञानाचा अवलंब आणि विद्यमान यंत्रणेत त्याचे एकत्रीकरण सुलभ करते, त्यामुळे स्मार्ट उत्पादन प्रक्रियांमध्ये संक्रमण होताना सुलभता येते.

II. स्मार्ट उत्पादनाचे हार्डवेअर घटक

- **सेन्सिंग आणि मॉनिटरिंग प्रणाली:** स्मार्ट सेन्सर्स आणि ऊर्जा संनियंत्रण उपकरणे ऑप्टिमाइझ केलेल्या कार्यान्वयनासाठी भौतिक मानके आणि ऊर्जा वापराबद्दल तात्काळ माहिती प्रदान करतात.
- **कनेक्टिव्हिटी आणि इंटीग्रेशन हार्डवेअर:** सायबर-फिजिकल प्रणाली आणि गेटवे, राउटर आणि 5G मॉड्यूल यासाठी इंटरनेट ऑफ थिंग्ज-सक्षम नेटवर्किंग उपकरणे, उत्पादन प्रणालींचे अखंड संप्रेषण आणि एकत्रीकरण सुनिश्चित करतात.
- **प्रगत उत्पादन प्रणाली:** प्रिसिजन मशीन आणि अॅडिटीव्ह मॅन्युफॅक्चरिंग (3D प्रिंटिंग) यांचा समावेश असलेली डिजिटली सक्षम उपकरणे, कार्यक्षम आणि नाविन्यपूर्ण उत्पादन प्रक्रियेला चालना देतात.
- **रोबोटिक्स आणि ऑटोमेशन:** सहयोगी रोबोट्स आणि स्वयंचलित यंत्रसामग्री यांसारख्या प्रगत रोबोटिक प्रणाली अचूकता, उत्पादकता आणि कार्यात्मक लवचिकतेत वाढ करते.
- **इनोव्हेशन अॅण्ड डेव्हलपमेंट हार्डवेअर:** CNC मशीन्स आणि अचूक साधनांचा समावेश असणारी विशेष उपकरणे, उत्पादन क्षमतांमधील तंत्रज्ञान विकास आणि निरंतर सुधारणेस सहाय्य करतात.

केंद्र सरकारच्या पातळीवर समर्थ उद्योग भारत ४.० हे अवजड उद्योग मंत्रालयाच्या नेतृत्वाखालील, व्यावहारिक मार्गदर्शक तत्त्वे, प्रात्यक्षिक केंद्रे आणि विशेषतः एमएसएमईसाठी स्थानिक सहाय्याद्वारे भारतात उद्योग ४.० च्या अवलंबनास चालना देते. त्याला पूरक म्हणून, स्मार्ट इंडस्ट्री रेडीनेस इंडेक्स (SIRI) उद्योगांच्या प्रक्रिया, तंत्रज्ञान आणि कार्यबल परिमाणांचे मूल्यांकन करण्यासाठी जागतिक बॅचमार्किंगचे साधन म्हणून काम करते. समर्थ उद्योग भारत ४.० हे भारताच्या गरजांनुसार प्रत्यक्ष अंमलबजावणीसाठीचे सहाय्य प्रदान करते, तर SIRI जागतिक स्पर्धात्मकता सुनिश्चित करते. एकत्रितपणे ते महाराष्ट्राला स्थानिक आव्हानांना तोंड देण्यास, लक्षित उपाययोजना अंमलात आणण्यास आणि जागतिक स्तरावर आपल्या उद्योगांना स्थान मिळवून देण्यास सक्षम करतील. तंत्रज्ञानावर आधारित औद्योगिक परिसंस्था

तयार करण्यासाठी, उत्पादनाच्या उभारणीमध्ये स्मार्ट उत्पादन प्रक्रिया स्वीकारण्यासाठी सर्व उद्योगांना लक्षित करून प्रोत्साहित करणे आवश्यक आहे. यामुळे उत्पादकांची उत्पादकता वाढविण्यासह राज्यातील उत्पादन वाढीस देखील हातभार लागेल. अखंड तंत्रज्ञानाचा अवलंब सुनिश्चित करण्यासाठी स्मार्ट औद्योगिक पार्क आणि फॅब लॅब विकसित करण्याची राज्य, योजना आखत आहे.

१. उद्योगांकडून तंत्रज्ञानाच्या अवलंबनास पाठिंबा

- **ग्रीनफील्ड युनिट्स**—राज्य नवीन औद्योगिक घटकांना स्मार्ट उत्पादन तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्यासाठी आर्थिक सहाय्य देईल, ज्यामध्ये पेटंट केलेल्या तंत्रज्ञानासाठी स्वामीत्व प्रतिपूर्तीसह अर्थसहाय्यित तंत्रज्ञान खर्च प्रदान केला जाईल. विज्ञान, तंत्रज्ञान, अभियांत्रिकी व गणित (STEM) आधारित कार्यबल हे प्रशिक्षण, सायबर सुरक्षा आणि विश्लेषणातील गुंतवणूक एकत्रित करून कुशल मनुष्यबळ सुनिश्चित करील तसेच हाय-स्पीड इंटरनेट व संशोधन आणि विकास केंद्रे यासारख्या महत्त्वाच्या पायाभूत सुविधांमध्ये सुधारणा केल्याने नवोन्मेष आणि कार्यान्वयन कार्यक्षमता सुलभ होईल.
- **ब्राउनफिल्ड युनिट्स** - विद्यमान उत्पादन घटकांचे आधुनिकीकरण करण्यासाठी, राज्य पेटंट केलेल्या स्मार्ट उत्पादन साधनांसाठी भांडवली अर्थसहाय्य आणि स्वामीत्व प्रतिपूर्ती देईल तसेच घटकांना भारत सरकारच्या स्मार्ट उत्पादन तंत्रज्ञान निधीतून कमी व्याजदराने कर्जे मिळण्यास मदत करील. त्रुटी विश्लेषण आणि व्यवहार्य अभ्यासासाठी होणाऱ्या खर्चाची प्रतिपूर्ती, उद्योगांच्या आधुनिक तंत्रज्ञान गरजा ओळखण्यास मदत करतील तसेच विशेष भांडवली अर्थसहाय्यामुळे इंटरनेट ऑफ थिंग्स, एआय आणि स्वयंचलित तंत्रज्ञान यांसह यंत्रसामग्रीच्या आधुनिकीकरणाला मदत होईल. नवोन्मेष आणि कार्यान्वयन कार्यक्षमता सुधारणांशी संबंधित संशोधन आणि विकास प्रोत्साहने दिले जातील. लक्षित प्रोत्साहने कृषी-कचरा रूपांतरण आणि प्रगत साहित्य क्षेत्रांना समर्थन देतील, तर ISO ९००१:२०१५ आणि ISO ४५००१ यासारख्या स्मार्ट कारखाना मानकांसाठी प्रमाणन सहाय्य उद्योगाची विश्वासाहता वाढवतील. प्रदर्शने आणि चर्चासत्रांसह ज्ञान-सामायिकीकरण माध्यमे, बाजार विस्तार आणि आंतर-उद्योग शिक्षणाला चालना देतील.

४. हाय-टेक औद्योगिक पार्क्स

हाय-टेक औद्योगिक पार्क्स ही अत्याधुनिक उत्पादनासाठी प्रगत तंत्रज्ञानासह औद्योगिक, शैक्षणिक आणि निवासी कार्ये यांचे संयोजन करणारी एकात्मिक जागा आहे. इंटरनेट ऑफ थिंग्स, एआय, स्वयंचलित, नवीकरणीय ऊर्जा आणि मजबूत डिजिटल कनेक्टिव्हिटीचा वापर करून औद्योगिक पायाभूत सुविधांमध्ये क्रांती घडवणे, नवोपक्रमांना चालना देणे आणि शाश्वत आर्थिक वाढ घडवून आणणे हे या पार्क्सचे उद्दिष्ट आहे. राज्य एमआयडीसी, एमआयटीएल, सार्वजनिक खाजगी भागीदारी आणि खाजगी संस्थेद्वारे उदयोन्मुख तंत्रज्ञानाशी संबंधित उपकरणे आणि घटक उत्पादनात ग्रीनफिल्ड आणि ब्राउनफिल्ड हाय-टेक औद्योगिक पार्कच्या विकासाला अतिरिक्त सहाय्य आणि प्रोत्साहन देऊन चालना देईल.

हाय-टेक औद्योगिक पार्कच्या मुख्य वैशिष्ट्यांमध्ये संशोधन आणि विकास केंद्रे, प्रगत उपकरणांसह प्रोटोटाइपिंग आणि चाचणी प्रयोगशाळा, निर्णय घेण्यासाठी डेटा विश्लेषण केंद्रे, सायबर सुरक्षा आणि ऊर्जा व्यवस्थापन केंद्रे, नेटवर्किंग आणि ज्ञान सामायिकरणासाठी सहयोगी जागा, अनुपालन व मनुष्यबळ कौशल्य विकास इत्यादींसाठी प्रशिक्षण आणि प्रमाणन सुविधा यांसारख्या सामान्य सुविधांचा समावेश असेल. इतर वैशिष्ट्यांमध्ये इंटरनेट ऑफ थिंग्ज एकीकरण, स्मार्ट गतिशीलता, शाश्वत पद्धती, नावीन्यपूर्ण परिसंस्था, सुरक्षा व सुरक्षितता तसेच व्यवसाय सहाय्य यांचा समावेश आहे.

३. फॅब लॅब्स

राज्यात स्मार्ट उत्पादनाला गती देण्यासाठी, फॅब लॅब्सना औद्योगिक समूह, एमएसएमई हब व शैक्षणिक संस्थांमध्ये नवोन्मेष आणि प्रोटोटाइपिंग केंद्र म्हणून एकत्रित करणे आवश्यक आहे. या लॅब्स ३D प्रिंटिंग, CNC मशिनिंग आणि लेसर कटिंग सारख्या डिजिटल फॅब्रिकेशन तंत्रज्ञानाचा सामायिक वापर करतील, ज्यामुळे जलद प्रोटोटाइपिंग, लहान-तुकडी उत्पादन आणि प्रत्यक्ष-जगातील उत्पादन अडचणीची चाचणी शक्य होईल. इंटरनेट ऑफ थिंग्ज, एआय-चालित गुणवत्ता नियंत्रण व स्मार्ट ऑटोमेशन या बाबींचा समावेश करून फॅब लॅब्सची कार्यक्षमता वाढू शकते, कचरा कमी करू शकतात तसेच स्थानिकांना सहाय्य, मागणीनुसार उत्पादन, राज्याबाहेरील कारखान्यांवरील अवलंबित्व कमी करू शकतात. फॅब लॅब्स ह्या उद्योग ४.० साठी प्रशिक्षण केंद्र म्हणून देखील काम करतील, ज्यात डिजिटल उत्पादन आणि ऑटोमेशन यांमधील कौशल्ये शिकवून मनुष्यबळ तयार केले जाईल.

२.२.२ गतिमान धोरण परिसंस्था

व्यवसाय सुलभता व जागतिक स्पर्धात्मकता सुनिश्चित करणारी प्रगतीशील, गुंतवणूकदार स्नेही आणि अनुकूल नियामक चौकट वाढवण्यासाठी ही धोरणात्मक परिसंस्था तयार करण्यात आली आहे. राज्यात अखंड मंजूरीसाठी नियतकालिक नियामक सुधारणा आणि एकल-खिडकी मंजूरी यंत्रणेची अंमलबजावणी करण्यात येत आहे. राज्याने या पूर्वीच लॉजिस्टिक्स, वस्त्रोद्योग, इलेक्ट्रिक वाहने, फिनटेक, माहिती तंत्रज्ञान आणि माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा, अवकाश आणि संरक्षण तसेच नवीकरणीय ऊर्जा यांसह प्रमुख उद्योगांमध्ये क्षेत्र-निहाय धोरणे जाहीर केली आहेत. याव्यतिरिक्त, सेमीकंडक्टर, कृत्रिम बुद्धिमत्ता, डीप टेक आणि जैव तंत्रज्ञान यांसारख्या उदयोन्मुख क्षेत्रांसाठी नवीन धोरणांवर राज्य, सक्रियपणे काम करत असून भविष्यसज्ज उद्योगांमध्ये अग्रणी म्हणून स्वतःचे स्थान निर्माण करत आहे.

२.२.२(अ) धोरण सनियंत्रण आणि पुनरावलोकन

महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा धोरण २०२५ अंतर्गत प्रभावी अंमलबजावणी, पारदर्शकता आणि विहीत मुदतीत निर्णय घेणे याची सुनिश्चिती करण्यासाठी एक मजबूत बहुस्तरीय प्रशासन चौकट स्थापन करण्यात आली आहे. यामध्ये विविध स्तरांवरील समर्पित समित्या आणि धोरण अंमलबजावणीचे निरीक्षण, मूल्यांकन आणि मार्गदर्शन करण्यासाठी एक धोरण सनियंत्रण युनिट (PMU) यांचा समावेश आहे.

प्रमुख शासन-स्तरीय समित्या

अ) मंत्रिमंडळ उपसमिती

मा. मुख्यमंत्र्यांच्या अध्यक्षतेखाली दिनांक २४/१२/२००४ च्या शासन निर्णय क्र. आयडीएल-१००४/ प्र.क्र. ३१८/उद्योग-८ आणि त्यानंतर केलेल्या सुधारणांनुसार मंत्रिमंडळ उपसमितीची रचना खालीलप्रमाणे आहे-

• मा. मुख्यमंत्री	अध्यक्ष
• मा. उपमुख्यमंत्री	सदस्य
• मा. मंत्री (वित्त व नियोजन)	सदस्य
• मा. मंत्री (उद्योग)	सदस्य
• मा. मुख्य सचिव	कायम निमंत्रित
• अ. म्. स. (वित्त)	कायम निमंत्रित
• अ. म्. स./प्र. स./सचिव (उद्योग)	निमंत्रक

उच्चाधिकार समितीच्या शिफारशीनुसार धोरणात्मक महत्वाच्या मोठे, विशाल आणि अतिविशाल धोरणात्मक प्रकल्प, धोरणात्मक महत्वाचे प्राधान्य क्षेत्रातील प्रकल्प आणि उदयोन्मुख जिल्ह्यांतील प्रकल्पांसाठी विशेष प्रोत्साहने आणि सामुहिक एकत्रित प्रोत्साहने मंजूरी देण्याचे अधिकार मंत्रिमंडळ उपसमितीला असतील. प्रस्तुत महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा धोरण २०२५ यामध्ये शंका/समस्या/अडचण/तफावत निर्माण झाल्यास त्याबाबत निर्णय घेण्याचे आणि औद्योगिक धोरणात आवश्यक ते बदल करण्याचे अधिकार मंत्रिमंडळ उपसमितीकडे असतील.

ब) उच्चाधिकार समिती

विशाल आणि अतिविशाल धोरणात्मकदृष्ट्या महत्वाच्या प्रकल्पांना विशेष प्रोत्साहने आणि सानुकूलित सामुहिक प्रोत्साहने देय करण्यासाठी उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभागाच्या शासन निर्णय, क्र. आयडीएल-१००५/ प्र.क्र. ८६/ उद्योग-८, दि. ०२ नोव्हेंबर, २००५ नुसार मा. मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली एक उच्चाधिकार समिती गठित करण्यात आली आहे. सदर उच्चाधिकार समितीची सुधारित रचना व कार्यकक्षा खालीलप्रमाणे आहे.

तक्ता १: उच्चाधिकार समितीची रचना (HPC)		
अ.क्र.	समिती सदस्य	पदनाम
१.	मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन	अध्यक्ष
२.	अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, नियोजन	सदस्य
३.	अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/ सचिव, वित्त	सदस्य
४.	अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, उद्योग	सदस्य सचिव
५.	अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, ऊर्जा	विशेष आमंत्रित
६.	अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, नगरविकास -१	विशेष आमंत्रित
७.	अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/ सचिव, कामगार	विशेष आमंत्रित
८.	अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव, वस्त्रोद्योग	विशेष आमंत्रित
९.	मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	विशेष आमंत्रित
१०.	विकास आयुक्त, (उद्योग)	निर्मात्रित
११.	वस्तू व सेवा कर आयुक्त	निर्मात्रित

उच्चाधिकार समिती सामुहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत दिल्या जाणाऱ्या प्रोत्साहनांचा प्रकार आणि एकूण मूल्य यांचा प्रकरणपरत्वे मूल्यांकन करण्यासाठी व निर्णय घेण्यासाठी जबाबदार असेल. समितीच्या कार्यक्षेत्र मोठे, विशाल व अतिविशाल प्रकल्प, राज्यासाठी धोरणात्मक महत्वाचे प्राधान्य क्षेत्रातील प्रकल्प आणि उदयोन्मुख जिल्ह्यांतील प्रकल्पांचा अंतर्भाव असेल. सामुहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत सार्वजनिक किंवा खाजगी क्षेत्राद्वारे राज्यात गुंतवणूक करणाऱ्या नवीन आणि विद्यमान प्रकल्पांसाठी विशेष प्रोत्साहने आणि सानुकूलित प्रोत्साहने अनुज्ञेय करणे तसेच अशा प्रोत्साहनांचे स्वरूप निश्चित करणे या बाबींची, मा. मुख्यमंत्र्यांच्या अध्यक्षतेखाली स्थापन केलेल्या मंत्रिमंडळ उपसमितीला शिफारस करण्याचा अधिकार उच्चाधिकार समितीला असेल.

क) राज्यस्तरीय समिती (SLC)

महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा धोरण २०२५ आणि त्यापूर्वीच्या योजनांसह संबंधित सर्व मुद्द्यांवर निर्णय घेण्यासाठी खालील सदस्यांचा समावेश असणारी एक राज्यस्तरीय समिती (SLC) गठित करण्यात येत आहे. सदर समितीला अंमलबजावणी संस्था म्हणून योजनेच्या सुरळीत अंमलबजावणीसाठी, कोणताही अर्थ लावण्यासाठी व कोणत्याही फेरबदलाची शिफारस करण्यासाठी प्राधिकृत करण्यात येईल. उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभागाच्या सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली खालील सदस्यांचा समावेश असलेली राज्यस्तरीय समिती, नवीन धोरणाच्या अंमलबजावणीच्या प्रगतीवर लक्ष ठेवे.

• सचिव, वित्त	सदस्य
• राज्य कर आयुक्त	सदस्य
• मुख्य कार्यकारी अधिकारी, म.औ.वि.म.	सदस्य
• विकास आयुक्त (उद्योग)	सदस्य
• आयुक्त एमएसएमई, सेवा	सदस्य
• उद्योग सहसंचालक (साप्रोयो)	सदस्य सचिव

समितीच्या कार्यक्षेत्रातील कोणत्याही विषयावर निर्णय घेण्यापूर्वी समिती संबंधित क्षेत्रातील तज्ञांचा सल्ला घेऊ शकते. धोरणाशी संबंधित मुद्द्यांवर राज्य स्तरीय समिती धोरण संनियंत्रण गटासोबत समन्वय साधेल.

ड) धोरण संनियंत्रण गट (PMU)

याशिवाय, नवीन धोरणाची अंमलबजावणी आणि अंमलबजावणीच्या प्रगतीचे सनियंत्रण करण्यासाठी विकास आयुक्त (उद्योग) यांच्या अध्यक्षतेखाली खालील सदस्यांचा समावेश असलेले एक धोरण संनियंत्रण गट स्थापित करण्यात येत आहे.

• विकास आयुक्त (उद्योग)	अध्यक्ष
• आयुक्त, एमएसएमई, सेवा	सदस्य
• अतिरिक्त विकास आयुक्त, मैत्री	सदस्य
• सहमुख्य कार्यकारी अधिकारी, म.औ.वि.म.	सदस्य
• सहसचिव / उपसचिव (उद्योग)	सदस्य
• उद्योग सहसंचालक (साप्रयो)	सदस्य सचिव

धोरण संनियंत्रण गटाने घेतलेले निर्णय सक्षम स्तरावरील शासन मंजुरीनंतर अंमलात आणण्यात येतील.

धोरण संनियंत्रण गट संबंधित मुद्द्यांवर सचिव (उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा) यांच्या अध्यक्षतेखालील राज्य राज्यस्तरीय समितीला देखील मदत करेल. धोरण प्रसार, प्रोत्साहन आणि ग्रहण, क्षमता बांधणी आणि परिणाम देखरेख सुनिश्चित करण्यासाठी धोरणाच्या अर्थसंकल्पाच्या ०.५% किंवा दरवर्षी २० कोटी रुपये यापैकी जे कमी असेल ते, निधी उपलब्ध करण्यात येईल.

२.२.२(ब) औद्योगिक सहकार्यासाठी क्षेत्रीय धोरणांचे एकत्रिकरण

महाराष्ट्र राज्य समग्र आणि शाश्वत औद्योगिक विकासाला चालना देण्यासाठी उत्पादन, सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम, लॉजिस्टिक्स, ऊर्जा आणि व्यापार यासारख्या प्रमुख क्षेत्रीय धोरणांसह त्याच्या औद्योगिक धोरणाच्या एक केंद्राभिमुखतेस व एकत्रिकरणास प्राधान्य देत आहे. यामध्ये टास्क फोर्स आणि कार्यगट यासारख्या आंतरविभागीय समन्वय यंत्रणा स्थापन करणे, क्षेत्रीय धोरणे व्यापक औद्योगिक उद्दिष्टांशी संरेखित करणे व वित्तीय प्रोत्साहने तसेच नियामक चौकटी सुलभ करणे यांचा समावेश आहे. राज्य अर्थसंकल्पीय सहाय्य, प्रोत्साहन योजना आणि क्षेत्र-विशिष्ट उपक्रम एकत्रित करून दुरुवती कमी करणे, धोरणात्मक प्रभावीपणा वाढवणे आणि गुंतवणुक आकर्षित करण्याचे उद्दिष्ट ठेवते.

महाराष्ट्रातील प्रमुख क्षेत्रीय धोरणे खालीलप्रमाणे आहेत:

२: महाराष्ट्राची प्रमुख क्षेत्रीय धोरणे		
अ. क्र.	धोरणाचे नाव	थोडक्यात आढावा
१	महाराष्ट्र इलेक्ट्रिक वाहन धोरण २०२५	<ul style="list-style-type: none"> महाराष्ट्र राज्याने २०३० पर्यंत सर्व नवीन वाहन नोंदणीपैकी ३०% इलेक्ट्रीक वाहनांची नोंदणी करण्याचे लक्ष्य ठेवले आहे. मुंबई, पुणे, नागपूर, नाशिक, छत्रपती संभाजी नगर आणि अमरावती या सहा प्रमुख शहरी समूहांमधील राज्य वाहतूक उपक्रमच्या (STU) वाहन ताप्यामध्ये ४०% इलेक्ट्रीक वाहने असणे आवश्यक आहे. या धोरणानुसार राष्ट्रीय आणि राज्य महामार्गांवर दर २५ किमी अंतरावर चार्जिंग स्टेशन बसवणे अनिवार्य आहे व सद्यस्थितीतील इंधन स्टेशन तसेच महाराष्ट्र राज्य

		मार्ग परिवहन महामंडळ आगार यांना व्यवहार्यतेनुसार जलद चार्जर बसविणे आवश्यक आहे.
२	महाराष्ट्र नवोपक्रम, उद्योजकता आणि नवोन्मेष धोरण २०२५	<ul style="list-style-type: none"> या धोरणात १.२५ लाख उद्योजकांना पाठिंबा देण्यासाठी आणि ५०,००० स्टार्टअप यांना मान्यता देण्यासाठी पाच वर्षांची रणनीती आखण्यात आली आहे. या धोरणात रु.५०० कोटींचा महा-निधी, अर्थसहाय्यित कर्जे, इन्क्युबेशन पायाभूत सुविधा, जागतिक स्टार्टअप एक्सचेंज आणि नवी मुंबईत ३०० एकरच्या नवीन महाराष्ट्र इनोव्हेशन सिटीसाठी तरतुदी आहेत. इच्छुक उद्योजक ३ % अर्थसहाय्यित व्याजदराने रु.५ लाख ते रु.१० लाख पर्यंतचे कर्ज मिळण्यास पात्र असतील.
३	महाराष्ट्र जहाजबांधणी, जहाज दुरुस्ती आणि जहाज पुनर्वापर धोरण २०२५	<ul style="list-style-type: none"> हे धोरण केंद्र सरकारच्या मेरीटाईम इंडिया व्हिजन २०३० आणि मेरीटाईम अमृत काल व्हिजन २०४७ शी सुसंगत आहे, ज्यामध्ये महाराष्ट्र राज्याने जहाजबांधणी आणि संबंधित सेवांमध्ये राष्ट्रीय प्रयत्नांचा एक तृतीयांश वाटा उचलण्याचे लक्ष्य ठेवले आहे. जहाजबांधणी किंवा पुनर्वापराच्या पायाभूत सुविधा उभारणाऱ्या विकासाकांना प्रकल्प खर्चाच्या ६० टक्के किंवा रु. ५ कोटी इतके भांडवली सहाय्य मिळेल. कार्यक्षमता आणि सहकार्य वाढविण्यासाठी अनेक शिपयार्ड्स असलेल्या सागरी शिपयार्ड समूहांचा विकास.
४	महाराष्ट्र कृत्रिम वाळू (एम-सॅंड) प्रचालन धोरण, २०२५	<ul style="list-style-type: none"> नदीच्या वाळूवरील अवलंबित्व कमी करून नदीच्या परिसंस्थेचे संरक्षण करणे खाणकाम क्षेत्रातील अशुद्ध धातुमय थरावर असलेल्या गाळातून एम-सॅंड उत्पादनास उत्तेजन देणे एम-सॅंड युनिटसकरीता प्रमाणीकृत दर्जा व प्रमाणन प्रक्रीया एम-सॅंड उत्पादन युनिट उभारण्यासाठी प्रोत्साहन व नियामक सहाय्य पुरविणे
५.	महाजेनकोचे अॅश धोरण, २०२५	<ul style="list-style-type: none"> महाजेनकोच्या प्रकल्पातून निर्माण होणाऱ्या फ्लाय अॅशचा १०० % वापर करणे सिमेंट, वीटा, रस्ते बांधकाम आणि शेतीमध्ये फ्लाय अॅशच्या वापरास चालना देणे. फ्लाय अॅश वापरणाऱ्या उद्योगांना व संस्थांना प्रोत्साहने व सुलभ लॉजिस्टिक्सच्या इतर सोयी. योग्य विल्हेवाट व पुनर्वापर सुनिश्चित करण्यासाठी पर्यावरणीय सुरक्षा व संनियंत्रण यंत्रणा यावर भर दिला आहे.
६	महाराष्ट्राचे लॉजिस्टिक्स धोरण २०२४	<ul style="list-style-type: none"> कार्यक्षमता सुधारून आणि खर्च कमी करून महाराष्ट्राला जागतिक पुरवठा साखळीचा भाग बनविणे. पारंपारिक गोदामापासून अद्ययावत, स्मार्ट आणि शाश्वत पायाभूत सुविधांचा वापर करणारा पूर्णपणे एकात्मिक मूल्यवर्धित लॉजिस्टिक सेवांचा प्रदाता म्हणून अद्ययावत करणे. लास्ट माईल कनेक्टिव्हिटी सुनिश्चित करण्यासाठी राज्यातील एकंदरीत लॉजिस्टिकच्या पायाभूत सुविधा मध्ये सुधारणा करणे.
७.	महाराष्ट्र पर्यटन धोरण-२०२४	<ul style="list-style-type: none"> १० वर्षांत पर्यटन क्षेत्रात रु. १,००,००० कोटींची खाजगी गुंतवणूक आकर्षित करणे. तंत्रज्ञान, व्यवस्थापन आणि कामकाजात खाजगी क्षेत्रातील तज्ज्ञांचा वापर करून १८ लाख रोजगार (प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष) निर्माण करणे. पर्यटन स्थळे विकसित करून, पायाभूत सुविधांमध्ये सुधारणा करून आणि टूर ऑपरेटर, MICE(Meetings, Incentives, Conferences, Exhibitions) आणि डेस्टिनेशन वेडिंगला प्रोत्साहन देऊन पर्यटकांचा ओघ दुप्पट करणे. पर्यटन क्षेत्रात गुंतवणूक सुलभ करणे.

८.	महाराष्ट्र एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरण, २०२३	<ul style="list-style-type: none"> राज्यात पुढील पाच वर्षांत २५,००० कोटी रुपयांची गुंतवणूक आकर्षित करणे आणि ५ लाखापर्यंत रोजगार निर्माण करणे. राज्यात उत्पादित कापसावर येत्या ५ वर्षांत प्रक्रिया क्षमता ३० टक्क्यावरून ८० टक्क्यापर्यंत वाढविणे. राज्यातील वस्त्रोद्योग मुख्य साखळीला चालना देण्यासाठी अत्याधुनिक पायाभूत सुविधा आणि तांत्रिक प्रगतीला चालना देणे. राज्यात ६ महसुली विभागात प्रत्येकी १ असे एकूण ६ टेक्निकल टेक्सटाईल पार्कचा विकास करणे. रु.४००कोटी - रु.१००० कोटी स्थिर भांडवली गुंतवणूक असलेल्या पार्कसाठी ५५% किंवा रु.२५० कोटी यापैकी जे कमी असेल ते भांडवली अनुदानास (सर्व झोन) पात्र असेल. जिनिंग आणि प्रेंसिंग, खाजगी सूतगिरण्या, खाजगी यंत्रमाग, प्रोसेसिंग, निटींग, होजिअरी, गारमेंटिंग, अपारंपरिक सूत/धागा आणि सिंथेटिक सूत/धागा, वैयक्तिक टेक्नीकल टेक्सटाईल घटकांना झोननिहाय २५ ते ४५ टक्क्यापर्यंत भांडवली अनुदान, तसेच राज्यातील सूतगिरण्या आणि यंत्रमाग घटकांना Maha-TUFS योजनेन्वये झोननिहाय पात्र यंत्रसामुग्रीच्या मूळ किंमतीच्या २५ ते ४० टक्के किंवा रु. १० कोटी ते २५ कोटी यापैकी जे कमी असेल इतके भांडवली अनुदान देण्यात येत आहे. राज्यातील ६ महसूल विभागात प्रत्येकी ३ असे एकूण १८ लघु वस्त्रोद्योग संकुले उभारण्यात येणार आहेत. सदर योजनेंतर्गत एकूण प्रकल्प किंमतीवर (जमीन, बांधकाम, यंत्रसामग्री, सौरऊर्जेच्या खर्चासह) होणाऱ्या ४०% खर्चाची रक्कम किंवा रु. ३० कोटी यापैकी जे कमी असेल तेवढे भांडवली अनुदान देण्यात येईल. हरित आणि शाश्वत उत्पादनाला प्रोत्साहन देण्यासाठी ETP साठी ५०% भांडवली अनुदान (किंवा जी रक्कम रु.५ कोटीपेक्षा कमी असेल), ZLD साठी ५०% भांडवली अनुदान (किंवा जी रक्कम रु.१० कोटीपेक्षा कमी असेल) आणि सौर प्रकल्पाच्या खर्चाच्या २०% (किंवा जी रक्कम रु.४.८ कोटीपेक्षा कमी असेल) भांडवली अनुदानासह सौर ऊर्जा प्रकल्पांना मदत देण्यात येत आहे.
९.	महाराष्ट्र राज्य निर्यात प्रोत्साहन धोरण २०२३	<ul style="list-style-type: none"> महाराष्ट्रातून होणारी निर्यात दुप्पट करून आर्थिक वर्ष २०२२-२३ मधील सध्याचे मुल्य ७२ अब्ज अमेरिकन डॉलर्सवरून आर्थिक वर्ष २०२७-२८ पर्यंत १५० अब्ज अमेरिकन डॉलर्सपर्यंत पोहोचवणे. पुढील ५ वर्षांत महाराष्ट्रात जागतिक दर्जाचे ३० निर्यातभिमुख औद्योगिक पार्क विकसित करणे. २०३० पर्यंत देशाच्या १ ट्रिलियन डॉलर्सच्या निर्यातीच्या उद्दिष्टात राज्याचा एकूण सहभाग २२% इतका वाढविणे.
१०.	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान/ माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा धोरण, २०२३	<ul style="list-style-type: none"> राज्यातील माहिती तंत्रज्ञान/माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा क्षेत्रात रु. ९५,००० कोटीची नवीन गुंतवणूक आकर्षित करणे. राज्यात माहिती तंत्रज्ञान/माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा क्षेत्राद्वारे नवीन ३५ लाख रोजगार संधी निर्माण करणे. त्यासाठी, उच्च रोजगारक्षम, प्रतिभावान आणि दर्जेदार मनुष्यबळ विकसित करण्यासाठी कौशल्यवृद्धीत दरवर्षी १५% वाढ करणे. राज्यातील माहिती तंत्रज्ञान/माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा क्षेत्राद्वारे रु. १०,००,००० कोटीची निर्यात साध्य करणे.

११.	महाराष्ट्र अवकाश आणि संरक्षण क्षेत्र उत्पादन धोरण २०१८	<ul style="list-style-type: none"> • पुढील पाच वर्षांत अवकाश आणि संरक्षण क्षेत्रात २ अब्ज डॉलर्सची गुंतवणूक आकर्षित करणे. • उद्योगातील भागधारकांच्या सहकार्याने जागतिक दर्जाचे कुशल मनुष्यबळ विकसित करणे. • पाच वर्षांच्या कालावधीत १ लाख रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे. • अवकाश आणि संरक्षण क्षेत्रासाठी देशी प्रगत तंत्रज्ञान विकसित करण्यास चालना देणे. • जागतिक स्तरावर स्पर्धा करण्यासाठी संरक्षण क्षेत्रातील सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योगांना चालना देणे.
१२	महाराष्ट्र राज्य काथ्या उद्योग विकास धोरण २०१८	<ul style="list-style-type: none"> • राज्यात काथ्या उद्योगाद्वारे रोजगाराच्या संधी निर्माण करून ग्रामीण उद्योजकतेला चालना देणे. • काथ्या व काथ्या-आधारित उत्पादनांच्या मूल्यवर्धनाद्वारे महिला उद्योजकता विकासाद्वारे महिला सक्षमीकरणाला चालना देणे. • भारतात आणि भारताबाहेर शाश्वत आणि पर्यावरणपूरक काथ्या आणि काथ्या-आधारित उत्पादनांच्या वापराला चालना देणे. • काथ्या आणि काथ्या-आधारित उत्पादनांसाठी देशांतर्गत आणि आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठ विकसित करणे. • नारळाच्या सोडणांचा (coir husk) जास्तीत जास्त वापर करून नारळाच्या लागवडीला प्रोत्साहन देणे.
१३	महाराष्ट्र किरकोळ व्यापार धोरण २०१६	<ul style="list-style-type: none"> • देशांतर्गत किरकोळ व्यापार क्षेत्रात महाराष्ट्राचे अग्रस्थान कायम ठेवणे. • राज्यातील कमी विकसित विभागांमध्ये गुंतवणुकीचा ओघ अधिक वेगवान करणे. • सर्व विभागातील समाजाच्या सर्व घटकांमधील, विशेषतः ग्रामीण भागातील तरुणांना किरकोळ व्यापार क्षेत्रात शिक्षित करून रोजगाराच्या अधिक संधी निर्माण करणे. • राज्याच्या सामाजिक-आर्थिक विकासासाठी किरकोळ व्यापाराचा वापर एक साधन म्हणून करणे. • जागतिकीकरणाला तोंड देण्यासाठी विद्यमान असंघटित लहान किरकोळ विक्रेत्यांना बळकटी देणे.
१४	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स धोरण २०१६	<ul style="list-style-type: none"> • महाराष्ट्राला जागतिक स्तरावर २०२० पर्यंत १२.०० अब्ज डॉलर्सची उलाढाल साध्य करण्याचे उद्दिष्ट असलेले मान्यताप्राप्त इलेक्ट्रॉनिक रचना, प्रणाली व उत्पादक (ESDM) उद्योग केंद्र म्हणून स्थापित करणे आणि या क्षेत्रात ३.०० अब्ज डॉलर्सची गुंतवणूक करून १,००,००० लोकांसाठी अतिरिक्त रोजगार निर्मिती करणे. • २०२० पर्यंत ESDM उद्योग क्षेत्राची निर्यात २.०० अब्ज डॉलर्सपर्यंत वाढविणे. • ESDM उद्योग क्षेत्रात कुशल मनुष्यबळाची उपलब्धता वाढविण्यासाठी उद्योगातील भागधारकांच्या सक्रिय सहकार्याने प्रभावी उपाययोजना सुरू करणे. • ESDM उद्योग आणि नॅनो इलेक्ट्रॉनिक्स क्षेत्रातील स्टार्टअप्ससाठी संशोधन आणि विकासासाठी अधिक निधी देऊन ESDM उद्योग क्षेत्रात बौद्धिक संपदा (IP) निर्मितीला प्रोत्साहन देणे. • ESDM उद्योग क्षेत्राच्या विशिष्ट गरजा पूर्ण करण्यासाठी शासनांतर्गत विशेष प्रशासन संरचना निर्माण करणे. • केंद्र सरकार आणि राज्य शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार ई-कचऱ्याच्या व्यवस्थापनात सर्वोत्तम पद्धतींचा जलद अवलंब करणे.

उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभागाने जाहीर केलेल्या भविष्यातील सर्व धोरणे उपरोक्त धोरणात नमूद केलेल्या तरतुदी आणि धोरणात्मक निर्देशांशी सुसंगत आणि एकत्रित केले जातील. विभागाने AVGC-XR धोरण-२०२५, जागतिक क्षमता केंद्र (GCC) धोरण-२०२५, रत्ने आणि आभूषणे धोरण-२०२५, महाराष्ट्र बांबू उद्योग धोरण-२०२५ जाहीर केले आहे आणि पुढील क्षेत्रांसाठी समर्पित धोरणे प्रस्तावित आहेत – सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम; अवकाश, संरक्षण आणि अंतराळ तंत्रज्ञान; इलेक्ट्रॉनिक्स, डिस्ले आणि फॅब; मीडिया आणि एन्टरटेन्मेंट; लेदर-नॉन-लेदर, पादत्राणे, पोशाख आणि ॲक्सेसरी; सक्रिय औषध घटक (API); चक्रीय अर्थव्यवस्था; वस्त्रे आणि पोशाख.

२.२.३ प्राधान्य क्षेत्र व थ्रस्ट सेक्टर (उत्पादनांतर्गत)

२.२.३ (अ) प्राधान्य क्षेत्र

मजबूत बाजारपेठ परिसंस्था आणि दीर्घकालीन गुंतवणूकदारांचा विश्वासार्हता वाढवण्यासाठी उत्पादन क्षेत्रातील धोरणात्मक प्राधान्य क्षेत्रांची ओळखणे महत्त्वाचे आहे. जागतिक गुंतवणुकीचा कल पाहता, राज्य स्पर्धात्मकता वाढविण्यासाठी भविष्यासाठी उद्योगांचा रणनीतिक विकास करत आहे. या धोरणात महाराष्ट्र राज्याच्या क्षमतेचा लाभ घेण्यासाठी व रोजगार, गुंतवणूक, निर्यात, नवोन्मेष, उदयोन्मुख उद्योग, आर्थिक वाढ, शाश्वतता आणि तंत्रज्ञानाला चालना देण्यासाठी खालील १६ निर्णायक प्राधान्य क्षेत्रांची रूपरेषा देण्यात आली आहे, यामुळे राज्याला एक अग्रगण्य जागतिक व्यवसाय हब म्हणून स्थान मिळणार आहे.

१. प्रगत साहित्य (Advanced Materials)
२. अवकाश, संरक्षण, अवकाश तंत्रज्ञान, अणु तंत्रज्ञान आणि जहाजबांधणी
३. कृषी आणि अन्न प्रक्रिया (द्वितीय आणि तृतीय प्रक्रिया घटक मांस प्रक्रीयेसह)
४. वाहन उद्योग आणि वाहनांचे सुटे भाग (ईव्ही, हायब्रिड आणि हायड्रोजन फ्युएल वाहनांसाठी)
५. बॅटरी आणि ऊर्जा साठवणूक (डेटा सेंटर आणि हायड्रोजन फ्युएल सेल यांसह)
६. रसायने आणि पेट्रोकेमिकल्स (कोल गॅसीफिकेशन पुढाकारासह)
७. पादत्राणे आणि चामड्यांचे उत्पादने
८. रत्ने आणि आभूषणे (प्रयोगशाळेत तयार केलेल्या हिऱ्यांसह)
९. यंत्रसामग्री आणि उपकरणे उत्पादन (नवीकरणीय ऊर्जा आणि दूरसंचार यासह)
१०. खनिज-आधारित उद्योग
११. औषधनिर्माण, जैवतंत्रज्ञान, मेड-टेक आणि जीवनविज्ञान
१२. सेमी-कंडक्टर्स फॅब्रिकेशन (FAB) डिस्प्ले फॅबसह आणि इलेक्ट्रॉनिक्स सिस्टम डिझाइन आणि मॅन्युफॅक्चरिंग(ESDM)
१३. स्मार्ट उत्पादन (उद्योग ४.० आणि ५.०)
१४. शाश्वत उत्पादन आणि चक्रीय अर्थव्यवस्था (पुनर्वापरासह)
१५. वस्त्र व परिधान (तांत्रिक वस्त्रोद्योग, टिकाऊ फॅब्रिक यांसह)
१६. सोलार वेफर्स, हरित हायड्रोजन आणि हरित अमोनिया

महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा धोरणांतर्गत उपरोक्त प्राधान्य क्षेत्रांची सविस्तर माहिती खालीलप्रमाणे आहे:

१. प्रगत साहित्य) Advanced Materials (

महाराष्ट्र राज्याच्या महत्त्वाकांक्षी पुढील पिढीमध्ये प्रगत साहित्याचे उत्पादन हे केंद्रस्थानी आहे, या प्रगत साहित्यात अवकाश संरक्षण, स्वच्छ ऊर्जा आणि इलेक्ट्रॉनिक्स या क्षेत्रांमध्ये उच्च-मूल्य उपयोजनांचा समावेश आहे. भारताची प्रगत साहित्य बाजारपेठ एक धोरणात्मक संधीचा लाभ प्रदान करते. राज्य उच्च-कार्यक्षमता मिश्रधातू, नॅनोमटेरियल, कंपोजिट, प्रगत सिरेमिक्स, ग्राफीन-आधारित सोल्यूशन्स, प्रगत काच आणि फंक्शनल कोटिंग्ज विकसित करण्यावर लक्ष केंद्रित करेल, यामुळे राज्य नवनिर्मितीक्षम, साहित्य-केंद्रित उद्योगांसाठी राष्ट्रीय हब बनू शकेल.

२. अवकाश, संरक्षण, अवकाश तंत्रज्ञान, अणु तंत्रज्ञान आणि जहाजबांधणी

सन २०३० पर्यंत भारताचे अवकाश व संरक्षण क्षेत्रामध्ये २५ अब्ज डॉलर्सवरून ७० अब्ज डॉलर्सपर्यंत वाढ होण्याचे अंदाजित असल्याने महाराष्ट्र राज्य हे या धोरणात्मक क्षेत्रात आघाडीवर येण्यास अतिशय अनुकूल स्थितीत आहे. राज्याचा औद्योगिक पाया आणि विद्यमान समूह मानवरहित हवाई वाहने (UAVs) आणि ड्रोन, संरक्षण इलेक्ट्रॉनिक्स, MRO (देखभाल, दुरुस्ती आणि सुधारणा) युनिट्स, जहाजबांधणी आणि अवकाश-तंत्रज्ञान घटकांचा विस्तार करण्यासाठी एक मजबूत प्रारंभिक व्यासपीठ तयार करून देतील. केंद्रित उपाययोजनांमुळे उच्च-कौशल्यपूर्ण रोजगार निर्मिती, तंत्रज्ञान निर्यात आणि जागतिक पुरवठा साखळी यांमध्ये एकात्मता येण्यास मदत होईल. ऊर्जा, नवोन्मेष आणि धोरणात्मक विकासासाठी अणु तंत्रज्ञानाच्या प्रगती आणि सुरक्षित वापराला पाठिंबा देण्यात येईल.

३. कृषी आणि अन्न प्रक्रिया (द्वितीय आणि तृतीय अन्न प्रक्रिया घटक मांस प्रक्रियेसह)

भारतातील अन्न प्रक्रिया उत्पादनात महाराष्ट्राचा वाटा १३ % असून या उत्पादन प्रक्रियेत गोठलेले अन्न, जैवइंधन, इथेनॉल आणि कम्प्रेस्ड बायोगॅस (CBG) यासह द्वितीय आणि तृतीय अन्न प्रक्रियांवर मांस प्रक्रियेसह लक्ष केंद्रित केले आहे. प्रगत कृषी प्रक्रियेद्वारे मूल्यवर्धन, निर्यात आणि ग्रामीण रोजगार वाढवणे हे राज्याचे उद्दिष्ट आहे.

- **प्राथमिक कृषी/अन्न प्रक्रिया:** शेती उत्पादनांचे रूपांतर खाण्यायोग्य अशा पदार्थात केलेले असते. या श्रेणीमध्ये धान्य वाळवणे, मळणी करणे, विणणे आणि दळणे, काजू सोलणे इत्यादी प्रक्रियांद्वारे तयार केलेले घटक समाविष्ट आहेत.
- **द्वितीय कृषी / अन्न प्रक्रिया:** द्वितीय अन्न प्रक्रिया ही तयार असलेल्या घटकांपासून अन्न तयार करण्याची दैनंदिन प्रक्रिया आहे. बेकरीमध्ये ब्रेड भाजणे हे द्वितीय अन्न प्रक्रियेचे एक उदाहरण आहे. द्वितीय अन्न प्रक्रियेमध्ये प्राथमिक प्रक्रिया केलेल्या अन्न / कृषी घटकांची यांत्रिक प्रक्रिया समाविष्ट आहेत.
- **तृतीय कृषी / अन्न प्रक्रिया:** तृतीय अन्न प्रक्रिया म्हणजे सामान्यतः प्रक्रिया केलेले अन्न म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या यांत्रिकीकृत व्यावसायिक उत्पादन. हे खाण्यास तयार असणारे (Ready to eat) किंवा गरम करून वाढणारे अन्न (Heat and serve food) असते, जसे की टीव्ही डिनर आणि रि-हिटेड एअरलाईन मिल्स.

संशोधन आणि विकास, तंत्रज्ञानाचा अवलंब, कापणीनंतरच्या पायाभूत सुविधांसह मजबूत मूल्य साखळी तयार करणे, कृषी तंत्रज्ञान, प्रक्रिया क्षेत्रात खाजगी व सार्वजनिक गुंतवणुकीला चालना देणे तसेच दीर्घकालीन स्पर्धात्मकतेसाठी जागतिक बाजारपेठेतील एकात्मता मजबूत करणे याद्वारे शाश्वत कृषी विकासाला चालना देण्यासाठी उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभाग कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभागाला मदत करेल.

४. वाहन उद्योग आणि वाहनांचे सुटे भाग (इलेक्ट्रिक वाहन, हायब्रिड आणि हायड्रोजन फ्युएल वाहनांसाठी)

महाराष्ट्र राज्य हे भारतातील वाहन उद्योग हब असून ते देशाच्या उत्पादनाच्या सुमारे २०% इतक्या वाहनांचे उत्पादन करते. इलेक्ट्रिक वाहने, हायब्रिड वाहने आणि हायड्रोजन फ्युएल वाहनांच्या निर्मितीला चालना देऊन शाश्वत गतीशील अशा उपाययोजनांसाठी रूपांतरण घडवून आणण्याकरिता राज्य वचनबद्ध आहे. महाराष्ट्राच्या सकल राज्यांतर्गत उत्पादनामध्ये (GSDP) वाहन उद्योग क्षेत्राचे ७% पेक्षा अधिक योगदान असल्याने वाहन उद्योगात राज्याचे नेतृत्व मजबूत होईल आणि कार्बन उत्सर्जन कमी करण्याच्या राष्ट्रीय ध्येयाला समर्थन देईल. वाहनयंत्रणा आणि AI-चालित डिझाइन सारख्या अत्याधुनिक उत्पादन तंत्रज्ञानामुळे इलेक्ट्रिक वाहने आणि पर्यायी इंधन वाहनांसाठी उत्पादन प्रक्रिया सुलभ होतील, कार्यक्षमता सुनिश्चित होईल आणि खर्च कमी होईल. तसेच विहित वेळेत पाठपुरावा करणे आणि ऊर्जा व्यवस्थापन प्रणालींसाठी इंटरनेट ऑफ थिंग्ज-सक्षम सेन्सर्स वाहनांची शाश्वतता आणि विश्वासार्हता सुधारेल, यामुळे हरित गतिशील क्रांतीमध्ये महाराष्ट्र राज्याची भूमिका अधिक बळकट होण्यास मदत होईल.

५. बॅटरी आणि ऊर्जा साठवणूक (डेटा सेंटर आणि हायड्रोजन फ्युएल सेल यांसह)

महाराष्ट्र राज्यातील डेटा सेंटरची क्षमता २०२५ पर्यंत दुप्पट होण्याचा अंदाज असल्याने राज्य बॅटरी तंत्रज्ञान आणि सर्व्हर यांच्या विकासाला प्राधान्य देत आहे. महाराष्ट्र राज्याच्या औद्योगिक विकासासाठी, स्वच्छ ऊर्जा संक्रमणासाठी

आणि इलेक्ट्रिक मोबिलिटी परिसंस्थेमध्ये बॅटरी स्टोरेज हा एक महत्त्वाचा घटक आहे. बॅटरी मूल्य साखळी मजबूत केल्याने ऊर्जा सुरक्षा वाढेल, आयातीवरील अवलंबित्व कमी होईल आणि जागतिक गुंतवणूक आकर्षित होईल, यामुळे राज्याला प्रगत ऊर्जा क्षेत्रातील एक प्रमुख भूमिका बजावणारे राज्य म्हणून स्थान मिळेल. महाराष्ट्र गिगाफॅक्टरीज, प्रगत सेल उत्पादन आणि पुनर्वापर घटकांना प्रोत्साहन देऊन बॅटरी उत्पादन परिसंस्थेला सक्रियपणे चालना देत आहे. राज्याने जागतिक बॅटरी उत्पादक आणि तंत्रज्ञान कंपन्यांना आकर्षित करण्यासाठी मजबूत औद्योगिक पाया, कुशल मनुष्यबळ आणि धोरणात्मक प्रोत्साहनांचा लाभाचे ध्येय ठेवले आहे.

६. रसायने आणि पेट्रोकेमिकल्स (कोल गॅसीफिकेशन पुढाकारासह)

महाराष्ट्र राज्य हे मुंबई आणि रायगड यासारख्या प्रमुख रिफायनरी आणि केमिकल हबचे माहेरघर असून राज्य भारतातील ३०० अब्ज डॉलर्सच्या रासायनिक उद्योगात महत्त्वाची भूमिका बजावत आहे, जी २०३० पर्यंत ३८३ अब्ज डॉलर्स पर्यंत पोहोचण्याचा अंदाज आणि त्याचा CAGR सुमारे १०% असणार आहे. हे धोरण कच्च्या तेलापासून रसायने (COTC), पॉलिमर, स्पेशॅलिटी केमिकल्स आणि ग्रीन हायड्रोजन एकात्मतेला चालना देईल. हे क्षेत्र कापड, प्लास्टिक आणि पॅकेजिंगसह व्यापक औद्योगिक पायाला पाठिंबा देत असून ते उत्पादन क्षेत्रातील स्पर्धेसाठी अत्यंत महत्त्वाचे आहे. स्वच्छ ऊर्जा निर्मिती सक्षम करणे, उत्सर्जन कमी करणे आणि औद्योगिक शाश्वततेला समर्थन देणे यांसाठी कोळसा गॅसीफिकेशन तंत्रज्ञानाला चालना देते.

७. पादत्राणे आणि चामड्याचे उत्पादने

महाराष्ट्र राज्यात चामडे आणि पादत्राणे क्षेत्रातील न वापरलेली क्षमता असून हा उद्योग सध्या औद्योगिक स्थूल राज्यांतर्गत उत्पादनामध्ये १% योगदान देत आहे. भारतीय उद्योग २०३० पर्यंत १७.३ अब्ज डॉलर्सवरून ४७ अब्ज डॉलर्सपर्यंत वाढण्याचे अपेक्षित असून, राज्य समर्पित समूह, सीईटीपी आणि तंत्रज्ञान सुधारणा यांमध्ये गुंतवणूक करणार आहे. नवीन लक्षित क्षेत्रांमध्ये तयार चामडे प्रक्रिया, पर्यावरणपूरक टॅनिंग, पादत्राणे डिझाइन आणि चामड्याच्या वस्तूंचे उत्पादन यांचा समावेश असून यामुळे ग्रामीण रोजगार निर्मिती व निर्यात वाढविण्यास मदत होईल.

८. रत्ने आणि आभूषणे (प्रयोगशाळेत तयार केलेल्या हिऱ्यांसह)

महाराष्ट्र, विशेषतः मुंबई हे भारतातील ७८.५ अब्ज डॉलर्सच्या रत्ने आणि दागिन्यांच्या उद्योगाचे नेतृत्व करते, हा उद्योग २०३० पर्यंत १०० अब्ज डॉलर्सपर्यंत पोहोचण्याचा अंदाज आहे. राज्याच्या धोरणात हिरे कर्टींग, प्रयोगशाळेत तयार केलेले हिरे, हस्तनिर्मित दागिने आणि सोन्याचे शुद्धीकरण वाढविणे यांवर विशेष लक्ष केंद्रीत करण्यात येत आहे. मुंबई हे जागतिक व्यापार हब असल्याने कौशल्य सुधारणा, नवोन्मेष आणि जागतिक बाजारपेठेतील दुवे यांच्या माध्यमातून राज्याचे वर्चस्व अधिक मजबूत करण्याचे ध्येय आहे.

९. यंत्रसामग्री आणि उपकरणे उत्पादन (नवीकरणीय ऊर्जा आणि दूरसंचार यासह)

सुमारे ९७ अब्ज डॉलर किमतीचे भांडवली वस्तू क्षेत्र औद्योगिक वाढीचा पाया मजबूत करते. अभियांत्रिकीमधील अचूकता आणि सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम उत्पादनातील राज्याच्या क्षमतेमुळे महाराष्ट्र राज्य रोबोटिक्स, ऑटोमेशन आणि औद्योगिक यंत्रसामग्री या क्षेत्रांमध्ये आघाडीवर आहे. वस्त्रोद्योग आणि अन्न प्रक्रिया यंत्रसामग्री, नवीकरणीय ऊर्जा आणि दूरसंचार, उच्च-तंत्रज्ञान उपकरणांसाठी केंद्रित समर्थन दिल्यामुळे देशांतर्गत क्षमतेला चालना मिळेल आणि महत्त्वाच्या औद्योगिक हार्डवेअरवरील आयातीवरील राज्याचे अवलंबित्व कमी होईल.

१०. खनिज-आधारित उद्योग

महाराष्ट्र राज्य हे चुनखडी, बॉक्साईट आणि लोहखनिज यांसारख्या संसाधनांनी समृद्ध असून हा खनिज-आधारित उद्योगांसाठी एक मजबूत पाया आहे. भारताच्या खनिज क्षेत्राचे मूल्य ६३.६ अब्ज डॉलर्स (आर्थिक वर्ष २०२४२५ मध्ये)

असून, राज्य एकात्मिक सिमेंट समूह, सिरॅमिक्स, धातू प्रक्रिया आणि दुर्मिळ धातू, दुर्मिळ खनिजे (Rare Earth Minerals) इ. वर लक्ष केंद्रित करेल. पायाभूत सुविधांच्या विकास, प्रादेशिक रोजगार आणि मूल्यवर्धित कच्च्या मालाचा वापर यांसाठी हे उद्योग क्षेत्र महत्त्वाचे आहेत.

११. औषधनिर्माण, जैवतंत्रज्ञान, मेड-टेक आणि जीवनविज्ञान

महाराष्ट्र राज्य हे भारताची औषधनिर्माण क्षेत्रातील राजधानी असून हे क्षेत्र राष्ट्रीय औषध उत्पादनात २०% पेक्षा अधिक आणि जैवतंत्रज्ञान उद्योगांमध्ये ३०% योगदान देते. भारताच्या औषधनिर्माण क्षेत्राचे मूल्य १०० अब्ज डॉलर्स आहे व जैवतंत्रज्ञान क्षेत्राचे मूल्य ३०० अब्ज डॉलर्सपेक्षाही अधिक असून हे उद्योग क्षेत्र दुहेरी अंकातील वाढ साध्य करण्यासाठी सज्ज आहे. राज्य हे एपीआय, जेनेरिक्स, बायोसिमिलर, जीन थेरपी, लस आणि प्रिसिजन मेडीसिनवर लक्ष्य केंद्रित करेल. मुंबई आणि पुण्यातील समूहांचा वापर करून संशोधन व विकास तसेच जैव उत्पादन क्षेत्रात जागतिक हब बनण्याचे राज्याचे ध्येय आहे.

१२. सेमी-कंडक्टर्स फॅब्रिकेशन (FAB) डिसप्ले फॅबसह आणि इलेक्ट्रॉनिक्स सिस्टम डिझाइन आणि मॅन्युफॅक्चरिंग (ESDM)

भारताचा विद्यमान (सन २०२४-२५ मध्ये) ५२ अब्ज डॉलर्सचा सेमीकंडक्टर बाजार २०३० पर्यंत १०३.४ अब्ज डॉलर्सच्या पुढे जाण्याचा अंदाज असून १३% चक्रवाढ वाढीचा वार्षिक दराने (CAGR) वाढत आहे. महाराष्ट्र राज्य, चिप फॅब्रिकेशन, फॅबलेस डिझाइन, पीसीबी, एलईडी, एलसीडी आणि इतर मोबाइल घटकांसह सेमीकंडक्टर आणि डिसप्ले उत्पादन निर्मितीला प्राधान्याने चालना देत आहे. पायाभूत सुविधा, प्रोत्साहने आणि प्रतिभा विकास सक्षम करून, इलेक्ट्रॉनिक्स स्वावलंबनाच्या राष्ट्रीय मोहिमेला बळकटी देण्याचा आणि सेमीकंडक्टर मूल्य-साखळीतील अग्रणी म्हणून उदयास येण्याचा राज्य प्रयत्न करीत आहे.

१३. स्मार्ट उत्पादन (उद्योग ४.० आणि ५.०)

स्मार्ट उत्पादन हा एक प्रमुख घटक असलेला भारतातील औद्योगिक स्वयंचलित बाजार १४.२६% चक्रवाढ वाढीचा वार्षिक दराने (CAGR) वाढण्याचा अपेक्षित असून आर्थिक वर्ष २०२९ पर्यंत अंदाजे ३० अब्ज डॉलर्स पर्यंत पोहोचेल. स्मार्ट उत्पादन प्रणाली तंत्रज्ञानाचा मोठ्या प्रमाणात समावेश करणारे इलेक्ट्रॉनिक्स उत्पादन क्षेत्र आर्थिक वर्ष २०३०-३१ पर्यंत व्यवसाय परिस्थितीअनुरूप २७८ अब्ज डॉलर्स पर्यंत आणि महत्त्वाकांक्षी वाढीच्या धोरणांतर्गत ५०० अब्ज डॉलरपर्यंत पोहोचण्याचा अंदाज आहे. उद्योग ४.० आणि ५.० च्या अवलंबनात नेतृत्व करण्याच्या दृष्टिकोनासह, औद्योगिक उत्पादकता वाढविण्यासाठी औद्योगिक आयओटी, एआय, थ्रीडी प्रिंटिंग, क्वांटम टेक, डिजिटल टिव्हन्स, रोबोटिक्स, नॅनोटेक्नॉलॉजी, ऑप्टिक्स आणि सायबर-फिजिकल प्रणालींना राज्य सहाय्य देईल. स्पर्धात्मकता आणि पुरवठा साखळी लवचिकता वाढविण्यासाठी सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम डिजिटल साधनांनी सुसज्ज असतील.

१४. शाश्वत उत्पादन आणि चक्रीय अर्थव्यवस्था (पुनर्वापरासह)

महाराष्ट्र जागतिक पर्यावरणीय, सामाजिक व शासन (ESG) निकषांशी सुसंगत राहून आपल्या औद्योगिक डीएनएमध्ये शाश्वतता अंतर्भूत करत आहे. भारताच्या शाश्वत उत्पादन क्षेत्राची प्रभावीदराने वाढ अपेक्षित असल्याने, राज्य ग्रीन स्टील आणि सिमेंट, पर्यावरणपूरक वस्त्रोद्योग, कचऱ्यापासून ऊर्जा, आणि चक्रीय पॅकेजिंगवर लक्ष केंद्रित करेल. भारताच्या उत्पादनात महत्त्वपूर्ण वाटा असलेल्या सिमेंट आणि स्टील उद्योग समूहापुढे कार्बन उत्सर्जनाचे प्रमाण कमी करणे आणि संसाधन कार्यक्षमतेचे लक्ष्य ठेवले जाईल.

१५. वस्त्र आणि परिधान (तांत्रिक वस्त्रोद्योग, टिकाऊ फॅब्रिक यांसह)

महाराष्ट्र राज्य हे भारताचे सर्वात मोठे वस्त्रोद्योग पॉवरहाऊस असून देशाच्या एकूण वस्त्र व पोशाख उत्पादनात राज्याचे १०.४% योगदान आहे. देशातील वस्त्रोद्योग क्षेत्रातील एकूण रोजगारात महाराष्ट्र राज्याचा १०.२% वाटा आहे.

महाराष्ट्र राज्य हे मुंबई, इचलकरंजी व मालेगाव या समूहांमुळे वस्त्रोद्योग क्षेत्रातील एक पॉवरहाऊस बनले आहे. तसेच सन २०२४ मध्ये भारताच्या १७४ अब्ज डॉलर्स मूल्याच्या उद्योग क्षेत्रामध्ये ते महत्त्वपूर्ण योगदान देत असून सन २०३० पर्यंत ३५० अब्ज डॉलर्सपर्यंत पोहोचण्याचा अंदाज आहे. भारतातील सर्वाधिक महसूल मिळवणाऱ्या राज्यांपैकी हे एक आहे. राज्यातील वस्त्रोद्योग क्षेत्र हे कृषी क्षेत्रानंतरचे दुसऱ्या क्रमांकाचे सर्वात जास्त रोजगार निर्माण करणारे क्षेत्र आहे. आरोग्यसेवा, ऑटोमोटीव्ह आणि बांधकाम यासारख्या उद्योगांच्या मागणीमुळे राज्य तांत्रिक वस्त्रोद्योग, कृत्रिम तंतू, टिकाऊ फॅब्रिक आणि प्रगत वस्त्रोद्योग उत्पादनावर लक्ष केंद्रित करत आहे. सांस्कृतिक वारसा जपणे, कारागिरांना पाठिंबा देणे आणि सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांना बळकटी देणे तसेच पारंपरिक वस्त्रोद्योग व पोशाख यांचे जतन करण्यासाठी देखील राज्य लक्ष केंद्रित करीत आहे.

१६. सोलर वेफर्स, हरित हायड्रोजन आणि हरित अमोनिया

सोलर वेफर्स, हरित हायड्रोजन आणि हरित अमोनिया हे शाश्वत औद्योगिक विकासाचे महत्त्वाचे घटक आहेत. हे तंत्रज्ञान कार्बनीकरण कमी करण्यास मदत करणे, जीवाश्म इंधनांवरील अवलंबित्व कमी करणे आणि ऊर्जा सुरक्षितता यांना पाठिंबा देते. या तंत्रज्ञानाचा अवलंब स्वच्छ उत्पादनाच्या संक्रमणाला गती देतो आणि जागतिक हरित अर्थव्यवस्थेत महाराष्ट्राचे स्थान मजबूत करतो.

२.२.३ (ब) थ्रस्ट सेक्टर

उद्योग विभागाच्या शासन निर्णय क्रमांक- सप्रोयो-२०२४/प्र.क्र.१३/उद्योग-८, दि. २२ फेब्रुवारी, २०२४ व शासन निर्णय, क्र.साप्रोयो-२०२५/प्र.क्र.४३१/उद्योग-२, दि.२३ डिसेंबर, २०२५ अन्वये राज्य शासनाने खालील थ्रस्ट सेक्टर घोषित केले आहेत.

- १) सेमीकंडक्टर, एलसीडी आणि एलईडीसाठी डिस्प्ले, मोबाईल डिस्प्ले आणि संबंधित काच उत्पादन इ.
- २) हायड्रोजन फ्युएल सेल उत्पादन इ.
- ३) लॅपटॉप, संगणक आणि सर्व्हर्स इ.
- ४) लिथियम बॅटरी आणि सेल उत्पादन इ.
- ५) सोलर पॅनेल, मॉड्यूल आणि सेल उत्पादन इ.
- ६) औषधनिर्माण, रसायने, पॉलिमर आणि इतर संबंधित उत्पादने इ.
- ७) अवकाश आणि संरक्षण
- ८) कोल गॅसिफिकेशन व डाऊनस्ट्रीम डेरीव्हेटीव्हज तसेच हरीत स्टील उत्पादन

२.२.३ (क) फ्रंटियर आणि उदयोन्मुख क्षेत्रे (उत्पादन)

फ्रंटियर आणि उदयोन्मुख तंत्रज्ञानांना प्रोत्साहन देणे व त्यावर लक्ष केंद्रित करणे हे राज्याला भविष्यासाठी तयार असलेले नवोन्मेष केंद्र बनवते, जे उच्च-मूल्य असलेले उद्योग आणि प्रतिभा आकर्षित करते. ही क्षेत्रे आर्थिक परिवर्तन घडवून आणतात, जागतिक स्पर्धात्मकता वाढवतात व लवचिक रोजगाराच्या संधी निर्माण करतात. खालील उप-क्षेत्रे फ्रंटियर आणि उदयोन्मुख क्षेत्रे (उत्पादन) म्हणून ओळखली गेली आहेत -

- १) मेटा-मटेरियल्स (स्टिलथ, ऑप्टिक्स, सेन्सर्स)
- २) सेल्फ-हीलिंग आणि शोप मेमरी मटेरियल
- ३) जैव आधारित व जैव विघटनशील पॉलिमर
- ४) मॉड्यूलर न्यूक्लियर रिअॅक्टर्स
- ५) टाकाऊ-ते-पोषक पुनर्वापर प्रणाली
- ६) ऑटोनॉमस वाहन घटक
- ७) सेकंड-लाइफ बॅटरी रियुज प्लॅटफॉर्म
- ८) कार्बन कॅप्चर इंटिग्रेटेड विथ केमिकल प्लांट
- ९) 6-G साठी दूरसंचार पायाभूत सुविधा
- १०) क्वांटम कॉम्प्युटिंग हार्डवेअर

जागतिक आर्थिक परिस्थिती आणि राज्याच्या प्राधान्यानुसार वरील यादी वेळोवेळी सुधारित करण्यात येईल. फ्रंटियर आणि उदयोन्मुख तंत्रज्ञानांना गुंतवणूकीचा आकार, रोजगार क्षमता, धोरणात्मक प्रासंगिकता आणि राज्याच्या आर्थिक प्राधान्यांमध्ये या क्षेत्राचे महत्त्व यासारख्या घटकांवर अवलंबून विविध मूल्य-आधारित प्रोत्साहने दिली जातील.

टीप १: ज्या प्रकरणांमध्ये केंद्र सरकारने वर नमूद केलेल्या विशिष्ट प्राधान्य क्षेत्रांसाठी अर्हता, मानके किंवा पात्रता निकष अधिकृतपणे परिभाषित केले आहेत किंवा मान्यता दिली आहे, अशा पात्रता राज्य पातळीवर पुढील प्रमाणीकरण किंवा मंजूरी न घेता या योजनेअंतर्गत थेट स्वीकार्य असतील. हे राष्ट्रीय धोरणांशी सुसंगतता सुनिश्चित करते आणि अशा केंद्रीय सूचना अस्तित्वात असलेल्या क्षेत्रांमध्ये कार्यरत असलेल्या अर्जदारांसाठी प्रक्रिया सुलभ करते.

टीप २: प्राधान्य क्षेत्रातील प्रकल्पांसाठी एमआयडीसी आणि एमआयटीएल यांचेकडून भूखंड वाटप प्राधान्यक्रमाने केले जाईल. त्यासाठी कोणत्याही प्रकारचे प्राधान्य शुल्क किंवा रस्ता रुंदीचे शुल्क आकारले जाणार नाही. उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभागाच्या देकारपत्रात (Offer Letter) नमूद केलेला विकास कालावधी एमआयडीसी आणि एमआयटीएल यांना लागू असेल.

२.२.४ एमएसएमई उपक्रम: पुढील स्तरावरील वाढ

राज्याच्या सामाजिक-आर्थिक क्षेत्रात सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम महत्त्वाची भूमिका बजावतात. अतिविशाल, विशाल आणि मोठे उद्योग यांच्या व्यतिरिक्त, सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग राज्याच्या औद्योगिक परिसंस्थेत मूलभूत भूमिका बजावतात. देशात सर्वाधिक नोंदणीकृत एमएसएमई उपक्रम महाराष्ट्र राज्यात असून माहे ऑगस्ट, २०२५ पर्यंत उद्यम पोर्टलवर एकूण सुमारे ८७.४ लाख नोंदणीकृत एमएसएमई उपक्रम असून ते भारतातील एकूण एमएसएमई उपक्रमांपैकी १३.२% आहेत (उद्यम पोर्टलवर नोंदणीकृत एकूण ६.७ कोटी एमएसएमई उपक्रम) शासकीय लाभ मिळविण्यासाठी एमएसएमई उपक्रमांना उद्यम पोर्टलवर नोंदणी करणे अनिवार्य आहे.

आर्थिक प्रोत्साहने, तंत्रज्ञान एकत्रीकरण आणि बाजारपेठ प्रवेश सहाय्य यामार्फत एमएसएमई उपक्रमांना सक्षम करण्यासाठी राज्य वचनबद्ध आहे. हे धोरण एमएसएमई उपक्रम समूहामधील निर्यात सुविधा व डिजिटल परिवर्तन मजबूत करून जागतिक मूल्य साखळींच्या एकात्मतेला चालना देते. उद्योजकता आणि नवोन्मेष यांना चालना देऊन, रोजगार निर्माण करणे, उत्पादकता वाढवणे आणि उच्च-मूल्याच्या औद्योगिक क्रियाकलापांसाठी एमएसएमई उपक्रमांचे प्रमाण वाढवणे हे राज्याचे ध्येय आहे.

एमएसएमई उपक्रम हे कृषिक्षेत्रानंतर रोजगाराचे प्रमुख स्रोत असून त्यांच्या अंतर्निहित क्षमतेमुळे उद्योजकता, संशोधन आणि विकास तसेच नवोपक्रमांनादेखील चालना देतात. राज्याच्या आर्थिक वाढीमध्ये एमएसएमई उपक्रमांची महत्त्वाची भूमिका ओळखून, राज्य शासन उद्योगांच्या वाढीचा मार्ग निश्चित करण्यासह दीर्घकालीन कालावधीत त्यांची शाश्वतता सुनिश्चित करण्यासाठी देखील उपक्रम हाती घेण्यास वचनबद्ध आहे.

एमएसएमई उपक्रमांना सहाय्य करणाऱ्या विद्यमान राज्य योजना/उपक्रम खालीलप्रमाणे आहेत:

- **मुख्यमंत्री रोजगार निर्मिती कार्यक्रम (CMEGP):** सन २०१९ मध्ये सुरु झालेला हा कार्यक्रम महाराष्ट्रातील एमएसएमई उपक्रमांद्वारे रोजगार निर्मितीला सहाय्य करतो. क्रेडिट-लिनकड सबसिडी योजना ही जिल्हा उद्योग केंद्र (DIC) आणि महाराष्ट्र राज्य खादी व ग्रामोद्योग विकास मंडळ (MSKVIB) यांच्याद्वारे राबविली जाते. (maha-cmegp.gov.in) या योजनेअंतर्गत रु.१ कोटी पर्यंतच्या प्रकल्पांना ३५% पर्यंत अर्थसहाय्य मंजूर केले जाते.
- **समूह विकास कार्यक्रम:** केंद्र सरकार आणि महाराष्ट्र शासनाने अनुक्रमे सूक्ष्म आणि लघु उद्योग समूह विकास कार्यक्रम (MSE-CDP) आणि महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक समूह विकास कार्यक्रम (MSI-CDP) सुरु केले जेणेकरून सामायिक पायाभूत सुविधा, क्षमता बांधणी आणि तंत्रज्ञान वाढीद्वारे सूक्ष्म आणि लघु उद्योगांची उत्पादकता आणि स्पर्धात्मकता वाढेल. MSI-CDP योजनेअंतर्गत प्रति समूह रु. १० कोटीपर्यंतच्या प्रकल्पांसाठी ९०% पर्यंत अर्थसहाय्य दिले जाते. MSE -CDP अंतर्गत प्रति समूह रु. ३० कोटी पर्यंतच्या प्रकल्पांसाठी ८०% अर्थसहाय्य दिले जाते.

- **निर्णायक पायाभूत सुविधा निधी:** निर्णायक पायाभूत सुविधा निधी हा महाराष्ट्राच्या लास्ट माईल कनेक्टिव्हिटी सुविधा वाढविणे आणि औद्योगिक क्षेत्रात वीज, पाणी, रस्ते आणि सीईटीपी यासारख्या आवश्यक औद्योगिक पायाभूत सुविधा निर्माण करणे आणि त्या अद्ययावत करणे यावर लक्ष केंद्रित करते.
- **संस्थात्मक सहाय्य:** उद्योग संचालनालय, एमएसएसआयडीसी, एमआयडीसी, एमएसकेव्हीआयबी, मैत्री, एमसीईडी, एमआयटीएल, सिकॉम आणि सहकारी औद्योगिक वसाहती/पार्क्स राज्याच्या सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग परिसंस्थेला बळकटी देण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावतात.
- **प्राधान्य सहाय्य:** सर्व औद्योगिक पार्क्समधील २०% भूखंड सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांकरिता राखीव ठेवले जातील आणि प्राथम्य तत्वावर वाटप केले जातील. राज्य शासनाचे औद्योगिक धोरण तसेच निर्यात, इलेक्ट्रॉनिक्स, लॉजिस्टिक्स, वस्त्रोद्योग इ. क्षेत्रीय धोरणे हे विविध उपक्रमांद्वारे एमएसएमईना विशेष सहाय्य पुरवतात.

राज्यातील एमएसएमईना वाढीच्या पुढील स्तरावर नेण्यासाठी, लक्षित उपाययोजनांचे खालीलप्रमाणे नियोजन केले आहे:

२.२.४(अ) प्लग अँड प्ले सुविधा

नवपिढीतील उद्योजकांवर लक्ष केंद्रित करून, एमएसएमई उपक्रमांना सहाय्य करण्यासाठी प्लग अँड प्ले सुविधा देण्यात येईल. सूक्ष्म आणि लघु उद्योजकांच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी सहाय्यक पायाभूत सुविधांसह भाडेपट्टा-आधारित प्लग अँड प्ले सुविधा उपलब्ध करून दिल्या जातील. एमआयडीसी क्षेत्रात प्लग अँड प्ले सुविधेसह २०% क्षेत्र "एमएसएमई झोन" या शीर्षकांतर्गत एमएसएमई उपक्रमांसाठी राखून ठेवण्यात येईल. एमआयडीसी आणि एमआयटीएल या संस्थाद्वारे एमएसएमई उपक्रमांसाठी प्लग अँड प्ले सुविधा विकसित केल्या जातील. खाजगी संस्थेद्वारे या परिसंस्था मजबूत करण्यासाठी अधिमुल्याशिवाय उत्पादन व सेवा घटकामधील एमएसएमई उपक्रमांसाठी २००% पर्यंत अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांक किंवा स्थानिक विकास नियंत्रण नियमावलीतील तरतुदीनुसार, या पैकी जो अधिक असेल तो चटई क्षेत्र निर्देशांक देय करून प्ले अँड प्लग सुविधा विकसित करण्यासाठी प्रोत्साहित करण्यात येईल.

२.२.४(ब) औद्योगिक वसाहती/पार्क्स

महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ आणि एमआयटीएल क्षेत्रात उपलब्ध असलेल्या चटई क्षेत्र निर्देशांकाइतके समतुल्य अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांक देय करून विद्यमान औद्योगिक वसाहती/ पार्क्सना राज्य शासन सहाय्य करील. तसेच २०-४०% पर्यंत मिश्र-वापराला परवानगी देऊन विकासाला देखील प्रोत्साहन देईल व औद्योगिक पायाभूत सुविधा मजबूत करेल. याव्यतिरिक्त, राज्य शासन संपूर्ण राज्यात औद्योगिक वसाहती/पार्क्सच्या विकासात खाजगी गुंतवणुकीला प्रोत्साहन देईल. यामध्ये आर्थिक सहाय्य, अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांक आणि औद्योगिक क्षेत्रांच्या विस्तारासाठी सुविधा, नवीन एमएसएमई उपक्रम, सामायिक सुविधा केंद्रे, संशोधन आणि विकास हब, आणि कौशल्य विकास संस्थांची स्थापना यांचा समावेश असेल.

राज्य आवश्यक पायाभूत सुविधा आणि कनेक्टिव्हिटीसह खाजगी औद्योगिक पार्क्सच्या विकासाला पाठिंबा देईल, ज्यामध्ये सलग जमीनीचा अंतर्भाव असलेल्या सूक्ष्म उद्योगासाठी किमान ५-१० एकर, लघु उद्योगासाठी १०-२५ एकर, मध्यम उद्योगासाठी २५-५० एकर, मोठ्या उद्योगासाठी ५०-२५० एकर आणि विशाल उद्योगासाठी २५०-५०० एकर आणि अति विशाल उद्योगासाठी ५०० एकरपेक्षा जास्त जमीन असावी.

२.२.४(क) औद्योगिक समूह प्रोत्साहन

औद्योगिक स्पर्धात्मकता वाढविण्यासाठी आणि रोजगार निर्मितीसाठी राज्य समूह-आधारित दृष्टिकोनावर भर देणार असून प्रत्येकी ५० सदस्यांचा एक गट याप्रमाणे धोरण कालावधीत ५०० औद्योगिक समूह स्थापन करण्याचे लक्ष्य ठेवले आहे. उदयोन्मुख आणि थ्रस्ट सेक्टर्सना प्राधान्य देऊन सर्व जिल्ह्यांमधील समूह क्षमता ओळखण्यासाठी व्यवहार्यता अभ्यास, आंतर मूल्यांकन आणि लक्षित उपाय योजना केल्या जातील. सूक्ष्म आणि लघु उद्योग समूह विकास कार्यक्रम

(MSE-CDP) योजनेनुसार प्रत्येक समूहामध्ये डिझाइन स्टुडिओ, चाचणी सुविधा, कौशल्य विकास केंद्रे, नवोपक्रम इनक्यूबेटर व संशोधन आणि विकास केंद्रे यासारख्या सुसज्ज असलेली सामायिक सुविधा केंद्रे असतील.

राज्य महिला-नेतृत्वाखालील, निर्यात-केंद्रित आणि अनुसूचित जाती/जमाती-केंद्रित समुहासह स्मार्ट उत्पादन समुहाच्या विकासाला देखील प्रोत्साहन देईल. नवोन्मेष आणि जागतिक स्पर्धात्मकता वाढविण्यासाठी डिझाइन स्टुडिओ आणि सामायिक सुविधा केंद्रे सारख्या समर्पित पायाभूत सुविधांद्वारे निर्यात-केंद्रित समुहांना पाठिंबा दिला जाईल. राज्य NASSCOM, FICCI, CII आणि इतर तत्सम संस्थेच्या भागीदारीत तंत्रज्ञान मान्यता प्रोत्साहनांमध्ये एमएसएमई प्रवेश सुलभ करेल. याव्यतिरिक्त, सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी मॉडेल अंतर्गत प्रादेशिक उत्कृष्टता केंद्रे प्रशिक्षण, संशोधन आणि विकास समर्थन व उद्योग दुवे प्रदान करतील.

२.२.४(ड) एमएसएमई उपक्रमांसाठी उत्कृष्टता केंद्र

राज्य शासनाद्वारे, सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांसाठी मार्गदर्शन आणि प्रशिक्षणासाठी उत्कृष्टता केंद्र स्थापन करण्यास सुविधा उपलब्ध करून देण्यात येईल. क्षेत्र-विशिष्ट कौशल्य विकासासाठी संस्थात्मक भागीदारींना देखील राज्य सहाय्य देईल. नवीन आणि उदयोन्मुख तंत्रज्ञानाबद्दल जागरूकता व प्रशिक्षण देण्यासाठी संस्थांमध्ये कार्यशाळा देखील आयोजित केल्या जातील.

२.२.४(इ) समर्पित एमएसएमई पोर्टल

राज्य एमएसएमई उपक्रमांसाठी एक समर्पित पोर्टल विकसित करेल. या पोर्टलवर उद्योगांची वाढ व स्पर्धात्मकता वाढविण्यासाठी आवश्यक ते सहाय्य सेवा प्रदान करण्यात येईल. हे पोर्टल बाजारपेठेत प्रवेश, आर्थिक सहाय्य, शासन-ते-व्यवसाय (G2B) आणि व्यवसाय-ते-व्यवसाय (B2B) सेवांसह विविध प्रमुख सेवा प्रदान करतील तसेच बाजारपेठेतील प्रत्यक्ष उपलब्धता व बाजार पोहोच सुधारण्यासाठी डिजिटल उत्पादन यादी देखील प्रदान करण्यात येईल.

२.२.४(फ) एमएसएमई उपक्रमांचे विस्तारीकरण

सूक्ष्म ते लघु, लघु ते मध्यम आणि मध्यम ते मोठ्या उद्योगांमध्ये सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांचा विस्तार करण्यावर राज्याचे लक्ष्य असेल. या व्याप्ती वाढविण्याच्या प्रक्रियेमुळे सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योगांचे राज्याच्या अर्थव्यवस्थेच्या मोठ्या उद्दिष्टांमध्ये योगदान देण्यास सक्षम केले जाईल. नवीन उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा धोरण २०२५ चे ध्येय विद्यमान स्तरातून उन्नतीसाठी पद्धतशीर कालबद्ध कार्यक्रम असणे हे आहे. क्रमांक वाढीसह ३ वर्षे पूर्ण केलेल्या एमएसएमई उपक्रमांना प्रोत्साहक वाढीसाठी सहाय्य दिले जाईल. दर्जावाढ करण्याची इच्छा असलेल्या आकांक्षी एमएसएमई उपक्रमांना संशोधन आणि विकास व तंत्रज्ञान केंद्रांमध्ये सहज प्रवेश, सामायिक सुविधा केंद्रांमध्ये प्रवेश, राज्य शासनाद्वारे प्रोत्साहन दिलेल्या इनक्यूबेशन/एक्सीलरेटर केंद्रांशी जोडण्यासाठी सहाय्य केले जाईल.

२.२.४(ग) चाचणी आणि गुणवत्ता प्रमाणन प्रयोगशाळा

राज्य सुयोग्य स्थान निश्चित करेल आणि संबंधित औद्योगिक समुहाजवळ NABL-मान्यताप्राप्त चाचणी आणि गुणवत्ता प्रमाणन प्रयोगशाळा स्थापन करण्यास मदत करेल. नागपूर, नाशिक, पुणे, जळगाव, छत्रपती संभाजीनगर, सोलापूर, कोल्हापूर, सांगली आणि रत्नागिरी यासारख्या प्रमुख निर्यात समूहांमध्ये समर्पित प्रयोगशाळा स्थापन करण्यात येऊन धोरण कालावधीत राज्यात प्रयोगशाळांच्या स्थापनेसाठी आर्थिक सहाय्य दिले जाईल.

२.२.४(ह) गुणवत्ता प्रमाणपत्र आणि मूल्यांकनास चालना

भारतीय गुणवत्ता परिषदेमार्फत, अनौपचारिक एमएसएमई उपक्रमांना औपचारिक क्षेत्रात एकत्रित करण्याच्या उद्देशाने एमएसएमई उपक्रमांना ZED, DigiReady, गुणवत्ता व्यवस्थापन मानके (QMS) आणि गुणवत्ता तंत्रज्ञान साधने (QTT) यासह विविध प्रमाणपत्रे देण्यात येतात. राज्य, एमएसएमई उपक्रमांना त्यांच्या प्रमाणन खर्चात अनुदान देऊन ही प्रमाणपत्रे मिळविण्यासाठी सक्रियपणे चालना देईल.

२.२.४(य) आजारी किंवा बंद पडलेल्या सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योगांचे पुनरुज्जीवन

एमएसएमई उपक्रमांना विशेषतः मर्यादित वित्तपुरवठा, जुने तंत्रज्ञान आणि पायाभूत सुविधांच्या अडचणी या सारख्या अंतर्गत आणि बाह्य आव्हानांना सामोरे जावे लागते. या आव्हानांमुळे अनेकदा कार्यचालनात्मक घट होते, त्यामुळे घटक आजारी पडतात किंवा बंद पडतात. *आजारी युनिट* म्हणजे असा उपक्रम जिथे कोणतेही कर्ज घेण्यायोग्य खाते तीन महिन्यांपेक्षा जास्त काळ प्रत्यक्ष नॉन-परफॉर्मिंग ॲसेट (NPA) म्हणून वर्गीकृत राहते किंवा जिथे संचित तोट्याने मागील लेखा वर्षात निव्वळ मूल्याच्या ५०% किंवा त्याहून अधिक घट केली आहे. *बंद युनिट* म्हणजे असा उपक्रम जो आजारी घटक वगळता एका वर्षापेक्षा जास्त काळ व्यावसायिक उत्पादनात गुंतलेला नाही.

- राज्य उत्पादन आणि रोजगार पुनर्संचयित करण्यासाठी अशा युनिटच्या पुनरुज्जीवनाला प्राधान्य देईल. या घटकांची ओळख पटविणे, त्यांचे वर्गीकरण करणे आणि योग्य पुनरुज्जीवन धोरणे तयार करणे यासाठी जिल्हा उद्योग केंद्रे सर्वेक्षण करतील.
- खेळत्या भांडवलाला आधार देण्यासाठी, कर्जाची परतफेड पुढे ढकलणे, व्याज अनुदान देणे आणि पुनरुज्जीवन नियोजन सल्लागार शुल्क भरणे यांसाठी एक समर्पित एमएसएमई पुनरुज्जीवन आणि पुनर्वसन निधी स्थापन केला जाईल. संसाधनांचा वापर अनुकूल करण्यासाठी मालमत्ता पुनर्वाटपाला प्रोत्साहित केले जाईल.
- औद्योगिक आजार रोखण्यासाठी, जिल्हा उद्योग केंद्रांच्या नेतृत्वाखालील इनक्यूबेटर केंद्रे निवृत्त बँकर्सद्वारे मार्गदर्शन प्रदान करतील तसेच बाजार आणि तांत्रिक सहाय्य देखील प्रदान करतील. ही केंद्रे वेळेवर सरकारी उपयोजनांसाठी तिमाही अहवाल सादर करतील. याव्यतिरिक्त, राज्य कौशल्य विकास कार्यक्रमांसाठी शिक्षण शुल्क प्रतिपूर्ती करून क्षमता वाढीस पाठिंबा देईल. सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम धोरणांतर्गत तपशीलवार मार्गदर्शक तत्त्वे जारी केली जातील.

२.२.४(ज) एमएसएमई धोरण

एमएसएमई विकासात महाराष्ट्राचे नेतृत्व बळकट करण्यासाठी तंत्रज्ञान, संशोधन आणि विकास, कुशल कामगार, पत, विपणन आणि वाद निराकरण यासारख्या सहाय्यक परिसंस्थेला चालना देण्यासाठी राज्य वचनबद्ध आहे. विकासाचा अजेंडा निश्चित करण्यासाठी आणि व्यवसाय सुलभ करण्यासाठी एक समर्पित एमएसएमई धोरण आणले जाईल.

२.२.५ उद्योग म्हणून सेवा व प्राधान्य क्षेत्रे

२.२.५(अ) सेवा उद्योग

सेवा क्षेत्र हा अर्थव्यवस्थेचा एक भाग आहे जो विशिष्ट ग्राहक किंवा व्यवसायाच्या गरजा पूर्ण करणारे अमूर्त उत्पादन देण्यावर लक्ष केंद्रित करतो. हे क्षेत्र प्रत्यक्ष वस्तुंशी संबंधित असणाऱ्या प्राथमिक व दुय्यम क्षेत्रांसारखे नाही. सेवा क्षेत्रामध्ये वित्तीय, आरोग्य, शिक्षण, आतिथ्य, वाहतूक, दूरसंचार, माहिती तंत्रज्ञान आणि मनोरंजन यांसारख्या अशा विस्तृत प्रमाणातील कार्यांचा समावेश होतो. या सेवा त्यांच्या अभौतिक स्वरूपामुळे वैशिष्ट्यपूर्ण आहेत आणि आर्थिक उत्पादकता तसेच गुणवत्तापूर्ण जीवन या दोन्ही बाबींसाठी आवश्यक आहेत.

जागतिक बँकेने व्याख्या केल्याप्रमाणे, सेवा क्षेत्रामध्ये ठोक आणि किरकोळ व्यापार, आतिथ्य, वाहतूक, दळणवळण, वित्त, विमा, स्थावर संपदा, व्यवसाय सेवा आणि सामाजिक सेवा यांचा समावेश होतो. संयुक्त राष्ट्रांचे आंतरराष्ट्रीय मानक औद्योगिक वर्गीकरण (ISIC) सर्व आर्थिक क्रियाकलाप विभाग ६-९ (Rev.२), G-Q (Rev.३), किंवा G-U (Rev.४) या अंतर्गत त्यांचे वर्गीकरण केलेले आहे. भारत सरकारच्या, सांख्यिकी व कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालय (MoSPI) यामार्फत माहिती संकलनातील आंतरराष्ट्रीय सुसंगततेची सुनिश्चिती करून, संयुक्त राष्ट्रांच्या CPC आवृत्ती २.० शी सुसंगत केले असून सेवाक्षेत्रांसाठी राष्ट्रीय उत्पादन वर्गीकरण (NPCSS), २०१० चा वापर करण्यात येतो. आशियाई विकास बँकेने (ADB) उत्पादकता ही जागतिक बँचमार्क खाली असली तरी उत्पादन व रोजगार यामध्ये लक्षणीयरित्या योगदान देणारे मुख्य क्षेत्र म्हणून सेवा क्षेत्र निश्चित केलेले आहे व ते आशियातील वृद्धीस चालना देणारे

आहे. भारतात सेवा क्षेत्राचा एकूण मूल्यवर्धित (GVA) मध्ये ५०% पेक्षा जास्त वाटा आहे आणि अंदाजे एक तृतीयांश कामगारांना रोजगार मिळतो.

सेवा क्षेत्र हे महाराष्ट्राच्या आर्थिक विकासाचा चालना देणारे क्षेत्र असून या क्षेत्राने १० ते १२ टक्क्यांचा ऐतिहासिक विकास दर साध्य केला आहे. सेवा क्षेत्र हे माहिती तंत्रज्ञान, वित्तीय सेवा, रिअल इस्टेट, करमणुक व पर्यटन या क्षेत्रातील मजबूत पाया असल्याने महाराष्ट्र हे भारतातील अग्रगण्य सेवा हब म्हणून राहिले आहे. सदर क्षेत्रातील वाढीची गती १३-१४ टक्के पर्यंत करण्यासाठी कृषी आणि उत्पादन क्षेत्रांशी राज्य सहकार्य करेल, त्यामुळे वित्तीय सेवा, लॉजिस्टिक्स आणि पुरवठा साखळी यांसारख्या उपायांची मागणी वाढेल. लक्षित उपाययोजना या विस्तारणाऱ्या आरोग्य सेवांचा प्रवेश, डिजिटल पायाभूत सुविधा वाढवणे आणि ज्ञान-आधारित उद्योगांना चालना यावर लक्ष केंद्रित करतील.

राज्याचे उच्च मूल्यवर्धित सेवा क्षेत्रातील १००० घटकांना प्रोत्साहन देण्याचे ध्येय आहे आणि धोरणाच्या पहिल्या २ वर्षात प्रोत्साहनांचा लाभ घेणाऱ्या सेवा क्षेत्रातील घटकांच्या संख्येनुसार या संख्येत वाढ करण्यात येईल. सेवा क्षेत्रात ५ वर्षात ३५५ अब्ज डॉलर्सची गुंतवणूक होण्याची अपेक्षा आहे.

नीती आयोगाच्या "संभाव्य सेवा उप-क्षेत्रांची ओळख: स्थूल मूल्य वर्धन (GVA), निर्यात आणि रोजगार डेटामधील अंतर्दृष्टी" या विषयावरील कार्यपत्रकानुसार, सेवांचे ४ श्रेणींमध्ये वर्गीकरण केले आहे. या वर्गीकरणाच्या आधारे आणि महाराष्ट्रासाठी संदर्भित, खालील तक्त्यामध्ये उप-सेवा क्षेत्रांचे वर्गीकरण अॅक्सिलरेट (जे महाराष्ट्राच्या GSDP मध्ये महत्त्वपूर्ण योगदान देतात) आणि परिवर्तन (राज्याच्या GSDP मध्ये संभाव्य महत्त्वपूर्ण योगदानकर्ते) यामध्ये केले आहे.

तक्ता ३: सेवा उपक्षेत्र

अ. क्र.	वर्गवारी	सेवा उपक्षेत्र
१.	अॅक्सिलरेट (जागतिक क्षेत्रीय अस्तित्व टिकवणे आणि बाजार वृद्धीवर अधिक भर देणे)	संगणक आणि माहिती सेवा : संशोधन आणि विकास, नवोन्मेष, कौशल्य विकास, जागतिक भागीदारी यावर भर.
२.		व्यावसायिक, वैज्ञानिक आणि व्यवसाय सेवा : संशोधन आणि विकास, सल्लागार, लवाद, अभियांत्रिकी, डिझाइन, नियोजन, जागतिक बाजारपेठ प्रवेश यावर भर.
३.		विमा आणि सेवानिवृत्तिवेतन सेवा : डिजिटल विमा, ग्राहक-केंद्रित उत्पादने यांवर भर.
४.		व्यापार आणि दुरुस्ती : ई-कॉमर्स, ऑटोमेशन, निर्यात बाजार विकास यांवर भर.
५.		शिक्षण : ऑनलाइन शिक्षणावर लक्ष केंद्रित करा, आंतरराष्ट्रीय विस्तार
६.		वित्तीय सेवा: फिनटेक, डिजिटल सेवा, जागतिक बाजारपेठ प्रवेश यांवर भर.
७.	परिवर्तन (उत्पादकता, नवोन्मेष आणि जागतिक पोहोच वाढवणे)	प्रवास आणि पर्यटन : उत्कृष्ट दर्जाचे पर्यटन, वेलनेस पर्यटन, वैद्यकीय पर्यटन, डिजिटल प्लॅटफॉर्म, शाश्वतता यांवर भर.
८.		आरोग्य: टेलिमेडिसिन, आरोग्य-तंत्रज्ञान नवोन्मेष यांवर भर.
९.		वैयक्तिक, सांस्कृतिक, पुननिर्मितीविषयक सेवा: डिजिटल कंटेन्ट, स्वास्थ्य यांवर भर.
१०.		वाहतूक आणि लॉजिस्टिक्स : स्मार्ट लॉजिस्टिक्स, पायाभूत सुविधा, प्रादेशिक विस्तार यांवर भर.
११.		ऑडिओ व्हिज्युअल संबंधित सेवा: Niche कंटेन्ट, ग्लोबल प्लॅटफॉर्म, स्थानिकीकरण यांवर भर.
१२.		दूरसंचार: ५-G, स्मार्ट शहरे, पायाभूत सुविधा, निर्यात यांवर भर.

उप क्षेत्रांचे तपशीलवार वर्गीकरण धोरणासोबतच्या जोडपत्र-२ मध्ये दिलेले आहे.

महाराष्ट्रात, गुंतवणूक आकर्षित करण्यासाठी विशिष्ट आर्थिक प्रोत्साहने देणारी खालील क्षेत्रीय धोरणे प्रकाशित करण्यात आली आहेत:

१. फिनटेक २०१८
२. माहिती तंत्रज्ञान व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा धोरण २०२३
३. पर्यटन धोरण २०२४
४. महाराष्ट्र ऑनिमेशन, व्हिज्युअल इफेक्ट्स, गेमिंग, कॉम्पिक्स-एक्सटेन्डेड रिआलिटी (AVGC-XR) धोरण-२०२५
५. महाराष्ट्र जागतिक क्षमता केंद्र (GCC) धोरण-२०२५

या संदर्भात, उद्योग विभागास गुंतवणूक प्रोत्साहन देणाऱ्या उपक्रमांसाठी आराखडा तयार करण्यासाठी आणि क्षेत्रीय वाढीला चालना देण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात गुंतवणूक आकर्षित करण्याकरिता संबंधित विभागाशी संपर्क साधून त्यांची मदत घेता येईल.

सेवा क्षेत्रात उदाहरणार्थ—डीप-टेक, टेक्नोलॉजी इन गव्हर्नन्स, फिनटेक, कन्सल्टिंग, आरबिट्रेशन, डिझाइन, एज्युकेशन, हेल्थ, ई-कॉमर्स इत्यादींमध्ये मोठ्या प्रमाणात गुंतवणूक आकर्षित करण्यासाठी, उद्योग, गुंतवणूक व सेवा विभाग इतर संबंधित विभागाशी समन्वय साधून एक आर्थिक प्रोत्साहन आराखडा तयार करेल आणि इतर संबंधित विभागाच्या गुंतवणूक प्रोत्साहनांसाठी सहाय्य करेल.

राज्यात गुंतवणूकीला चालना देण्यासाठी ब्रँडिंग, गुंतवणूक प्रोत्साहन आणि गुंतवणूकदारांना सहाय्य करण्यासाठी उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभाग हा एकमेव कस्टोडियन आहे.

२.२.५(ब) प्राधान्य सेवा क्षेत्रे

सेवा क्षेत्राच्या विकासाला चालना देण्यासाठी आणि त्यांच्या क्षमता प्रत्यक्षात आणण्यासाठी भारत सरकारने १२ उत्कृष्ट सेवा क्षेत्रे निश्चित केली आहेत. महाराष्ट्राच्या सेवा क्षेत्राला बळकटी देण्यासाठी, केंद्र सरकारच्या आदेशाशी सुसंगत करून खालील १३ सेवा क्षेत्रांना प्राधान्य सेवा क्षेत्र म्हणून निश्चित करण्यात आलेली आहेत.

१. माहिती तंत्रज्ञान आणि माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा
२. पर्यटन आणि आदरातिथ्य सेवा
३. वैद्यकीय मूल्य प्रवास
४. वाहतूक आणि लॉजिस्टिक्स सेवा
५. लेखा आणि वित्त सेवा
६. ऑडिओ व्हिज्युअल सेवा
७. कायदेविषयक सेवा
८. संप्रेषण (Communication) सेवा
९. बांधकाम आणि संबंधित अभियांत्रिकी सेवा
१०. पर्यावरणीय सेवा
११. आर्थिक सेवा
१२. शिक्षण सेवा
१३. रिअल इस्टेट

प्रस्तुत धोरणाच्या परि. २.२.३ (क) मध्ये अधोरेखित केल्याप्रमाणे, राज्याने फ्रंटियर आणि उदयोन्मुख क्षेत्रे ओळखली आहेत. खालील उप-क्षेत्रे फ्रंटियर आणि उदयोन्मुख क्षेत्रे (सेवा) म्हणून ओळखली गेली आहेत -

१. क्वांटम संगणकीय सेवा
२. एज (EDGE) कंप्युटींग आणि इंटरनेट ऑफ थिंग्ज एकीकरण सेवा
३. व्हर्च्युअल आणि ऑगमेंटेड रिअॅलिटी पर्यटन
४. वेलनेस आणि मॅटल हेल्थ रिट्रीट्स

५. ऑटोनाॅमस डिलिव्हरी आणि ड्रोन लॉजिस्टिक्स
६. हायपरलूप आणि हाय-स्पीड रेल सेवा
७. इमर्सिव्ह कंटेंट क्रिएशन (AR/VR/XR)
८. डिजिटल असेट आणि NFTसाठी आयपी व्यवस्थापन
९. ग्रीन सर्टिफिकेशन आणि ESG अनुपालन
१०. ब्लॉकचेन

जागतिक आर्थिक परिस्थिती आणि राज्याच्या प्राधान्यानुसार यादीमध्ये वेळोवेळी सुधारणा केल्या जातील. उद्योन्मुख आणि आघाडीच्या तंत्रज्ञानाला गुंतवणूक आकार, रोजगार क्षमता, धोरणात्मक प्रासंगिकता आणि राज्याच्या आर्थिक प्राधान्यांमध्ये क्षेत्राचे महत्त्व यासारख्या घटकांवर अवलंबून भिन्न मूल्य-आधारित प्रोत्साहने दिले जाईल.

२.२.५ (क) सेवाभिमुख शहरांचा विकास

ज्ञान-केंद्रित आणि उच्च-मूल्य असलेल्या सेवा उद्योगांमध्ये महाराष्ट्राचे नेतृत्व बळकट करण्यासाठी राज्य, विशेषीकृत *सेवाभिमुख शहरे* विकसित करेल. ही शहरे त्यांच्या संबंधित क्षेत्रात नवोन्मेष, प्रतिभा विकास, गुंतवणूक, संशोधन आणि निर्यात यांना चालना देणारे क्षेत्र-विशिष्ट हब म्हणून काम करतील. देशांतर्गत आणि जागतिक अशा दोन्ही भागधारकांना आकर्षित करण्यासाठी जागतिक दर्जाच्या पायाभूत सुविधांनी आणि प्रगतीशील धोरणात्मक आराखड्यासह प्रत्येक शहर सुसज्ज असेल.

अ. नवोन्मेष आणि नवोपक्रम शहर

महाराष्ट्राला नवोन्मेष आणि उद्योजकतेमध्ये जागतिक स्तरावर अग्रणी म्हणून स्थान देण्यासाठी राज्य शासन पुणे महानगर प्रदेशात किंवा नवी मुंबईमध्ये सुमारे १०० एकर क्षेत्र व्यापून एक समर्पित नवोपक्रम आणि नवोन्मेष हब स्थापन करेल. हे हब आर्टिफिशियल इंटेलिजेंस, ब्लॉकचेन, बायोटेक्नॉलॉजी, क्लीन एनर्जी आणि स्मार्ट मॅन्युफॅक्चरिंग यासारख्या आघाडीच्या क्षेत्रात काम करणारे स्टार्ट-अप्स, इनक्यूबेटर, अॅक्सिलरेटर्स, संशोधन आणि विकास केंद्रे या जागतिक तंत्रज्ञान उपक्रमांसाठी केंद्रक म्हणून काम करेल. या परिसंस्थेला अत्याधुनिक पायाभूत सुविधांद्वारे पाठिंबा दिला जाईल, ज्यामध्ये को-वर्किंग स्पेसेस, नवोन्मेष प्रयोगशाळा आणि टेक पार्क यांचा समावेश असेल आणि मुद्रांक शुक्ल माफी, पेटंट फाइलिंग सहाय्य, टॅक्स हॉजिडेज आणि सिंगल-विंडो क्लिअरन्स प्रदान करणाऱ्या प्रगतीशील नियामक चौकटीद्वारे संचालित केले जाईल. कौशल्य विकास आणि उद्योजकता विभागांतर्गत महाराष्ट्र राज्य नवोन्मेष संस्था (MSInS) द्वारे हा उपक्रम राबविला जाईल, ज्यामुळे एक दोलयामान, सर्वसमावेशक आणि भविष्यासाठी तयार नवोपक्रम अर्थव्यवस्था वाढविण्यास मदत होईल.

ब. शिक्षण शहर

शिक्षण शहर हे विद्यापीठे, संशोधन संस्था, एडटेक फर्म्स आणि व्यावसायिक केंद्रे एकत्रित करून, उद्योग-संलग्न, भविष्यासाठी तयार प्रतिभा विकसित करण्यासाठी जागतिक दर्जाचे ज्ञान आणि कौशल्य हब म्हणून काम करेल, हे जागतिक शैक्षणिक सहकार्य, कौशल्य विकास कार्यक्रम आणि अत्याधुनिक संशोधनाला चालना देईल, त्याद्वारे महाराष्ट्राचे मानवी भांडवल बळकट होईल आणि ते शिक्षण आणि अध्ययनासाठी एक अग्रगण्य ठिकाण होईल.

क. मेड-टेक शहर

आरोग्यसेवेच्या नवोन्मेषावर लक्ष केंद्रित केलेले, मेड-टेक शहर हे वैद्यकीय तंत्रज्ञान, जैवतंत्रज्ञान आणि जीवन विज्ञानसाठी एक समर्पित समूह आहे. ते प्रयोगशाळेसाठी जागा, बायो-इनक्यूबेटर आणि नियामक सहाय्य यांसारख्या विशेष पायाभूत सुविधा पुरवून संशोधन आणि विकास, उपकरण उत्पादन, रोगनिदान चाचण्या आणि बायोटेक नवउद्योगांना सहाय्य करील. मेड-टेक सोल्युशन्स आणि जीवन विज्ञानात महाराष्ट्राला आघाडीवर ठेवण्यासाठी हे शहर जागतिक भागीदारी आणि गुंतवणूकीस आकर्षित करेल.

ड. क्रीडा शहर

क्रीडा शहर हे क्रीडा पायाभूत सुविधा, प्रशिक्षण अकादमी, पुनर्वसन केंद्रे आणि आरोग्य सुविधांसाठी एकात्मिक हब असेल. ते राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्पर्धांचे आयोजन करण्यासाठी तयार केलेले असेल. ते खेळाडू विकास, क्रीडा विज्ञान आणि आरोग्य पर्यटनाला प्रोत्साहन देईल. हे शहर क्रीडा प्रतिभेचे संवर्धन करण्यासाठी आणि क्रीडा उत्कृष्टता आणि निरोगी राहणीमानासाठी महाराष्ट्राला एक प्रमुख ठिकाण म्हणून प्रस्थापित करण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावेल.

ई. माध्यम आणि मनोरंजन शहर

महाराष्ट्राच्या संघटनात्मक मनोरंजन क्षेत्राला चालना देण्यासाठी राज्य चित्रपट, टेलिव्हिजन, संगीत, रेडिओ, संगीत (ऑडिओ आणि व्हिडिओ उत्पादन), प्रकाशन आणि ऑनलाइन सामग्री तसेच स्ट्रीमिंग सेवा, गेमिंग, समाज माध्यम, डिजिटल जाहिरात आणि कार्यक्रम व्यवस्थापन यासारख्या उदयोन्मुख क्षेत्रांसह एक एकात्मिक माध्यम आणि मनोरंजन शहर विकसित करेल. या परिसंस्थेमध्ये प्रतिभा प्रदर्शित करण्यासाठी व महाराष्ट्राच्या मनोरंजन प्रतिभेला व्यावसायिक संधी प्रदान करण्यासाठी हाऊस प्रोडक्शन आणि थेट मनोरंजन क्षेत्रे देखील असतील.

२.२.५(ड) जागतिक क्षमता केंद्राद्वारे विकास आणि रोजगाराला गती देणे

जागतिक क्षमता केंद्रे ही अशी महत्त्वाची केंद्रे आहेत, जिथे बहुराष्ट्रीय कंपन्या माहिती तंत्रज्ञान सेवा, वित्त, संशोधन आणि विकास व विश्लेषण यासारख्या प्रमुख व्यावसायिक कार्यांचे केंद्रीकरण करतात. राज्य जागतिक गुंतवणूक आकर्षित करण्यासाठी विविध आर्थिक प्रोत्साहने आणि पायाभूत सुविधांच्या सहाय्याद्वारे जागतिक क्षमता केंद्रांच्या स्थापनेला चालना आणि प्रोत्साहन देईल. हे एकात्मिक प्रयत्न जीसीसीसाठी एक पसंतीचे ठिकाण म्हणून राज्याला स्थान देतील, रोजगार निर्माण करतील, तांत्रिक प्रगती करतील आणि प्रादेशिक आर्थिक विकासाला चालना देतील.

२.२.५(इ) केंद्रीय व्यवसाय जिल्हे (CBDs)

आर्थिक विविधीकरणाला चालना देण्यासाठी आणि वापराधीन असलेल्या शहरी औद्योगिक जमिनीची क्षमता वापरण्यासाठी खुली करण्यासाठी मुंबईच्या वांद्रे-कुर्ला कॉम्प्लेक्स (BKC) च्या उपक्रमात मिळवलेल्या यशाच्या आधारे केंद्रीय व्यवसाय जिल्हांच्या विकासाला राज्य प्रोत्साहन देईल. हे CBDs अत्याधुनिक पायाभूत सुविधा आणि स्मार्ट सिटी-स्तरीय सुविधांनी सुसज्ज असतील, याचा उद्देश माहिती तंत्रज्ञान, माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा, वित्तीय सेवा, फिनटेक, संशोधन आणि विकास, लॉजिस्टिक्स आणि कन्सल्टिंग यासारख्या उच्च-मूल्याच्या सेवा क्षेत्रांमध्ये गुंतवणूक आकर्षित करणे आहे. जागतिक अर्थव्यवस्था ऑटोमेशन आणि सेवा-नेतृत्वाखालील वाढीकडे संक्रमण करत असताना, हे जिल्हे ज्ञान-केंद्रित उद्योगांच्या भरभराटीसाठी भविष्यासाठी सज्ज वातावरण उपलब्ध करून देतील.

या दृष्टिकोनानुसार, राज्य शासन शहरी केंद्रांमधील निवडक उत्पादन-केंद्रित औद्योगिक क्षेत्रांचा विशेष सेवा-केंद्रित औद्योगिक केंद्रांमध्ये पुनर्विकास करेल. ही क्षेत्रे जागतिक चटई क्षेत्र निर्देशांक मानके, प्रोत्साहनात्मक जमीन-वापर धोरणे आणि व्यावसायिक कार्यांसाठी औद्योगिक दर लाभ यांद्वारे संचालित केले जातील. पर्यावरणीय शाश्वततेची सुनिश्चिती करण्यासाठी, फक्त नारंगी-श्रेणी आणि त्यावरील उद्योगांनाच काम करण्याची परवानगी दिली जाईल, त्यामुळे वाढ, नवोन्मेष आणि शहरी राहणीमान यांच्यात संतुलन राखणाऱ्या कमी-प्रभावी उच्च-मूल्याच्या परिसंस्थांना चालना मिळेल.

२.२.५(फ) सृजनशील अर्थव्यवस्थेला चालना

महाराष्ट्र राज्य निर्मितीक्षम अर्थव्यवस्थेला नवोन्मेष, सांस्कृतिक ओळख आणि समावेशक विकासाचा प्रमुख प्रेरणा देणारा चालक म्हणून ओळखला जातो. राज्याच्या क्षमतेचा वापर करण्यासाठी चित्रपट, संगीत, कला, डिजिटल सामग्री, ॲनिमेशन, गेमिंग, फॅशन, डिझाइन, प्रकाशन आणि हस्तकला यासारख्या क्षेत्रांना समर्पित धोरणात्मक उपाययोजनाद्वारे राज्य प्रोत्साहन देईल. जागतिक दर्जाच्या पायाभूत सुविधा, सह-कार्यस्थळे आणि जागतिक बाजारपेठांमध्ये प्रवेश प्रदान करण्यासाठी शहरी समूह आणि वारसा शहरांमध्ये सृजनशील आर्थिक क्षेत्रे (CEZ) स्थापन

केले जातील. बौद्धिक संपदा (IP) निर्मिती, निर्यात प्रोत्साहन, कौशल्य आणि सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी यांसाठी राज्य, लक्षित प्रोत्साहने देईल. पर्यटन, तंत्रज्ञान आणि शिक्षण क्षेत्रांशी समन्वय साधण्याच्या प्रयत्नांसह, सर्जनशील क्षेत्रात स्टार्ट-अप्स आणि उद्योजकांना देखील पाठिंबा दिला जाईल.

२.२.५(ग) महाराष्ट्राला शॉपिंग, जीवनशैली आणि रिटेल डेस्टिनेशनसाठी हब म्हणून चालना देणे

महाराष्ट्र राज्य, भारतातील भविष्यातील सज्ज व्यापारात आघाडीचे स्थान मिळवण्यासाठी Next-Gen शॉपिंग हब आणि रिटेल झोन तयार करेल. हे हब जागतिक ब्रँड, एमएसएमई, ई-कॉमर्स आणि लॉजिस्टिक्सला एकाच परिसंस्थेत एकत्रित करतील. ते राज्यातील विद्यमान नोड्सचा फायदा घेतील आणि खाजगी क्षेत्रातील गुंतवणुकीद्वारे संस्कृती, अन्न आणि मनोरंजनासह अनुभवात्मक जीवनशैली गंतव्यस्थाने तयार करण्यासाठी त्यांना चालना दिली जाईल. सर्व हब ग्रीन बिल्डिंग मानदंड, अक्षय ऊर्जा, ईव्ही सुविधा आणि अत्याधुनिक पायाभूत सुविधांचे पालन करतील. यामध्ये डिजिटल रेडिनेसमध्ये ५G, फिजिटल रिटेल, एआर/व्हीआर आणि एआय-चालित विश्लेषणे यांचा समावेश असेल. तीन प्रमुख स्वरूपांना प्रोत्साहन दिले जाईल: मेगा शॉपिंग हब, स्मार्ट रिटेल झोन आणि स्पेशॅलिटी क्लस्टर. राज्य शासन वरील पैलू सुनिश्चित करणाऱ्या व एमएसएमई, कारागीर आणि एफपीओ (FPOs) समावेशकतेसाठी समर्पित रिटेल स्पेससह एकत्रित करणाऱ्या मार्की प्रकल्पांसाठी अनुदानाच्या बाबतीत समर्थन प्रदान करेल.

२.२.५(ह) सेवा-आधारित हब म्हणून मुंबई महानगर प्रदेश (MMR)

मुंबई महानगर प्रदेश हा भारतातील सर्वात मोठा आर्थिक प्रदेश असून सर्वात मोठ्या शहरी समूहांपैकी एक असून या प्रदेशाचा राज्याच्या स्थूल देशांतर्गत उत्पादनामध्ये (GSDP) सुमारे ३१.२ टक्के इतके योगदान आहे. मुंबई महानगर प्रदेशाच्या स्थूल राज्यांतर्गत उत्पन्नामध्ये उत्पादन आणि लॉजिस्टिक्स हे क्षेत्र २० टक्के तसेच सेवा क्षेत्र हे जवळजवळ ६० टक्के इतके योगदान देते. नीती आयोगाच्या अहवालानुसार, शहरी विकास केंद्र प्रोत्साहनांतर्गत मुंबई महानगर प्रदेशाला जागतिक आर्थिक हब म्हणून मुंबई महानगर प्रदेशाचा सन २०३० पर्यंत स्थूल देशांतर्गत उत्पादन (GDP) रु.२५ लाख कोटी (३०० अब्ज डॉलर) इतका होण्याचा अंदाज आहे. या प्रदेशाला उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी वित्तीय सेवा, फिनटेक, आरोग्य, शिक्षण, माध्यम आणि मनोरंजन, AVGC-XR, लॉजिस्टिक्स इ. वर भर देऊन बहुराष्ट्रीय गुंतवणूक आकर्षित करण्याची आवश्यकता आहे. राज्य, गुंतवणूक आकर्षित करण्यासाठी आणि धोरणात्मक ब्रँडिंग मोहिमा आणि जागतिक व्यवसाय मंचांमध्ये सहभाग यांद्वारे सेवा हब म्हणून स्वतःचे स्थान मिळविण्यासाठी, लक्षित बाजारपेठांमध्ये (USA, EU, UAE, Singapore) नियमित आंतरराष्ट्रीय रोड शो आयोजित करेल.

मुंबई महानगर प्रदेश ही भारताची आर्थिक तंत्रज्ञान आणि डेटा सेंटर राजधानी असून ती जागतिक कपण्यांना विनियामक सहाय्य आणि पायाभूत सुविधा प्रदान करेल. राज्य, उत्पादन प्रोत्साहन, कौशल्य कार्यक्रम आणि उत्पादन हबसह राज्याचे AVGC-XR उद्योग क्षेत्र मजबूत करील. वर्ल्ड ऑडिओ-व्हिज्युअल अँड एंटरटेनमेंट समिट (WAVES) हा उपक्रम मीडिया मार्केटप्लेस, टॅलेंट शोकेस, कौशल्य आव्हाने, B2B बैठका आणि परिषदांद्वारे AVGC-XR उद्योगाच्या वाढीस चालना देईल. राज्य डेस्टिनेशन ब्रँडिंग आणि पर्यटन वाढवेल.

२.२.५ (य) समूह विकासाद्वारे सेवा प्रोत्साहन

राज्य सामायिक सुविधा केंद्रे, डिझाइन स्टुडिओ, चाचणी आणि प्रमाणन घटक, कौशल्य विकास केंद्रे, इनक्यूबेटर, संशोधन आणि विकास सुविधा तसेच हरित उपक्रमांच्या स्थापनेला प्रोत्साहन देऊन समूह-आधारित विकास दृष्टिकोनाला चालना देईल. यामुळे आर्थिक वाढ व रोजगार निर्मितीला चालना मिळेल आणि महाराष्ट्राला गुंतवणूक, नवोन्मेष आणि सेवा वितरणात उत्कृष्टतेसाठी एक अग्रगण्य गंतव्यस्थान म्हणून स्थान मिळेल. सेवा क्षेत्र प्रोत्साहित करण्यावर लक्ष केंद्रित करून सर्व प्राधान्य सेवा क्षेत्रांपर्यंत विस्तार करण्यात येईल. राज्य नवीन योजना जाहीर करेल आणि राज्यातील सेवा-आधारित समूह विकासाच्या प्रोत्साहनामधील परिणामकारकता सुधारण्यासाठी प्रचलित योजनांमध्ये सुधारणा करेल.

२.२.६ संशोधन आणि विकास व नवोन्मेष

संशोधन आणि विकास, बौद्धिक संपदा (IP) आणि प्रगत तंत्रज्ञान विकास यांच्या आधारे स्वतःला एक जागतिक नवोन्मेष हब म्हणून स्थापित करण्याचे राज्याचे ध्येय आहे. प्रमुख उपक्रमांमध्ये संशोधन आणि विकास केंद्रे, उद्योग-शैक्षणिक सहयोग आणि तंत्रज्ञानाच्या अवलंबनासाठी आर्थिक प्रोत्साहने यांचा समावेश आहे. नवोन्मेषाला चालना देऊन उच्च-तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीला गती देणे, जागतिक संशोधन गुंतवणूकीस आकर्षित करणे आणि औद्योगिक परिसंस्था बळकट करण्यात येईल.

२.२.६ (अ) राज्यातील जागतिक क्षमता केंद्रांचा विकास

भक्कम पायाभूत सुविधा, कुशल मनुष्यबळ आणि उद्योगस्नेही धोरणे यांचा लाभ देऊन महाराष्ट्राला जागतिक क्षमता केंद्रांचे (पूर्वी ग्लोबल इन-हाऊस सेंटर्स किंवा जीआयसी म्हणून ओळखले जाणारे) एक प्रमुख ठिकाण म्हणून स्थान प्राप्त करणे हे राज्याचे ध्येय आहे. जागतिक क्षमता केंद्रे त्यांच्या मूळ कंपन्यांच्या एखाद्या छोट्या आवृत्तीसारखे काम करतात. ते मुख्य व्यवसाय गटांसोबत जोडलेले असून संशोधन व डिजिटल नवोन्मेषामध्ये सक्रिय सहभागी असतात. राज्य, मुंबई आणि पुणे यांना स्थापित जीसीसी हब म्हणून प्रोत्साहन देईल आणि नाशिक, छत्रपती संभाजीनगर आणि नागपूर सारखी टियर-२ आणि टियर-३ शहरे उदयोन्मुख जीसीसी स्थान म्हणून विकसित करेल.

महाराष्ट्र राज्य उच्च-मूल्याच्या गुंतवणुकीला आकर्षित करण्यासाठी एक एकत्रित सामुहिक प्रोत्साहन देईल, त्यामध्ये वेतन अनुदान, कर सवलती, संशोधन आणि विकास, कर कपात आणि भांडवली गुंतवणूकीच्या प्रोत्साहनांचा समावेश असेल. पायाभूत सुविधांच्या सहाय्यामध्ये टेक पार्कमध्ये अर्थसहाय्यित कार्यालयीन जागा, सुधारित डिजिटल जोडणी आणि हरित-प्रमाणित सुविधा या प्रोत्साहनांचा समावेश असेल.

राज्य, प्रतिभेची उपलब्धता सुनिश्चित करण्यासाठी कौशल्य विकास प्रोत्साहने देईल तसेच भारतीय तंत्रज्ञान संस्था (IIT), मुंबई आणि भारतीय व्यवस्थापन संस्था (IIM), नागपूर यांसारख्या संस्थांशी भागीदारी करेल व विशेष व्यावसायिकांना नवीन ठिकाणी व्यवसाय करण्यास समर्थन देईल. राज्य शासन एआय, फिनटेक, बायोटेक आणि आरोग्यसेवा यांसारख्या क्षेत्रात इनोव्हेशन हब, क्षेत्र-विशिष्ट उद्योग शिखर परिषदा आणि सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी (PPP) यांना देखील प्रोत्साहन देईल. डेटा सेंटर, फिनटेक आणि आरोग्यसेवा क्षेत्रातील जागतिक क्षमता केंद्रांना विशेष प्रोत्साहने देण्यात येतील.

जागतिक क्षमता केंद्रांना चालना देण्यासाठी राज्याने एक स्वतंत्र धोरण जाहीर केले आहे. सदर धोरणांतर्गत लाभ घेणाऱ्या संस्थांना राज्यातील बिगर-कृषी विद्यापीठे आणि संलग्न महाविद्यालयांमध्ये पारंपारिक तसेच व्यावसायिक अभ्यासक्रमांच्या विद्यार्थ्यांना इंटरनशिप/अप्रेंटिसशिप प्रदान करण्यासाठी प्रोत्साहित केले जाईल.

२.२.६ (ब) इनक्युबेशन, एक्सीलरेटर्स आणि सेंटर्स ऑफ एक्सलन्स

राज्य, उद्योजकीय परिसंस्था बळकट करण्यासाठी सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी मॉडेल अंतर्गत क्षेत्र-विशिष्ट इनक्युबेशन, एक्सीलरेटर्स आणि सेंटर्स ऑफ एक्सलन्सची स्थापना करेल. कौशल्यांमधील तफावत भरून काढण्यासाठी आणि क्षेत्रीय आवश्यकतांनुसार संशोधन आणि विकासाचे संरेखन करण्यासाठी औद्योगिक समुहांलगत उत्कृष्टता केंद्रे स्थापन केली जातील. ही उत्कृष्टता केंद्रे NASSCOM, CII, FICCI, ASSOCHAM सारख्या उद्योग संस्था, जागतिक कंपन्या आणि राज्यातील संबंधित शैक्षणिक संस्थांच्या सहकार्याने कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI), इंटरनेट ऑफ थिंग्ज (IoT), रोबोटिक्स आणि डिजिटल ट्विन प्रणालीसारख्या प्रगत तंत्रज्ञानावर लक्ष केंद्रित करतील. राज्य, एमएसएमई आणि नवोपक्रमांसाठी प्लग-अँड-प्ले सुविधा, मार्गदर्शन आणि प्रशिक्षणासह एम-हब इनक्युबेशन केंद्रासह १०० इनक्युबेटर आणि एक्सीलरेटर देखील विकसित करेल. याव्यतिरिक्त, उदयोन्मुख क्षेत्रांमध्ये नाविन्यपूर्ण उपायांचा शोध घेण्यासाठी व उद्योजकतेला प्रोत्साहन देण्यासाठी नाविन्यपूर्ण आव्हाने आणि संकल्पना स्पर्धा (Hackathon) आयोजित करील.

२.२.६(क) बौद्धिक संपदा हक्क (IPR) आणि पेटंटना बळकटी व समर्थन देणे.

बौद्धिक संपदा हक्क आणि पेटंट हे संशोधन आणि विकास परिसंस्थेचे प्रमुख घटक असून नवोन्मेष आणि औद्योगिक स्पर्धात्मकता वाढवण्यासाठी आवश्यक आहेत. संशोधन आणि विकास कार्यास प्रोत्साहन देण्यासाठी व बौद्धिक मालमतेचे संरक्षण करण्यासाठी पेटंट नोंदणी, आंतरराष्ट्रीय प्रमाणन आणि त्यासंबंधित खर्चासाठी राज्य, आर्थिक सहाय्य देईल.

२.२.६(ड) संशोधन आणि विकास क्षेत्रात खाजगी क्षेत्रातील गुंतवणूक आकर्षित करणे

राज्याच्या संशोधन आणि विकास परिसंस्थेला बळकटी देण्याकरिता खाजगी क्षेत्रातील गुंतवणुकीला प्रोत्साहन देण्यासाठी, निधीमधील तफावत भरून काढण्यासाठी आणि नवोन्मेष-चालित वाढीत वृद्धी घडविण्यासाठी राज्य, धोरणात्मक उपाययोजना राबवेल. संशोधन आणि विकासाचे भांडवल-केंद्रित स्वरूप पाहता, खाजगी सहभागाला प्रोत्साहन दिल्याने शाश्वत तांत्रिक प्रगती आणि जागतिक स्पर्धात्मकता सुनिश्चित होईल. उद्योग आणि खाजगी उपक्रमांनी हाती घेतलेल्या संशोधन आणि विकास प्रकल्पांना पारंपरिक आणि व्यावसायिक विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांशी सक्रियपणे सहकार्य करण्यास प्रोत्साहित केले जाईल, जेणेकरून ज्ञानाची देवाणघेवाण, कौशल्य विकास आणि संशोधन परिणामांचे व्यावसायीकरण सुनिश्चित होईल. या संदर्भात तंत्रशिक्षण संचालनालय आणि मित्रा या संस्था उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभागाला उद्योग-शैक्षणिक संबंध सुलभ करण्यासाठी मदत करतील.

२.२.६(इ) संशोधन आणि विकास गुंतवणुकीद्वारे नवोन्मेषाला चालना देणे

महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा धोरण २०२५ अंतर्गत प्रोत्साहनांचा लाभ घेणाऱ्या विशाल आणि अतिविशाल उद्योगांनी त्यांच्या एकूण स्थिर भांडवल गुंतवणुकीपैकी किमान २ टक्के रक्कम संशोधन आणि विकासासाठी देणे बंधनकारक आहे. यामुळे प्रमुख क्षेत्रांमध्ये नवोन्मेष, तंत्रज्ञानाचा अवलंब आणि उत्पादन विकासाला चालना मिळेल. भविष्यासाठी सज्ज असलेल्या ज्ञान-चालित उद्योगांसाठी हब म्हणून, महाराष्ट्राचे स्थान मजबूत करण्याकरीता संशोधन आणि विकासावरील गुंतवणूकीचा वापर इन-हाऊस संशोधन सुविधा उभारणे, शैक्षणिक संस्थांशी सहयोग करणे किंवा प्रगत तंत्रज्ञान उपक्रमांना निधी देणे यासाठी करता येईल.

२.२.६(फ) समर्पित उदयोन्मुख तंत्रज्ञान धोरणे

नवोन्मेष आणि शाश्वत विकासाला चालना देण्यासाठी राज्य उदयोन्मुख तंत्रज्ञान धोरणे तयार करेल. आर्टिफिशियल इंटेलिजेंस (AI) आणि ॲनिमेशन, व्हिज्युअल इफेक्ट्स, गेमिंग आणि कॉमिक्स (AVGC) साठी लक्षित चौकट अत्याधुनिक डिजिटल सामग्री आणि स्मार्ट सोल्यूशन्सना प्रोत्साहन देतील, तर जागतिक क्षमता केंद्रे (GCC) मधील केंद्रित उपक्रम आणि मजबूत संशोधन आणि विकास कनेक्टिव्हिटी, सायबर सुरक्षा आणि आंतरविद्याशाखीय संशोधनात महत्त्वपूर्ण प्रगतीला आधार देतील. त्याच वेळी, तयार केलेल्या बायोटेक धोरणांमुळे आरोग्य आणि जीवन विज्ञानातील प्रगती वेगवान होईल, ज्यामुळे राज्याला तांत्रिक परिवर्तनात जागतिक नेता म्हणून स्थान मिळेल. या धोरणात्मक उपाययोजनांचे उद्दिष्ट एक गतिमान परिसंस्था तयार करणे आहे जी गुंतवणूक आकर्षित करते, प्रतिभेचे संगोपन करते आणि भविष्यासाठी तयार अर्थव्यवस्थेसाठी आंतर-क्षेत्रीय सहकार्यांना उत्प्रेरित करते.

२.२.७ उत्कृष्टता पुरस्कार

२.२.७(अ) व्यवसाय सुलभता गौरव पुरस्कार (EoDB Recognition Awards)

अनुकूल व्यवसाय वातावरणाला चालना देणे, प्रशासकीय प्रक्रिया सुलभ करणे, प्रशासनात पारदर्शकता आणि कार्यक्षमता वाढवणे यांसाठी उल्लेखनीय योगदान देणारे उद्योग, शासकीय संस्था आणि व्यक्तींना सन्मानित करण्यासाठी राज्य 'व्यवसाय सुलभता गौरव पुरस्कार' सुरु करेल.

२.२.७(ब) महाउद्योग पुरस्कार

विविध क्षेत्रांमध्ये उत्कृष्टता, नवोन्मेष आणि शाश्वतता यांचे प्रचालन करण्यामध्ये औद्योगिक पुरस्कार महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. उत्पादन, लॉजिस्टिक्स, शाश्वतता, तंत्रज्ञान आणि उद्योजकता यामधील उल्लेखनीय योगदानाची दखल घेऊन अतिशय चांगल्या कार्यपध्दतींना प्रोत्साहन देणे, उत्पादकता सुधारणे आणि राष्ट्रीय आर्थिक वाढीस हातभार लावणे हे राज्य शासनाचे उद्दिष्ट आहे. महाउद्योग पुरस्कारांच्या श्रेणी पुढीलप्रमाणे असतील:

- उत्पादन उत्कृष्टता पुरस्कार
- एमएसएमई आणि स्टार्टअप पुरस्कार
- शाश्वतता आणि हरित उद्योग पुरस्कार
- लॉजिस्टिक्स आणि पुरवठा साखळी पुरस्कार
- तंत्रज्ञान आणि नवोन्मेष पुरस्कार
- निर्यात उत्कृष्टता पुरस्कार
- व्यवसाय सुलभता उत्कृष्टता पुरस्कार
- जिल्हा उद्योग अधिकाऱ्यांसाठी उत्कृष्टता पुरस्कार

राज्य शासनाकडून उद्योगांना देण्यात येणारे हे पुरस्कार औद्योगिक स्पर्धात्मकता आणि जागतिक स्थानासाठी प्रमुख प्रेरक म्हणून चालक ठरतील. एक संरचित आणि प्रभावीपणे प्रोत्साहनपर दिलेले पुरस्कार हे सातत्यपूर्ण सुधारणांना प्रोत्साहन देतात, उद्योग-शासन सहकार्य वाढवतात आणि राष्ट्रीय आर्थिक विकासात योगदान देतात.

२.२.७ (क) उद्योगरत्न पुरस्कार

'उद्योगरत्न पुरस्कार' हा, राज्याच्या औद्योगिक वाढीमध्ये आणि आर्थिक विकासात महत्त्वपूर्ण योगदान देणाऱ्या उत्कृष्ट उद्योगपती आणि उद्योजकांना दिला जाणारा एक प्रतिष्ठेचा असा सन्मान आहे. उद्योग क्षेत्रातील उत्कृष्ट कार्यासाठी राज्य शासनाचा पहिला 'उद्योगरत्न' हा सर्वोच्च पुरस्कार दिवंगत ज्येष्ठ उद्योजक पद्मविभूषण रतन टाटा यांना प्रदान करण्यात आला होता. श्री. आदर पूनावाला, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, सीरम इन्स्टिट्यूट ऑफ इंडिया, पुणे यांना 'उद्योग मित्र' पुरस्कार देण्यात आला आहे. महिला उद्योजकांसाठीचा 'उद्योगिनी पुरस्कार' किलोस्कर समूहाच्या संचालिका श्रीमती गौरी किलोस्कर यांना देण्यात आला आहे. 'उत्कृष्ट मराठी उद्योजक' पुरस्कार सह्याद्री फार्मर्सचे व्यवस्थापकीय संचालक श्री. विलास शिंदे यांना देण्यात आला आहे.

प्रकरण ३: उद्दिष्ट २

शाश्वत वाढ - संतुलित, न्याय्य आणि शाश्वत रोजगार समृद्ध वाढ निर्माण करणे

३.१ रोजगार आणि समावेशकता

३.१.१. रोजगार सहाय्य

आर्थिक वर्ष २०२१-३० पर्यंत ५० लाख नवीन रोजगाराचे उद्दिष्ट साध्य करण्याच्या दृष्टीने कामगार-केंद्रित क्षेत्रे, कौशल्य विकास कार्यक्रम आणि उद्योजकता प्रशिक्षणास राज्य प्राधान्य देत आहे. राज्य, व्यावसायिक शिक्षण, सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमातून रोजगार आणि प्रत्यक्ष कार्यात महिलांचा सहभाग बळकट करेल. हे उपक्रम जिल्ह्यामध्ये मोठ्या प्रमाणावर रोजगाराची निर्मिती, आर्थिक समृद्धी, सामाजिक समावेशन आणि संतुलित प्रादेशिक वाढीस चालना देतील.

रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे आणि उपजीविका सुधारणे ही महाराष्ट्राच्या उद्योग, गुंतवणूक व सेवा धोरणाची मुख्य उद्दिष्टे आहेत. हा आधारस्तंभ कौशल्य विकास कार्यक्रमांची अंमलबजावणी, रोजगार-प्रधान उद्योगांना प्रोत्साहन आणि रोजगार निर्मिती उपक्रमांना पाठिंबा देण्यावर भर देतो. व्यावसायिक प्रशिक्षण मजबूत करून आणि उद्योजकतेला चालना देऊन, आर्थिक समृद्धी आणि सामाजिक विकासाला चालना देणे हे राज्याचे ध्येय आहे यामुळे संतुलित प्रादेशिक वाढीची सुनिश्चिती होईल.

राज्य शासन रोजगार-प्रधान क्षेत्रांवर विशेष भर देत आहे. अंतर्निहित क्षमता आणि विद्यमान परिसंस्था लक्षात घेऊन या क्षेत्रांची क्षमता निश्चित केली जाते. रोजगार निर्मितीचे अधिकाधिक फायदे तळागाळापर्यंत पोहोचण्यासाठी, औद्योगिक, गुंतवणूक व सेवा धोरण २०२५ मध्ये विशेष कार्यक्रम आणि सहाय्य देण्यात आले आहे.

धोरणात पुढील रोजगारकेंद्रित क्षेत्रांवर लक्ष केंद्रित केले आहे :

- तांत्रिक वस्त्रोद्योगासह कापड आणि वस्त्रोद्योग
- पादत्राणे आणि चामड्याचे उत्पादने
- रत्ने आणि आभूषणे
- फर्निचर आणि हस्तकला
- अन्न प्रक्रिया आणि कृषी-आधारित उद्योग
- गौण खनिजे आणि वन-आधारित उपक्रम
- पुनर्नवीकरणीय ऊर्जा निर्मिती आणि उत्पादन
- चक्रीय अर्थव्यवस्था उपक्रम आणि पर्यावरणपूरक साहित्य निर्मिती
- इलेक्ट्रॉनिक्स असेम्बली
- लॉजिस्टिक्स आणि वेअरहाऊसिंग
- सेवा क्षेत्र

महाराष्ट्राच्या अर्थव्यवस्थेला चालना देण्यासाठी आणि राज्याचे जीवनमान सुधारण्यासाठी राज्य शासनाने राज्यात रोजगार निर्मिती आणि कौशल्य विकासासाठी प्रमुख उपाययोजना प्रस्तावित केल्या आहेत. रोजगार निर्मिती आणि कौशल्य विकास आधारस्तंभ, रोजगार-आधारित क्षेत्रांना प्रोत्साहन देणे, कौशल्य विकास कार्यक्रम आणि रोजगार निर्मितीमध्ये पुढाकार घेणे यावर लक्ष केंद्रित करण्यात आले असून प्रस्तावित प्रमुख उपाययोजना पुढीलप्रमाणे आहेत:

३.१.१.(अ) सेवा आधारित समुहाचा विकास

वरील परि. २.२.५.(य) मध्ये वर्णन केल्याप्रमाणे, राज्य आर्थिक वाढ आणि रोजगार निर्मितीला चालना देण्यासाठी सेवा-आधारित समुह विकसित करेल आणि महाराष्ट्राला गुंतवणूक, नवोन्मेष आणि सेवा वितरणातील

उत्कृष्टतेसाठी एक अग्रगण्य गंतव्यस्थान म्हणून स्थान देईल. सेवा क्षेत्राच्या प्रोत्साहनावर लक्ष केंद्रित करून सर्व प्राधान्य सेवा क्षेत्र विस्तारित केले जातील.

३.१.१.(ब) उद्योग जोडणीसाठी रोजगार विनिमय पोर्टल :

महाराष्ट्रातील कौशल्य तफावत भरून काढण्यासाठी आणि उद्योगांना प्रमाणित मनुष्यबळाशी जोडण्यासाठी महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ व कौशल्य विकास विभागामार्फत एक केंद्रीकृत ऑनलाइन कुशल मनुष्यबळ विनिमय पोर्टल राज्य विकसित करेल. हे रिअल-टाइम प्लॅटफॉर्म औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था, तंत्रनिकेतने आणि प्रशिक्षण संस्थेकडून डेटा एकत्रित करेल, ज्यामुळे उद्योगांना प्रमुख क्षेत्रांमधील स्थानानुसार टॅलेंट पूलमध्ये प्रवेश मिळू शकेल. मागणी-चालित कौशल्य आणि कार्यक्षम मनुष्यबळ तैनात सुनिश्चित करण्यासाठी कौशल्य रुपरेखा आखणे, अनुरूप रोजगार मिळवून देणे, प्रमाणनाचा पाठपुरावा करणे आणि उद्योगाकडून प्रतिसाद मिळवणे यांचा समावेश करील.

३.१.२ व्यवसाय केंद्रे म्हणून जिल्हा

३.१.२.(अ) जिल्हा उद्योग भवन

महाराष्ट्र शासन जिल्हा उद्योग भवनांच्या स्थापनेद्वारे जिल्हा पातळीवर औद्योगिक विकासाला चालना देण्यासाठी वचनबद्ध आहे. ही उद्योग भवने प्रत्येक जिल्ह्यातील उद्योजक आणि उद्योगपतींना व्यापक आधार आणि सेवा प्रदान करणारी एकात्मिक केंद्रे म्हणून कार्य करतील. याचे उद्दिष्ट आवश्यक त्या परवानग्या आणि मान्यता मिळविण्याची प्रक्रिया सुलभ करणे, औद्योगिक विकासाला गती देण्यासाठी एकाच छताखाली आधुनिक सुविधा प्रदान करणे हे आहे. पहिल्या टप्प्यात, रत्नागिरी, सातारा आणि इतर काही जिल्ह्यांतील उद्योग भवनांच्या विकासासाठी निवड करण्यात आली आहे, प्रकल्पात उपलब्ध करून देण्यात येणाऱ्या सुविधेच्या प्रमाणानुसार (लहान, मध्यम किंवा मोठे) प्रकल्प खर्चात सुधारणा करण्यात येईल.

३.१.२.(ब) जिल्हा व्यवसाय सुविधा केंद्रे (DBFCs)

तळागाळातील स्तरावर व्यवसाय करण्याची सुलभता वाढविण्यासाठी आणि गुंतवणूकदारांना अखंडपणे सुविधा देण्यासाठी राज्य प्रत्येक जिल्ह्यात जिल्हा व्यवसाय सुविधा केंद्रे स्थापन करेल तसेच त्यांना 'जिल्हा उद्योग सेवा केंद्रे' असेही संबोधले जाईल. ही केंद्रे गुंतवणूकदार आणि उद्योजकांना नियामक मान्यता, मंजूरी, धोरण सल्लागार आणि शासनाच्या योजना आणि प्रोत्साहने मिळविण्यास मदत करण्यासाठी एककेंद्री यंत्रणा (Single-Point Interface Platform) म्हणून काम करतील. एमएसएमई व मोठ्या उद्योगांवर विशेष लक्ष केंद्रित करून जिल्हा उद्योग सुविधा केंद्रे ही जिल्हा पातळीवर एकात्मिक सुविधा नोड्स म्हणून काम करतील.

महाराष्ट्र उद्योग, व्यापार आणि गुंतवणूक सुविधा (MAITRI) पोर्टलद्वारे उपलब्ध असलेल्या सर्व सेवा प्रत्येक जिल्हा व्यवसाय सुविधा केंद्रे (DBFCs)/ जिल्हा उद्योग सुविधा केंद्रे (USKs) द्वारे उपलब्ध करून दिल्या जातील, यामुळे राज्याच्या शेवटच्या टप्प्यापर्यंत सेवा पोहोचतील आणि गुंतवणूकदारांना विविध विभागांशी संपर्क साधण्याची आवश्यकता नसेल. ही जिल्हा उद्योग केंद्रे, महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र यांच्या नेतृत्वाखाली कार्य करतील आणि त्यांना लक्षित मार्गदर्शन प्रदान करण्यासाठी क्षेत्र-विशिष्ट तज्ज्ञांच्या पथकाद्वारे सहाय्य दिले जाईल. राज्य सेवा हक्क अधिनियमातील तरतुदीनुसार मंजूरी आणि सेवा विहित वेळेत दिल्या जातील त्यामुळे जिल्हा पातळीवर पारदर्शक, कार्यक्षम आणि गुंतवणूकदार-केंद्रित परिसंस्थांची जोपासना होईल.

३.१.२ (क) उदयोन्मुख जिल्हे

'उदयोन्मुख जिल्हे' हे महाराष्ट्रातील कमी औद्योगिकीकरण झालेले जिल्हे आहेत ज्यात मर्यादित औद्योगिकरण आहे परंतु उच्च विकास क्षमता आहे. महाराष्ट्र आर्थिक सर्वेक्षण २०२४-२५ मध्ये अधोरेखित केल्याप्रमाणे भारत आणि

महाराष्ट्राच्या दरडोई उत्पन्नाच्या तुलनेत त्यांच्या दरडोई उत्पन्नाच्या आधारे हे जिल्हे ओळखण्यात आलेले आहेत. या संदर्भात, जिल्ह्यांचे खालीलप्रमाणे वर्गीकरण केले आहे.

- **झोन १ - भारतापेक्षा कमी दरडोई उत्पन्न (रु.१,८८,८९२) असलेले जिल्हे :** नंदुरबार, वाशीम, बुलढाणा, गडचिरोली, हिंगोली, यवतमाळ, परभणी, बीड, जालना, नांदेड, जळगाव, गोंदिया
- **झोन २- महाराष्ट्रापेक्षा कमी (रु.२,७८,६८१) परंतु भारतापेक्षा जास्त दरडोई उत्पन्न असलेले मोठे जिल्हे:** धुळे, धाराशिव, अमरावती, लातूर, भंडारा, अकोला, चंद्रपूर, वर्धा, अहिल्यानगर, छत्रपती संभाजीनगर, सातारा, रत्नागिरी, नाशिक, सोलापूर, सांगली.

३.१.२(ड) विकासाचा केंद्रबिंदू म्हणून जिल्हा

गुंतवणूक आणि निर्यात प्रोत्साहन, विक्रेता विकास कार्यक्रम, प्रदर्शने आणि गुंतवणूकदार सुविधा याद्वारे जिल्ह्यांना विकासाचा केंद्रबिंदू म्हणून प्रोत्साहन देण्यासाठी विविध उपक्रम विकसित करण्यावर राज्य लक्ष केंद्रित करेल. प्रादेशिक बाजारपेठांमध्ये एमएसएमईची वाढ आणि विस्तार सुलभ करण्यासाठी जिल्हा पातळीवर गुंतवणुकीला राज्य प्राधान्य देईल.

राज्य, जिल्ह्यांचे मूल्यांकन करेल आणि त्यांच्या औद्योगिक कामगिरी आणि क्षमतेनुसार त्यांची क्रमवारी लावून जिल्हा औद्योगिक विकास निर्देशांक (DIDI) तयार करेल. हा निर्देशांक उच्च-क्षमता असलेले जिल्हे, गुंतवणूक संधी आणि धोरणात्मक उपाययोजनांची आवश्यकता असलेले क्षेत्र शोधून काढण्यास मदत करेल. प्रमुख मापदंडांमध्ये औद्योगिक पायाभूत सुविधा, गुंतवणुकीसाठी वातावरण, मानवी भांडवल आणि कौशल्य विकास, वित्त उपलब्धता, औद्योगिक उत्पादन व वाढ, शाश्वतता व नवोन्मेष, लॉजिस्टिक्स व बाजारपेठ प्रवेश यांचा समावेश असेल. महाराष्ट्रात प्रमाणित जिल्हा औद्योगिक विकास निर्देशांक अंमलात आणल्याने जिल्हा पातळीवर औद्योगिक क्षमता व आव्हाने यांचे सखोल आकलन होईल आणि संतुलित प्रादेशिक विकास आणि माहितीपूर्ण निर्णय प्रक्रिया सुलभ होईल. जिल्ह्यांमध्ये असलेल्या औद्योगिक विकासाच्या क्षमतेचा आढावा घेण्यासाठी, जिल्हा धोरणात्मक गुंतवणूक योजना, जिल्हा निर्यात योजना आणि जिल्हा उद्योग रूपरेखा जिल्हा प्रशासनामार्फत तयार करण्यात येईल. औद्योगिक कारणांसाठी एमआयडीसी आणि बिगर-एमआयडीसी क्षेत्रांमध्ये जिल्हानिहाय जमीन बँक तयार करण्यात येईल.

३.१.२(इ) एक जिल्हा एक उत्पादन (ODOP)

मेक इन महाराष्ट्र धोरणाचा एक महत्त्वाचा घटक म्हणजे राज्याच्या व्यापक औद्योगिक विकास चौकटीत एक जिल्हा एक उत्पादन या उपक्रमाचे एकत्रीकरण करणे हा आहे. जिल्हा-विशिष्ट उत्पादने आणि क्षमता ओळखून व त्यांचे पोषण करून, एक जिल्हा एक उत्पादन (ODOP) विकेंद्रित उत्पादन परिसंस्थांचा विकास सक्षम करेल, प्रादेशिक स्पर्धात्मकता वाढवेल आणि समावेशक आर्थिक विकासाला चालना देईल. या दृष्टिकोनामुळे वैशिष्टपूर्ण स्थानिक उत्पादनांचे ब्रँडिंग, विपणन आणि निर्यात सुधारेल, ज्यामुळे ग्रामीण आणि निम-शहरी अर्थव्यवस्थेला चालना मिळेल.

भौगोलिक संकेताचे (GI) प्रचालन

एमएसएमईची विस्तारक्षमता, शाश्वतता व स्पर्धात्मकता वाढविण्यासाठी महाराष्ट्र शासन एक सर्वसमावेशक अशा प्रोत्साहन चौकटीसह एक जिल्हा एक उत्पादन आणि भौगोलिक संकेत प्रचालन रणनीती सादर करेल. कृषी-औद्योगिक व कारागीर शक्तींमध्ये रुजलेल्या जिल्हा-विशिष्ट औद्योगिक परिसंस्थांना चालना देण्याच्या उद्देशाने, राज्याने आपल्या ३६ जिल्ह्यांमध्ये एक जिल्हा एक उत्पादन या उपक्रमाखाली आपली ७२ उत्पादने निश्चित केली आहेत. प्रत्येक जिल्ह्यासाठी राज्याने घोषित केलेली ODOP उत्पादनेच या चौकटीअंतर्गत धोरणात्मक लाभ आणि प्रोत्साहनांसाठी पात्र असतील.

३.१.२ (फ) हातमाग आणि हस्तकला यांना चालना

राज्याला हातमाग आणि हस्तकलांचा समृद्ध वारसा लाभला आहे. हा समृद्ध वारसा टिकवून ठेवण्यासाठी, कारागीरांना सक्षम करणे, शाश्वत पद्धतींना प्रोत्साहन देणे, बाजारपेठेतील प्रवेश वाढवणे, आर्थिक सहाय्य प्रदान करणे आणि सांस्कृतिक वारसा जतन करणे हे राज्याचे उद्दिष्ट आहे. यामध्ये प्रशिक्षण केंद्रांद्वारे कारागीर सक्षमीकरण आणि कौशल्य विकास, डिझाइन सहाय्य, बाजारपेठेतील दुवे व प्रवेश तसेच ऑनलाइन प्लॅटफॉर्म, व्यापार मेळे आणि जागतिक पोहोच यांच्याद्वारे निर्यातीस चालना यांचा समावेश असेल.

३.१.३ सर्वसमावेशकतेसाठी उपाययोजना

३.१.३ (अ) दिव्यांग व्यक्तींसाठी

दिव्यांग व्यक्तींना सक्षम करण्यासाठी आणि महाराष्ट्राच्या आर्थिक विकासात दिव्यांगांचा सक्रिय सहभाग वाढविण्यासाठी पात्र उद्योगांना राज्य, अतिरिक्त प्रोत्साहन देईल. दिव्यांग व्यक्तींचे हक्क अधिनियम, २०१६ (तद्नंतरच्या वेळोवेळी करण्यात येणाऱ्या सुधारणा) मधील तरतुदीनुसार दिव्यांगत्वाची व्याख्या करण्यात येईल. ज्या औद्योगिक घटकामध्ये ५०% किंवा त्याहून अधिक मालकी/भागीदारी/धारणाधिकार दिव्यांग व्यक्तींकडे आहे किंवा ५०% किंवा त्याहून अधिक दिव्यांग व्यक्तींना रोजगार आहे त्या व्यक्ती अनुज्ञेय धोरण लाभांव्यतिरिक्त अतिरिक्त प्रोत्साहने मिळण्यास पात्र असतील.

३.१.३ (ब) ग्रामीण उद्योजकता आणि उपजीविका विकास

राज्य, ग्रामीण उद्योजकता आणि उपजीविकेला प्रोत्साहन देईल, यामुळे बाजार जोडणी कार्यक्रम, खरेदीदार-विक्रेता बैठका व ग्रामीण उत्पादक, कारागीर व शेतकऱ्यांना शहरी बाजारपेठा, ई-कॉमर्स प्लॅटफॉर्म व निर्यात चॅनेल यांच्याबरोबर जोडणारे व्यापार मेळावे आयोजित केले जातील त्यामुळे उद्योजकांना नवीन बाजारपेठांमध्ये प्रवेश मिळेल आणि त्यांच्या उत्पन्नाच्या संधी वाढतील.

नवीन उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा धोरण-२०२५ यामध्ये महाराष्ट्र राज्य खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळ व महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ यांच्या समन्वयाने पारंपरिक कला आणि हस्तकला, हस्तकला आणि हातमाग, खादी, बांबू कला, वन आधारित उपक्रम, गौण खनिजे, काथ्या, दुय्यम कृषी-आधारित उपक्रम, हर्बल आणि सौंदर्यप्रसाधने इत्यादींचा आढावा घेण्यासाठी ग्रामीण आणि कुटीर आधारित उद्योगांची पुनर्बांधणी करण्यावर विशेष भर देण्यात आला आहे.

महाराष्ट्र राज्य खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळाची स्थापना राज्यभरातील विविध ग्रामोद्योगांसह खादीला चालना देण्यासाठी आणि विकास करण्यासाठी करण्यात आली आहे. पारंपरिक आणि लघु उद्योगांना प्रोत्साहन देऊन ग्रामीण भागात शाश्वत रोजगार निर्माण करणे हे या मंडळाचे प्राथमिक उद्दिष्ट आहे. तर महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ हे सुविधा देण्याचे आणि सेवा प्रदात्याचे काम करते, यामुळे लहान व्यवसायांना संसाधने, बाजारपेठा आणि पायाभूत सुविधा उपलब्ध होतील याची खात्री होते. महाराष्ट्र राज्य खादी व ग्रामोद्योग मंडळ आणि महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ हे दोन्ही ग्रामीण उद्योजकता वाढवण्यात, रोजगाराच्या संधी निर्माण करण्यात आणि महाराष्ट्रातील लघु आणि ग्रामोद्योगांच्या शाश्वत वाढीस पाठिंबा देण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतील.

३.१.३ (क) गडचिरोली-उदयोन्मुख स्टील सिटी आणि पूर्व विदर्भ स्टील कॉरिडोर

राज्य शासन गडचिरोलीला, विशेषतः सुरजागड प्रदेशास, त्याच्या समृद्ध लोहखनिज साठ्यांचा वापर करून पोलाद उत्पादनाचे एक नवीन केंद्र म्हणून धोरणात्मकदृष्ट्या महत्वाचे स्थान देत आहे. विशाल आणि अति विशाल गुंतवणुकीला चालना देण्यासाठी आणि प्रादेशिक असमानता कमी करण्यासाठी, राज्य मजबूत मल्टीमोडल

कनेक्टिव्हिटी, सुव्यवस्थित मंजुरी व भांडवली अनुदान, कर सवलती व प्लग-अँड-प्लेच्या पायाभूत सुविधा यासारख्या लक्षित धोरणात्मक प्रोत्साहनांद्वारे समर्पित स्टील औद्योगिक क्षेत्रे विकसित करत आहे. कौशल्य विकास आणि रोजगाराच्या संधीद्वारे स्थानिक आदिवासी लोकसंख्येला एकत्रित करण्यावर विशेष लक्ष केंद्रित केले जात आहे. निर्यात सुलभता सुविधा यंत्रणा आणि सक्रिय जागतिक गुंतवणूकदारांपर्यंत पोहोचण्यासोबत, या उपाययोजनांचे उद्दिष्ट गडचिरोलीला शाश्वत, उच्च-दर्जाचे स्टील उत्पादन हब बनवणे हे आहे, यामुळे विदर्भ प्रदेशात सर्वसमावेशक आणि लवचिक औद्योगिक विकासाला चालना मिळेल.

या दृष्टिकोनाशी सुसंगत राहून, पूर्व विदर्भ स्टील कॉरिडॉर म्हणून विकसित केला जात आहे, जो खनिजांनी समृद्ध भूप्रदेश आणि प्रमुख लॉजिस्टिक्स मार्गांच्या सान्निध्याचा फायदा घेत आहे. हा कॉरिडॉर विदर्भ प्रदेशात महाराष्ट्राच्या औद्योगिक पुनरुत्थानासाठी कणा म्हणून काम करेल अशी अपेक्षा आहे, ज्यामुळे कच्चा माल आणि तयार वस्तूंची अखंड वाहतूक शक्य होईल. गडचिरोलीच्या संसाधन पाया आणि चंद्रपूरच्या औद्योगिक पायाभूत सुविधांमधील धोरणात्मक दुवा प्रणेता गुंतवणूकदारांना आकर्षित करण्यासाठी, प्रवाही उद्योगांना चालना देण्यासाठी आणि स्टील उत्पादनात एक मजबूत मूल्य साखळी तयार करण्यासाठी संरचित केला आहे.

३.२ कौशल्य आणि शाश्वतता

३.२.१ कामगारांचे कौशल्य विकास

३.२.१(अ) उद्योग- शिक्षण क्षेत्र जोडणी

राज्यातील कामगारांची गुणवत्ता आणि स्पर्धात्मकता वाढविण्यासाठी समर्पित कौशल्य केंद्रे स्थापन करून कौशल्य विकासाला राज्य, सक्रियपणे चालना देईल. ही केंद्रे उद्योजक आणि शैक्षणिक संस्थांसोबत भागीदारीमध्ये विकसित केली जातील, यामुळे सध्याच्या बाजारातील मागण्या आणि तांत्रिक प्रगती यांमध्ये सुसंगती निर्माण होईल. हा उपक्रम विशेष प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करणे, व्यावहारिक कौशल्यांना चालना देणे आणि शिक्षण आणि रोजगार यांच्यातील दरी भरून काढणे यावर लक्ष केंद्रित करेल.

३.२.१(ब) कौशल्य विद्यापीठ आणि इन-सिटू कौशल्य विकास केंद्रांना प्रोत्साहन

ईलेक्ट्रॉनिक वाहन, सेमीकंडक्टर, प्रगत उत्पादन आणि लॉजिस्टिक्स इत्यादी सारख्या उच्च-वृद्धी असलेल्या क्षेत्रांमध्ये मॉड्यूलर, क्रेडिट आधारित कार्यक्रमांद्वारे, उद्योगाच्या गरजांच्या अनुषंगाने कौशल्य निर्मिती करण्यासाठी राज्य, एका समर्पित कौशल्य विद्यापीठाला प्रोत्साहन देईल. हे विद्यापीठ, प्रत्यक्ष क्षेत्रात औद्योगिक प्रशिक्षणासोबतच वर्ग अध्ययनाचे एकत्रिकरण करून दुहेरी शिक्षण मॉडेल स्वीकारेल आणि अभ्यासक्रमाचे आरेखन, प्रमाणन आणि कौशल्य नवोन्मेषासाठी उत्कृष्टता केंद्र म्हणून काम करेल.

या धोरणामुळे उद्योगांना ऑन-द-जॉब प्रशिक्षण, इन-सिटू कौशल्य विकास केंद्राद्वारे कौशल्य विकासात सक्रिय सहभाग घेण्यास चालना मिळेल. या केंद्रांना उच्च-रोजगार क्षेत्रांचे प्राधान्य देऊन, महाराष्ट्र राज्य कौशल्य विकास संस्थेद्वारे (MSSDS) आणि संबंधित योजनांद्वारे सहाय्य करण्यात येईल. एक मजबूत कौशल्य संपन्न कामगारांचा अविरत प्रवाह सुनिश्चित करण्यासाठी औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था, तंत्रनिकेतने आणि कौशल्य विद्यापीठांशी समन्वय करण्यास प्रोत्साहन दिले जाईल.

३.२.१(क) इग्नाइट (IGNITE) महाराष्ट्र

उद्योग विभागाच्या नेतृत्वाखाली जिल्हास्तरीय जागरूकता आणि क्षमता-निर्मिती अभियांनाचे व्यासपीठ म्हणून समावेशक परिवर्तन आणि सक्षमीकरणासाठी राज्य, IGNITE महाराष्ट्र या उपक्रमाची अंमलबजावणी सुरू ठेवील. या कार्यशाळांमुळे कर्जाची उपलब्धता, लॉजिस्टिक आणि निर्यात, डिजिटल कॉमर्स, प्रशिक्षण आणि पॅकेजिंग, ब्रँडिंग आणि

गुणवत्ता वाढ यासारख्या प्रमुख क्षेत्रांमध्ये काम करणे सुलभ होते. राज्य अर्थपूर्ण सहकार्य वाढविण्यासाठी, शासकीय योजना व धोरणे यांबद्दल जागरूकता वाढविण्यासाठी, धोरण अवलंब करण्यास प्रोत्साहन देण्यासाठी आणि सर्व प्रदेशांमध्ये सर्वसमावेशक औद्योगिक विकास आणि आर्थिक विकास वाढविण्यासाठी, उद्योग भागधारक आणि महामंडळे यांसोबतचा आपला संस्थात्मक सहभाग आणखी मजबूत करेल.

३.२.१(ड) स्थानिक कौशल्यांना चालना देणे

स्थानिक कौशल्यांच्या औद्योगिक परिवर्तनाला सहाय्य करण्यासाठी, राज्य, कामगारांच्या क्षमतांचा बदलत्या गरजांशी ताळमेळ घालेल, अशा मागणी आधारित कौशल्य संरचनेची अंमलबजावणी करेल. क्षेत्र-विशिष्ट प्रशिक्षण मॉड्यूल, कौशल्य विकास केंद्रे आणि अप्रेंटिसशिप कार्यक्रम उद्योग जगतातील भागधारकांच्या भागीदारीत सुरू केले जातील. हे उपक्रम, इलेक्ट्रॉनिक्स, ऑटोमोटिव्ह, हरित ऊर्जा आणि वैद्यकीय उपकरणे यासारख्या उच्च-वाढ असलेल्या आणि तंत्रज्ञान-केंद्रित क्षेत्रांवर विशेषरीत्या लक्ष केंद्रित करतील, त्याद्वारे स्थानिक रोजगारक्षमतेत वाढ होईल आणि महाराष्ट्राच्या उद्योगांसाठी कुशल मनुष्यबळाच्या अखंड प्रवाहाची सुनिश्चिती होईल.

३.२.२ शाश्वत आणि चक्रीय अर्थव्यवस्था

हरित उत्पादने, नवीकरणीय ऊर्जा आणि चक्रीय अर्थव्यवस्था पद्धतींना प्रोत्साहन देऊन शाश्वत औद्योगिकीकरणाला चालना देणे, हे राज्याचे उद्दिष्ट आहे. या धोरणांमध्ये चक्रीय अर्थव्यवस्था पार्क, पर्यावरणपूरक उद्योगांसाठीची प्रोत्साहने आणि कार्बन न्यूट्रालिटी या उपक्रमांचा समावेश आहे. महाराष्ट्र औद्योगिक कचरा, उत्सर्जन आणि ऊर्जेचा वापर कमी करून त्याद्वारे पर्यावरणीय लवचिकता सुनिश्चित करतानाच शाश्वत औद्योगिक पद्धतींमध्ये स्वतःला आघाडीवर ठेवण्याची अपेक्षा करतो.

महाराष्ट्र, भारताच्या राष्ट्रीय ध्येयांच्या अनुषंगाने, २०७० पर्यंत निव्वळ शून्य उत्सर्जन साध्य करण्यासाठी वचनबद्ध आहे. राज्याकडून आगामी समर्पित चक्रीय अर्थव्यवस्था धोरण लवकरच जाहीर करण्यात येईल.

३.२.२(अ) हरित पार्कसंचा विकास

राज्य, शाश्वत उत्पादनाला चालना देण्यासाठी, पर्यावरणावरील परिणाम कमी करण्यासाठी व नवीकरणीय ऊर्जा, जलसंवर्धन आणि प्रदूषण नियंत्रण उपायांद्वारे संसाधनांची कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी सामायिक संसाधन सुविधांसह हरित औद्योगिक पार्कस विकसित करण्यास राज्य चालना देईल. ही क्षेत्रे हरित ऊर्जा, चक्रीय अर्थव्यवस्थेची तत्त्वे आणि पर्यावरणपूरक पायाभूत सुविधा एकत्रित करतील ज्यामुळे कमी प्रमाणात कार्बनचे उत्सर्जन होऊन औद्योगिक विकासाला चालना मिळेल.

३.२.२(ब) पर्यायी आणि स्वच्छ तंत्रज्ञानाच्या विकासासाठी संशोधन आणि विकासाला प्रोत्साहन

राज्य, पर्यायी आणि स्वच्छ तंत्रज्ञान यावर काम करणाऱ्या कंपन्यांच्या संशोधन व विकासाला चालना व प्रोत्साहन देईल. यामध्ये उद्योग-शैक्षणिक सहकार्याला चालना देणे, समर्पित संशोधन आणि विकास केंद्रे स्थापन करणे व हरित उत्पादन, कचऱ्यापासून ऊर्जा निर्माण करण्याचे उपाय आणि संसाधन कार्यक्षम उत्पादन पद्धतींमध्ये नवोन्मेषासाठी निधी उपलब्ध करून देणे याचा देखील समावेश आहे. जैव-आधारित साहित्य, ऊर्जा-कार्यक्षमता प्रक्रिया आणि प्रगत पुनर्वापर तंत्रज्ञानाच्या विकासावर विशेष लक्ष केंद्रित केले जाईल.

३.२.२ (क) जीवाश्म इंधनावर आधारित ऊर्जेपासून हरित ऊर्जेकडे टप्प्याटप्प्याने संक्रमण

राज्य, नवीकरण न होणाऱ्या ऊर्जा संसाधनाकडून नवीकरणीय ऊर्जा संसाधनांकडे स्थानांतरीत होण्यासाठी/स्थलांतरित होण्यासाठी उद्योगांना चालना देईल. भारत सरकारने उच्च उत्सर्जन क्षेत्रांपासून सुरुवात करून

नवीकरणीय ऊर्जा क्रमशः स्वीकारण्यासाठी स्पष्ट कालबद्ध आराखडा तयार केला आहे. उत्पादन परिसंस्थेत नवीकरणीय ऊर्जा एकत्रित करण्यासाठी आर्थिक सहाय्य, व्यवहार्यता तफावत निधी आणि पायाभूत सुविधांच्या आधारे संक्रमण धोरणाला पाठिंबा दिला जाईल. शासन, बाजारपेठांमधील आणि हरित वित्तपुरवठा यंत्रणेमधील प्रवेश सुलभ करेल, जेणेकरून, शाश्वत ऊर्जा वापराच्या दिशेने किफायतशीर आणि स्पर्धात्मक बदल सुनिश्चित करता येतील.

३.२.२ (ड) उत्सर्जन कमी करण्यासाठी कार्बन-केंद्रित उद्योगांवर लक्ष केंद्रित करणे

शाश्वत उत्पादन पद्धतींना प्रोत्साहन देऊन, स्टील, सिमेंट, वस्त्रोद्योग, साखर, औष्णिक ऊर्जा, खते, आसवनी (Distilleries), औषधनिर्माण आणि रसायने यासारख्या कार्बन-केंद्रित क्षेत्रांमधून होणारे कार्बन डायऑक्साईडचे उत्सर्जन कमी करण्यास राज्य प्राधान्य देईल.

प्रगतीस प्रोत्साहन देणे व मापदंड निश्चित करणे यासाठी राज्य उद्योगांसाठी आणि औद्योगिक उद्यानांसाठी ५-स्टार ते १-स्टार पर्यंतची GHG मूल्यांकन प्रणाली तयार करील आणि अंमलात आणिल. उच्च-उत्सर्जन क्षेत्रांचे वर्गीकरण त्यांच्या कार्बन उत्सर्जन फूटप्रिंट आणि शाश्वत पद्धतींचे पालन याच्या आधारावर रंगधारित प्रणाली (उदा. पिवळे आणि लाल श्रेणी) वापरून केले जाईल. ही मूल्यांकन प्रणाली उद्योगांच्या पर्यावरणीय कामगिरीचे मूल्यांकन करण्यासाठी आणि आर्थिक प्रोत्साहनांसाठी पात्रतेचा आधार म्हणून काम करील.

याव्यतिरिक्त, राज्य कार्बन क्रेडीट आणि अकाउंटिंग फ्रेमवर्क विकसित करील आणि कार्यान्वित करील, जे पाणी आणि ऊर्जेचा वापर, वृक्षारोपण प्रयत्न, कार्बन डायऑक्साईड उत्सर्जन आणि तृतीय-पक्ष ऑडिट केलेल्या शाश्वतता विधानांसारख्या प्रमुख शाश्वतता मापदंडांविरुद्ध कामगिरीचे मूल्यांकन करील. या प्रणालीद्वारे कार्बन क्रेडीट तयार करणारे उद्योग, हरित अनुदान कार्यक्रम अंतर्गत आर्थिक प्रोत्साहनांसाठी पात्र असतील.

केंद्रीय प्रदूषण नियंत्रण मंडळाने (CPCB) उत्पादन प्रक्रियेदरम्यान लक्षणीय कार्बन डायऑक्साईड उत्सर्जित करणाऱ्या अत्यंत प्रदूषणकारी उद्योगांच्या १७ श्रेणी निश्चित केल्या आहेत. राज्य, एकत्रिकृत हरित अनुदान योजनेद्वारे या उद्योगांना लक्षित प्रोत्साहन देईल, ज्यामध्ये कार्बन-कपात तंत्रज्ञान आणि शाश्वत पद्धतींचा अवलंब करण्यासाठी आर्थिक सहाय्य आणि प्रतिपूर्ती समाविष्ट आहे.

सध्या, महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ (MPCB) पर्यावरणीय अनुपालनाच्या आधारे उद्योगांचे मूल्यांकन करण्यासाठी पंचतारांकित (five star) मूल्यांकन यंत्रणा लागू करते. यावर आधारित, महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ नवीन GHG मूल्यांकन प्रणालीला समर्थन देण्यासाठी कार्बन उत्सर्जन आणि नवीकरणीय ऊर्जा मॅट्रिक्स देखील विकसित करील.

प्रस्तावित ५-स्टार हरित गृह वायू (GHG) मूल्यांकन यंत्रणा:

- ५-स्टार : उद्योग पूर्णपणे हरित आणि कार्बन प्रभावमुक्त आहे.
- ४-स्टार : उद्योगात कार्बन उत्सर्जनाचे फूटप्रिंट खूप कमी आहे.
- ३-स्टार : उद्योग, उत्सर्जन कमी करण्यात चांगली प्रगती करत आहे.
- २-स्टार : उद्योग मूलभूत पर्यावरणीय मानकांची पूर्तता करतो.
- १-स्टार : उद्योग किमान पर्यावरणीय अनुपालन पातळीवर कामगिरी करतो.

३.२.२(इ) सांडपाणी प्रक्रिया आणि पुनर्वापरासाठी सहाय्य

विशेषतः विशाल आणि अति-विशाल घटकामध्ये, प्रक्रिया केलेल्या पाण्यातील २५ टक्के पाण्याच्या पुनर्वापराचे लक्ष्य ठेवून शाश्वत औद्योगिक पद्धतींना चालना देणे हे धोरणाचे उद्दिष्ट आहे. पाणी टंचाई असलेल्या क्षेत्रात आणि जास्त

पाणी वापरणाऱ्या क्षेत्रातील उद्योगांना शून्य द्रव उत्सर्जन (ZLD) किंवा समतुल्य तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्यास प्रोत्साहित केले जाईल. जास्त पाणी वापरणाऱ्या उद्योगांना (उदा. वस्त्रोद्योग, रसायने, औषधनिर्माण) २०३० पर्यंत प्रक्रिया केलेल्या सांडपाण्यातील किमान ५० टक्के पाण्याचा पुनर्वापर करणे आवश्यक असेल.

राज्य, अर्थसहाय्यित सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी मॉडेल्सद्वारे समूह-आधारित सांडपाणी पायाभूत सुविधांना प्रोत्साहन देईल, ज्यामुळे सामायिक सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्प (CETP) आणि महानगरपालिका STP/CETP मधून उद्योगांना प्रक्रिया केलेले सांडपाणी पुरविण्यासाठी पाइपलाइन नेटवर्क विकसित व कार्यान्वित करणे शक्य होईल. या उपक्रमाचे उद्दिष्ट सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांना समर्थन देणे, गोड्या पाण्यावरील अवलंबित्व कमी करणे आणि केंद्रीकृत प्रक्रिया आणि वितरण प्रणाली सुलभ करून पुनर्वापराला प्रोत्साहन देणे हे आहे. खाजगी क्षेत्राच्या सहभागाला प्रोत्साहन देण्यासाठी भांडवली अर्थसहाय्य, व्यवहार्यता तफावत निधी, जलद मंजूरी आणि महानगरपालिकेच्या पायाभूत सुविधांशी एकत्रीकरण यासारखी प्रोत्साहने दिली जातील.

३.२.२(फ) हरित इमारतींना प्रोत्साहन

Indian Green Building Council (IGBC), Green Rating for Integrated Habitat Assessment (GRIHA), किंवा Leadership in Energy and Environmental Design (LEED) या संस्थांकडून हरित इमारत प्रमाणपत्र मिळवणाऱ्या उद्योग प्रमाणपत्र शुल्काची प्रतिपूर्ती, हरित पायाभूत सुविधांच्या कर्जासाठी व्याज अनुदान, अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांक (FSI) आणि मालमत्ता करात सवलत अशा प्रोत्साहनांसाठी पात्र असतील. हे बदल लवकर स्वीकारणाऱ्या सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांना प्रमाणपत्र शुल्काची पूर्ण प्रतिपूर्ती मिळेल आणि उत्कृष्ट हरित औद्योगिक प्रकल्पांना राज्यस्तरीय पुरस्कारांद्वारे पुरस्कृत केले जाईल.

३.२.२(ग) कार्बन क्रेडिट अकाउंटिंग आणि व्यवस्थापन संरचना

कार्बन मुक्त वातावरणाला चालना देण्यासाठी आणि जागतिक स्पर्धात्मकता वाढविण्यासाठी, राज्य, आंतरराष्ट्रीय कार्बन बाजारपेठेत उद्योगांच्या सक्रिय सहभागाला प्रोत्साहित केले जाईल. उद्योगांना, जागतिक स्तरावरील मान्यताप्राप्त मानके, जसे की, व्हेरा चे व्हेरिफाईड कार्बन स्टॅंडर्ड्स (VCS), जागतिक उद्दिष्टांसाठी सुवर्ण मानक आणि क्योटो प्रोटोकॉल अंतर्गत स्वच्छ विकास यंत्रणा (CDM) स्वीकारण्यास प्रोत्साहित केले जाईल.

राज्य, जरी कार्बन अकाउंटिंग थेट करणार नसले तरी, ते मान्यताप्राप्त देखरेख, अहवाल आणि पडताळणी (MRV) संस्थांना प्रवेश सुलभ करेल, क्षमता-बांधणी उपक्रमांना सहाय्य देईल आणि पडताळणीयोग्य कार्बन क्रेडीट निर्माण करणाऱ्या उत्सर्जन-कपात करणाऱ्या प्रकल्पांना प्रोत्साहन देईल. प्रमाणित कार्बन क्रेडीट तयार करण्यास कारणीभूत असलेल्या शाश्वत पद्धतींचा अवलंब करणारे उद्योग कामगिरी-आधारित प्रोत्साहन(PLI) यासाठी पात्र असतील.

या व्यतिरिक्त, निवडक औद्योगिक पार्कना हरित गुंतवणूक आकर्षित करण्यासाठी कार्बन न्यूट्रल धोरणे तयार करण्यासाठी आणि ते अंमलात आणण्यासाठी समर्थन दिले जाऊ शकते. पारदर्शकता सुनिश्चित करण्यासाठी, प्रगतीचा मागोवा घेण्यासाठी आणि माहिती आधारित धोरण तयार करणे शक्य होण्यासाठी तयार करण्यात आलेले व्हेरिफाईड कार्बन क्रेडीट, एमआरव्ही एजन्सी प्रमाणपत्रे आणि उद्योग सहभागावरील सर्व संबंधित डेटा नियमितपणे उद्योग विभागाच्या ऑनलाइन पोर्टलवर नियमितपणे दिली जाईल.

३.२.२(ह) नवउपक्रमांना माध्यमातून शाश्वत नवोन्मेषास प्रोत्साहन देणे

हरित औद्योगिकीकरणाला चालना देण्यासाठी, उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभागाच्या मदतीने कौशल्य, रोजगार, उद्योजकता आणि नवोन्मेष विभाग स्वच्छ तंत्रज्ञान, शाश्वत उत्पादन, ऊर्जा कार्यक्षमता, कचऱ्यापासून

मूल्यापर्यंत आणि वर्तुळाकार अर्थव्यवस्था उपायांमध्ये गुंतलेल्या नवोपक्रमांना प्रोत्साहन देईल. महाराष्ट्र स्टार्टअप, उद्योजकता आणि नवोन्मेष धोरण-२०२५ नवीन उद्योगांना शाश्वत तंत्रज्ञान आणि प्रथांचा स्वीकार करण्यासाठी प्रोत्साहित करते. हे धोरण, अभ्यासक्रम आणि प्रत्यक्ष कार्यान्वयनामध्ये सुध्दा पर्यावरणासंदर्भातील शाश्वतता आणि जपणूक समाविष्ट करण्याच्या तरतूदी आहेत, ज्याद्वारे पर्यावरणस्नेही उपाययोजना तयार करणे किती महत्वाचे आहे, हे अधोरेखित होते. समर्थन यंत्रणेमध्ये समर्पित ग्रीन इनोव्हेशन फंड, बीज भांडवल सहाय्य, ग्रीन टेक पार्कमध्ये अनुदानित इनक्यूबेशन आणि पायलट प्रकल्पांसाठी शासकीय टेस्टबेडची उपलब्धता यांचा समावेश असेल. शासन ग्रामीण आव्हानांसाठी शाश्वत उपाय विकसित करण्यासाठी स्थानिक ज्ञान आणि संसाधनांचा वापर करणाऱ्या तळागाळातील आणि ग्रामीण नवोन्मेषांना प्रोत्साहन देईल. स्टार्टअप्सना जलद-ट्रॅक नियामक मंजूरी, पेटंट समर्थन आणि विपणन सहाय्याचा फायदा होईल तसेच ग्रीन-प्रमाणित उत्पादनांसाठी सार्वजनिक खरेदीसाठी प्राधान्य प्रवेश मिळेल. नवोपक्रम आणि व्यापारीकरणाला गती देण्यासाठी राज्य शैक्षणिक आणि संशोधन संस्थांसोबत सहकार्य देखील सुलभ करेल.

३.२.२(य) चक्रीय अर्थव्यवस्थेला चालना

महाराष्ट्र राज्याने कचरा कमी करण्यासाठी, संसाधन कार्यक्षमता वाढवण्यासाठी आणि शाश्वत विकासाला चालना देण्यासाठी ६R तत्त्वे - Reduce, Recover, Recycle, Repair, Redesign, and Remanufacture - याद्वारे चक्रीय अर्थव्यवस्था स्वीकारण्याचे उद्दिष्ट समोर ठेवले आहे. आगामी समर्पित चक्रीय अर्थव्यवस्था धोरणामुळे कचरा व्यवस्थापनात सुधारणा होईल, औद्योगिक सहजीवनास प्रोत्साहन मिळेल आणि हे धोरण हरित विकास, रोजगार निर्मिती आणि पर्यावरणीय शाश्वततेला समर्थन देईल. या धोरणात, पुनर्वापर, संसाधन पुनर्प्राप्ती आणि अक्षय ऊर्जेसाठी हब म्हणून चक्रीय अर्थव्यवस्था पार्कस विकसित करण्याच्या तरतूदी असतील. हे पार्कस ईव्ही, स्क्रॅप मेटल, प्लास्टिक, रबर, बांधकाम, वस्त्रे आणि कागद यासारख्या उद्योग क्षेत्रातील कचऱ्यावर प्रक्रिया करतील.

३.२.२(ज) विकेंद्रित ऊर्जा पायाभूत सुविधांतर्गत फ्लाय अॅश-आधारित उद्योग आणि हरित प्रकल्पांना प्रोत्साहन देणे

राज्य, शाश्वत आणि चक्रीय औद्योगिक विकासाला चालना देण्यासाठी, ऑफ-ग्रिड, बायोमास आणि कचऱ्यापासून ऊर्जा-आधारित वीज निर्मिती युनिट्समधून निर्माण होणाऱ्या फ्लाय अॅश आणि उप-उत्पादनांच्या औद्योगिक वापराला प्रोत्साहन देण्यासाठी वचनबद्ध आहे. ऊर्जा विभागाच्या शासन निर्णय, क्र. विकास-२०२५/प्र.क्र./ऊर्जा-४, दि. १३ डिसेंबर, २०१६ आणि फ्लाय अॅश वापर धोरण, २०२५ च्या अनुषंगाने, राज्याने १००% फ्लाय अॅश वापर साध्य करण्याचे आणि विकेंद्रित, संसाधन-कार्यक्षम अशा हरित औद्योगिक परिसंस्थाना प्रोत्साहन देण्याचे ध्येय ठेवले आहे.

राज्य, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ द्वारे प्लग-अँड प्ले पायाभूत सुविधा सुलभ आणि जमीनीचे सुलभ वाटप करून त्याद्वारे या ऊर्जा निर्मिती केंद्रांच्या जवळपास फ्लाय अॅश-आधारित औद्योगिक समूहांच्या विकासाला प्रोत्साहन देईल. औष्णिक वीज प्रकल्प, बायोमास वीज प्रकल्प आणि औद्योगिक बॉयलर जवळील सेनोस्फीअरने समृद्ध असलेली क्षेत्रे विटा, ब्लॉक, टाइल्स, इन्सुलेशन साहित्य आणि इतर पर्यावरणपूरक बांधकाम उत्पादनांच्या निर्मितीमध्ये गुंतलेल्या फ्लाय अॅश-आधारित उद्योगांसाठी राखून ठेवले जातील.

प्रकरण ४ उद्दिष्ट ३

वाढीव स्पर्धात्मकता - अर्थपूर्ण बदल घडवण्यासाठी वाढीव भांडवल कार्यक्षमता

४.१ वित्तीय प्रोत्साहने

४.१.१ उपक्रम वर्गीकरणानुसार वित्तीय प्रोत्साहने (उत्पादन)

४.१.१ (अ) एमएसएमईकरिता वित्तीय प्रोत्साहने

सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उपक्रमांची वर्गवारी ही सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उपक्रम विकास अधिनियम, २००६ (MSMED Act, २००६) मधील व्याख्येनुसार तसेच भारत सरकारच्या दि. २१ मार्च, २०२५ च्या असाधारण राजपत्रातील अधिसूचनेनुसार निश्चित करण्यात आलेली असून ती पुढीलप्रमाणे आहे.

- **सूक्ष्म उपक्रम** - सूक्ष्म उपक्रम, जिथे संयंत्र व यंत्रसामग्री किंवा साधनसामग्री गुंतवणूक मर्यादा रु.२.५ कोटी पर्यंत.
- **लघु उपक्रम** - लघु उपक्रम, जिथे संयंत्र व यंत्रसामग्री किंवा साधनसामग्री गुंतवणूक मर्यादा रु.२.५ कोटी ते रु. २५ कोटी पर्यंत.
- **मध्यम उद्योग** - मध्यम उपक्रम, जिथे संयंत्र व यंत्रसामग्री किंवा साधनसामग्री गुंतवणूक मर्यादा रु. २५ कोटी ते रु. १२५ कोटी पर्यंत.

खालील तक्ता क्र. ४ मध्ये नमूद केलेल्या किमान स्थिर भांडवली गुंतवणूकीचे निकष पूर्ण करणाऱ्या औद्योगिक घटकाला सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम म्हणून प्रोत्साहने अनुज्ञेय करण्यात येतील.

तक्ता क्र. ४ – सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम घटकांसाठी पात्रता निकष

तालुका / क्षेत्र वर्गीकरण	कमाल स्थिर भांडवल गुंतवणूक मर्यादा (रु. कोटीत)	स्थिर भांडवली गुंतवणुकीच्या टक्केवारीनुसार कमाल मर्यादा	प्रोत्साहन कालावधी (वर्षे)
अ	रु. १२५ कोटी	३०%	५
ब		४०%	७
क		५०%	७
ड		६०%	१०
ड+		७०%	१०
विदर्भ, मराठवाडा, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, जळगाव आणि धुळे		८०%	१०
विना उद्योग जिल्हे, नक्षलवाद प्रभावित क्षेत्रे* व आकांक्षी जिल्हे**		१००%	१०

* शासन निर्णय, गृह विभाग, क्र एनएएक्स-१२२०/प्र.क्र.१५३/वि.शा.१ब, दि. २७.०६.२०२५ च्या नुसार किंवा शासन सुधारणा करेल, त्याप्रमाणे नक्षलवाद प्रभावित क्षेत्रे.

** आकांक्षी जिल्हे - धाराशिव, गडचिरोली, वाशिम आणि नंदुरबार

- **औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान (IPS)** - पात्र सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांना (तक्ता ४ नुसार) महाराष्ट्र राज्यात बिल केलेल्या व वितरित केलेल्या पात्र उत्पादनांच्या पहिल्या विक्रीवर घटकाद्वारे देय असलेल्या एकूण राज्य वस्तु व सेवा कराच्या (SGST) १००% रकमेवर औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान दिले जाईल.

- **भांडवली अनुदान** - भांडवली अनुदान खालील श्रेणी अंतर्गत थ्रस्ट क्षेत्रांसाठी लागू असेल:

i. निर्यातीच्या वार्षिक उलाढालीच्या किमान ५०% निर्यात करणारे असलेले निर्याताभिमुख घटक.

किंवा

ii. चक्र्रीय अर्थव्यवस्था प्रकल्प यांनी किमान ५०% देशांतर्गत/स्थानिक कच्चा माल पुनर्वापरित सामग्रीतून वापरणे आवश्यक असेल (ISO 14021 आणि EN 15343 सारख्या जागतिक मानकांचे पालन दर्शविण्यासाठी पुनर्वापरित सामग्री प्रमाणपत्र आवश्यक)

किंवा

iii. महिला उद्योजक किंवा अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमाती किंवा दिव्यांग व्यक्तींच्या पूर्णतः मालकीचे असलेले आणि एकूण कर्मचाऱ्यांपैकी किमान ५०% महिला असलेले घटक.

गट ड, ड+ व त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रामधील घटकांसाठी, जमीन, इमारत आणि यंत्रसामुग्री यामधील १००% गुंतवणूक भांडवली अनुदानासाठी विचारात घेण्यात येईल.

गट क वर्गवारीमधील घटकांसाठी यंत्रसामुग्री यामधील ८०% गुंतवणूक भांडवली अनुदानासाठी विचारात घेण्यात येईल. आणि गट अ आणि ब वर्गवारीमधील घटकांसाठी यंत्रसामुग्री यामधील ५०% गुंतवणूक भांडवली अनुदानासाठी विचारात घेण्यात येईल.

भांडवली अनुदानाची कमाल मर्यादा रु.२५ कोटी किंवा पात्र स्थिर भांडवली गुंतवणुकीच्या २०% यापैकी जे कमी असेल इतके अनुज्ञेय असेल. वार्षिक कमाल मर्यादा रु.५ कोटी इतकी असून प्रोत्साहन कालावधीमध्ये समान हप्त्यामध्ये वितरीत करण्यात येईल. प्रोत्साहन कालावधीत कोणत्याही वर्षामध्ये घटकाने विहित अटी पूर्ण न केल्यास त्या वर्षाकरिता भांडवली अनुदान मंजूर करण्यात येणार नाही व अनुदानाची रक्कम पुढील वर्षाकरिता हस्तांतरित देखील करण्यात येणार नाही.

- **व्याज अनुदान** - जर पात्र एमएसएमई घटकाने दरवर्षी देय व्याजदराच्या किमान ५% योगदान दिले तर घटकाला दरवर्षी ५% पर्यंत व्याजदर अनुदान देय असेल. सदर एमएसएमई घटकांसाठी वार्षिक अनुदान मर्यादा रु. १ कोटी इतकी असेल.
- **मुद्रांक शुल्क सूट** - गट क, ड, ड+ व त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रामधील नवीन आणि विस्तारित घटकांसाठी १००% मुद्रांक शुल्क सूट अनुज्ञेय राहिल. गट अ व ब वर्गवारीमधील घटक जमीन संपादन किंवा मुदत कर्जाच्या प्रयोजनासाठी पहिल्या भाडेपट्टा / हस्तांतरण विलेखावर ५०% सूट मिळण्यास पात्र असतील.
- **वीज दर अनुदान** - गट ड, ड+ व त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रामधील पात्र नवीन सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग घटकांना प्रति युनिट रु. १ इतके वीज दर अनुदान ३ वर्षाकरिता रु. १ कोटीच्या मर्यादेत अनुज्ञेय राहिल.
- **वीज शुल्क माफी** - गट क, ड, ड+ आणि त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रातील पात्र आणि नवीन एमएसएमई घटकांना प्रोत्साहन अनुज्ञेय कालावधीत वीज शुल्कातून सूट दिली जाईल. गट अ व ब मधील क्षेत्रात ही सूट फक्त ५०% निर्यात उलाढाल (DGFT प्रमाणित) असलेल्या निर्याताभिमुख घटक (EOUs) आणि महिला, अनुसूचित जाती/जमाती किंवा अपंग व्यक्तींच्या पूर्णपणे मालकीच्या असलेल्या आणि प्रोत्साहन कालावधीमध्ये संबंधित ५०% कामगारांना रोजगार देणाऱ्या घटकांना लागू असेल.

वीज शुल्क कायदा, १९५८ च्या तरतुदीनुसार आवश्यक आदेश/अधिसूचना/कार्यान्वयन आदेश ऊर्जा विभागाकडून स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येतील.

- **रोजगार संलग्न अनुदान (ELS)** - राज्यात प्रत्यक्ष रोजगार निर्मितीला चालना देण्यासाठी रोजगार संलग्न अनुदान प्रस्तावित केले आहे. हे अनुदान प्रति रु. १ कोटी गुंतवणुकीमध्ये निर्माण झालेल्या रोजगार संख्येवर आधारित असेल. गट ड, ड+ आणि त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रांसाठी घटकाला ५ वर्षांच्या कालावधीसाठी नियोक्त्याने केलेल्या कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी (EPF) योगदानाची प्रतिपूर्ती प्रति घटक प्रति वर्ष कमाल रु.५ कोटीच्या मर्यादेत अनुज्ञेय असेल. पात्रता व अनुदानाचे दर रोजगार गुणक (Employment Factor) यावर अवलंबून असेल. रोजगार गुणक म्हणजे रु. १ कोटी गुंतवणुकीमध्ये निर्माण झालेल्या रोजगारांची संख्या आहे.

-रोजगार गुणक प्रति रु. १ कोटी गुंतवणुकीमध्ये २० पेक्षा अधिक प्रत्यक्ष रोजगार निर्मिती: याकरिता गट ड व ड+ व त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रात ५ वर्षांसाठी नियोक्त्याने केलेल्या कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी (EPF) योगदानाची ५० टक्के प्रतिपूर्ती अनुज्ञेय राहिल.

- **उत्पादन संलग्न प्रोत्साहन (PLI)**

उत्पादन संलग्न प्रोत्साहन ज्यांचा औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान (SGST) अंतर्गत समावेश नाही अशा पात्र घटकांना खालीलप्रमाणे लागू राहिल.

- १०० टक्के निर्याताभिमुख घटक (EOU)
- ५०% पेक्षा जास्त निर्यातभिमुख घटक (EOUs)

सदर प्रोत्साहने हे १००% निर्याताभिमुख घटकांसाठी (EOUs) वाढीव उलाढालीच्या १.५% असेल आणि ५०% पेक्षा जास्त निर्याताभिमुख घटकांसाठी वाढीव उलाढालीच्या १% असेल. ही प्रोत्साहने ५ वर्षांच्या कालावधीसाठी स्थिर भांडवली गुंतवणुकीच्या कमाल १०% च्या मर्यादेत अनुज्ञेय असतील. एमएसएमई घटकांना प्रोत्साहने ही वार्षिक कमाल रु. १ कोटीपर्यंत अनुज्ञेय असतील.

• **एमएसएमई घटकांसाठी परफॉर्मन्स आधारित अतिरिक्त प्रोत्साहने:**

पात्र एमएसएमईना परफॉर्मन्स, गुणवत्ता स्पर्धात्मकता, शून्य दोष शून्य परिणाम (ZED योजना), संशोधन आणि विकास, तंत्रज्ञान अद्ययावतीकरण, पाणी आणि ऊर्जा संवर्धन, स्वच्छ उत्पादन उपाय, क्रेडिट रेटिंग, प्रमाणपत्र आणि पेटंट सहाय्य यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी खालील प्रोत्साहने देय राहतील:

१. **तंत्रज्ञान अद्यावतीकरण सहाय्य:** तंत्रज्ञान अद्यावतीकरणासाठी घेतलेल्या अतिरिक्त भांडवली उपकरणांच्या झालेल्या खर्चाच्या ५० टक्के अनुदान, कमाल रु.२५ लाखच्या मर्यादेत ५ वर्षांच्या कालावधीत अनुज्ञेय असेल.
 २. **ऊर्जा व जल लेखापरीक्षणासाठी प्रोत्साहने:** जल लेखापरीक्षणावर झालेल्या खर्चाच्या ५० टक्के अनुदान कमाल रु. १ लाख मर्यादेत प्रति घटक तसेच ऊर्जा लेखापरीक्षणावर झालेल्या खर्चाच्या ५० टक्के अनुदान कमाल रु. २ लाख मर्यादेत प्रति घटक यानुसार प्रोत्साहन अनुज्ञेय असेल.
 ३. **ऊर्जा कार्यक्षमता प्रोत्साहन:** ऊर्जा कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी अतिरिक्त भांडवली उपकरणांच्या खर्चाच्या ५० टक्के अनुदान कमाल रु. ५ लाख मर्यादेत अनुज्ञेय असेल.
 ४. **क्रेडिट रेटिंग प्रोत्साहन:** एमएसएमई घटकांना क्रेडिट रेटिंगसाठी भारतीय लघु उद्योग विकास बँक (सिडबी) /शासन मान्यता प्राप्त क्रेडिट रेटिंग संस्थेकडून केलेल्या रेटिंग खर्चाच्या ५० टक्के अनुदान कमाल रु. १ लाख मर्यादेत अनुज्ञेय असेल.
 ५. **सूचीकरण(Listing) खर्च प्रतिपूर्ती:** एसएमई स्टॉक एक्सचेंज वरील सूचीकरण खर्चाच्या ५० टक्के रक्कम कमाल रु. ५ लाख मर्यादेत किंवा सनदी लेखापाल व्दारा प्रमाणित प्रत्यक्ष सूचीकरण खर्च यापैकी जे कमी असेल ती रक्कम प्रोत्साहन म्हणून अनुज्ञेय असेल.
 ६. **गुणवत्ता, चाचणी आणि प्रमाणन प्रयोगशाळा स्थापित करण्यासाठी प्रोत्साहन:** प्रयोगशाळा स्थापित करण्यासाठी भांडवली खर्चाच्या (जमीन वगळून) ५० टक्के रक्कम कमाल रु.५ कोटी मर्यादेत अनुदान अनुज्ञेय असेल. ही तरतूद धोरण कालावधीत प्रथम स्थापित होणाऱ्या १२ प्रयोगशाळांकरीता मर्यादित असेल.
 ७. **गुणवत्ता प्रमाणन प्रोत्साहन:** एमएसएमई घटकांमध्ये गुणवत्ता सुधारणांना प्रोत्साहन देण्यासाठी प्रमाणन खर्चावर ७५ टक्के अनुदान देय असेल. GMP व Hallmark प्रमाणपत्रांकरिता रु.१ लाख पर्यंत तसेच पेटंट व भौगोलिक संकेतांक (GI) नोंदणीसाठी रु. २ लाखापर्यंत तसेच स्वतंत्र संशोधन आणि विकास प्रकल्पांना राष्ट्रीय किंवा आंतरराष्ट्रीय प्रमाणपत्र मिळाल्यास प्रमाणन खर्चाच्या ५० टक्के रक्कम अनुज्ञेय असेल. अनुदानाची रक्कम सनदी लेखापालाव्दारे प्रमाणित केली जाईल आणि गुंतवणूक कालावधीमध्ये कमाल रु. ५ कोटी पर्यंत मर्यादित असेल.
 ८. **पेटंट खर्च परतावा:** संशोधन, नवोन्मेष आणि शाश्वत औद्योगिक पध्दतींना चालना देण्यासाठी धोरण कालावधीत स्थापित पात्र घटकांना देशांतर्गत पेटंट, कॉपीराईट, ट्रेडमार्क व जीआय नोंदणीवर झालेल्या खर्चासाठी साठी कमाल रु. २ लाख व आंतरराष्ट्रीय नोंदणी खर्चाकरिता कमाल रु. १० लाख प्रोत्साहन अनुज्ञेय असेल.
 ९. **ZED योजना प्रमाणपत्र खर्च परतावा:** उद्यम पोर्टलवर नोंदणीकृत सुक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग घटकांना शून्य दोष शून्य परिणाम (ZED) योजनेअंतर्गत प्रमाणपत्र मिळविण्यासाठी अदा केलेल्या प्रमाणत्र शुल्काच्या ५० टक्के, कमाल मर्यादा रु. ५०,००० प्रति घटक परतावा देण्यात येईल.
- **एमएसएमई उपक्रमांच्या वाढीसाठी एक वेळ वाढीचे अनुदान-** एमएसएमई वाढीसाठी, त्यांची स्पर्धात्मकता वाढविण्यासाठी तसेच त्यांना प्रोत्साहित करण्यासाठी राज्य शासन सदर धोरणांतर्गत एक वेळ वाढीचे अनुदान देईल. पूर्व-परिभाषित गुंतवणूक आणि उलाढालीची मर्यादा पूर्ण करणाऱ्या पात्र उद्योगांना तंत्रज्ञान सुधारणा, क्षमता विस्तार आणि बाजार एकात्मता समर्थन देण्यासाठी आर्थिक अनुदान मिळेल. हे अनुदान केवळ पहिल्या २५,००० पात्र घटकांना लागू असेल.

सूक्ष्म ते लघु उपक्रम	अतिरिक्त स्थिर भांडवल गुंतवणुकीच्या ५० % किंवा रु.५ लाख,यांपैकी जे कमी असेल ते
लघु ते मध्यम उपक्रम	अतिरिक्त स्थिर भांडवल गुंतवणुकीच्या ५०% किंवा रु.१० लाख, यांपैकी जे कमी असेल ते
मध्यम ते मोठे उपक्रम	अतिरिक्त स्थिर भांडवल गुंतवणुकीच्या ५०% किंवा रु.२५ लाख, यांपैकी जे कमी असेल ते

- **विशेष श्रेणी प्रोत्साहने:** महाराष्ट्रातील पात्र एमएसएमई घटकांना खालीलपैकी कोणत्याही एका श्रेणी अंतर्गत यंत्रसामग्री व उपकरणातील स्थिर भांडवली गुंतवणूकीच्या १० टक्के अतिरिक्त प्रोत्साहन देण्यात येईल. हे प्रोत्साहन एकूण स्थिर भांडवली गुंतवणूकीच्या १२० टक्के कमाल मर्यादेत लागू राहतील.

- महिला उद्योजक, अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमाती किंवा दिव्यांग व्यक्तींच्या पूर्णतः मालकीचे असलेले आणि एकूण कर्मचाऱ्यांपैकी किमान ५०% महिला, अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमाती मधील व्यक्ती किंवा दिव्यांग व्यक्ती असलेले घटक

किंवा

- गट ड, ड+ व त्या वर्गवारीखालील क्षेत्रातील आणि उदयोन्मुख जिल्ह्यांतील घटक

किंवा

- प्राधान्य क्षेत्रात कार्यरत आणि प्रति रु. १ कोटी गुंतवणूकीमागे किमान १० प्रत्यक्ष रोजगार निर्मिती करणारे घटक

- **निर्यात प्रोत्साहन** - पात्र एमएसएमई घटकांना राज्य निर्यात प्रोत्साहन धोरण २०२३ मधील तरतुदीनुसार प्रोत्साहन अनुज्ञेय राहिल.

४.१.१ ब) मोठे उद्योग आणि विशेष मोठे उद्योगांसाठी वित्तीय प्रोत्साहने

मोठे उद्योग : ज्या घटकाची स्थिर भांडवली गुंतवणूक मध्यम उद्योगांपेक्षा (₹ १२५ कोटी) जास्त आहे परंतु, तक्ता क्र. ५ मध्ये विशेष मोठ्या उद्योग (Special LSI) म्हणून वर्गीकरणासाठी विहित केलेल्या किमान गुंतवणूक मर्यादेपेक्षा कमी गुंतवणूक आहेत त्यांना मोठे उद्योग (LSI) म्हणून वर्गीकृत केले जाईल. अशा घटकांना महाराष्ट्र राज्याच्या सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम धोरणांतर्गत अनुज्ञेय असणारी प्रोत्साहने देय राहतील

विशेष मोठे उद्योग : खालील तक्त्यांमध्ये निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे स्थिर भांडवली गुंतवणूक किंवा किमान प्रत्यक्ष रोजगार निर्मिती करणाऱ्या औद्योगिक घटकांना विशेष मोठे उद्योग म्हणून वर्गीकृत केले जाईल.

तक्ता क्र. ५ — विशेष मोठ्या उद्योगांसाठी पात्रता निकष

तालुका / क्षेत्र वर्गीकरण	पात्र स्थिर भांडवली गुंतवणूकीची किमान मर्यादा (रु. कोटीत)	किमान प्रत्यक्ष रोजगार (संख्या)	स्थिर भांडवली गुंतवणूकीच्या टक्केवारीच्या प्रमाणात मर्यादा	प्रोत्साहन कालावधी (वर्षे)
अ आणि ब	७५०	१०००	४०%	७
क	५००	७५०	५०%	७
ड	३५०	५००	६०%	७
ड+	२५०	२००	८०%	७
विदर्भ, मराठवाडा, रत्नागिरी, सिंधूदूर्ग, जळगाव व धुळे	२००	१५०	९०%	९
विना उद्योग जिल्हे नक्षलवाद प्रभावित क्षेत्रे * आणि आकांक्षी जिल्हे **	१५०	१२५	१००%	९

* शासन निर्णय, गृह विभाग, क्र एनएएक्स -१२२०/प्र.क्र.१५३/ वि.शा.१ब, दि. २७.०६.२०२५ च्या नुसार किंवा शासन सुधारणा करेल, त्याप्रमाणे नक्षलवाद प्रभावित क्षेत्रे.

** आकांक्षी जिल्हे - धाराशिव , गडचिरोली , वाशिम आणि नंदुरबार

विशेष मोठ्या उद्योगांना खालील प्रोत्साहने लागू राहतील.

- **औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान** - पात्र विशेष मोठे उद्योग (वरील तक्ता क्र. ५ नुसार) घटकांना महाराष्ट्र राज्यात बिल केलेल्या व वितरित केलेल्या पात्र उत्पादनांच्या पहिल्या विक्रीवर घटकाद्वारे देय असलेल्या एकूण राज्य वस्तू व सेवा कराच्या (SGST) १००% रकमेवर औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान अनुज्ञेय राहिल.
- **मुद्रांक शुल्क माफी** - गट क, ड, ड+, व त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रांमधील १०० टक्के मुद्रांक शुल्क सूट देण्यात येईल. तसेच गट अ व ब मधील घटक जमीन संपादनासाठी किंवा मुदत कर्जाच्या प्रयोजनासाठी पहिल्या भाडेपट्ट्यावर / हस्तांतरण करारावर ५० टक्क्यांची सूट मिळण्यास पात्र असतील.
- **वीज दर अनुदान** – गट ड, ड+ व त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रांमधील पात्र नवीन विशेष मोठे उद्योगांना रु. १.५ कोटीच्या मर्यादेत ३ वर्षाकरीता वीज दरामध्ये प्रति युनिट रु. १ प्रमाणे वीज दर अनुदान दिले जाईल.
- **विद्युत शुल्क माफी** - गट क, ड, ड+ आणि त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रातील पात्र नवीन विशेष मोठे उद्योगांना प्रोत्साहन कालावधीसाठी वीज शुल्कातून सूट देण्यात येईल. गट अ आणि ब वर्गवारी क्षेत्रामध्ये ही सूट केवळ ५०% निर्यात उलाढाल (DGFT प्रमाणित) असलेल्या EOUs आणि महिला, अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमाती किंवा अपंग व्यक्तींच्या पूर्णपणे मालकीच्या असलेल्या आणि ७ वर्षांच्या कालावधीसाठी सदर गटातील ५०% कामगारांना रोजगार देणाऱ्या घटकांना लागू असेल.
- **रोजगार संलग्न अनुदान (ELS)** - राज्यात प्रत्यक्ष रोजगार निर्मितीला प्रोत्साहन देण्यासाठी रोजगार संलग्न अनुदान प्रस्तावित करण्यात येत आहे. हे प्रोत्साहन प्रति रु. १ कोटीच्या गुंतवणुकीमध्ये निर्माण झालेल्या प्रत्यक्ष रोजगाराच्या संख्येवर आधारित राहिल. गट ड, ड+ आणि त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रातील पात्र घटकाला ५ वर्षांच्या कालावधीसाठी नियोक्त्याने केलेल्या कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी योगदानाची प्रतिपूर्ती प्रति घटक प्रति वर्ष कमाल रु.१० कोटीच्या मर्यादेत असेल. अनुदानाचे दर रोजगार गुणक (Employment Factor) यावर अवलंबून राहिल. रोजगार गुणक म्हणजे रु. १ कोटी गुंतवणुकीमध्ये निर्माण झालेल्या प्रत्यक्ष रोजगाराची संख्या आहे.

-**रोजगार गुणक प्रति रु. १ कोटी गुंतवणुकीमध्ये २० पेक्षा अधिक प्रत्यक्ष रोजगार निर्मिती:** याकरीता गट ड व ड+ व त्याखालील क्षेत्रात ५ वर्षासाठी नियोक्त्याने केलेल्या कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी (EPF) योगदानाची ५० टक्के प्रतिपूर्ती.

टीप: राज्य शासनाच्या विविध विभागांनी किंवा अभिकरणांनी मंजुरी दिलेली एकूण वित्तीय प्रोत्साहने ही राज्य शासनाने परिभाषित केलेल्या कमाल स्थिर भांडवली गुंतवणुकीच्या मर्यादेत असतील.

४.१.१ क) विशाल प्रकल्प आणि अति विशाल प्रकल्पांसाठी आर्थिक प्रोत्साहने

तक्ता क्र. ६ मध्ये विहित केल्याप्रमाणे स्थिर भांडवल गुंतवणुकीची किंवा प्रत्यक्ष रोजगाराच्या किमान मर्यादेची पूर्तता करणाऱ्या औद्योगिक घटकांना विशाल प्रकल्प / अति विशाल प्रकल्प म्हणून वर्गीकरण करण्यात येईल.

तक्ता क्र. ६ – विशाल आणि अति विशाल घटकासाठी पात्रता निकष

घटकाचा प्रकार	तालुका/क्षेत्र वर्गीकरण	विशाल घटक		अति विशाल घटक	
		पात्र स्थिर भांडवली गुंतवणुकीची किमान मर्यादा (रु. कोटीत)	किमान प्रत्यक्ष रोजगार (संख्या)	पात्र स्थिर भांडवली गुंतवणुकीची किमान मर्यादा (रु. कोटीत)	किमान प्रत्यक्ष रोजगार (संख्या)
विशाल आणि अति-विशाल	अ आणि ब	१५००	२०००	४०००	४०००
	क	१०००	१५००	३०००	३०००
	ड	७५०	१०००	१५००	२०००
	ड+	५००	७५०	१२५०	१५००

घटकाचा प्रकार	तालुका/क्षेत्र वर्गीकरण	विशाल घटक		अति विशाल घटक	
		पात्र स्थिर भांडवली गुंतवणूकीची किमान मर्यादा (रु. कोटीत)	किमान प्रत्यक्ष रोजगार (संख्या)	पात्र स्थिर भांडवली गुंतवणूकीची किमान मर्यादा (रु. कोटीत)	किमान प्रत्यक्ष रोजगार (संख्या)
औद्योगिक घटक	विदर्भ, मराठवाडा, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, जळगाव आणि धुळे	३५०	५००	१०००	१०००
	विना उद्योग जिल्हे, नक्षलवाद प्रभावित क्षेत्रे आणि आकांक्षी जिल्हे	२००	३५०	७५०	७५०

* शासन निर्णय, गृह विभाग, क्र एनएएक्स -१२२०/प्र.क्र.१५३/वि.शा.१ब, दि. २७.०६.२०२५ च्या नुसार किंवा शासन सुधारणा करेल, त्याप्रमाणे नक्षलवाद प्रभावित क्षेत्रे.
** आकांक्षी जिल्हे - धाराशिव, गडचिरोली, वाशिम आणि नंदुरबार

परंतु,

- रोजगाराच्या निकषानुसार अति विशाल आणि विशाल उद्योग घटकांना अर्हताधारक रोजगारांना संपूर्ण वर्षभर आपल्या हजेरी पटावर प्रत्यक्ष रोजगाराची आवश्यक पातळी कायम ठेवणे अनिवार्य आहे. वर्षाच्या कोणत्याही कालावधीत रोजगाराचा निकष पूर्ण न केल्यास, त्या वर्षासाठी औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान अनुज्ञेय असणार नाही.
- उपरोक्त तक्त्यात नमूद विहित किमान प्रत्यक्ष रोजगार हा व्यावसायिक उत्पादन सुरु झाल्याच्या दिनांकापासून ३ वर्षांच्या कालावधीत निर्माण करणे आवश्यक आहे.
- कॅप्टीव्ह ऊर्जा प्रकल्पासाठी केलेली गुंतवणूक ही विशाल किंवा अति विशाल प्रकल्प म्हणून पात्रतेचा निकषासाठी विचारात घेतली जाणार नाही.
- ड. त्याच तालुक्यात असलेल्या १००% कॅप्टीव्ह प्रोसेस वेंडर (CPVs) किंवा १००% अनुदानित (Subsidiary) कंपनीने केलेल्या गुंतवणूकीचा समावेश पात्र स्थिर भांडवली गुंतवणूकीचा भाग म्हणून विचारात घेता येईल. तथापि, कॅप्टीव्ह प्रोसेस वेंडर गुंतवणूकीचा विशाल किंवा अति विशाल प्रकल्प म्हणून पात्रतेच्या निकषासाठी विचारात घेतली जाणार नाही.

टीप :

- या योजनेअंतर्गत पात्रतेसाठी किमान गुंतवणूक आवश्यकतांचे (म्हणजेच गुंतवणूक मर्यादेत) विशिष्ट परिस्थितीत किंवा धोरणात्मक विचार यांवर अवलंबून, उच्चाधिकार समितीद्वारे पुनर्विलोकन केले जाऊ शकते आणि त्यात सुधारणा केली जाऊ शकते.
- विशाल आणि अति विशाल प्रकल्पांना सानुकूलित प्रोत्साहनांची तरतूद केली जाईल. मा.मुख्यमंत्री यांच्या अध्यक्षतेखालील मंत्रिमंडळ उपसमितीला विशाल आणि अतिविशाल प्रकल्पांसाठी सानुकूलित सामूहिक प्रोत्साहने मंजूर करण्याचे अधिकार असतील. उच्चाधिकार समितीने केलेल्या शिफारशीनुसार मंत्रिमंडळ उपसमितीला धोरणात्मक विशाल आणि अति विशाल प्रकल्पांसाठी विशेष / अतिरिक्त प्रोत्साहने देण्याचे अधिकार असतील.
- रोजगार निर्मितीच्या निकषावर आधारित विशाल प्रकल्प हे स्थिर भांडवली गुंतवणूक निकषावर आधारित प्रकल्पांमध्ये रूपांतरित करता येणार नाही. अशा प्रकल्पांना प्रोत्साहन कालावधीत पात्रता निकषांनुसार विहित रोजगार संख्या राखणे आवश्यक आहे. याशिवाय सामूहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत राज्य शासनाकडून प्रोत्साहन घेणाऱ्या प्रकल्पांना शासनाने (शा.नि. क्र. ईएलपी-२००८/प्र.क्र. ९३/उद्योग-६, दिनांक १७ नोव्हेंबर, २००८ नुसार) निर्धारित केल्यानुसार स्थानिक व्यक्तींना रोजगार उपलब्ध करून देणे आवश्यक राहिल. घटकांनी रोजगाराच्या निकषाची पूर्तता न केल्यास प्रोत्साहनांमध्ये कपात करण्यात येईल.

- उद्योग विभागाच्या सामुहिक प्रोत्साहन योजनांव्यतिरिक्त राज्य शासनाच्या इतर प्रशासकीय विभागांकडून (उदा. सूतगिरण्या) सूक्ष्म, लघु, मध्यम, मोठे, विशाल व अति विशाल घटकांना प्रोत्साहने/सवलती दिल्या जातात. तथापि, सर्व स्रोतांमधून एकत्रितपणे कोणत्याही औद्योगिक घटकांना मिळणारे आर्थिक परतावे/प्रोत्साहने, ही शासनाने स्वतंत्रपणे अपवाद अधिसूचीत केल्याखेरीज स्थिर भांडवली गुंतवणुकीच्या १००% या कमाल मर्यादेतच कोणत्याही घटकाला अनुज्ञेय राहतील.
- विशाल, अति विशाल व प्राधान्य क्षेत्र प्रकल्पांसाठी एमआयडीसी आणि एमआयटीएल यांचेमार्फत जमीन वाटप प्राधान्याने केले जाईल. एमआयडीसीकडून कोणतेही प्राधान्य शुल्क किंवा रस्तारुंदी शुल्क आकारले जाणार नाही.
- घटकांना गट ड, ड+ व त्यापेक्षा खालील वर्गीकृत क्षेत्रामधील कमाल ३ ठिकाणांवरील गुंतवणूक एकत्रित करण्यास परवानगी राहिल. तथापि, प्रत्येक ठिकाणावरील स्थिर भांडवली गुंतवणूक ही एकूण गुंतवणूकीच्या किमान ४० टक्के असणे बंधनकारक राहिल. अशी एकत्रित गुंतवणूक तक्ता क्र. ५ व ६ नुसार विशेष मोठे, विशाल व अति विशाल श्रेणीतील पात्रता निश्चित करण्यासाठी ग्राह्य धरण्यात येईल. तथापि, या करिता सर्व गुंतवणूक ही एकाच उत्पादन क्षेत्रातील असणे बंधनकारक असेल.
- संयंत्रे व यंत्रसामग्री किंवा उपकरणांशी संबंधित अनुदानांची गणना करण्यासाठी एकूण स्थिर भांडवली गुंतवणूकीच्या केवळ २०% गुंतवणूक ही विचारात घेतले जाईल. संयंत्रे व यंत्रसामग्री किंवा उपकरणांचा खर्च एखाद्या विशिष्ट घटकासाठी २०% स्थिर भांडवली गुंतवणूकीपेक्षा जास्त असल्यास सदर अनुदानासाठी अतिरिक्त टक्केवारीचा विचार केला जाणार नाही. हे सर्व वर्गीकरणातील घटकांना लागू असेल.

४.१.१ ड) अँकर व्हॅंडर कनेक्टसाठी प्रोत्साहने

अँकर-व्हॅंडर प्रोत्साहन हे मोठे अँकर उद्योग आणि त्यांच्या व्हॅंडर परिसंस्थांमधील संबंध मजबूत करण्यासाठी संरचित केले आहे, ज्यामध्ये एमएसएमई उपक्रम आणि पुरवठादारांचा समावेश आहे. मंत्रिमंडळ उपसमितीच्या मान्यतेच्या अधीन राहून विशाल आणि अति विशाल घटकांशी संबंधित १००% कॅप्टिव्ह व्हॅंडर घटकांना अँकर घटकांप्रमाणे (भांडवल आणि जमीन खर्च अनुदान वगळता) प्रोत्साहनांसाठी पात्र असतील.

४.१.१ ई) आयात पर्यायासाठी प्रोत्साहने

लक्षित प्रोत्साहने आणि धोरणात्मक समर्थनाद्वारे आयात पर्यायाला प्रोत्साहन देऊन औद्योगिक स्वयंपूर्णता वाढविणे आणि आयातीवरील अवलंबित्व कमी करणे हे राज्याचे उद्दिष्ट आहे. राज्यस्तरीय समिती HSN [Harmonized System of Nomenclature - आंतरराष्ट्रीय व्यापारात वस्तूंचे वर्गीकरण करण्यासाठी जागतिक सीमाशुल्क संघटनेने (WCO) विकसित केलेली एक प्रमाणित प्रणाली] कोड वर्गीकरण, स्थानिक उत्पादन पात्रता, राज्याच्या थ्रस्ट सेक्टरशी संरेखन आणि इतर देशांमधून आयातीचा कल यावर आधारित आयात पर्यायी उत्पादनांचे मूल्यांकन आणि प्रमाणन करेल जेणेकरून महत्त्वाचे पर्याय ओळखता येतील आणि प्रोत्साहन पात्रता निश्चित करता येईल.

आयात पर्यायात गुंतवणूकीला प्रोत्साहन देण्यासाठी, पात्र घटकांना खालील आर्थिक प्रोत्साहने मिळतील:

- **वाढीव आर्थिक सहाय्य:** राज्यातील पात्र घटकांना संयंत्र आणि यंत्रसामग्रीमध्ये स्थिर भांडवली गुंतवणूकीच्या १०% अतिरिक्त प्रोत्साहन मिळेल.
- **तंत्रज्ञान व संशोधन आणि विकास प्रोत्साहने:** देशांतर्गत तांत्रिक ज्ञान बळकट करण्यासाठी, पेटंट, कॉपीराइट, ट्रेडमार्क आणि भौगोलिक संकेत (GI) सारख्या बौद्धिक मालमत्तेच्या डिझाईनिंग, प्रोटोटाइपिंग आणि नोंदणीसाठी झालेल्या खर्चासह संशोधन आणि विकास व तंत्रज्ञान हस्तांतरण खर्चाची २०% पर्यंत प्रतिपूर्ती कमाल रु.१० कोटीच्या मर्यादेत अनुज्ञेय करण्यात येईल.

४.१.२ सेवा क्षेत्रातील घटकांसाठी आर्थिक प्रोत्साहने

नवीन सेवा क्षेत्रांतर्गत धोरण कालावधीत सुमारे ३५ लाखांहून अधिक रोजगार निर्मिती करण्याचे राज्याचे उद्दिष्ट आहे. प्राधान्य क्षेत्रातील सेवा घटकांना प्रोत्साहन देण्यासाठी, खालील तक्ता क्र. ७ मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे, किमान प्रत्यक्ष रोजगार निर्मिती करणारे नवीन सेवा क्षेत्रातील घटक प्रोत्साहनासाठी पात्र असतील:

तक्ता क्र. ७ – सेवा क्षेत्र घटकांसाठी पात्रता निकष

तालुका / क्षेत्र वर्गीकरण	एमएसएमई उपक्रम (किमान रोजगार निर्मिती)	मोठे (किमान रोजगार निर्मिती)	विशाल प्रकल्प (किमान रोजगार निर्मिती)	अति विशाल प्रकल्प (किमान रोजगार निर्मिती)
अ आणि ब	३५०	७५०	१५००	३०००
क	२५०	५००	१०००	२०००
ड	१५०	३५०	७५०	१५००
ड+	१२५	२००	५००	१०००
विदर्भ, मराठवाडा, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, जळगाव आणि धुळे	१००	१५०	३५०	४००
विना उद्योग जिल्हे, नक्षलवाद प्रभावित क्षेत्रे आणि आकांक्षी जिल्हे	५०	१२५	२५०	३५०
* शासन निर्णय, गृह विभाग, क्र एनएएक्स-१२२०/प्र.क्र.१५३/वि.शा.१ब, दि. २७.०६.२०२५ च्या नुसार किंवा शासन सुधारणा करेल, त्याप्रमाणे नक्षलवाद प्रभावित क्षेत्रे. ** आकांक्षी जिल्हे - धाराशिव, गडचिरोली, वाशिम आणि नंदुरबार				

परंतु :

- प्रोत्साहनाचा लाभ घेण्यासाठी, सेवा क्षेत्रातील घटकांना संपूर्ण वर्षभर आपल्या हजेरीपटावर अर्हताधारक प्रत्यक्ष रोजगाराची (पात्र घटकाच्या नोंदणीवर आणि परिसरात) आवश्यक पातळी कायम ठेवणे अनिवार्य आहे आणि अशा कर्मचाऱ्यांपैकी किमान ८०% कर्मचारी स्थानिक व्यक्ती असणे आवश्यक आहे (सामान्य स्थानिक रोजगार आदेशावरील शासन निर्णय, क्र. ELP-२००८/C.No.९३/उद्योग-६ दिनांक १७ नोव्हेंबर, २००८ नुसार)
- उपरोक्त तक्त्यात नमूद विहित किमान प्रत्यक्ष रोजगार हा सेवा दिल्याच्या दिनांकापासून २ वर्षांच्या कालावधीत निर्माण करणे आवश्यक आहे.

४.१.२ (अ) कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी प्रतिपूर्ती-

- राज्य शासन, गट ड, ड+ आणि त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रांमध्ये ५ वर्षांसाठी पहिल्या ५०० पात्र घटकांसाठी प्रति महिना रु.५०,०००/- पेक्षा जास्त वेतन असलेल्या कर्मचाऱ्यांसाठी नियोक्त्याने केलेल्या भविष्य निर्वाह निधी योगदानाची ५०% प्रतिपूर्ती प्रति घटक रु. १० कोटीच्या मर्यादेत देय असेल.
- राज्य शासन गट क वर्गवारीतील क्षेत्रांमध्ये ५ वर्षांसाठी प्रति महिना रु.७५,००० पेक्षा जास्त वेतन असलेले तसेच गट अ व ब मध्ये प्रति महिना रु.१ लाख पेक्षा जास्त वेतन असलेल्या कर्मचाऱ्यांसाठी नियोक्त्याने केलेल्या भविष्य निर्वाह निधी योगदानाची ५०% प्रतिपूर्ती प्रति घटक रु.१० कोटीच्या मर्यादेत देय असेल. सदर प्रोत्साहन हे पहिल्या ५०० पात्र घटकांसाठी लागू राहिल. स्थानिक रोजगार, महिला आणि अपंग व्यक्तींना (PWD) प्रोत्साहन देण्यासाठी अतिरिक्त अनुदान देण्यात येईल.

४.१.२ (ब) भाडेपट्टा अनुदान –

उद्योग, गुंतवणूक आणि सेवा विभागाने राज्याच्या वेगवेगळ्या भागांमधील वेगवेगळ्या भाडेपट्ट्याच्या दरांची दखल घेतली आहे. त्यानुसार, विविध प्रदेशांमधील प्रचलित भाडेपट्ट्याच्या दरांच्या प्रमाणात प्रोत्साहनांचे प्रमाण निश्चित केले आहे. राज्य शासन भाडेपट्ट्यावर खालीलप्रमाणे अनुदान देईल:

- गट ड, ड+, व त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रांमधील पात्र घटकांसाठी ५०% पर्यंत किंवा रु. १ कोटीच्या मर्यादेत यापैकी जे कमी असेल ते, अनुदान केवळ पहिल्या २० घटकांसाठी ५ वर्षांच्या कालावधीकरीता अनुदेय असेल.
- गट क वर्गवारी क्षेत्रांमधील पात्र घटकांसाठी ५०% पर्यंत किंवा रु. १० कोटीच्या मर्यादेत यापैकी जे कमी असेल ते, अनुदान केवळ पहिल्या २० घटकांसाठी ५ वर्षांच्या कालावधीकरीता अनुदेय असेल.
- गट अ व ब वर्गवारी क्षेत्रांमधील पात्र घटकांसाठी ५०% पर्यंत किंवा रु. २० कोटीच्या मर्यादेत यापैकी जे कमी असेल ते, अनुदान केवळ पहिल्या २० घटकांसाठी ५ वर्षांच्या कालावधीकरीता अनुदेय असेल.

४.१.२ (क) मुद्रांक शुल्क माफी - गट क, ड, ड+ व त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रांमधील पात्र नवीन सेवा क्षेत्रातील घटकांना १०० टक्के मुद्रांक शुल्कात माफी देण्यात येईल तसेच गट अ व ब वर्गवारी क्षेत्रातील घटक पहिल्या भाडेपट्टावर / हस्तांतरण करारावर ५० टक्क्यांची माफी मिळण्यास पात्र असतील. ही सवलत केवळ विशाल व अतिविशाल घटकांकरिता लागू राहिल.

४.१.२ (ड) विद्युत शुल्क माफी - गट क, ड, ड+ आणि त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रातील पात्र नवीन सेवा क्षेत्रातील घटकांना ५ वर्ष कालावधीसाठी विद्युत शुल्क माफी देण्यात येईल तसेच गट अ आणि ब वर्गवारी क्षेत्रात केवळ ३ वर्ष कालावधीसाठी विद्युत शुल्क माफी अनुज्ञेय असेल.

४.१.२ (इ) कौशल्य अनुदान -

उद्योग विभाग, उद्योग-शिक्षण-कौशल्य केंद्रांमधील भागीदारी सुलभ करील. खाजगी क्षेत्राला, आघाडीच्या शैक्षणिक संस्था, औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था तसेच राष्ट्रीय कौशल्य विकास महामंडळ (NSDC) अंतर्गत अधिसूचित प्रशिक्षण केंद्रे यांमध्ये कौशल्यवर्धनासाठी अभ्यासक्रमाची रचना करण्यासाठी सहभागी होण्यास व तो अभ्यासक्रम सुरू करण्यास प्रोत्साहन दिले जाईल. यासाठी राज्य शासन प्रति घटक कमाल १०० कर्मचाऱ्यांना आर्थिक सहाय्य देईल. हे प्रोत्साहन केवळ विशाल आणि अति विशाल घटकांना लागू आहे.

- गट ड, ड+ आणि त्या वर्गवारी खालील क्षेत्रात, पहिल्या २० पात्र घटकांना ५ वर्षांच्या कालावधीत प्रशिक्षण खर्चाच्या ५० % किंवा रु. २ कोटी, यापैकी जे कमी असेल ते अनुदान देय असेल.
- गट क तसेच गट अ व ब वर्गवारी क्षेत्रात पहिल्या २० पात्र घटकांना ५ वर्षांच्या कालावधीत प्रशिक्षण खर्चाच्या ५० % किंवा रु.१ कोटी, यापैकी जे कमी असेल ते अनुदान देय असेल.

४.१.२ (फ) संशोधन आणि विकास व नवोन्मेष अनुदान - संशोधन आणि विकास निधी यासाठी रु.१००० कोटींची तरतूद करण्यात येईल. यापैकी रु. ३०० कोटी निधी सेवा क्षेत्रातील संशोधन आणि विकासासाठी राखीव ठेवला जाईल. पात्र घटकांना त्यांच्या संशोधन आणि विकास खर्चाच्या ५०% पर्यंत १० समान हप्त्यांमध्ये अर्थसहाय्य देण्यात येईल. ज्याची मर्यादा रु.१० कोटीपर्यंत असेल. किमान संशोधन आणि विकास गुंतवणूक मर्यादा एकूण वार्षिक उलाढालीच्या २% असेल. पात्रता ही वैज्ञानिक आणि औद्योगिक संशोधन विभाग (DSIR) द्वारे मान्यताप्राप्त सेवा क्षेत्रातील संशोधन आणि विकास घटकांपुरतीच मर्यादित असेल. हे प्रोत्साहन केवळ विशाल आणि अति विशाल घटकांना लागू असेल.

४.१.२ (ग) फॉर्च्यून-५०० आणि बिलियन डॉलर कंपन्यांना विशेष अनुदान

- झोन- १ मधील १२ उदयोन्मुख जिल्ह्यांसाठी - जिथे दरडोई उत्पन्न राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा कमी आहे - अशांसाठी राज्य शासन प्रति एकर रु. १ उच्च अनुदानित दराने जमीन देईल. हा लाभ प्रति जिल्हा एक घटक आणि कमाल ५० एकर पर्यंत मर्यादित राहिल.
- पात्र होण्यासाठी कंपन्यांनी Fortune ५००, Forbes Global २०००, FT Global ५००, किंवा ET-५०० यासारख्या मान्यताप्राप्त जागतिक यार्दीचा भाग असणे आवश्यक आहे किंवा त्यांचे बाजार भांडवल किमान एक अब्ज अमेरिकन डॉलर्स असणे आवश्यक आहे. याव्यतिरिक्त प्रकल्पाने किमान १,००० प्रत्यक्ष रोजगार निर्मिती करणे आवश्यक असून प्रादेशिक विकास, कौशल्य वाढीमध्ये योगदान देणे आवश्यक आहे आणि राज्यासाठी धोरणात्मकदृष्ट्या तो प्रकल्प महत्त्वाचा असणे आवश्यक आहे.
- महाराष्ट्राच्या आर्थिक सर्वेक्षण २०२४ नुसार झोन-१ मध्ये नंदुरबार, वाशिम, बुलढाणा, गडचिरोली, हिंगोली, यवतमाळ, परभणी, बीड, जालना, नांदेड, जळगाव, गोंदिया यांचा समावेश आहे.

- जिल्हा राजधानी आणि औद्योगिक विकसित तालुक्यांच्या तुलनेत दुर्गम तालुक्यांमधील (ज्यामध्ये झोन-१ च्या सरासरी दरडोई उत्पन्नापेक्षा जास्त फरक आहे) गुंतवणूक अधिक प्रोत्साहन आकर्षित करेल.

४.१.२ (ह) टियर २ शहरांमधील सेवा क्षेत्रांना प्रोत्साहने

टियर १ महानगरांच्या तुलनेत भाडे, उपयुक्तता आणि प्रतिभा संपादन यासह ऑपरेशनल खर्च लक्षणीयरीत्या कमी असल्याने, सेवा कंपन्यांना टियर २ शहरांमध्ये स्थापनेसाठी प्रोत्साहन दिले जाईल, ज्यामुळे नफा आणि प्रमाणता वाढेल. याव्यतिरिक्त, ही शहरे कुशल पदवीधरांच्या वाढत्या समूहाला आणि सुधारित पायाभूत सुविधांना प्रवेश सुलभ करतात, ज्यामुळे ते आयटी, बीपीओ आणि बँक-ऑफिस ऑपरेशन्ससाठी आदर्श बनतात.

टियर-२ शहरांमध्ये आयटी/बीपीओ/केपीओ सेवा घटकांना प्रोत्साहन देण्यासाठी, उच्चाधिकार समिती आणि मंत्रिमंडळ उपसमितीच्या मान्यतेच्या अधीन राहून, विशाल आणि अतिविशाल यांना स्थिर भांडवली गुंतवणूकीच्या कमाल १२०% मर्यादेपर्यंत अतिरिक्त प्रोत्साहने दिली जातील. महाराष्ट्रातील टियर-२ शहरांमध्ये पायाभूत सुविधांच्या विकासाला प्राधान्य दिले जाईल.

सेवा क्षेत्रातील घटकांच्या कामगिरीच्या आधारे, एक वर्षानंतर आढावा घेतला जाईल, त्यानंतर मंत्रिमंडळ उपसमिती उच्चाधिकार समितीच्या शिफारशीनुसार पात्रता आणि प्रोत्साहनांवर निर्णय घेईल.

४.१.३ अतिरिक्त प्रोत्साहने (उत्पादन आणि सेवा क्षेत्रातील घटकांसाठी)

४.१.३ (अ) उदयोन्मुख जिल्ह्यांमध्ये औद्योगिक वाढीसाठी प्रोत्साहन

२७ उदयोन्मुख जिल्ह्यांचा समावेश असलेल्या झोन १ आणि २ मधील नवीन घटक किंवा विस्तार घटक स्थापन करणाऱ्या औद्योगिक घटकांना विशेष प्रोत्साहने दिली जातील.

झोन १: भारतापेक्षा कमी दरडोई उत्पन्न असलेले जिल्हे (रु.१,८८,८९२): नंदुरबार, वाशीम, बुलढाणा, गडचिरोली, हिंगोली, यवतमाळ, परभणी, बीड, जालना, नांदेड, जळगाव, गोंदिया

झोन २: महाराष्ट्रापेक्षा कमी दरडोई उत्पन्न (रु.२,७८,६८१) परंतु भारतापेक्षा जास्त दरडोई उत्पन्न असलेले जिल्हे: धुळे, धाराशिव, अमरावती, लातूर, भंडारा, अकोला, चंद्रपूर, वर्धा, अहिल्यानगर, छत्रपती संभाजीनगर, सातारा, रत्नागिरी, नाशिक, सोलापूर, सांगली

- राज्यातील सर्वांगीण औद्योगिक विकासाला चालना देण्यासाठी प्रत्येक जिल्ह्यात २५ नवीन प्रकल्प स्थापन करण्याचे धोरणाचे उद्दिष्ट आहे.
- सदर प्रोत्साहनांचा लाभ घेण्यासाठी किमान स्थिर भांडवली गुंतवणूक रु.५०० कोटी आणि ५०० रोजगार निर्मिती करणे आवश्यक आहे.
- पात्रता निकष पूर्ण करणाऱ्या पात्र घटकांना झोन १ मध्ये स्थिर भांडवली गुंतवणूकीच्या २५% आणि झोन २ मध्ये १५% पर्यंत अतिरिक्त प्रोत्साहने अनुज्ञेय असतील.

उदाहरणार्थ: एक उत्पादन घटक ₹६०० कोटी इतकी स्थिर भांडवली गुंतवणूक आणि ७०० रोजगार निर्मिती करून पात्रता निकष पूर्ण करत असेल आणि जर हे घटक झोन १ मध्ये स्थित असेल, तर त्याला त्याच्या स्थिर भांडवली गुंतवणूकीच्या २५% इतके अतिरिक्त प्रोत्साहन मिळेल, जे ₹१५० कोटी इतके असेल. याउलट, जर तेच घटक झोन २ मध्ये स्थित असेल, तर अतिरिक्त प्रोत्साहन स्थिर भांडवली गुंतवणूकीच्या १५% पर्यंत असेल, जे ₹९० कोटी इतके असेल.

- दुर्गम तालुक्यांमधील गुंतवणूक (ज्यामध्ये झोन १ च्या सरासरी दरडोई उत्पन्नापेक्षा फरक जास्त आहे) जिल्हा राजधानी आणि औद्योगिक विकसित तालुक्यांच्या तुलनेत अधिक प्रोत्साहने आकर्षित करतील.
- उदयोन्मुख जिल्ह्यातील गुंतवणुकीमुळे रोजगार निर्मिती, स्थानिक पुरवठा साखळी मजबूत करून आणि पायाभूत सुविधांच्या विकासाला चालना देऊन प्रादेशिक परिवर्तन घडवून आणण्याचा मानस आहे. अशा घटकांना एकल खिडकी प्रणालीद्वारे जलद-मान्यता आणि समर्पित सहाय्यासह प्राधान्य सुविधा मिळतील.

४.१.३ (ब) मनुष्यबळ बकटीकरणासाठी प्रोत्साहने

कौशल्यातील तफावत भरून काढणे, रोजगार निर्मितीला चालना देणे आणि उद्योगासाठी तयार असलेल्या प्रतिभांची उपलब्धता सुनिश्चित करून महाराष्ट्र राज्याला पसंतीचे गुंतवणूक गंतव्यस्थान म्हणून स्थान देणे हे या उपक्रमाचे उद्दिष्ट आहे.

(i) व्यापक योजना

- **मुख्यमंत्री युवा कार्य प्रशिक्षण योजना (CMYKPY) आणि EDTP** - मुख्यमंत्री युवा कार्य प्रशिक्षण योजना सारख्या उपक्रमांद्वारे कौशल्य विकास आणि उद्योजकता मजबूत करण्याचे राज्याचे उद्दिष्ट आहे, जी स्थानिक प्रतिभांना नियुक्त करणाऱ्या उद्योगांना ६ ते ११ महिन्यांसाठी (अभ्यासक्रमावर आधारित) प्रति उमेदवार रु.१०,००० पर्यंत कामगिरीवर आधारित प्रोत्साहन देते (www.cmykpy.mahaswayam.gov.in) आणि एक सुधारित उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम (EDTP), जो 'कॅच देम यंग' दृष्टिकोनाखाली निवासी आणि अनिवासी प्रशिक्षणासाठी रु.१०,००० पर्यंत वाढीव वेतन प्रदान करेल.
- **महाराष्ट्र अप्रेंटिसशिप प्रमोशन स्कीम (MAPS)** - संरचित ऑन-द-जॉब प्रशिक्षणात सहभागी होणाऱ्या उद्योगांसाठी राज्य प्रति अप्रेंटिस दरमहा रु.५,००० पर्यंत मर्यादित अप्रेंटिसशिप खर्चाच्या ५०% पर्यंत विद्यावेतन परतफेड ३ वर्षांच्या कालावधीपर्यंत देईल.
- **कौशल्य-संलग्न प्रोत्साहन योजना (SLIS):** राज्य स्थानिक लोकसंख्येला कौशल्य आणि रोजगार देण्यासाठी उद्योगांकरिता कामगिरी-आधारित प्रोत्साहन सुरू करेल. घटकाच्या एकूण मनुष्यबळ क्षमतेच्या कमाल २०% पर्यंत प्रति उमेदवार रु.२०,००० ची प्रोत्साहन रक्कम दिली जाईल. कौशल्य विकास विभागाशी समन्वय साधून कंपनी, उद्योग संघटनांकडून कौशल्य विकास, पुनर्कौशल्य निर्माण करण्यास राज्य प्रोत्साहन देईल.
- **पीएम विकसित भारत रोजगार योजना:** जी पूर्वी रोजगार संलग्न प्रोत्साहन (ELI) योजना म्हणून ओळखली जात होती, कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी संघटना (EPFO) द्वारे औपचारिक रोजगार निर्मितीला प्रोत्साहन देण्यासाठी भारत सरकारचा हा एक उपक्रम आहे. या योजनेअंतर्गत, दरमहा रु.१ लाख पर्यंत उत्पन्न असलेल्या कर्मचाऱ्यांना ६ आणि १२ महिने सतत नोकरी पूर्ण केल्यानंतर दोन हप्त्यांमध्ये रु. १५,००० प्रोत्साहन मिळू शकेल. २ ते ५ नवीन कामगारांना कामावर ठेवणारे नियोक्ते २ वर्षांपर्यंत प्रति कर्मचारी रु.१,००० ते रु.३,००० पर्यंत मासिक प्रोत्साहनासाठी पात्र आहेत, ज्यामध्ये उत्पादन क्षेत्रातील फायदे ४ वर्षांपर्यंत वाढवले जातात. ही योजना १ ऑगस्ट २०२५ ते ३१ जुलै २०२७ या कालावधीत निर्माण झालेल्या रोजगारासाठी लागू आहे.

(ii) महिला सक्षमीकरण उपक्रम

महाराष्ट्रातील महिला उद्योजकांच्या सक्षमीकरणासाठी व राज्याच्या आर्थिक विकासामध्ये त्यांचा सहभाग वाढविण्यासाठी, व्यापक पाठिंबा, आर्थिक सहाय्य, प्रशिक्षण व संसाधन उपलब्धतेत सुधारणेस चालना देणे या उद्देशाने राज्यातील महिला उद्योजकांसाठी खालीलप्रमाणे विशेष प्रोत्साहने अनुज्ञेय राहतील.

तक्ता क्र. ८: महिला उद्योजकांसाठी अतिरिक्त प्रोत्साहने

वर्गीकरण	महिला मालकी/ भागीदारी/ भाग भांडवल	कंपनीतील किमान महिला कर्मचारी	अतिरिक्त प्रोत्साहने (पात्र प्रोत्साहनांव्यतिरिक्त)
विदर्भ, मराठवाडा, विना उद्योग जिल्हे, आकांक्षी जिल्हे व नक्षलवाद प्रभावित क्षेत्र	१००%	१००%	२०%
समूह ड, ड+	१००%	५०%	१०%
	५०%	१००%	
	५०%	५०%	
क	५०%	५०%	५%

घटकास पात्र होण्यासाठी मालकी आणि रोजगार निकष पूर्ण करणे बंधनकारक राहिल.

(iii) अनुसूचित जाती (SC) / अनुसूचित जमाती (ST)

राज्य शासनाचा अनुसूचित जाती/जमाती प्रवर्गातील उद्योजकांना राज्याच्या आर्थिक विकासात त्यांचा सहभाग वाढवून सक्षम करणे हा उद्देश असून पात्र अनुसूचित जाती/जमाती उद्योजकांना खालीलप्रमाणे अतिरिक्त प्रोत्साहने अनुज्ञेय राहतील.

तक्ता क्र. ९: अनुसूचित जाती/ अनुसूचित जमाती साठी अतिरिक्त प्रोत्साहने

वर्गीकरण	अ.जा./अ.ज. मालकी/ भागीदारी/ भाग भांडवल	कंपनीतील किमान अ.जा./ अ.ज. प्रवर्गातील कर्मचारी	अतिरिक्त प्रोत्साहने (पात्र प्रोत्साहनांव्यतिरिक्त)
विदर्भ, मराठवाडा, विना उद्योग जिल्हे, आकांक्षी जिल्हे व नक्षलवाद प्रभावित क्षेत्र	१००%	१००%	२०%
ड, ड+	१००%	५०%	१०%
	५०%	१००%	
क	५०%	५०%	५%

घटकास पात्र होण्यासाठी मालकी व रोजगार निकष पूर्ण करणे बंधनकारक राहिल.

टीप: कोणत्याही घटकास उपरोक्त २ पर्यायांपैकी फक्त एकच प्रोत्साहनाचा लाभ अनुज्ञेय राहिल. दोन्ही लाभ एकत्रितपणे अनुज्ञेय राहणार नाहीत.

(iv) एक जिल्हा एक उत्पादन (ODOP) साठी प्रोत्साहने

राज्यातील पात्र ODOP घटक म्हणजे महाराष्ट्र शासनाच्या “एक जिल्हा एक उत्पादन” उपक्रमांतर्गत संबंधित जिल्ह्यांत अधिकतरित्या निर्दिष्ट उत्पादनांच्या उत्पादन अथवा प्रक्रियेत गुंतलेली घटक असतील. अशा पात्र ODOP घटकांना संयंत्र व यंत्रसामग्रीतील स्थिर भांडवली गुंतवणुकीच्या १०% अतिरिक्त प्रोत्साहनांचा लाभ हा स्थिर भांडवली गुंतवणुकीच्या १२०% च्या मर्यादेच्या अधीन अनुज्ञेय करण्यात येईल.

४.१.३ क) शाश्वतता व उत्कृष्टतेसाठी प्रोत्साहने

i) हरित प्रोत्साहने

हरित प्रोत्साहने हे उद्योगांना त्यांच्या उत्पादन प्रक्रियेत पर्यावरणीयदृष्ट्या शाश्वत तंत्रज्ञान आणि पद्धतींचा अवलंब करण्यास मदत करण्यासाठी दिले जाणारे आर्थिक प्रोत्साहने आहे.

- विशाल व अतिविशाल प्रकल्पांना, त्यांच्या उत्पादन प्रक्रियेत हरित तंत्रज्ञान अवलंबल्यास त्या तंत्रज्ञान खर्चाच्या २५% इतकी प्रतिपूर्ती कमाल ₹१० कोटी मर्यादेत यापैकी जे कमी असेल ते अनुज्ञेय राहिल.
- राष्ट्रीय उत्पादन धोरण-२०११ नुसार, हरित तंत्रज्ञान म्हणजे असे तंत्रज्ञान जे महत्त्वपूर्ण ऊर्जा कार्यक्षमतेत लक्षणीय सुधारणा, संसाधनांचा शाश्वत वापर किंवा पर्यावरण संरक्षण उपायांमुळे नकारात्मक पर्यावरणीय परिणाम कमी करते.
- यासाठी उद्योग, गुंतवणूक व सेवा विभागामार्फत स्वतंत्र तपासणी यादी व संबंधित मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात येतील.

ii) सांडपाणी प्रक्रिया आणि पुनर्वापरासाठी आर्थिक प्रोत्साहने

शाश्वत जल व्यवस्थापन आणि चक्रीय अर्थव्यवस्थेला चालना देण्यासाठी, राज्य शासन औद्योगिक सांडपाणी प्रक्रिया आणि पुनर्वापर यंत्रणा स्थापनेसाठी खालीलप्रमाणे आर्थिक प्रोत्साहने प्रदान करेल.

- भांडवली सहाय्य:** एमआयडीसी क्षेत्रे, औद्योगिक वसाहती/पार्क्स आणि सहकारी वसाहतींमध्ये सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्प (ETPs), सामायिक सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्प (CETPs) आणि मलशुद्धीकरण प्रक्रिया प्रकल्प (STPs) उभारण्यासाठी भांडवली खर्चाच्या २५% पर्यंत भांडवली अनुदान दिले जाईल. हे अनुदान रु. ५ कोटी किंवा भांडवली गुंतवणुकीच्या २५%, यापैकी जे कमी असेल त्या मर्यादेत अनुज्ञेय करण्यात येईल. यासाठी घटकाने वापरलेल्या औद्योगिक पाण्यापैकी किमान २५% पाणी पुनर्वापर करणे बंधनकारक राहिल.

- **शून्य द्रव विसर्जनाकरीता प्रोत्साहने:** शून्य द्रव विसर्जन (ZLD) तंत्रज्ञान अवलंबणाऱ्या उद्योगांना २५% अतिरिक्त भांडवली अनुदान देण्यात येईल. ज्यामुळे पाण्याचे संवर्धन आणि पर्यावरणीय परिणाम कमी करण्यास मदत होईल.
 - **हरित प्रमाणित उद्योगांसाठी प्रोत्साहने:** पाण्याचा पुनर्वापर करणाऱ्या आणि हरित प्रमाणित उद्योगांना जमीन वाटपामध्ये प्राधान्य व १०% अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांक उपलब्ध दिला जाईल.
 - **तृतीयक प्रक्रिया केलेले पाणी पुनर्वापर:** पुनर्वापरासाठी वचनबद्ध असलेल्या उद्योगांना तृतीयक प्रक्रिया केलेले पाणी ३ वर्षांच्या कालावधीसाठी विनामूल्य उपलब्ध करून देण्यात येईल.
- टीप:** पात्र घटकांना उच्चाधिकार समितीच्या शिफारशीनुसार मंत्रिमंडळ उपसमितीच्या मान्यतेच्या अधीन राहून स्थिर भांडवली गुंतवणुकीच्या १२०% पर्यंत एकत्रित प्रोत्साहनांचा लाभ घेता येईल.

iii) कार्यक्रम सहभाग

राज्य मान्यताप्राप्त उद्योग संघटनांना राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय औद्योगिक शिखर परिषदा, कार्यशाळा, प्रदर्शने आणि नेटवर्किंग कार्यक्रमांमध्ये सहभागी होण्यासाठी सक्रियपणे प्रोत्साहन आणि सुविधा देईल. हे व्यासपीठ ज्ञानाची देवाणघेवाण करण्यास, धोरणात्मक सहकार्यांना चालना देण्यास आणि जागतिक आणि देशांतर्गत उद्योगांमधील संबंध मजबूत करण्यास सक्षम करतील. राज्य शासन अशा कार्यक्रमांमध्ये सहभागी उद्योगांना पात्र खर्चाच्या ३०% पर्यंत परतावा देईल. यामध्ये सहभाग शुल्क, नोंदणी शुल्क आणि प्रचार साहित्य खर्च यांचा समावेश असेल. प्रति घटक देशांतर्गत कार्यक्रमांसाठी रु. ५ लाख आणि आंतरराष्ट्रीय कार्यक्रमांसाठी रु. १० लाख या मर्यादेत प्रोत्साहन देण्यात येतील.

४.२ वित्तपुरवठा सुलभता वाढविणे

४.२.१ शासकीय संस्थांसाठी

४.२.१ (अ) निर्णायक औद्योगिक पायाभूत सुविधा निधी(CIIF)

- महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक व सेवा धोरण २०२५ अंतर्गत, निर्णायक औद्योगिक पायाभूत सुविधा निधी हा एक धोरणात्मक उपक्रम असून, एमआयडीसी आणि बिगर एमआयडीसी औद्योगिक क्षेत्रातील पायाभूत सुविधा अद्ययावत करण्याचे उद्दिष्ट आहे. बिगर एमआयडीसी औद्योगिक क्षेत्रातील पायाभूत सुविधा निर्मिती आणि विकास करण्यासाठी निधीचे व्यवस्थापन एमआयडीसी कडून करण्यात येईल. ही योजना विशेषतः एमएसएमई, औद्योगिक क्षेत्रे/पार्क्स व प्रादेशिक समूह यांच्यासाठी लाभदायक ठरेल.
- या उपक्रमाचे उद्दिष्ट राज्यातील सर्व विद्यमान तसेच प्रस्तावित औद्योगिक क्षेत्रे जसे की संरक्षण कॉरिडॉर यांना एकत्रित करणे असा आहे. ज्यात ३ महत्वाच्या कॉरिडॉरवर लक्ष केंद्रीत केले जाईल.
 - कॉरिडॉर १ — पुणे, अहिल्यानगर आणि छत्रपती संभाजीनगर
 - कॉरिडॉर २ — नागपूर, वर्धा, अमरावती आणि सावनेर
 - कॉरिडॉर ३ — नाशिक आणि धुळे
- दिल्ली-मुंबई औद्योगिक कॉरिडॉर (DMIC), बंगळुरू-मुंबई आर्थिक कॉरिडॉर (BMEC), दिल्ली-नागपूर आर्थिक कॉरिडॉर (DNEC) यांसह पायाभूत सुविधांचा विकास करण्यासाठी या निधीचा वापर करण्यात येईल.
- एमआयडीसीद्वारे विकसित केले जाणाऱ्या फार्मा सिटी करीता निर्णायक औद्योगिक पायाभूत सुविधा निधीमधून निधी उपलब्ध करून दिला जाईल.
- एमआयडीसी क्षेत्रामध्ये या निधीचा वापर विशेषतः माल व सेवा वाहतुकीसाठी आवश्यक लास्ट माईल कनेक्टिव्हिटी पायाभूत सुविधांवर केला जाईल तसेच एमआयडीसी अधिसूचित क्षेत्राबाहेरील पायाभूत सुविधांच्या विकासासाठी देखील हा निधी उपलब्ध करून दिला जाईल.
- गडचिरोली-चंद्रपूर स्टील कॉरिडॉर आणि बुटीबोरी येथील ग्रीन कॉरिडॉर यांच्या विकासासाठी हा निधी उपलब्ध करून दिला जाईल.

- एमआयडीसी क्षेत्रांमधील उद्योगांना रस्ते, वीज आणि पाणीपुरवठा यासारख्या आवश्यक पायाभूत सुविधा ह्या एमआयडीसीकडून पुरविल्या जातात, परंतु बिगर- एमआयडीसी क्षेत्रातील उद्योगांना अनेकदा अपुऱ्या सुविधांचा सामना करावा लागतो, ज्यामुळे उत्पादकता आणि विकासावर परिणाम होतो. या आव्हानांना तोंड देण्यासाठी राज्य शासन रु. ५००० कोटी निधी राखून ठेवेल. या निधीअंतर्गत रस्ते जोडणी, समर्पित वीज पुरवठा, जलसंपत्ती, सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्प (STP), औद्योगिक सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्प (ETP) आणि लास्ट माईल कनेक्टिव्हिटी यासारख्या आवश्यक पायाभूत सुविधा उपलब्ध करून देण्यात येईल. हा निधी उभारण्यासाठी अशियाई विकास बँक (ADB), जपान आंतरराष्ट्रीय सहकार्य अभिकरण (JICA) इ. बहुपक्षीय संस्थाना सहभागी करून घेतले जाईल.
- प्रभावी अंमलबजावणीसाठी, निर्णायक औद्योगिक पायाभूत सुविधा निधी संरचित आर्थिक सहाय्यता यंत्रणेद्वारे व्यवस्थापित केला जाईल, ज्यावरून राज्य प्रकल्प प्रकार व स्थानानुसार ५०% ते १००% पर्यंत खर्चाचे योगदान देईल. अंमलबजावणी यंत्रणांमध्ये PWD, MIDC, MSEDCL, MSETCL, रेल्वे व प्रादेशिक विकास प्राधिकरण यांचा समावेश असेल. या यंत्रणा पायाभूत सुविधा नियोजन, निधी वापर व अंमलबजावणीवर देखरेख करतील. सहकारी औद्योगिक वसाहती/पार्क्स, खाजगी औद्योगिक क्षेत्रे / पार्क्स, लॉजिस्टिक हब / पार्क्स आणि विशेष क्षेत्रीय पार्क्स इत्यादींना या निधीतून आर्थिक सहाय्य उपलब्ध करून देण्यात येईल. या बाबी विचारात घेता, औद्योगिक पायाभूत सुविधांच्या निर्मिती आणि विकास या विद्यमान योजनेत आवश्यक त्या सुधारणा करण्यात येतील.

४.२.१ (ब) औद्योगिक पायाभूत सुविधा प्रकल्पांसाठी व्यवहार्यता तफावत निधी (VGF)

नंदुरबार, वाशिम, धाराशिव, हिंगोली आणि गडचिरोली सारख्या आकांक्षी जिल्हे आणि विना-उद्योग जिल्ह्यांमध्ये औद्योगिक पायाभूत सुविधांच्या विकासाला चालना देण्यासाठी, राज्य शासन व्यवहार्यता तफावत निधी (VGF) योजना सुरू करण्यात येईल. या उपक्रमाद्वारे औद्योगिक पार्क्स, समूह-आधारित विकास, लॉजिस्टिक्स आणि वेअरहाऊसिंग हब, नवीकरणीय ऊर्जा व हरित हायड्रोजन प्रकल्प तसेच औद्योगिक पाणी व वीज पुरवठा यांसारख्या पायाभूत सुविधांसाठी पात्र प्रकल्पांकरिता एकूण प्रकल्प खर्चाच्या ३०% पर्यंत आर्थिक सहाय्य प्रदान करण्यात येईल. ही योजना सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी (PPP) मॉडेल्सना, विशेषतः हायब्रिड ॲन्युइटी मॉडेल (HAM) आणि बांधा-वापरा-हस्तांतरण (BOT) चौकटीला प्राधान्य देण्यात येईल. वितरण एका मैलाचा दगड-आधारित दृष्टिकोनाचे अनुसरण करेल. यामध्ये निधी वितरण आर्थिक समाप्तीपासून सुरू होऊन रोजगार निर्मिती, उत्पादन क्षमता आणि पर्यावरणीय, सामाजिक आणि प्रशासन (ESG) अनुपालन यासारख्या निर्देशकांचा विचार करण्यात येईल.

अखंड सह-निधी सक्षम करण्यासाठी व्यवहार्यता तफावत निधीचे आराखडे भारत सरकारच्या योजनेशी सुसंगत करण्यात येतील. महाराष्ट्र शासनाच्या उद्योग विभागाचे अतिरिक्त मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव यांच्या अध्यक्षतेखालील एक राज्य वित्तीय टास्क-फोर्स अंमलबजावणीवर देखरेख करेल. भारतीय लघु उद्योग विकास बँक (SIDBI), राष्ट्रीय कृषी आणि ग्रामीण विकास बँक (NABARD), बँक ऑफ महाराष्ट्र (BoM), महाराष्ट्र ग्रामीण बँक (MGB) आणि महाराष्ट्र सहकारी विकास महामंडळ लिमिटेड (MCDC) या सारख्या संस्थांच्या भागीदारीत आर्थिक प्रवेश आणि कामगिरीचे निरीक्षण सुलभ करण्यात येईल.

४.२.२ उपक्रमांसाठी

४.२.२ (अ) समर्पित संशोधन व विकास निधी

राज्य शासन नवोन्मेष-चालित औद्योगिक परिसंस्थेला चालना देण्यासाठी आणि भविष्यातील तंत्रज्ञानाला प्रोत्साहन देण्यासाठी एक समर्पित संशोधन आणि विकास निधी स्थापन करेल. भारताची संशोधन आणि विकासाची राजधानी बनण्याचे महाराष्ट्र राज्याचे उद्दिष्ट आहे. राज्य शासन उदयोन्मुख क्षेत्रांमध्ये संशोधन आणि विकास खर्चासाठी सकल राज्य देशांतर्गत उत्पादनाच्या ०.२-०.३% खर्च करते. राज्याने हा खर्च आर्थिक वर्ष २०२९-३० मध्ये सकल राज्य देशांतर्गत उत्पादनाच्या ०.८%, आर्थिक वर्ष २०३५-३६ मध्ये १.५% आणि शेवटी आर्थिक वर्ष २०४७-४८ मध्ये २.५% पर्यंत वाढवण्याची योजना आखली आहे. याकरीता रु. १,००० कोटींचा निधी केवळ संशोधन आणि विकास उपक्रमांसाठी राखून ठेवण्यात येईल. एकूण निधीपैकी रु.७०० कोटी इतका निधी उत्पादन क्षेत्रातील घटकांसाठी आणि उर्वरित रु.३०० कोटी इतका निधी सेवा क्षेत्रातील घटकांसाठी

राखीव ठेवला जाईल. प्रत्येक पात्र उत्पादन घटकाला रु. ३० कोटी किंवा एकूण संशोधन आणि विकास खर्चाच्या ५०%, जे कमी असेल ते, १० समान हप्त्यांमध्ये मिळण्यास पात्र असेल आणि एकूण वार्षिक उलाढालीच्या २% किमान संशोधन आणि विकास गुंतवणूक करणे आवश्यक आहे. हा निधी हा निधी नॉन लॅप्सेबल स्वरूपाचा असेल तसेच या निधीचा वापर औद्योगिक संशोधन आणि तांत्रिक प्रगतीचे केंद्र म्हणून महाराष्ट्राचे स्थान मजबूत करण्यासाठी वापरला जाईल.

४.२.२ (ब) महाराष्ट्रातील एमएसएमईसाठी वित्तपुरवठ्याचे बळकटीकरण:

सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योगांमध्ये कर्ज उपलब्धता वाढविण्यासाठी, खेळत्या भांडवलातील आव्हाने कमी करण्यासाठी आणि आर्थिक समावेशनाला प्रोत्साहन देण्यासाठी, राज्य शासन राज्यभर बँकिंग आणि वित्तीय संबंध मजबूत करण्यासाठी एक बहुआयामी धोरण राबवणार आहे.

- i. **सूक्ष्म व लघु उद्योगांसाठी कर्ज हमी निधी ट्रस्ट (CGTMSE) :** राज्य शासन सूक्ष्म व लघु उद्योगांसाठी कर्ज हमी निधी ट्रस्ट सोबत सहकार्य करेल जेणेकरून महिला उद्योजक, अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमाती नेतृत्वाखालील उद्योग आणि झोन-१ मधील उदयोन्मुख जिल्ह्यांमधील घटकांना तारणमुक्त कर्ज मिळू शकेल. हमी कवरेज ८५% पर्यंत वाढविण्यासाठी रु. २०० कोटींची अर्थसंकल्पीय तरतूद केली जाईल. सूक्ष्म व लघु उद्योगांवरील आर्थिक जोखीम कमी करण्यासाठी यामध्ये अतिरिक्त १०% राज्य-समर्थित कवरेज, नॉन-परफॉर्मिंग ॲसेट (NPA) पातळीवर आधारित पातळीवर निधी वितरित केले जाईल.
- ii. **डिजिटल व समभाग वित्तपुरवठा बळकटीकरण करणे :** एमएसएमईकरीता तरलता व भांडवलाची उपलब्धता वाढविण्यासाठी, राज्य शासन RXIL, M1xchange व Invoicemart यांसारख्या ट्रेड रिसीवेबल्स डिस्कॉर्टिंग सिस्टिम (TReDS) स्वीकारण्यास प्रोत्साहन देईल. यासंदर्भात प्रशिक्षण, जनजागृती मोहीमा व शासकीय खरेदी प्रणालींचे एकत्रिकरण करण्यात येईल. राज्य शासन सर्व शासकीय विभाग, सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम तसेच वार्षिक उलाढाल रु.१०० कोटीपेक्षा जास्त असलेल्या कंपन्यांसाठी TReDS प्रणालीवर नोंदणी करणे अनिवार्य केली जाईल. रु.५ लाखांवरील प्रलंबित देयके TReDS प्रणालीद्वारे निकाली काढली जातील. सदर देयके निकाली काढण्याकरीता देय तारखेपासून ४५ दिवसांपेक्षा अधिक विलंब झाल्यास दंड लागू केला जाईल. एमएसएमई उपक्रमांना सवलतीच्या शुल्कावर ०.२५% अनुदान प्रदान करण्यात येईल.
तसेच BSE-SME व NSE-SME प्लॅटफॉर्मद्वारे एमएसएमईसाठी समभाग वित्तपुरवठा सुलभ करण्यासाठी राज्य शासनाने फेब्रुवारी २०२४ मध्ये केलेल्या सामंजस्य करारानुसार तांत्रिक सहाय्य, आर्थिक साक्षरता कार्यक्रम आणि सूचीकरण शुल्क परतावा उपलब्ध करून देईल. SME भांडवल बाजार परिसंस्था मजबूत करण्यासाठी गुंतवणूकदारांपर्यंत पोहोच आणि नेटवर्किंग उपक्रम देखील हाती घेतले जातील.
- iii. देयक विलंब सोडविण्यासाठी आणि कायदेशीर मार्ग मजबूत करण्यासाठी, मुंबई, ठाणे, पुणे आणि नागपूर यांसारख्या उच्च घनतेच्या जिल्ह्यांमध्ये **सूक्ष्म आणि लघु उद्योग सुविधा परिषद (MSEFC)** चा विस्तार केला जाईल.
- iv. **मुख्यमंत्री रोजगार निर्मिती कार्यक्रमाचे (CMEGP) सुदृढीकरण :** उत्पादनासाठी रु. ५० लाख किमतीच्या प्रकल्पांसाठी CMEGP योजनेतील आर्थिक सहाय्य मर्यादा रु. १ कोटी आणि सेवांसाठी रु. २० लाखांवरून रु. ५० लाख पर्यंत वाढविण्यात येईल.
- v. **महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक समुह विकास कार्यक्रम (MSI-CDP) चे बळकटीकरण:** राज्यातील औद्योगिक समुहामध्ये सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीसाठी महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक समुह विकास कार्यक्रम (MSI-CDP) अंतर्गत देण्यात येणाऱ्या आर्थिक सहाय्य मर्यादेत रु. १० कोटी वरून रु. २० कोटी पर्यंत वाढ केली जाईल.
- vi. **RAMP (Raising and Accelerating MSME Performance) कार्यक्रमाशी एकात्मता:** महाराष्ट्र राज्य बाजारपेठेतील प्रवेश, कर्ज उपलब्धता, संस्थात्मक पाठिंबा, प्रशासन आणि केंद्र-राज्य भागीदारी वाढविण्यासाठी आणि प्रलंबित देयके निकाली काढण्यासाठी आणि हरित एमएसएमईना प्रोत्साहन देण्यासाठी RAMP कार्यक्रमाशी जुळवून घेईल. १० वर्षांच्या पथदर्शी आराखड्यासह, राज्याचे उद्दिष्ट शाश्वत आणि जागतिक स्तरावर स्पर्धात्मक एमएसएमई विकसित करण्याचे आहे. या उपक्रमाला पाठिंबा देण्यासाठी, RAMP अंमलबजावणीसाठी केंद्र सरकारच्या निधीच्या प्रमाणात राज्य शासनाकडून अनुदान देण्यात येईल.

४.२.२ (क) उत्पादकता आणि आधुनिकीकरण वर्धन निधी (PEF)

MITRA, SICOM, MSSIDC, KVIB, MSFC, बहुपक्षीय संस्था आणि बँकांच्या भागीदारीत थ्रस्ट क्षेत्रांसाठी उत्पादकता आणि आधुनिकीकरण वर्धन निधी (PEF) स्थापन केला जाईल. यामुळे अ-प्रमाणित उत्पादनामुळे (Non-standardized Production) वारंवार पुनर्बांधणीची आवश्यकता असलेल्या उद्योगांसाठी खेळते भांडवल उपलब्ध होण्यास मदत होईल. उत्पादन असेंब्ली लाइनमध्ये बदल आणि आधुनिकीकरण करण्यासाठी भांडवलाची कमतरता असलेल्या एमएसएमईवर हा निधी लक्ष केंद्रित करेल. यामुळे एमएसएमई स्पर्धात्मक, गतिमान आणि देशांतर्गत आणि जागतिक अर्थव्यवस्थेवर परिणाम करणाऱ्या बदलांसाठी सक्रिय असतील याची खात्री होईल. हा निधी एका प्रतिष्ठित बँकेद्वारे व्यवस्थापित केला जाईल ज्याची निवड पारदर्शक बोली प्रक्रियेद्वारे (Bid Process) केली जाईल.

४.२.२ (ड) स्टार्टअपसाठी निधी

राज्यातील प्रारंभिक टप्प्यातील स्टार्टअप्सना पाठिंबा देण्यासाठी राज्य, बीज निधी (Seed Funding) उपलब्ध करून देईल, ज्यामध्ये नाविन्यपूर्ण आणि वाढत्या व्यवसाय कल्पनांना प्राधान्य देणाऱ्या स्टार्टअप्सना स्पर्धात्मक निवड प्रक्रियेद्वारे अनुदान दिले जाईल. पारंपरिक आणि व्यावसायिक अभ्यासक्रमांमध्ये प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांमध्ये नवोन्मेष आणि उद्योजकता वाढविण्यासाठी राज्य, दरवर्षी राज्यस्तरीय हॅकेथॉन आयोजित करेल. या उपक्रमांतर्गत ओळखल्या जाणाऱ्या प्रथम १० नाविन्यपूर्ण कल्पना किंवा स्टार्टअप्सना पुरस्कार आणि मान्यता दिली जाईल. याव्यतिरिक्त, निर्यात प्रोत्साहन कार्यक्रम, व्यापार सुविधा उपक्रम आणि बाजार विकास योजनांद्वारे नवीन बाजारपेठांमध्ये विस्तार करण्यासाठी स्टार्टअप्सना पाठिंबा दिला जाईल. पात्र स्टार्टअप घटकांना महाराष्ट्र स्टार्टअप, उद्योजकता आणि नवोन्मेष धोरण, २०२५ अंतर्गत नमूद केलेल्या तरतुदीनुसार लाभ मिळतील.

जोडपत्रे
जोडपत्र १: तालुका/क्षेत्रांचे वर्गीकरण

१. कोंकण विभाग

जिल्हा	गट अ	गट ब	गट क	गट ड	गट ड+
बृहन्मुंबई शहर	बृहन्मुंबई				
ठाणे	ठाणे कल्याण उल्हासनगर अंबरनाथ भिवंडी @	मुरबाड	भिवंडी \$ शहापूर		
पालघर	वसई पालघर	डहाणू			जव्हार मोखाडा तलासरी वाडा विक्रमगड
रायगड	अलिबाग @ उरण पनवेल कर्जत @ खालापूर पेण रोहा	अलिबाग \$ सुधागड	कर्जत \$ महाड माणगांव मुरुड	श्रीवर्धन	पोलादपूर म्हासळा तळा
रत्नागिरी			रत्नागिरी चिपळूण	खेड	गुहागर दापोली लांजा मंडणगड राजापूर संगमेश्वर
सिंधुदूर्ग				वेंगुर्ला	कणकवली कुडाळ सावंतवाडी मालवण देवगड वैभववाडी दोडा मार्ग

मुंबई महानगर प्रदेश/ मुंबई महानगर प्रदेशाबाहेरील वर्गवारी दि.०१ एप्रिल, २०१९ पासून लागू असून महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक व सेवा धोरण-२०२५ च्या कालावधीकरीता वैध राहिल.

@: मुंबई महानगर प्रदेश क्षेत्रातील

\$: मुंबई महानगर प्रदेशाबाहेरील क्षेत्र

२. पुणे विभाग

जिल्हा	गट अ	गट ब	गट क	गट ड	गट ड+
पुणे	पुणे शहर मावळ हवेली @ भोर @ दौंड @ शिरूर @ खेड @ मुळशी @ पुरंदर @ वेल्ले @		शिरूर \$ दौंड \$ भोर \$ खेड \$ इंदापूर बारामती पुरंदर \$	आंबेगांव जुन्नर	वेल्ले \$
सोलापूर				सोलापूर (उत्तर) पंढरपूर माळशिरस	बारशी अक्कलकोट सोलापूर (दक्षिण) मोहोळ मंगळवेढा सांगोला करमाळा माढा
सातारा				सातारा खंडाळा कोरेगांव फलटण खटाव कराड महाबळेश्वर	वाई माण पाटण जावळी
सांगली				मिरज	तासगांव खानापूर आटपाडी जत कवठे महाकाळ वाळवा शिराळा कडेगांव पलूस
कोल्हापूर				करवीर पन्हाळा हातकणंगले शिरोळ	कागल गडहिंगलज चंदगड आजरा भुदरगड राधानगरी बावडा शाहूवाडी

पुणे महानगर प्रदेश/ पुणे महानगर प्रदेशाबाहेरील वर्गवारी दि.०१ एप्रिल, २०१९ पासून लागू असून महाराष्ट्र उद्योग, गुंतवणूक व सेवा धोरण-२०२५ च्या कालावधीकरीता वैध राहिल. @: पुणे महानगर प्रदेश क्षेत्रातील \$: पुणे महानगर प्रदेशाबाहेरील क्षेत्र.

३. नाशिक विभाग

जिल्हा	गट अ	गट ब	गट क	गट ड	गट ड+
नाशिक		नाशिक	निफाड सिन्नर	दिंडोरी येवला इगतपूरी	पेठ सुरगणा कळवण बागलाण चांदवड नांदगांव त्र्यंबकेश्वर देवळा मालेगांव
अहिल्यानगर				नगर राहूरी श्रीरामपूर नेवासा कर्जत श्रीगोंदा अकोले संगमनेर कोपरगांव रहाता	शेवगांव पाथर्डी जामखेड पारनेर
धुळे				धुळे	साक्री शिरूर सिंदखेडा
नंदूरबार					नंदूरबार नवापूर शहादा तळोदा अक्रणी अक्कलकुवा
जळगांव					जळगांव यावल चाळीसगांव अमळनेर धरणगांव चोपडा रावेर मुक्ताईनगर भुसावळ जामनेर पाचोरा भडगांव परोळा एरंडोल बोदवड

४. छत्रपती संभाजीगर विभाग

जिल्हा	गट अ	गट ब	गट क	गट ड	गट ड+
छत्रपती संभाजीनगर				छत्रपती संभाजीनगर	खुलदाबाद कन्नड सोयगांव सिल्लोड पैठण गंगापूर वैजापूर फुलंब्री
जालना					जालना अंबड जाफराबाद परतूर भोकरदन बदनापूर घनसावंगी मंठा
बीड					बीड गेवराई माजलगांव अंबेजोगाई केज पाटोदा आष्टी धारूर परळी वाढवणी शिरूर कासार
धाराशिव					धाराशिव कळंब उमरगा तुळजापूर परांडा भूम वाशी लोहारा
परभणी					परभणी जितूर

जिल्हा	गट अ	गट ब	गट क	गट ड	गट ड+
					सेलू गंगाखेड पाथ्री पालम पूर्णा मानवत सोनपेठ
हिंगोली	विना उद्योग जिल्हा				
लातूर					लातूर अहमदपूर उदगीर निलंगा औसा चाकूर देवणी शिरूर- अनंतपाल जळकोट रेणापूर
नांदेड					नांदेड भोकर हदगांव किनवट बिलोळी देगलूर मुखेड कंधार लोहा मुदखेड अर्धापूर नायगांव धर्माबाद हिमायतनगर उमरी माहूर

५. अमरावती विभाग

जिल्हा	गट अ	गट ब	गट क	गट ड	गट ड+
अमरावती					अमरावती अचलपूर भातकुली नांदगांव खंडेश्वर चांदूर बाजार मोशी वरुड चांदूर रेल्वे तिवसा दर्यापूर अंजनगांव सुर्जा चिखलदरा धारणी धामणगांव रेल्वे
अकोला					अकोला बाशींटाकळी अकोट तेल्हारा बाळापूर पातूर मूर्तीजापूर
वाशिम					वाशिम मालेगांव रिसोड मंगळूरपीर मानोरा कारंजा
बुलढाणा					बुलढाणा चिखली शेगांव देऊळगांव राजा मलकापूर मोताळा नांदूरा जळगांव जामोद संग्रामपूर खामगांव मेहकर सिंदखेड-राजा लोणार

जिल्हा	गट अ	गट ब	गट क	गट ड	गट ड+
यवतमाळ					यवतमाळ बाभूळगांव कळंब केळापूर राळेगांव घाटंजी वणी मारेगांव पुसद महागांव उमरखेड दारव्हा नेर दिग्रस आर्णी झरी-जामणी

६. नागपूर विभाग

जिल्हा	गट अ	गट ब	गट क	गट ड	गट ड+
नागपूर				नागपूर शहर	नागपूर (ग्रामीण) कामठी हिंगणा काटोल नरखेड सावनेर कळमेश्वर रामटेक पारशिवनी मौदा उमरेड भिवापूर कुही
भंडारा					भंडारा पवनी तुमसर मोहाडी साकोली लाखांदूर लाखनी

जिल्हा	गट अ	गट ब	गट क	गट ड	गट ड+
गोंदिया					गोंदिया गोरेगांव तिरोडा अर्जुनी-मोरगांव देवरी सडक अर्जुनी आमगांव सालेकसा
वर्धा					वर्धा देवळी सेलू आर्वी कारंजा आष्टी हिंगणघाट समुद्रपूर
चंद्रपूर					चंद्रपूर गोंडपिंपरी मुल वरोरा चिमूर भद्रावती ब्रम्हपुरी सिंदेवाही नागभीड राजूरा कोरपना सावली पोम्भूर्णा बल्लारपूर जिवती
गडचिरोली	विना उद्योग जिल्हा				

जोडपत्र २: सेवा क्षेत्र वर्गीकरण

(नीती आयोगाचे कार्यपत्र - संभाव्य सेवा उप-क्षेत्रांची ओळख: जीव्हीए, निर्यात आणि रोजगार डेटामधील अंतर्दृष्टी)

अ.क्र.	वर्गीकरण	तपशील
१.	संगणक आणि माहिती सेवा	यामध्ये हार्डवेअर कन्सल्टन्सी, सॉफ्टवेअर अंमलबजावणी, माहिती सेवा (डेटा प्रोसेसिंग, डेटा बेस, वृत्तसंस्था), आणि संगणक आणि संबंधित उपकरणांची देखभाल आणि दुरुस्ती यांच्याशी संबंधित निवासी/अनिवासी व्यवहारांचा समावेश आहे.
२.	व्यावसायिक, वैज्ञानिक आणि व्यवसाय सेवा (संशोधन आणि विकासासह)	संशोधन आणि विकास सेवांमध्ये पेटंट विक्रीसह विविध क्षेत्रांमध्ये मूलभूत आणि उपयोजित संशोधन, प्रायोगिक विकास आणि व्यावसायिक संशोधन समाविष्ट आहे. व्यावसायिक आणि व्यवस्थापन सल्लागार सेवांमध्ये कायदेशीर, लेखा, सल्लागार, जाहिरात आणि बाजार संशोधन समाविष्ट आहे, तर उत्पादन सेवांमध्ये शुल्क आकारून इतरांच्या मालकीच्या वस्तूवर प्रक्रिया आणि असॅंब्ली समाविष्ट आहे.
३.	विमा आणि पेन्शन सेवा	विमा आणि पेन्शन सेवांमध्ये Life and Non-life Insurance, वार्षिकी, पुनर्विमा, मालवाहतूक विमा, पेन्शन, प्रमाणित हमी आणि संबंधित सहाय्यक सेवांचा समावेश आहे.
४.	व्यापार आणि दुरुस्ती	यामध्ये हे समाविष्ट आहे: (अ) स्थापत्य, अभियांत्रिकी आणि इतर तांत्रिक सेवा; (ब) कचरा प्रक्रिया आणि प्रदूषण, कृषी आणि खाण सेवा; (क) ऑपरेटिंग लीजिंग सेवा; (ड) व्यापार-संबंधित सेवा; आणि (इ) इतर व्यवसाय सेवा SB दुरुस्ती आणि दुरुस्ती सेवा, ज्यामध्ये इतरत्र समाविष्ट नाही, त्यामध्ये रहिवाशांनी अनिवासी मालकीच्या वस्तूवर केलेल्या दुरुस्तीच्या कामाचा समावेश आहे आणि त्याउलट, साइटवर किंवा इतरत्र केलेल्या दुरुस्तीच्या कामाचा समावेश आहे. यामध्ये जहाजे, विमाने आणि इतर वाहतूक उपकरणांची दुरुस्ती समाविष्ट आहे, परंतु बांधकामाधीन असलेल्या बांधकामाशी संबंधित देखभाल आणि दुरुस्ती वगळण्यात आल्या आहेत.
५.	शिक्षण सेवा	शैक्षणिक सेवा (उदा., भारतीय संस्थांकडून अनिवासी लोकांना दिल्या जाणाऱ्या पत्रव्यवहार अभ्यासक्रमांसाठी मिळणारे शुल्क)
६.	वित्तीय सेवा	वित्तीय सेवांमध्ये बँका आणि वित्तीय संस्थांद्वारे प्रदान केलेल्या मध्यस्थ आणि सहाय्यक सेवांचा समावेश आहे, जसे की ठेवी घेणे, कर्ज देणे, आर्थिक सल्लागार, मालमत्ता व्यवस्थापन, क्रेडिट रेटिंग आणि पेमेंट क्लिअरिंग, विमा आणि पेन्शन सेवा वगळून.
७.	प्रवास आणि पर्यटन सेवा	प्रवास सेवांमध्ये एका वर्षापेक्षा कमी कालावधीच्या प्रवासादरम्यान प्रवाशांनी अर्थव्यवस्थेतून मिळवलेल्या वस्तू आणि सेवांचा समावेश होतो. पर्यटन सेवांमध्ये ट्रॅव्हल एजन्सीजद्वारे प्रदान केलेल्या सेवा आणि आतिथ्य सेवांचा समावेश होतो. यामध्ये वैद्यकीय आणि निरोगी पर्यटनाचा समावेश होतो.
८.	आरोग्य सेवा	आरोग्य सेवा (भारतीय रुग्णालये, डॉक्टर, परिचारिका, पॅरामेडिकल आणि तत्सम सेवा इत्यादींद्वारे दूरस्थपणे किंवा प्रत्यक्ष जागेवर प्रदान केलेल्या सेवांबद्दलच्या पावत्या)
९.	वैयक्तिक, सांस्कृतिक, मनोरंजनात्मक सेवा	वैयक्तिक, सांस्कृतिक आणि मनोरंजनात्मक सेवा i) मनोरंजन सेवा ii) संग्रहालये, ग्रंथालय आणि अभिलेखागार सेवा iii) मनोरंजन आणि क्रीडा क्रियाकलाप सेवा vi) इतर वैयक्तिक, सांस्कृतिक आणि मनोरंजनात्मक सेवा

अ.क्र.	वर्गीकरण	तपशील
१०.	वाहतूक आणि लॉजिस्टिक्स सेवा	वाहतूक सेवांमध्ये समुद्र, हवाई, रेल्वे, रस्ते, अंतर्गत जलमार्ग, पाइपलाइन, अंतराळ वाहतूक आणि वीज ट्रान्समिशन यासारख्या विविध मार्गांनी लोक आणि वस्तूंची वाहतूक समाविष्ट आहे. यामध्ये प्रवासी आणि मालवाहतूक सेवा दोन्ही समाविष्ट आहेत.
११.	दृक-श्राव्य आणि संबंधित सेवा	दृक-श्राव्य आणि संबंधित सेवांमध्ये मोशन पिक्चर्स (चित्रपट, व्हिडिओ टेप, डिस्क किंवा इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने प्रसारित केलेले, इ.), रेडिओ आणि टेलिव्हिजन कार्यक्रम (लाइव्ह किंवा टेपवर), आणि संगीत रेकॉर्डिंगच्या निर्मितीशी संबंधित सेवा आणि शुल्क समाविष्ट आहे.
१२.	दूरसंचार सेवा	दूरसंचार सेवांमध्ये प्रतिष्ठापन आणि डेटाबेस सेवा वगळता, मोबाइल, इंटरनेट आणि प्रसारण सेवांसह विविध माध्यमांद्वारे ध्वनी, प्रतिमा, डेटा आणि माहितीचे प्रसारण समाविष्ट आहे.

जोडपत्र ३: एनएसडीसी अंतर्गत उल्लेखित ३६ क्षेत्रनिहाय कौशल्य परिषदा

- १) एरोस्पेस आणि एव्हिएशन सेक्टर स्किल कौन्सिल
- २) अँग्रीकल्चर स्किल कौन्सिल ऑफ इंडिया
- ३) परिधान बनवणे आणि होम फर्निचर क्षेत्र स्किल कौन्सिल
- ४) ऑटोमोटिव्ह स्किल्स डेव्हलपमेंट कौन्सिल
- ५) ब्युटी अँड वेलनेस सेक्टर स्किल कौन्सिल
- ६) बीएफएसआय सेक्टर स्किल कौन्सिल ऑफ इंडिया
- ७) कॅपिटल गुड्स स्किल कौन्सिल
- ८) कन्स्ट्रक्शन स्किल डेव्हलपमेंट कौन्सिल ऑफ इंडिया
- ९) डोमेस्टिक वर्कर्स सेक्टर स्किल कौन्सिल
- १०) इलेक्ट्रॉनिक्स सेक्टर स्किल्स कौन्सिल ऑफ इंडिया
- ११) फूड इंडस्ट्री क्षमता आणि स्किल इनिशिएटिव्ह
- १२) फर्निचर आणि फिटिंग्ज कौशल्य परिषद
- १३) रत्न आणि दागिने कौशल्य परिषद ऑफ इंडिया
- १४) हस्तकला आणि कार्पेट क्षेत्र कौशल्य परिषद
- १५) आरोग्य सेवा क्षेत्र कौशल्य परिषद
- १६) हायड्रोकार्बन क्षेत्र कौशल्य परिषद
- १७) भारतीय लोह आणि स्टील क्षेत्र कौशल्य परिषद
- १८) पायाभूत सुविधा उपकरणे कौशल्य परिषद
- १९) इन्स्ट्रुमेंटेशन ऑटोमेशन सर्व्हेलन्स आणि कम्युनिकेशन क्षेत्र कौशल्य परिषद
- २०) आयटी-आयटीईएस क्षेत्र कौशल्य परिषद
- २१) लेदर क्षेत्र कौशल्य परिषद
- २२) लाईफ सायन्सेस क्षेत्र कौशल्य विकास परिषद
- २३) लॉजिस्टिक्स क्षेत्र कौशल्य परिषद
- २४) व्यवस्थापन व उद्योजकता आणि व्यावसायिक कौशल्य परिषद (MEPSC)
- २५) माध्यम आणि मनोरंजन कौशल्य परिषद
- २६) पॉवर सेक्टर कौशल्य परिषद
- २७) रिटेलर्स असोसिएशनची कौशल्य परिषद ऑफ इंडिया
- २८) रबर, केमिकल आणि पेट्रोकेमिकल कौशल्य विकास परिषद
- २९) ग्रीन जॉब्ससाठी कौशल्य परिषद
- ३०) माईनिंग सेक्टर कौशल्य परिषद
- ३१) अपंग व्यक्तींसाठी कौशल्य परिषद
- ३२) क्रीडा, शारीरिक शिक्षण, फिटनेस आणि फुरसतीचे कौशल्य परिषद
- ३३) टेलिकॉम सेक्टर कौशल्य परिषद
- ३४) टेक्सटाइल सेक्टर कौशल्य परिषद
- ३५) टुरिझम अँड हॉस्पिटॅलिटी कौशल्य परिषद
- ३६) वॉटर मॅनेजमेंट अँड प्लंबिंग कौशल्य परिषद

जोडपत्र ४: संक्षेपाक्षरे

BRAP	Business Reforms Action Plan
CETP	Common Effluent Treatment Plant
CFC	Common Facilities Centre
CGTMSE	Credit Guarantee Fund Trust for Micro and Small Enterprises
CMEGP	Chief Minister Employment Generation Programme
DCPR	Development Control and Promotion Regulations
EDTP	Entrepreneurial Development Training Program
EFC	Export Facilitation Cell
EoDB	Ease of Doing Business
EPI	Export Preparedness Index framework published by NITI Aayog
FCI	Fixed Capital Investment
FDI	Foreign Direct Investment
GDP	Gross Domestic Product
GI	Geographical Indication
GoI	Government of India
GoM	Government of Maharashtra
MAITRI	Maharashtra Industry, Trade & Investment Facilitation Cell
MIDC	Maharashtra Industrial Development Corporation
MLI	Member Lending Institutions
MMR	Mumbai Metropolitan region
MoMSME	Ministry of Micro, Small and Medium Enterprises
MSE	Micro and Small Enterprises
MSEFCs	Micro and Small Enterprises Facilitation Council
MSI-CDP	Maharashtra State Industrial Cluster Development Programme
MSKVIB	Maharashtra State Khadi and Village Industries Board
MSME	Micro, Small and Medium Enterprises
MSMED	Micro, Small, and Medium Enterprises Development
MSSDS	Maharashtra State Skill Development Society
MSSIDC	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation
NSDC	National Skill Development Corporation
ODOP	One District One Product
ONDC	Open Network for Digital Commerce
PCI	Per-Capita Income
PMR	Pune Metropolitan region
PPP	Public-Private Partnership
PSI	Package Scheme of Incentives, 2019
R&D	Research & Development
SCP	Special Component Plan
SICOM	State Industrial and Investment Corporation of Maharashtra
SIDBI	Small Industries Development Bank of India
SLBC	State Level Bankers Committee
SLC	State Level Committee
SOP	Standard Operating Procedures
SSC	Sector Skill Councils

परिशिष्ट-२

DEPARTMENT OF INDUSTRIES, INVESTMENT &
SERVICES
GOVERNMENT OF MAHARASHTRA

Maharashtra Industries, Investment & Services Policy 2025

Table of Contents

Preamble	3
Chapter 1: Policy Overview (Vision and Objectives)	5
Chapter 2: Objective 1. Institutional Reforms - Capacity Building for Vikasit Maharashtra 2047	7
Structural Reforms	7
(Governance & Efficiency; Accelerating Investment Promotion; Next Gen: Ease of Doing Business)	
Nurturing Ecosystem.....	14
(Industrial Infrastructure & Smart Manufacturing; Dynamic Policy Ecosystem; Priority Sector (Manufacturing); MSME: Next Level Growth; Service as an Industry & Priority Sectors; R&D & Innovation; Excellence Awards)	
Chapter 3: Objective 2. Sustainable Growth - Creating Job Rich Growth that is Balanced, Equitable & Sustainable	40
Employment & Inclusivity	40
(Employment Support; District as Business Centres; Inclusivity Measures)	
Skilling & Sustainability	43
(Up-skilling Labour Force; Sustainable & Circular Economy)	
Chapter 4: Objective 3. Enhanced Competitiveness - Boosting Capital Efficiency to drive meaningful change	47
Fiscal Incentives	47
(By Enterprise Type (MSMEs, Large, Mega & Ultra-Mega); Service as an Industry; Anchor Vendor; Import Substitution; Emerging Districts; Strengthening all workforce cohorts; Sustainability & Excellence)	
Boosting Access to Finance	58
(For Government Institutions; For Enterprises)	
Annexure	61
Annexure I: Classification of Talukas / Areas.....	61
Annexure II: Service Sector Classification	69
Annexure III: 36 Sector Skill Councils mentioned under NSDC.....	71
Annexure IV: List of Abbreviations	72

Preamble

Maharashtra, spearheading India's Growth Story, continues to be a pivotal force in the country's economic landscape, contributing over 13.6% to the national GDP¹. Maharashtra is on a determined path to becoming a trillion-dollar economy by 2029-2030.

In Maharashtra, Industry accounted for 25% and Services accounted for 64% of the state's GDP, for FY 2023-24¹. The state's strategic focus on advanced manufacturing, green technology, and sustainable practices underscores its commitment to staying at the forefront of industrial innovation. The state is unparalleled in attracting Foreign Direct Investment (FDI) securing around 31% of India's total FDI inflows in FY2024-25². This robust FDI inflow highlights Maharashtra's dynamic and investor-friendly economic environment, reinforced by strategic policies that promote industrial growth and innovation.

The state's Service Sector has been the driving force of the economy. Key sub-sectors like trade, hotels, transport, communication, and services related to broadcasting showed robust performance, contributing significantly to this growth. The dominance of the services sector underscores Maharashtra's urban and industrial character, with Mumbai and Pune acting as major service hubs with positive spillovers benefiting Tier 2 & 3 cities across the state.

Infrastructure development is a key enabler of Maharashtra's economic success. The state boasts one of the most extensive road networks in the country, spanning over 3.28 lakh kilometers, and a rail network that covers 6,310.94 kilometers, facilitating efficient movement of goods and people (March 2024)¹. The state's major ports, Mumbai Port and Jawaharlal Nehru Port Authority (JNPA), handle more than half of India's container traffic. According to the Operating Performance Profile published by JNPA, the port handled 7.30 million TEUs of container traffic in FY 2024–25. This accounts for approximately 53.93% of the total container traffic handled by all major ports, which stood at 13.541 million TEUs. Additionally, the upcoming Navi Mumbai International Airport, with an annual capacity to handle 9 crore passengers and 25 lakh MT cargo¹, will further enhance air connectivity and economic opportunities.

The Maharashtra Economic Advisory Council (MEAC) has outlined an ambitious roadmap to transform the state into a trillion-dollar economy. The council emphasizes the manufacturing sector as a critical driver of this growth, aiming to significantly raise its share of the state's GDP by supporting the expansion of existing industries and attracting new enterprises in key focus areas.

The Industrial Policy of 2019 has been instrumental in maintaining Maharashtra's leading position in attracting industrial investment by fostering a favourable business environment, promoting Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs), and encouraging inclusive, regionally balanced, and environmentally sustainable growth. Recognizing the rapidly evolving global economic landscape and technological advancements, the state is formulating a New Industries, Investment & Services Policy to address these challenges, build on existing strengths, and introduce innovative measures to maintain Maharashtra's competitive edge in the global market.

Maharashtra's new Industries, Investment & Services Policy charts a transformative path for the next decade. The policy's vision centres on establishing Maharashtra as a premier Global Business Destination (GBD), aiming to attract substantial investments, foster innovation, and accelerate technology adoption. Key focus areas of the policy include promoting advanced manufacturing technologies, enhancing infrastructure development, fostering sustainable and green manufacturing practices, and strengthening the MSME sector. By enhancing the ease of doing business, strengthening the single-window system, and creating a favourable regulatory environment, the policy seeks to cement Maharashtra's position as a leading global business destination for smart manufacturing and industrial growth.

¹ Maharashtra Economic Survey (2024-25)

² Press Information Bureau

As Maharashtra embarks on this ambitious journey, the New Industries, Investment & Services Policy will serve as a catalyst for transformative change, driving sustainable and inclusive growth while reinforcing the state's position as a leading global business destination.

Chapter 1

Policy Overview:

A) Policy Vision

To make Maharashtra a trusted global hub for investment by focusing on smart manufacturing, creating large-scale jobs, promoting sustainability and self-reliance, ensuring inclusive growth, and building a smooth business environment — all to drive innovation and become India's first trillion-dollar state.

B) Policy Objectives

1. **Institutional Reforms - *Capacity Building for Vikasit Maharashtra 2047***: Creation of "Invest Maharashtra", a seamless platform that integrates investable projects across all sectors of the state economy. This system will unify cross sectoral investment pipelines across Maharashtra into a single-view digital shelf accessible to global and domestic investors. In addition, the Industries Department will now house dedicated Commissionerate's for 'Industries', MSMEs' and 'Services', and to this effect will be renamed as the Industries, Investment and Services Department
2. **Sustainable Growth - *Creating Job Rich Growth that is Balanced, Equitable & Sustainable***: Accelerate value-added industrialization across the state by:
 - Increase Industry sectors' contribution to Maharashtra's economy from 25% GSVA in 2024 to 27% in 2036 and 30% by 2047, respectively and setting the roadmap for improving manufacturing share from 13.8% in FY25 to 20% by 2047
 - Creating close to ~50 lakh direct jobs in manufacturing and services across the policy period.
 - Formalizing and growing the MSME base to 1 crore Udyam-registered enterprises (65 lakh formalized, 25 lakh in progress, 10 lakh to be additionally added on Udyam portal)
 - Incentivizing regional development & per capita income growth
3. **Enhanced Competitiveness - *Boosting Capital Efficiency to drive meaningful change***: Establish Maharashtra as a Global Business Destination (GBD) through sustained reforms, sector competitiveness, and climate-smart industrialization, targeting ₹ 70.5 lakh crore (\$850 Billion)* in total investments which includes \$500 Billion (₹ 41.5 lakh crore) from Manufacturing and \$350 Billion (₹ 29 lakh crore) from Services[#]. The policy is also targeting ₹ 12.45 lakh crore (\$150 Billion) in manufacturing exports.

Each of these objectives is presented as a dedicated chapter and further delineated into specific enablers, which are intended to serve as key drivers of growth in Maharashtra's journey toward becoming a trillion-dollar economy by 2030.

C) Policy Validity

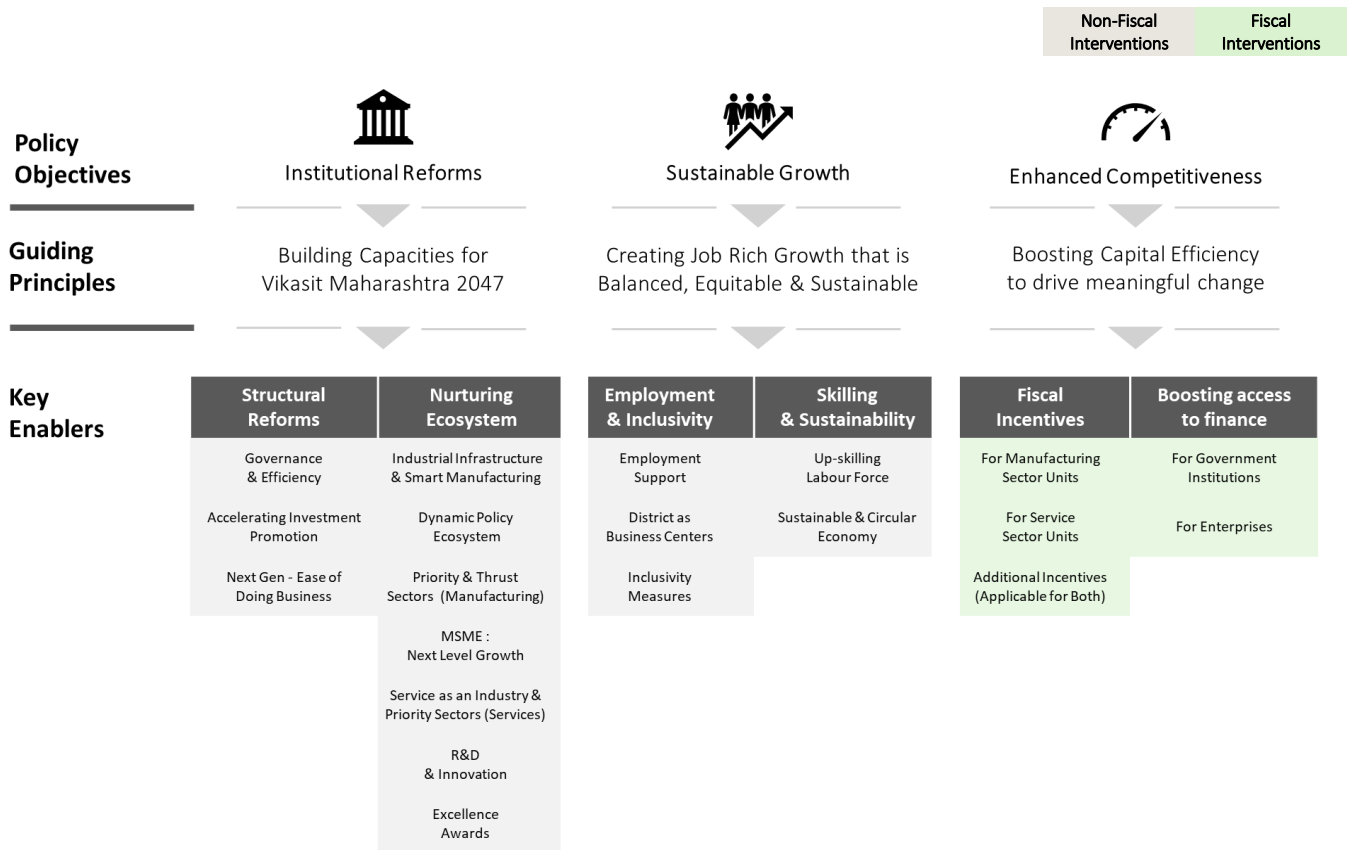
The policy will remain in effect for five years from the date of notification or until the next policy comes into effect. This policy document will be reviewed once every year until the end of the policy term to assess its effectiveness. However, it may be modified earlier than the scheduled review date to address changes in laws, regulations, or after assessing the policy's effectiveness in achieving its intended results.

* Assuming Conversion Rate ₹ 83 = \$ 1

[#] Only those service sub-sectors are considered for which the state does not have an active and dedicated policy. Ex: Financial Services, Education, Health, Litigation, R&D, Transport, Personal, Cultural, Recreational Services. Sub-sectors which have a dedicated policy (existing or upcoming) do not factor in the calculation, such as Tourism, IT/ITeS, Logistics, AVGC, etc.

Policy Summary

To effectively achieve the three policy objectives outlined above, the policy will be guided by a set of key principles along with their corresponding enablers. These guiding principles serve as the foundation for the policy’s implementation strategy and are crucial in ensuring that the objectives are met in a structured and impactful manner. As illustrated in the figure below, these principles and enablers have been categorized into two main types of interventions: Fiscal and Non-Fiscal. This classification helps in clearly distinguishing the financial measures from the broader strategic or regulatory actions that support the policy framework.

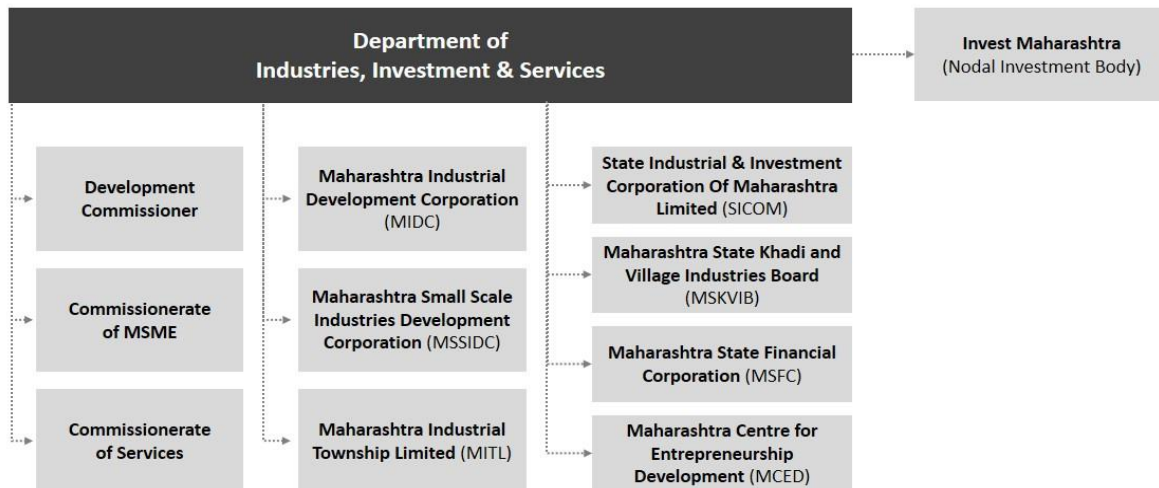

Chapter 2: Objective 1

Institutional Reforms - Capacity Building for Vikasit Maharashtra 2047

2.1 Structural Reforms

2.1.1 Governance & Efficiency

Industries, Investment & Services Department Structure

2.1.1. (A) Renaming the Industries Department

In line with Vikasit Bharat 2047, Maharashtra aims to become a trillion-dollar economy by 2029. Furthermore, in line with the recommendations of the Economic Advisory Council (EAC), Niti Aayog's G-Hub initiative to create MMR as a growth hub and under the Vision 2047 document for Maharashtra, the prime lever of the growth will be Investment, specifically in two key sectors – Services and Industries. To reflect this, the Industries Department will henceforth be named as the **Industries, Investment & Services** Department with clear accountability in each of the three areas. Subsequently, the new Industrial policy will now be titled the 'Industries, Investment & Services Policy 2025' to attract, facilitate and implement cross sectoral investments across the state.

2.1.1. (B) Industries, Investment & Services Department, Government of Maharashtra

The **Industries, Investment & Services Department (formerly Industries Department) of Maharashtra** is the apex body responsible for formulating and implementing policies to promote industrial growth, attract investments, and enhance ease of doing business in the state. With a focus on inclusive and regionally balanced development, the department supports both large industries and Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs), while fostering innovation, infrastructure creation, and entrepreneurship. It functions through a robust institutional framework comprising specialized agencies that collectively drive Maharashtra's industrial transformation and position it as a preferred investment destination in India and globally.

(I) 'Invest Maharashtra' Initiative

This strategic initiative by the State, which shall be established as a Section 8 company or Society, aims to reinforce Maharashtra's position as a premier investment destination by fostering economic growth and boosting investor confidence. A statutory body under MAITRI Act, it seeks to establish a unified identity for

investment promotion by consolidating related activities under the Department of Industries, Investment & Services, thereby strengthening the State's reputation as a leading hub for both domestic and foreign direct investment. Invest Maharashtra shall operate with a budgetary outlay of ₹3,000 crore, including a ₹1,000 crore Catalytic Fund dedicated to supporting Frontier & Emerging sectors in the manufacturing and services sectors (as listed in section 2.2.3 (C) and 2.2.5 (B)), with a focus on revenue generation and scalable impact. The initiative focuses on promoting sustainable economic growth and streamlining the investor journey through targeted support and facilitation. For better coordination, Invest Maharashtra will collaborate closely with MIDC, MAITRI, MITL, MSSIDC, Environment & Climate Change department, department of Labour, department of GST and other relevant offices to effectively implement initiatives that promote industrial growth and attract investments.

Governance Structure:

- Additional Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Industries, Investment & Services CEO
- Development Commissioner, Industries COO

Governing Council

• Hon'ble Chief Minister	Chairman
• Hon'ble Deputy Chief Minister(1 and 2)	Co-Chairman
• Hon'ble Minister (Industries, Investment & Services)	Vice Chairman
• Hon'ble Minister of State (Industries, Investment & Services)	Member
• Hon'ble Chief Secretary	Executive Chairman
• Addl. Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Industries	Member Secretary
• Addl. Chief Secretary (Finance)	Member
• Addl. Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Planning	Member
• Addl. Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Energy	Member
• Addl. Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Labour	Member
• Addl. Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Environment	Member
• Addl. Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Skill Development	Member
• Addl. Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Higher & Technical Education	Member
• Addl. Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Tourism	Member

Key features of the initiative include:

- a. **Government-Investor Interface:** This interface will act as the primary liaison between investors and government authorities to facilitate MoUs, monitor progress, and ensure smooth implementation of agreements. It will also promote investment opportunities through participation in national and international events, conduct roadshows and awareness campaigns, and organize buyer-seller forums to connect businesses with potential partners.
- b. **Establishment of 'Country Desk':** To enhance global investments and strengthen trade relations, Maharashtra will establish **Country Desks** in Mumbai as the central hub for international trade and investment promotion for key international investor countries. Country Desks shall also be established in New Delhi, Bangalore, Chennai, Hyderabad as well as international locations such as USA, EU (Sweden & Germany), Dubai, Taiwan, Australia and Japan. Other locations may also be considered in the future. These desks will provide market intelligence, policy guidance, regulatory support, and investment matchmaking services, ensuring seamless entry and expansion for foreign businesses. Operated in collaboration with industry bodies, trade associations, and diplomatic missions, the Country Desks will streamline approvals, address investor concerns, and promote Maharashtra as a preferred global business hub.
- c. **Strategic Global Partnerships and NRI Engagement:** Leveraging Maharashtra's highly influential NRI diaspora, the state will collaborate with organizations such as *Garje Maharashtra Global*, mobilizing global businesses, Venture Capitalists (VCs), and private equity (PE) firms to channel investments,

mentor startups, and accelerate Maharashtra's international business reach. To strengthen Maharashtra's global economic presence, the State will collaborate with leading trade bodies such as ASSOCHAM, CII, FICCI, and global business councils to establish Maharashtra Desks in key international financial hubs present in USA, UK, Sweden, Germany, Japan, Singapore, UAE. These desks will attract FDI, boost exports, and offer investor support including policy guidance, land facilitation, and business matchmaking.

(II) **Maharashtra Industry, Trade and Investment Facilitation Cell (MAITRI)**

MAITRI (Maharashtra Industry, Trade and Investment Facilitation Cell) is the state's single-window facilitation mechanism, institutionalized under the MAITRI Act, 2023 to provide efficient and transparent services to investors. The fully online MAITRI Portal integrates with over 125 services across multiple departments (with a target of 175), simplifying approvals, offering real-time tracking, and resolving investor queries through AI-enabled chatbots and dashboards. By providing tools like the incentive calculator and investor wizard, MAITRI has become the cornerstone of Maharashtra's investor facilitation ecosystem, enabling ease of doing business and fast-tracking industrial establishment across the state.

(III) **Development Commissioner (DC) of Industries**

The Directorate of Industries, which shall be renamed to the office of Development Commissioner of Industries, will function as the executive arm of the Department of Industries, Investment & Services. The body shall ensure the ground-level implementation of state industrial policies and schemes and shall also be responsible for investment promotion. It plays a central role in executing the Package Scheme of Incentives (PSI) and sector-specific policies. The team shall actively support initiatives to identify opportunities, inform strategy, and strengthen stakeholder engagement. Operating through six regional offices, a sub-regional office in Nanded, and a dedicated Commissionerate Wing under District Industries Centres (DICs) present in each district, the Commissionerate delivers incentives, addresses grievances, and drives entrepreneurship at the local level, ensuring last-mile delivery of industrial services and schemes.

(IV) **Commissionerate of MSME**

To strengthen the delivery and governance of schemes for Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs), the Government of Maharashtra shall establish a dedicated Commissionerate of MSME under the Department of Industries, Investment and Services and shall be headed by a MSME Commissioner. This Commissionerate will serve as the nodal institutional mechanism to formulate, implement, and monitor MSME-related policies, facilitate access to credit and markets, promote innovation, and ensure timely resolution of grievances. It will operate in close coordination with the Commissionerate of Industries, District Industries Centres (DICs), Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC) and other relevant agencies under the Department of Industries, Investment & Services, and will oversee the functioning of MSSIDC. The Commissionerate shall also coordinate with national agencies such as Small Industries Development Bank of India (SIDBI), National Small Industries Corporation (NSIC), and Micro, Small and Medium Enterprises - Development Institutes (MSME-DIs). The Commissionerate will also house dedicated cells for cluster development, service sector MSMEs, export facilitation, and inclusive entrepreneurship, thereby enabling a more targeted and responsive support architecture for MSME growth across the state.

(V) **Commissionerate of Services**

Inclusive Multi-Departmental Model:

Maharashtra shall establish a dedicated Commissionerate of Services, to serve as a strategic nodal agency guiding the state's growth in service-based industries including emerging technologies. The agency shall be headed by a Commissioner of Services. This body will include senior officers from key departments such as IT, Tourism, Skill Development, Higher and Technical Education, Urban Development, and Cultural Affairs. These officials will act as ex-officio members of a governing board. This structure ensures strong coordination across departments while maintaining centralized leadership. It will support the development of cross-sectoral areas like the digital economy, creative industries, and advanced technologies—including

AI, space tech, blockchain, and quantum computing—by providing unified policy direction, investment facilitation, and programmatic support.

(VI) **Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC)**

The Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC) is the state's premier agency for industrial infrastructure development established in 1962, under Maharashtra Industrial Development Act 1961. As a Special Planning Authority (SPA), MIDC oversees the planning and development of over 300 industrial estates/parks across 2.5 lakh acres, including large, mini, and sector-specific industrial parks. MIDC facilitates land allotment, utility provisioning, and streamlined approvals, and has been instrumental in projects such as the Delhi-Mumbai Industrial Corridor (DMIC) and global investment zones for companies from various countries. Through its proactive planning and facilitation role, MIDC continues to be the backbone of Maharashtra's industrial growth. **All MIDC areas are to be declared as Industrial Townships.**

(VII) **Maharashtra Industrial Township Limited (MITL)**

Maharashtra Industrial Township Limited (MITL) is a joint venture between MIDC and National Industrial Corridor Development and Implementation Trust (NICDIT), tasked with developing world-class industrial townships under the Delhi-Mumbai Industrial Corridor (DMIC) program. Its flagship initiative, the Shendra-Bidkin Industrial Area (AURIC) in Chatrapati Sambhaji Nagar is a 10,000-acres smart industrial city with integrated zones for industry, residence, and commerce. With 60% of land earmarked for industrial use and the remainder for urban infrastructure, MITL exemplifies smart, sustainable development, offering global investors a modern, plug-and-play ecosystem for operations.

The Dighi Port Industrial Area is being developed in Raigad District (Konkan Region) and is the second node connected to Delhi-Mumbai Industrial corridor. Dighi Port Industrial Smart City will be among Maharashtra's greenfield smart industrial areas, leveraging its proximity to Dighi Port (55 km) for port-led development. Total notified area is 12,140.872 Ha which is divided in two phases. Under Phase 1, approximately 6327 Ha is being developed. Out of this, 2450 Ha falls under the purview of MITL.

(VIII) **District Industries Centres (DIC)**

District Industries Centres (DICs) serve as the institutional backbone for industrial and entrepreneurial development at the district level in Maharashtra. DICs are now being structurally reorganized to align with the evolving priorities of the state economy and dynamic global economic landscape. Under the proposed framework, 1 General Manager (GM) will overlook the functioning of a DIC. The DIC will also host dedicated wings of each of the 3 offices – Commissionerate of Industries, Commissionerate of MSME and Commissionerate of Services, headed by officials at the Assistant General Manager (AGM) or Deputy General Manager (DGM) level to oversee the functions of these verticals. A portion of the DIC workforce across Maharashtra will be assigned to each of the three Commissionerates, while the rest will continue to support general administration and cross-functional roles.

This reorganization aims to enhance functional specialization, improve service delivery, and ensure policy alignment with Maharashtra's broader goals of inclusive, tech-driven, and regionally balanced industrial growth.

(IX) **Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Ltd. (MSSIDC)**

The Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Ltd. (MSSIDC) was established in 1962 to promote and support small-scale industries across Maharashtra. MSSIDC provides critical support in marketing, procurement, infrastructure, and technical assistance to MSMEs and artisans. It promotes traditional crafts through emporia and weaving centers, such as the Paithani Saree Weaving Centre in Paithan. Under the RAMP (Raising and Accelerating MSME Performance) program, MSSIDC aims to support 1 lakh MSMEs, generate employment, and promote greenfield and brownfield investments, contributing significantly to Maharashtra's \$1 trillion economy goal.

(X) Maharashtra State Khadi and Village Industries Board (MSKVIB)

The Maharashtra State Khadi and Village Industries Board (MSKVIB), established under the Bombay Khadi and Village Industries Act, 1960, is committed to promoting traditional industries and rural entrepreneurship. It implements schemes like the Prime Minister's Employment Generation Programme (PMEGP) and the Chief Minister's Employment Generation Programme (CMEGP), offering financial aid and training to artisans. With dedicated divisions in handmade paper, beekeeping, and carpentry-blacksmithing, MSKVIB enhances rural livelihoods while preserving cultural heritage. Its marketing initiatives and exhibitions provide artisans with platforms to expand market access and sustain traditional crafts. PM Vishwakarma is a central government scheme aimed at empowering traditional artisans and craftspeople through skill training, financial support, and market access. It aligns with the Maharashtra State Khadi and Village Industries Board (MSKVIB) by leveraging its grassroots network to implement the scheme locally, ensuring artisans benefit from formal recognition and sustainable livelihoods.

(XI) State Industrial and Investment Corporation of Maharashtra Ltd. (SICOM)

State Industrial and Investment Corporation of Maharashtra Ltd. (SICOM), established in 1966, functions as a strategic financial and advisory institution. Originally fully government-owned, SICOM is now a public-private partnership providing project financing, PPP transaction advisory, and policy consultancy to state departments. It has facilitated landmark projects such as MIHAN (Multi-modal International Cargo Hub and Airport at Nagpur) and the Mumbai-Pune Expressway, while supporting private sector investments in manufacturing and infrastructure. Through its multidisciplinary team, SICOM continues to drive investment promotion, industrial planning, and infrastructure development across Maharashtra.

(XII) Maharashtra State Financial Corporation (MSFC)

The Maharashtra State Financial Corporation (MSFC), established under the State Financial Corporations Act, 1951, shall continue to serve as a key institutional mechanism for financing small and medium enterprises across the state. As a term-lending development financial institution, MSFC will be strengthened to provide structured credit support, refinance options, and sector-specific financial products aligned with the evolving needs of MSMEs. The policy shall promote convergence between MSFC and other state and central financial schemes to enhance credit access, reduce financing gaps, and accelerate industrial growth in Tier 2 and Tier 3 regions.

(XIII) Maharashtra Centre for Entrepreneurship Development (MCED)

MCED has been empowering aspiring entrepreneurs since 1988 by offering practical training and guidance. Over the years, MCED has nurtured countless individuals who have gone on to create successful ventures, positively impacting their communities through job creation and mentorship. Beyond delivering high-quality entrepreneurship programs, MCED provides ongoing support to trainees until their business goals are realized. Adapting to changing times, MCED has expanded into online training and is actively engaging with Industry 4.0 to stay ahead in the evolving entrepreneurial landscape.

2.1.2 Accelerating Investment Promotion

2.1.2 (A) Magnetic Maharashtra – Flagship Investment Summit

A high-profile global investment summit to highlight Maharashtra's economic resilience, world-class infrastructure, and investor-friendly policies. This event is a biennial event which attracts business leaders, policymakers, and investors, positioning Maharashtra as a premier business hub.

To further enhance its global appeal, the state launched Magnetic Maharashtra 1.0, which highlighted Maharashtra's economic resilience, world-class infrastructure, and investor-friendly policies, generating investment commitments exceeding ₹12 lakh crore. Magnetic Maharashtra 2.0 was held during the COVID years, with meetings and investor roundtables conducted virtually. Despite prevailing challenges, the State successfully signed Memorandums of Understanding (MoUs) amounting to ₹1.12 lakh crore. Building on this success, Magnetic Maharashtra, a biennial event, will scale up engagement with global investors, reinforcing the state's status as a pioneer in sustainable and future-ready industrialization.

Furthermore, Maharashtra will actively participate in and support national and international forums, collaborating with multilateral organizations, trade councils, and business networks to strengthen global outreach and investor confidence. Through these strategic interventions, Maharashtra aims to position itself as a premier global business destination, driving sustained investments, innovation, and economic expansion.

2.1.2 (B) Investment Promotion Outreach Program

The State will launch a comprehensive global outreach program, leveraging targeted digital and media campaigns in key investment hubs — including the USA, EU, UK, Japan, Russia, South Korea, Taiwan, UAE, Singapore and Southeast Asia — to strengthen Maharashtra’s global presence and attract investments. High – impact roadshows and investment summits will be organized featuring government delegation, industry leaders and sector experts to showcase Maharashtra’s industrial strengths, policy incentives and emerging opportunities. Strategic partnership with renowned global business leaders, industry pioneers, and cultural influencers to represent Maharashtra internationally, reinforcing its business-friendly image.

2.1.2 (C) District Investment Summit

In addition to Magnetic Maharashtra, the state will conduct annual district-level summits to unlock regional economic potential, alongside sector-specific conclaves such as the Automobile Leadership Forum, Aerospace & Defense conclaves, Machinery & Equipment Conventions, Agro & Food Processing seminar, Pharmaceuticals, Biotechnology & Lifesciences symposium, IT Innovation Summit, and Green Energy Conference to foster industry participation. The District Investment Summit will be conducted in all districts every year to provide a platform for regional investments. The process of the MoUs signed will be monitored through an online dashboard integrated with the MAITRI portal. The investors will be facilitated by the administration for faster approval to make their investment journey smooth.

2.1.2 (D) Exhibition/ Convention Center / Centers of Excellence

To promote Maharashtra’s Industries, create partnerships with global companies and encourage sectoral specialization the state will create 1 world class Exhibition/ Convention Center / Center of Excellence per division, for a total of 6 new Exhibition/ Convention Center / Centers of Excellence, with a budget outlay of INR 100 Crores per location.

Each divisional-level Exhibition and Convention Center will be developed in close coordination with the Tourism Department to align with MICE (Meetings, Incentives, Conference, Exhibitions) promotion, ensuring integration with local hospitality infrastructure, tourism branding, and seasonal visitor flows for maximum economic impact.

2.1.3 Next Gen - Ease of Doing Business

The state shall create an investor friendly environment by simplifying rules and regulations, creating time bound and online approvals, reducing compliance burdens and cost of doing business. Some of the initiatives for the same are as follows:

2.1.3 (A) Single Window System – MAITRI

The MAITRI portal will be enhanced with key upgrades, including AI-power approvals, blockchain-based document verification, and real-time tracking, to improve investor experience. An automated compliance monitoring system will be introduced to provide real-time alerts on compliance deadlines and policy updates. Additionally, an Investor Wizard and AI-driven chatbots will assist businesses in identifying necessary approvals and incentives.

To further facilitate large investors, dedicated relationship managers will provide end-to-end project assistance through Investor Concierge Services. The MAITRI mobile app will also be integrated, offering real-time, on-the-go platform, for seamless access to industrial services and investor support.

The state has introduced the Single Window System, empowered by the legislation, to ensure timely approval and permissions, and grievance redressal through the MAITRI online portal (maitri.maharashtra.gov.in). The MAITRI portal, integrated with the various state and national portals,

enhances investor experience by enabling real-time tracking of approvals, common application forms, AI chatbot, an Investor Wizard, incentive calculators and compliance dashboards. MAITRI will work in close coordination with MITRA to improve G2B services under the ambit of the World bank Funded MahaSTRIDE project

MAITRI also facilitates end-to-end project assistance through its dedicated relationship managers and call centers (Phone No: (+91)-22-22622362/61). It serves as the nodal agency and single-window platform for facilitating investors in obtaining all necessary approvals, permissions and licenses.

2.1.3 (B) Automatic/ Accelerated Permission for Large Investments

Considering the difficulties faced by industrial investors, various licenses/ permissions required for start-up industries are proposed to be given through automatic accelerated system at a single point.

It is proposed to issue accelerated permission to construct industrial premises for industrial proposals having investment of ₹ 100 crores and above and FDI investment in the state subject to land in possession and all due approvals from the competent authority within 2 years from the date of issuance of such permissions. It is proposed to issue accelerated permission through single window system MAITRI. If not availed in 2 years then it shall be auto cancelled. The Development Commissioner, Industries shall serve as competent authority for issuing such permissions to the eligible units as per provision under MAITRI Act.

2.1.3 (C) EODB Innovation Grants

The state shall provide grants or subsidies for innovative projects and technologies that contribute to improving the ease of doing business, enhancing operational efficiency, and reducing administrative burdens for businesses.

2.1.3 (D) Empowering Industries through Ease of Doing Business Reforms

The Government of Maharashtra is committed to fostering an enabling business environment that promotes industrial growth, investment facilitation, and regulatory efficiency. In alignment with this vision, the State has undertaken a series of transformative reforms across key departments aimed at enhancing the ease of doing business and empowering industries to operate with greater agility, transparency, and compliance certainty.

Initiatives taken by the State Government to augment support to an industry across various stages of the investment lifecycle are as mentioned below:

Pre-Establishment Phase:

1. To institutionalize investor facilitation and ensure time-bound service delivery, the Department of Industries, Investment & Services enacted the Maharashtra Industry, Trade and Investment Facilitation (MAITRI) Act, 2023. This legislation provides a statutory framework for expedited approvals and structured grievance redressal. Further, the launch of the MAITRI 2.0 portal has enabled access to **127** industry-related services across various departments, thereby consolidating multiple regulatory touchpoints into a single digital interface and significantly improving process efficiency.
2. Land and property-related reforms, driven by the Revenue Department, have focused on enhancing transparency and reducing procedural delays. The introduction of an Encumbrance Portal will allow stakeholders to access comprehensive records related to ownership and encumbrances. The State has also mandated the issuance of the registered deed on the same day of registration. An auto-trigger mechanism shall be instituted to update land mutation records and synchronize changes across municipal property tax, electricity, and water billing systems. In addition, the elimination of the requirement for Non-Agricultural (NA) Use Certificates for industrial land have further streamlined land acquisition and conversion processes.
3. The Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC) has adopted a Geographic Information System (GIS) to map all state-owned industrial estates/ parks. This platform provides prospective investors

with detailed information on infrastructure availability and associated statutory clearances, thereby facilitating informed and expeditious decision-making.

4. The Energy Department has streamlined procedures for obtaining new electricity connections by reducing the documentation requirement to just two essential documents. Online bill payment systems have been enabled, and tariff changes are now notified in advance of the billing cycle, allowing for informed financial planning by businesses.

Pre-Operations Phase:

1. Environmental compliance has been rationalized by the Maharashtra Pollution Control Board (MPCB) through the online publication of white-category industries exempt from environmental clearances. The Consent to Operate (CTO) under The Water (Prevention and Control of Pollution) Act, 1974 and The Air (Prevention and Control of Pollution) Act, 1981 is now granted for five years or more, with an auto-renewal facility based on self-certification, thereby reducing approval timelines and administrative burden.
2. In the area of taxation, the Department of Goods and Services Taxes has ensured the issuance of Professional Tax Registration Certificates within one working day, as mandated by the Maharashtra Right to Public Services Act.
3. The Directorate of Industrial Safety and Health (DISH) has introduced reforms aimed at simplifying compliance while upholding workplace safety. These include auto-renewal of factory licenses, an extended license validity of 10 years, and the introduction of self-certification for low-risk inspections. Additionally, provision has been made for third-party certification for medium-risk inspections, thereby reducing departmental interface and promoting a trust-based regulatory approach.
4. In a similar vein, the Department of Legal Metrology has enabled auto-renewal of licenses under the Legal Metrology Act, 2009. The department has operationalized an online system for computerized inspection allocation and monitoring, which allows users to download inspection reports and certificates from the past three years. Furthermore, the validity of manufacturer, repairer, and dealer licenses has been extended up to 10 years, doubling the previous duration.
5. The Department of Labour has operationalized a Central Inspection System (CIS) for conducting joint inspections, reducing redundancy and improving transparency. Inspection prior to registration is no longer required under The Maharashtra Shops And Establishments (Regulation Of Employment And Conditions Of Service) Act, 2017, and the need for renewal of registrations has been eliminated. Businesses can now file a single, integrated return online for all applicable labour laws, with provisions for digital payment. Additionally, the State has removed restrictions on night shifts for female employees, thereby promoting gender inclusivity and facilitating 24/7 operations.

Note: To facilitate the development of private industrial parks, the Revenue Department shall ensure that all applications for change in land use are processed and approved within a period of 30 to 60 days from the date of submission. The department will issue the necessary Government Resolution (GR) to formalize and enforce this timeline, thereby ensuring timely and efficient land use conversion.

2.2 Nurturing Ecosystem

2.2.1 Industrial Infrastructure & Smart Manufacturing

The state is committed to building and ensuring access to integrated industrial infrastructure, including transportation, logistics, power, and digital connectivity. Maharashtra is also focusing on world-class industrial infrastructure to facilitate economic growth, including industrial corridors, logistics hubs, and ultra-mega parks. Key strategies involve developing industrial landbank, strengthening port-led development and enhancing connectivity through multi-modal transport networks which aims to create a business-friendly environment that attracts new investments and boosts industrial output.

Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC) and Maharashtra Industrial Township Limited (MITL) will continue to be dedicated agencies for developing necessary industrial infrastructure in the state.

2.2.1 (A) Industrial Land Bank

As the state industrial growth progresses, the demand for land will increase at a multifold level. To streamline the land availability and transparency in acquisition and allotment of land for the industries the state would focus on the following major initiatives:

- The government will acquire the land and will be made available in highly industrialized area as well as industrial backward regions for industrial parks through MIDC and MITL. The state will ensure and streamline the land acquisitions and land allotment through an online transparent mechanism.
- The government will also identify, acquire and allot land for industrial development outside industrial parks, the land reserves for industrial purposes under regional plan and Unified Development Control and Promotion Regulations (UDCPR).
- The Government will support the development of private industrial parks, which will be equipped with necessary infrastructure and connectivity, and must consist of contiguous land, of at least 5 -10 acres for Micro, 10 -25 acres for Small, 25 - 50 acres for Medium, 50 - 250 acres for Large and 250 – 500 acres for Mega and above 500 acres for Ultra-Mega.

2.2.1 (B) Development of Industrial Corridors

An industrial corridor is a package of infrastructure investment designated for a specific geographical area, aimed at promoting industrial development.

The state will encourage development of industries alongside the corridors to boost economic growth by linking urban centers with industrial areas. Well-established industrial clusters across the corridors will help achieve the goal of providing smooth access to industrial production units, reducing transportation logistic costs and improving delivery time as well as decreasing inventory cost.

- a. **Delhi Mumbai Industrial Corridor (DMIC)** is a transformative infrastructure project driving Maharashtra's industrial growth. The state hosts two DMIC nodes: Shendra-Bidkin Industrial Area (AURIC) in Chatrapati Sambhaji Nagar, developed as a smart city with plug-and-play infrastructure; and Dighi Port Industrial Area, strategically located to serve as a logistics and industrial hub for maritime and inland trade. Both are set to host Ultra Mega Industrial Units, enhancing scale, competitiveness, and investment appeal.
- b. **Samruddhi Industrial Corridor**, officially the Hindu Hrudaysamrat Balasaheb Thackeray Maharashtra Samruddhi Mahamarg, is a 701-km, six-lane expressway connecting Mumbai and Nagpur through 10 districts. It reduces travel time from 16 to 8 hours, enhancing connectivity and regional development. Featuring 18 new townships and 24 interchanges, the corridor promotes industrialization in underdeveloped regions like Vidarbha, Marathwada, and North Maharashtra, aligning with the National Industrial Corridor Programme.
- c. **Bengaluru–Mumbai Industrial Corridor (BMIC)** is a 1,000-km initiative by the Government of India to boost industrial growth between Bengaluru and Mumbai. In Maharashtra, the Satara node spans 12,355 acres with strong connectivity via NH-548C and NH-548E to major cities and JNPA. The corridor integrates advanced manufacturing zones, logistics hubs, and sustainable infrastructure to foster innovation, attract investment, and support balanced regional development.
- d. **Konkan Industrial Corridor** is a port-led development initiative along Maharashtra's 720 km coastline, connecting key industrial areas like Tarapur, Usar, Mumbai, Mahad, Dabhol, Ratnagiri, and Kudal. With two major ports—Mumbai Port and JNPA—and 48 notified minor ports, the corridor aims to reduce logistics costs, improve connectivity, and boost trade. MIDC plans to develop industrial parks and integrate inland transport networks, while coordinating with agencies like MbPT, MMB, JNPA, and Vadhavan Port Authority to assess minor port development under a PPP model
- e. **Defence Corridors:** In order to provide impetus to Maharashtra's Aerospace and Defence ecosystem, the state aims to develop 3 Defence corridors including the following:
 - Corridor 1 –Pune, Ahilyanagar & Chhatrapati Sambhaji Nagar

- Corridor 2 – Nagpur, Wardha, Amravati & Saoner
- Corridor 3 – Nashik & Dhule

These 3 nodes with proximity to ports, airports and critical infrastructure will offer enhanced capabilities for the state to attract new investments and boost its current ecosystem under its Aerospace and Defence policy.

2.2.1 (C) Blue Economy

To harness the economic potential of Maharashtra's extensive coastline, the State shall prioritize infrastructure development for coastal and inland ports, enabling efficient logistics and maritime trade. Strategic investments will be directed towards modernizing port facilities, establishing dedicated fisheries zones, and developing cold chain networks to support seafood processing and export. The policy shall promote marine-based MSMEs, including fish processing, boat building, and aquaculture, with integrated support for storage, transport, and value addition. These initiatives aim to strengthen the Blue Economy, enhance employment in coastal regions, and position Maharashtra as a leading hub for sustainable marine industries.

Port Development: Vadhavan Port, a proposed deep-sea port near Dahanu in Palghar district, is poised to become India's 13th major port. Located about 140 km north of Mumbai, it features a natural 20-meter draft, allowing it to handle large container vessels. The ₹76,220 crore project is a joint venture between JNPA (74%) and MMB (26%). Once operational, the port is expected to handle 298 million metric tons annually, including 23.2 million Twenty-foot Equivalent Units (TEUs), placing it among the world's top 10 container ports. Strategically located, it will significantly boost connectivity to major economic corridors and strengthen India's maritime and trade infrastructure.

2.2.1 (D) Development of Industrial Parks

The state proposes to develop sectoral, regional and country specific industrial parks equipped with all the necessary & advanced infrastructure along with housing facilities for the workers. Industries may be incentivized through additional Floor Space Index (FSI) in exchange for providing rental housing and hostels dedicated to the industrial workforce. The additional FSI provided in Industrial areas shall be subject to a cap that shall be decided by the Cabinet Sub-committee.

Under this policy, all industrial (service) infrastructure projects will be developed subject to the applicable laws, Maharashtra Regional Town Planning Act 1969, Maharashtra Industrial Development Act, Development Control Regulations, Unified Development Control and Promotion Regulations (UDCPR) and the rules of the concerned planning authority. Also, it will be mandatory for all projects to the first obtain the necessary valid permission from the planning authority concerned.

The models for industrial parks shall be the following:

- **Fully owned and managed by the government (MIDC, MITL)**

In the Industrial Parks fully owned and managed by the governments like MIDC and MITL, the government funds, develops and operates the industrial park. The government is responsible for land acquisition, infrastructure development, operation and maintenance. The model is suitable for strategic industries, economic zones, or regions where private investment is limited.

- **PPP (JV, SPV) – major stake by government (MIDC, MITL)**

In this model, industrial parks are developed through collaboration between the government and private entities. The partnership may take the form of:

- Joint Venture (JV): A special purpose entity is formed with entity participation from both the government and private sector, ensuring shared responsibilities in investments, development and management.
- Special Purpose Vehicle (SPV): A dedicated legal entity is established to execute, operate and maintain the industrial park, allowing efficient implementation and risk-sharing.

PPP based models enable leveraging private sector expertise while ensuring government oversight to meet strategic economic and industrial objectives.

- **Fully owned by private entity, notified by the government**

Under this model, private entities independently develop and operate industrial parks, with the government providing necessary regulatory approvals, incentives and facilitation support. Such parks must meet pre-defined infrastructure and operational standards as per the government's recognition. This model promotes investment and rapid development while reducing the financial burden on the government.

The MIDC and MITL will be Special Planning Authorities for the industrial parks, allocate funds from the budgetary provisions and the execution of the parks will happen in a phased manner. A high-power committee will be formed which shall also include the infrastructure developing organizations (MIDC, MSRDC, MMRDA, CIDCO) for the smooth implementation and functioning of infrastructure development across the state. The High-Power committee will be headed by Chief Secretary, Government of Maharashtra.

I) Ultra Mega Industrial Parks

The State will develop six Ultra Mega Industrial Parks, each spanning at least 5,000 acres, across key Industrial Corridors in six regions. These parks will follow a PPP model, with MIDC and MITL playing key roles in implementation. These parks will be designed to integrate smart, green, and circular economy principles, and plug and play infrastructure to facilitate rapid industrial setup. By fostering large-scale industrial ecosystems, these parks will optimize resource utilization, enhance connectivity, attract investments, and drive balanced regional development.

II) Country Specific Parks

The country specific parks are strategically planned parks aimed at fostering investments by providing a dedicated business ecosystem for industries from a specific country. By offering tailor-made industrial environment, the parks will not only encourage global competitiveness but also create a specialized manufacturing and services ecosystem that aligns with the strengths of the target country's industries.

These parks will play a crucial role in technology and knowledge transfer, facilitating deeper collaboration between Maharashtra and global economic partners. The state government will facilitate providing customized incentives, pre-approved industrial land, plug and play infrastructure and other ease of doing facilities.

III) Sector-Specific Parks

The state will promote the development of sector-specific industrial parks to drive focused growth, enhance value chains, and attract anchor investments in focus sectors such as semiconductors & electronics, EVs, textiles, agro-processing, and green energy. These parks will offer plug-and-play infrastructure, common facilities, and streamlined clearances, fostering industrial clusters that enable innovation, competitiveness, and sustainable development.

IV) MSME Parks

The state shall promote MSMEs and regional growth. In this regard, at least 1 MSME Park shall be developed in each of the 34 districts (except Mumbai and Mumbai Suburban). This will boost regional economic growth, infrastructure development, employment generation and encourage entrepreneurship in all districts across the state.

2.2.1 (E) Smart Manufacturing

Smart manufacturing is a comprehensive approach that integrates advanced digital technologies into manufacturing processes to enhance efficiency, adaptability, and responsiveness. It leverages tools such as artificial intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), robotics, and cloud computing to create interconnected systems capable of real-time data analysis and decision-making. Smart manufacturing is a practical implementation of Industry 4.0 principles, with Industry 5.0 offering a vision for its evolution into more human-centric and sustainable systems.

- **Industry 4.0** provides the framework for adopting cutting-edge technologies like IoT, robotics, and AI, forming the basis of smart manufacturing.
- **Industry 5.0** introduces a human-centered and sustainable approach, ensuring that smart manufacturing not only achieves efficiency but also aligns with societal and environmental priorities.

Smart manufacturing consists of both software and hardware components, which are integrated into the manufacturing process by industries. The hardware aspect primarily focuses on enhancing the physical output of products, while the software aspect aims to improve and optimize the operational efficiency of manufacturing process.

I. Software Components of Smart Manufacturing

- **Predictive and Real-Time Analytics:** Artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) enable predictive maintenance, process optimization, and data-driven decision-making in real time.
- **Digital Simulation and Monitoring:** Digital twin technology provides real-time virtual representations of physical assets for simulation, monitoring, and optimization.
- **Connected Systems and Platforms:** Internet of Things (IoT) platforms connect devices and systems, facilitating seamless communication and data exchange across the manufacturing ecosystem.
- **Operational Integration Software:** Enterprise Resource Planning (ERP) and Manufacturing Execution Systems (MES) integrate production processes with business operations for streamlined workflow and resource management.
- **Cybersecurity Solutions:** Robust software systems protect manufacturing data, networks, and processes from cyber threats, ensuring operational continuity and safety.
- **Augmented and Virtual Reality Tools:** AR and VR applications enhance workforce training, troubleshooting, and process visualization.
- **Big Data and Cloud Solutions:** Advanced analytics and cloud computing enable large-scale data storage, processing, and accessibility, supporting informed decision-making and scalability.
- **Technology Adoption and Automation Support:** Software frameworks facilitate the adoption and integration of new technologies, streamlining transitions to smarter manufacturing processes.

II. Hardware Components of Smart Manufacturing

- **Sensing and Monitoring Systems:** Smart sensors and energy monitoring devices provide real-time data on physical parameters and energy usage for optimized operations.
- **Connectivity and Integration Hardware:** Cyber-physical systems and IoT-enabled networking devices, such as gateways, routers, and 5G modules, ensure seamless communication and integration of manufacturing systems.
- **Advanced Manufacturing Systems:** Digitally enabled equipment, including precision machines and additive manufacturing (3D printing), drive efficient and innovative production processes.
- **Robotics and Automation:** Advanced robotic systems, such as collaborative robots and automated machinery, enhance precision, productivity, and operational flexibility.
- **Innovation and Development Hardware:** Specialized equipment, including CNC machines and precision tools, supports technology development and continuous improvement in manufacturing capabilities.

At the central government level, SAMARTH Udyog Bharat 4.0, led by the Ministry of Heavy Industries, promotes Industry 4.0 adoption in India through practical guidelines, demonstration centers, and localized support, especially for MSMEs. Complementing it, the Smart Industry Readiness Index (SIRI) serves as a global benchmarking tool to assess industries' readiness across process, technology, and workforce dimensions. While SAMARTH provides hands-on implementation support tailored to India's needs, SIRI ensures global competitiveness. Together, they can enable Maharashtra to address local challenges, implement targeted interventions, and position its industries on the global stage. As the state envisions to create a technology driven industrial ecosystem, it is necessary to target and encourage all the industries to adopt smart manufacturing processes in the manufacturing setups. This will not only enhance productivity of the manufacturers but also contribute to the output growth in the state. The state plans to develop Smart Industrial Parks and Fab Labs, ensuring seamless technology adoption.

1. Support for technology adoption by Industries

- **Greenfield Units** - Maharashtra will financially support new industrial units in adopting smart manufacturing technologies by providing subsidized technology costs, including royalty reimbursement for patented technologies. Investments in (Science, Technology, Engineering & Mathematics) STEM-based workforce training, cybersecurity, and analytics will ensure a skilled talent pool, while critical infrastructure improvements such as high-speed internet and R&D centers will facilitate innovation and operational efficiency.
- **Brownfield Units** - To modernize existing manufacturing units, the state will offer capital subsidies and royalty reimbursements for patented smart manufacturing tools, along with facilitating units to low-interest loans from Government of India's Smart Manufacturing Technology Fund. Gap analysis and feasibility study reimbursements will help industries identify technology upgrade needs, while special capital subsidies will support machinery modernization with IoT, AI, and automation technologies. R&D incentives will be given linked to innovation and operational efficiency improvements. Targeted incentives will support agro-waste conversion and advanced material sectors, while certification assistance for smart factory standards like ISO 9001:2015 and ISO 45001 will enhance industry credibility. Knowledge-sharing platforms, including exhibitions and seminars, will drive market expansion and cross-industry learning.

2. Hi-Tech Industrial Parks

Hi-tech Smart Industrial Parks are integrated spaces combining industrial, academic, and residential functions with advanced technologies for high-tech manufacturing. These parks aim to revolutionize industrial infrastructure, foster innovation, and drive sustainable economic growth by leveraging IoT, AI, automation, renewable energy, and robust digital connectivity. The state will encourage development of greenfield and brownfield hi-tech industrial parks, in emerging technologies related devices and component manufacturing, through MIDC, MITL, PPP and private entity by providing additional support and incentives.

The core features of Hi-tech Industrial parks will include common facilities like R&D centers, prototyping and testing labs with advanced equipment, Data analytics centers for decision-making, Cybersecurity and energy management centers, Collaborative spaces for networking and knowledge sharing, Training and certification facilities for compliance and workforce upskilling, etc. Other features include IoT integration, smart mobility, sustainable practices, innovation ecosystem, safety and security along with business support.

3. Fab Labs

To accelerate smart manufacturing in the State, Fab Labs should be integrated into industrial clusters, MSME hubs, and academic institutions as innovation and prototyping centers. These labs will provide shared access to digital fabrication technologies such as 3D printing, CNC machining, and laser cutting, enabling faster prototyping, small-batch production, and real-world testing of manufacturing constraints. By incorporating IoT, AI-driven quality control, and smart automation, Fab Labs can enhance efficiency, reduce waste, and support localized, on-demand production, reducing reliance on factories located outside the state. They will also serve as training grounds for Industry 4.0, equipping the workforce with skills in digital manufacturing and automation.

2.2.2 Dynamic Policy Ecosystem

The policy ecosystem is designed to foster a progressive, investor friendly, and adaptive regulatory framework that ensures ease of doing business and global competitiveness. The state has implemented regulatory periodic reforms, and a single-window clearance mechanism for seamless approvals. The state has already launched sector-specific policies across key industries, including logistics, textiles, electric vehicles (EV), fintech, IT & ITeS, aerospace & Defence, and renewable energy, among others. Additionally, Maharashtra is actively working on new policies for emerging sectors such as semiconductors, artificial intelligence, deep tech, and biotechnology, positioning itself as a leader in future-ready industries.

2.2.2 (A) Policy Monitoring & review

To ensure effective implementation, transparency, and timely decision-making under the Maharashtra Industries, Investment and Services Policy 2025, a robust multi-tiered governance framework has been established. This includes dedicated committees at various levels and a Policy Monitoring Unit to oversee, evaluate, and guide policy execution.

Key Government-Level Committees

a) Cabinet Sub Committee (CSC)

Under the chairmanship of Hon'ble Chief Minister constituted vide G.R. No. IDL-1004/P.No. 318/ Industry-8, dated 24/12/2004 and any order thereafter, the constitution of CSC is as follows-

• Hon'ble Chief Minister	Chairman
• Hon'ble Deputy Chief Minister(s)	Member
• Hon'ble Minister (Finance & Planning)	Member
• Hon'ble Minister (Industries)	Member
• Hon'ble Chief Secretary	Permanent Invitee
• Additional Chief Secretary (Finance)	Permanent Invitee
• Additional Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary (Industries, Investment & Services)	Convener

The Cabinet Sub-Committee shall have the powers to sanction customized Package of Incentives for the Large, Mega and Ultra Mega projects of Strategic Importance, on recommendation by the High Power Committee. Further, if any doubt / problem / disparity arises in Maharashtra Industries, Investment and Services Policy 2025, then the powers to take decision in respect of such doubt / problem / disparity and make necessary changes in the policy will be with the Cabinet Sub-Committee.

b) High-Power Committee

In order to provide special incentives and Customized incentives to Mega and Ultra-Mega strategically important projects, a High-Powered Committee has been constituted under the chairmanship of the Chief Secretary, as per Government Resolution No. IDL-1005/CR. 86/Industry-8, dated November 2, 2005, of the Industries, Energy, Labour and Mining Department. The revised composition and scope of work of the High-Powered Committee is as follows:

Table 1: Constitution of High-Power Committee (HPC)

Sr. No	Committee Member	Designation
1	Hon'ble Chief Secretary, Government of Maharashtra	Chairman
2	Additional Chief Secretary/Principal Secretary/Secretary, Planning	Member
3	Additional Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Finance	Member
4	Additional Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary (Industries, Investment & Services)	Member Secretary
5	Additional Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Energy	Special Invitee
6	Additional Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Urban Development -1	Special Invitee
7	Additional Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Labour	Special Invitee
8	Additional Chief Secretary / Principal Secretary/Secretary, Textile	Special Invitee

Table 1: Constitution of High-Power Committee (HPC)

Sr. No	Committee Member	Designation
9	Chief Executive Office, Maharashtra Industrial Development Corporation	Special Invitee
10	Development Commissioner, Industries	Invitee
11	GST Commissioner	Invitee

This committee will be responsible for evaluating and deciding on a case-by-case basis the type and total value of incentives to be provided under the Package Scheme of Incentives. The committee's scope of work will include large, mega and ultra-mega projects, projects in priority sectors of strategic importance to the state, and projects in emerging districts. The High-Power Committee shall have the authority to recommend these matters to the Cabinet Sub-Committee, constituted under the chairmanship of the Hon'ble Chief Minister, for the purpose of providing special incentives and customized incentives to new and existing projects investing in the state by the public or private sector under the Package Scheme of Incentives, and for determining the nature of such incentives.

c) State Level Committee (SLC)

A State Level Committee (SLC) shall be constituted, comprising of the following members, which shall be authorized to decide the Implementing Agency, interpret and recommend any alteration for smooth implementation of scheme and to decide all the issues involving the Maharashtra Industries, Investment and Services Policy 2025 and Earlier Schemes. The SLC, chaired by Secretary, Department of Industries, Investment & Services and comprising of the following members, shall monitor the progress of implementation of new policy.

• Secretary, Finance	Member
• Commissioner of State Tax	Member
• CEO, MIDC	Member
• Development Commissioner (Industries)	Member
• Commissioner MSME, Services	Member
• Joint Director of Industries (PSI)	Member Secretary

The Committee may, if it so desires, seek the advice of Experts from the relevant fields before taking decision on any subject falling under its purview. The SLC shall coordinate with Policy Monitoring Unit (PMU) on policy related issues.

d) Policy Monitoring Unit (PMU)

Additionally, a Policy Monitoring Unit (PMU) shall be constituted under the Chairmanship of Development Commissioner (Industries), comprising of the following members, to implement and monitor the progress of implementation, of new policy.

• Development Commissioner (Industries)	Chairman
• Commissioner MSME, Services	Member
• Additional Development Commissioner, MAITRI	Member
• Jt. CEO, MIDC	Member
• Jt. Secretary / Deputy Secretary (Industries)	Member
• Joint Director of Industries (PSI)	Member Secretary

The decisions taken by the PMU shall be implemented only after the approval of the Government at appropriate level.

The PMU shall also assist the State Level Committee headed by Secretary (Industries, Investment & Services), on related issues. 0.5% of the Policy budget or INR 20 Cr per year, whichever is lower will be allocated to ensure policy PR, promotion and uptake, capacity building and impact monitoring.

2.2.2 (B) Dovetailing Sectoral Policies for Industrial Synergy

To drive holistic and sustained industrial development, Maharashtra is prioritizing convergence and dovetailing of its Industries, Investment & Services Policy with key sectoral strategies across manufacturing, MSMEs, logistics, energy, and trade. This involves establishing interdepartmental coordination mechanisms such as task forces and working groups, aligning sectoral policies with overarching industrial goals, and streamlining fiscal incentives and regulatory frameworks. By integrating budgetary support, incentive schemes, and sector-specific initiatives, the state aims to reduce redundancies, enhance policy effectiveness, and attract investments.

The key sectoral policies in Maharashtra are as follows:

Table 2: Key Sectoral Policies of Maharashtra

Sr. No	Name of the Policy	Brief Overview
1	Maharashtra Electric Vehicle Policy 2025	<ul style="list-style-type: none"> Maharashtra has set a target for 30% of all new vehicle registrations to be electric by 2030. State Transport Undertakings (STUs) in six major urban agglomerations—Mumbai, Pune, Nagpur, Nashik, Chhatrapati Sambhaji Nagar, and Amravati—must have 40% of their fleet electric. The policy mandates the installation of charging stations every 25 km along national and state highways and requires existing fuel stations and MSRTC bus depots to install fast chargers, subject to feasibility.
2	Maharashtra Startup, Entrepreneurship and Innovation Policy 2025	<ul style="list-style-type: none"> The policy outlines a five-year strategy to support 1.25 lakh entrepreneurs and recognise 50,000 startups. The policy provides provisions for a Rs 500-crore Maha-Fund, subsidised loans, incubation infrastructure, global startup exchange, and a new 300-acre Maharashtra Innovation City in Navi Mumbai. Aspiring entrepreneurs will be eligible for loans between Rs 5 lakh and Rs 10 lakh at a 3% subsidized interest rate.
3	The Maharashtra Shipbuilding, Ship Repair, and Ship Recycling Policy 2025	<ul style="list-style-type: none"> The policy aligns with the central government's Maritime India Vision 2030 and Maritime Amrit Kaal Vision 2047, with Maharashtra targeting a one-third share of national efforts in shipbuilding and related services. Developers setting up shipbuilding or recycling infrastructure will receive up to 60 per cent of the project cost or Rs 50 million as capital assistance. Development of Maritime shipyard clusters, which will house multiple shipyards to drive efficiency and collaboration.
4	Maharashtra Artificial Sand (M-Sand) Promotion Policy 2025	<ul style="list-style-type: none"> Reducing dependency on river sand to protect river ecosystems. Encouraging M-Sand production from overburden material in mining areas. Standardizing quality and certification processes for M-Sand units. Providing incentives and regulatory support for setting up M-Sand manufacturing units

Table 2: Key Sectoral Policies of Maharashtra

Sr. No	Name of the Policy	Brief Overview
5	MAHAGENCO's Ash Policy 2025	<ul style="list-style-type: none"> • 100% utilization of fly ash from Mahagenco plants. • Promotion of fly ash use in cement, bricks, road construction, and agriculture. • Incentives and streamlined logistics for industries and agencies using fly ash. • Environmental safeguards and monitoring mechanisms to ensure responsible disposal and reuse.
6	Maharashtra Logistics Policy 2024	<ul style="list-style-type: none"> • Make Maharashtra a part of the global supply chain by improving efficiency and reducing cost. • Upgrade from traditional warehousing to provider of fully integrated value-added logistic services leveraging Smart & Sustainable Infrastructure. • Improve overall logistic infrastructure of the state to ensure last mile connectivity.
7	Tourism Policy of Maharashtra 2024	<ul style="list-style-type: none"> • Attract ₹1,00,000 Cr private investment in tourism over 10 years. • Create 18 lakh jobs (direct & indirect) by leveraging private sector expertise in technology, management, and operations. • Double tourist inflow by developing destinations, improving infrastructure, and promoting tour operators, MICE, and destination weddings. • Facilitate investments in the tourism sector.
8	Maharashtra Integrated & Sustainable Textile Policy 2023	<ul style="list-style-type: none"> • Attract ₹25,000 crore investment and create 5 lakh jobs in 5 years. • Raise cotton processing capacity from 30% to 80% in 5 years. • Promote advanced infrastructure and technology to strengthen the textile value chain. • Develop 6 Technical Textile Parks (one per revenue division); parks with ₹400–₹1000 crore investment eligible for 55% subsidy or ₹250 crore (whichever is lower). • Capital subsidy ranging from 25 to 45% is being provided zone-wise to individual units in ginning and pressing, private spinning mills, private power looms, processing, knitting, hosiery, garmenting, unconventional yarn/fiber and synthetic yarn/fiber sectors. Additionally, under the Maha-TUFS scheme, spinning mills and power loom units in the state are being provided a capital subsidy of 25 to 40% of the original cost of eligible machinery, or Rs. 10 crore to Rs. 25 crore, whichever is less, depending on the zone. • Set up 18 Mini Textile Complexes across six divisions; 40% subsidy on total project cost (land, construction, machinery, solar) or ₹30 crore (whichever is lower). • Offer 50% subsidy for solar projects (up to ₹5 crore), ETP (up to ₹10 crore), ZLD, and 20% for solar project cost (up to ₹4.8 crore).

Table 2: Key Sectoral Policies of Maharashtra

Sr. No	Name of the Policy	Brief Overview
9	Maharashtra State Export Promotion Policy 2023	<ul style="list-style-type: none"> To double the exports from Maharashtra to reach US \$150 Bn by FY 2027-28 from the current value of US \$72 Bn in FY 2022-23. To develop 30 World Standard Export Oriented Industrial Parks in Maharashtra in next 5 years. To achieve 22% of total state participation in country's \$ 1 trillion export target by 2030.
10	Maharashtra IT/ITES Policy 2023	<ul style="list-style-type: none"> To attract new investment of ₹ 95,000 Crore towards IT & ITES sector in the State. To Create new 3.5 million jobs opportunities through IT & ITES sector in the State. For that, increase the skill development by 15% per annum for developing highly employable, talented, and quality manpower. To achieve export of ₹ 10,00,000 Crore through IT & ITES sector in the State.
11	Maharashtra Aerospace & Defence Manufacturing Policy 2018	<ul style="list-style-type: none"> To attract investment worth \$ 2 billion in the next five years in the Aerospace & Defence Sector. To develop world class skilled manpower in collaboration with the industry stakeholders. To create 1 lakh employment opportunities over the five-year period. To promote the building of indigenous advanced Aerospace & Defence technology. To promote Defence MSMEs to compete at global level.
12	Maharashtra Coir Industries Development Policy 2018	<ul style="list-style-type: none"> Promotion of rural entrepreneurship by creating employment opportunities through the coir industry in the state Cause women empowerment through women entrepreneurship development through value addition of coir and coco pith-based products. Promotion of the use of sustainable and ecofriendly coir and coir-based products within and outside the India Develop domestic and international market for coir and coir-based products. Promote plantation of coconut by maximum utilization of coir husk.
13	Maharashtra Retail Trade Policy 2016	<ul style="list-style-type: none"> To uphold Maharashtra's leadership position in the Retail Trade within the country. To further accelerate investment flow to underdeveloped regions of the state. To create more employment opportunities, to educate the youth of all sections of the society across the region, especially in rural areas to take part in Retail Trade. Leverage Retail Trade as a tool for socio-economic development of the State. To strengthen existing unorganized small retailers to

Table 2: Key Sectoral Policies of Maharashtra

Sr. No	Name of the Policy	Brief Overview
		face globalization.
14	Maharashtra Electronics Policy 2016	<ul style="list-style-type: none"> • To establish Maharashtra as a globally recognized Hub for ESDM industry targeted to achieve a turnover of \$12.00 billion by 2020 with an investment of \$3.00 billion creating additional employment generation in this sector 1 lakh people. • To increase ESDM sector’s export to \$ 2.00 billion by 2020. • To initiate effective measures in active collaboration with industry stakeholders to enhance the availability of skilled manpower in ESDM sector. • To promote creation of Intellectual Property (IP) in the ESDM sector by contributing more funds to R&D for startups in the ESDM and Nano electronics sector. • To create specialized Governance structure within the Government to cater to the specific needs of ESDM sector. • To expedite adoption of best practices in management of E-waste as per the directives of Central & the State Government.

All future policies issued by the Department of Industries, Investment & Services shall be aligned and integrated with the provisions and strategic direction outlined in this policy. The department has already released the AVGC, GCC, Bamboo and Gems & Jewellery policy and is also coming up with dedicated policies for the following sectors – MSME; Aerospace, Defence & Space Technology; Electronics, Display & Fab; Media & Entertainment; Leather, Non-Leather, Foot ware, Apparel & Accessory; Active Pharmaceutical Ingredient (API); Circular Economy.

2.2.3 Priority Sector and Thrust Sectors (within manufacturing)

2.2.3 (A) Priority Sectors

Identifying policy priority sectors within manufacturing is key to fostering a strong market ecosystem and long-term investor confidence. Given global investment trends, the state is strategically developing future-ready industries to enhance competitiveness. The policy outlines following 16 critical priority sectors that leverage Maharashtra’s strengths and drive employment, investments, exports, innovation, emerging industries, economic growth, sustainability, and technology, positioning the state as a leading global business hub.

1. Advanced Materials
2. Aerospace, Defence, Space Tech, Nuclear Tech and Shipbuilding
3. Agro and Food Processing (Secondary and Tertiary Processing Units, including Meat Processing)
4. Automotive and Auto Components (for EV, Hybrid, and Hydrogen Fuel Vehicles)
5. Battery and Energy Storage (including Data Centers and Hydrogen Fuel Cells)
6. Chemicals and Petrochemicals (including Coal Gasification Initiatives)
7. Footwear and Leather Products

8. Gems & Jewellery (including Lab-Grown Diamonds)
9. Machinery & Equipment Manufacturing (including renewables and telecom)
10. Mineral-Based Industries
11. Pharmaceuticals, Biotechnology, Med-Tech & Lifesciences
12. Semi-Conductors Fabrication (FAB), including Display Fab and Electronics System Design and Manufacturing (ESDM)
13. Smart Manufacturing (Industry 4.0 & 5.0)
14. Sustainable Manufacturing and Circular Economy (including Recycling)
15. Textile & Apparel (including Technical Textile, Sustainable Fabrics)
16. Solar Wafers, Green Hydrogen and Green Ammonia

The details of the priority sectors under the Maharashtra Industries, Investment and Services Policy are as follows:

1. Advanced Materials

Advanced materials are central to Maharashtra's ambitions in next-generation manufacturing, offering high-value applications across aerospace, Defence, clean energy, and electronics. India's advanced materials market presents a strategic opportunity. Maharashtra will focus on developing high-performance alloys, nanomaterials, composites, advanced ceramics, graphene-based solutions, advanced glass, and functional coatings, enabling the state to become a national hub for innovation-led, materials-intensive industries.

2. Aerospace, Defence, Space Tech, Nuclear Tech and Shipbuilding

With India's aerospace and Defence sector projected to grow from \$25 billion to \$70 billion by 2030², Maharashtra is well-positioned to become a leader in this strategic domain. The state's industrial base and existing clusters offer a strong launchpad for expanding Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) and drones, Defence electronics, MRO (Maintenance, Repair, and Overhaul) units, shipbuilding, and space-tech components. Focused interventions will enable the creation of high-skill jobs, technology exports, and integration into global supply chains. Support the advancement and safe application of nuclear technology for energy, innovation, and strategic development.

3. Agro and Food Processing (Secondary and Tertiary Food Processing Units including Fish/Meat processing)

Maharashtra contributes 13% of India's food processing output³, focusing on secondary and tertiary food processing, including frozen foods, biofuels, ethanol, fish/ meat processing and compressed biogas (CBG). The state aims to enhance value addition, exports, and rural employment through advanced agro processing.

- **Primary Agro / Food Processing:** Turns agricultural produces, into something that can eventually be eaten. This category includes ingredients that are produced by processes such as drying, threshing, winnowing, and milling grain, shelling nuts, etc.
- **Secondary Agro / Food Processing:** Secondary food processing is the everyday process of creating food from ingredients that are ready to use. Baking bread, in a bakery is an example of secondary food processing. Secondary Food Processing involves mechanized processing of food / agro ingredient that has already undergone primary processing.
- **Tertiary Agro / Food Processing:** Tertiary food processing is the mechanized commercial production of what is commonly called processed food. These are ready-to-eat or heat-and-serve foods, such as TV dinners and re-heated airline meals

² [Make in India Takes Wings: Tata – Airbus C-295MW Project](#)

³ [Agro Food Processing - Maharashtra Industry, Trade And Investment Facilitation \(MAITRI\)](#)

The Department of Industries, Investment & Services shall assist the Department of Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fishery to promote sustainable agricultural growth through R&D, technology adoption, build robust value chains with post-harvest infrastructure, encourage private and public investment in agri-tech, processing, and strengthen global market integration for long-term competitiveness.

4. Automotive and Auto Components (for EV, Hybrid, and Hydrogen Fuel Vehicles)

Maharashtra is the automotive hub of India, producing nearly 20% of the country's vehicles⁴. The state is committed to driving the transition to sustainable mobility solutions by promoting the manufacturing of electric vehicles (EVs), hybrid vehicles, and hydrogen fuel vehicles. With the automotive sector contributing over 7% to Maharashtra's GSDP, this initiative will strengthen the state's leadership in the automotive industry and support the national goal of reducing carbon emissions. Smart manufacturing technologies, such as automation and AI-driven design, will optimize production processes for EVs and alternative fuel vehicles, ensuring efficiency and reducing costs. Additionally, IoT-enabled sensors for real-time performance tracking and energy management systems will improve the sustainability and reliability of these vehicles, further advancing Maharashtra's role in the green mobility revolution.

5. Battery and Energy Storage (including Data Centres and Hydrogen Fuel Cells)

As data centre capacity in Maharashtra is expected to double by 2025, the state is prioritizing the development of battery technologies and servers to support this growth. Battery storage is a critical enabler of Maharashtra's industrial growth, clean energy transition, and electric mobility ecosystem. Strengthening the battery value chain will enhance energy security, reduce dependency on imports, and attract global investments, positioning the state as a key player in the advanced energy sector. Maharashtra is actively fostering a battery manufacturing ecosystem by promoting Gigafactories, advanced cell production, and recycling units. The state aims to leverage its strong industrial base, skilled workforce, and policy incentives to attract global battery manufacturers and technology firms.

6. Chemicals and Petrochemicals (including Coal Gasification Derivatives)

Maharashtra, home to key refinery and chemical hubs like Mumbai and Raigad, plays a pivotal role in India's \$300 billion chemical industry, poised to reach \$383 billion by 2030 with a CAGR of ~ 10%⁵. The policy will promote Crude Oil to Chemicals (COTC), polymers, specialty chemicals, and green hydrogen integration. This sector supports a broad industrial base including textiles, plastics, and packaging, making it vital for downstream manufacturing competitiveness. Promote coal gasification technologies to enable cleaner energy production, reduce emissions, and support industrial sustainability.

7. Footwear and Leather Products

Maharashtra's leather and footwear sector has untapped potential, currently contributing 1% to the industrial GSDP. With the Indian industry projected to grow from \$17.3 billion to \$47 billion by 2030⁶, the state will invest in dedicated clusters, CETPs, and technology upgrades. Focus areas include finished leather processing, eco-friendly tanning, footwear design, and leather goods manufacturing—creating rural employment and boosting export readiness.

8. Gems & Jewellery (including Lab-Grown Diamonds)

Maharashtra, especially Mumbai, anchors India's \$78.5 billion gems and jewellery industry, expected to reach \$100 billion by 2030⁷. The state's policy will focus on enhancing diamond cutting, lab-grown diamonds, handcrafted jewellery, and gold refining. With Mumbai being a global trading hub, Maharashtra aims to further solidify its dominance through skill upgradation, innovation, and global market linkages.

⁴ [Auto and Auto Component - Maharashtra Industry, Trade And Investment Facilitation \(MAITRI\)](#)

⁵ [Press Release: Press Information Bureau Chemicals](#)

⁶ [Investment Opportunities in Leather & Footwear - Invest India](#)

⁷ [Gems & Jewellery Archives - IndBiz | Economic Diplomacy Division | IndBiz | Economic Diplomacy Division](#)

9. Machinery & Equipment Manufacturing(including renewables and telecom)

The capital goods sector, valued at ~\$97 billion⁸, underpins industrial growth. Maharashtra's strengths in precision engineering and MSME manufacturing position it as a leader in robotics, automation, and industrial machinery. Focused support for high-tech equipment, including textile and food processing machinery, renewables and telecom will boost domestic capabilities and reduce import dependency in critical industrial hardware.

10. Mineral-Based Industries

Rich in resources like limestone, bauxite, and iron ore, Maharashtra has a strong foundation for mineral-based industries. With India's mineral sector valued at \$63.6 billion (FY24-25)⁹, the state will focus on integrated cement clusters, ceramics, metal processing, and rare earth minerals. These industries are crucial for infrastructure development, regional employment, and value-added raw material utilization.

11. Pharmaceuticals, Biotechnology, Med-tech & Lifesciences

Maharashtra is India's pharmaceutical capital, contributing over 20% to national pharma output and 30% of biotech enterprises. With India's Pharmaceutical sector is valued at \$100 billion and Biotechnology sector is valued at over \$300 billion¹⁰, and poised for double-digit growth, Maharashtra will focus on APIs, generics, biosimilars, gene therapy, vaccines, and precision medicine. Leveraging clusters in Mumbai and Pune, the state aims to become a global hub for R&D and biomanufacturing.

12. Semi-Conductors Fabrication (FAB) including Display Fab and Electronics System Design and Manufacturing (ESDM)

India's \$52 billion (2024-25) semiconductor market is projected to cross \$103.4 billion by 2030, growing at a CAGR of 13%.¹¹ Maharashtra is aggressively promoting semiconductor and display manufacturing, including chip fabrication, fabless design, PCBs, LEDs, LCDs, and other mobile components. By enabling infrastructure, incentives, and talent development, the state seeks to anchor the national mission for electronics self-reliance and emerge as a semiconductor value-chain leader.

13. Smart Manufacturing (Industry 4.0 & 5.0)

India's Industrial Automation Market, a key component of smart manufacturing, is projected to grow at CAGR of 14.26%, reaching close to \$ 30 Billion by FY 2029¹². The electronics manufacturing sector, which heavily integrates smart manufacturing technologies, is expected to reach \$ 278 billion by FY 2030 under a business-as-usual scenario, and \$ 500 billion under an ambitious growth strategy¹³. With a vision to lead in Industry 4.0 and 5.0 adoption, the state will support Industrial Internet of Things (IoT), Artificial Intelligence (AI), 3D printing, quantum tech, digital twins, robotics, nanotechnology, optics and cyber-physical systems to upgrade industrial productivity. MSMEs will be equipped with digital tools to boost competitiveness and supply chain resilience.

14. Sustainable Manufacturing and Circular Economy (including Recycling)

Maharashtra is embedding sustainability into its industrial DNA, aligning with global ESG norms. With India's sustainable manufacturing sector expected to grow at an impressive rate, Maharashtra will focus on green steel and cement, eco-friendly textiles, waste-to-energy, and circular packaging. Cement and steel, accounting for a significant share of India's output, will be targeted for decarbonization and resource efficiency.

⁸ [Press Release: Press Information Bureau](#)

⁹ [Ministry of Mines, Government of India, Home](#)

¹⁰ [Press Note Details: Press Information Bureau](#)

¹¹ [India's semiconductor market set to reach \\$103.4 billion by 2030 - IndBiz | Economic Diplomacy Division | IndBiz | Economic Diplomacy Division](#) – Ministry of External Affairs

¹² [Manufacturing 4.0: India's AI-Powered Industrial Revolution](#) – Invest India

¹³ [Press Release: Press Information Bureau](#)

15. Textile & Apparel (including Technical Textile, Sustainable Fabrics)

Maharashtra is the largest textile powerhouse of India, contributing 10.4% to the country's total textile and apparel production. Maharashtra also contributes 10.2% to the country's total employment in the textile sector. With clusters in Mumbai, Ichalkaranji, and Malegaon, Maharashtra is a powerhouse in textiles—contributing significantly to India's \$174 billion sector (2024), poised to hit \$350 billion by 2030¹⁴. It is one of the highest revenue-generating states in India. The textile sector is the second largest employment generator in the state after agriculture. The state is focusing on technical textiles, synthetic fibers, sustainable fabrics, and advanced garment manufacturing, driven by demand from industries such as healthcare, automotive, and construction. Promoting traditional textiles and apparel is also the focus of the state for preserving cultural heritage, supporting artisans, and strengthening MSMEs.

16. Solar Wafers, Green Hydrogen and Green Ammonia

Solar wafers, green hydrogen, and green ammonia are critical enablers of sustainable industrial growth. These technologies support decarbonization, reduce dependence on fossil fuels, and foster energy security. Their adoption accelerates the transition to cleaner manufacturing and strengthens Maharashtra's position in the global green economy.

2.2.3 (B) Thrust Sectors

The State Government has identified the following thrust sectors *vide Government Resolution No. Saproyo - 2024/C.R.13/Industry-8, dated 22 February, 2024 and Government Resolution No. Saproyo-2025/C.R.431/Industry-8, dated 23 December, 2025.*

- 1) Semiconductor, Display for LCD & LED, Mobile display & related glass manufacturing etc.
- 2) Hydrogen Fuel cell manufacturing etc.
- 3) Laptop, Computer & Servers etc.
- 4) Lithium battery & Cell manufacturing etc.
- 5) Solar Panel, Module & Cell Manufacturing etc.
- 6) Pharmaceutical, Chemicals, Polymers & other related products etc.
- 7) Aerospace & Defence
- 8) Coal gasification and downstream derivatives as well as green steel production

2.2.3 (C) Frontier & Emerging Sectors (Manufacturing)

Incentivizing and focusing on emerging and frontier technologies positions the state as a future-ready innovation hub, attracting high-value industries and talent. These sectors drive economic transformation, enhance global competitiveness, and create resilient employment opportunities. The following sub-sectors have been identified as Frontier & Emerging Sectors (manufacturing) –

1. Meta-Materials (Stealth, Optics, Sensors)
2. Self-healing and shape memory materials
3. Bio-based and biodegradable polymers
4. Modular nuclear reactors
5. Waste-to-nutrient recycling systems
6. Autonomous vehicle components
7. Second-life battery reuse platforms
8. Carbon capture integrated with chemical plants
9. Telecom infrastructure for 6G

¹⁴ [Investment Opportunities in Textiles & Apparel - Invest India](#)

10. Quantum computing hardware

The list may be amended from time to time depending on global economic conditions and priority of the state. Emerging and frontier technologies shall be accorded differentiated value-based incentives, determined by factors such as investment size, employment potential, strategic relevance, and the sector's significance to the State's economic priorities.

Note 1: In cases where the Central Government has officially defined or recognized qualifications, standards, or eligibility criteria for above mentioned specific priority sectors, such qualifications shall be directly accepted under this scheme without requiring further validation or approval at the state level. This ensures consistency with national policies and simplifies the process for applicants operating in sectors where such central notifications exist.

Note 2: MIDC and MITL land allotment for Priority Sector projects shall be done on a priority basis. There will be no priority charges nor road width charges. The development period specified in the Department of Industries, Investment & Services' offer letter will be applicable to MIDC and MITL.

2.2.4 MSME: Next Level Growth

MSME plays a significant role in the state's socio-economic landscape. Apart from the significant presence of ultra-mega, mega, and large enterprises, MSMEs play a fundamental role in the state's industrial ecosystem. Maharashtra has highest number of registered MSME in the country, total of around 87.4 lakhs registered MSME on Udyam portal accounting for 13.2% of the total MSMEs in India (total MSME of 6.7 crore registered on Udyam portal) as of August 2025. MSME registration on the Udyam Portal is mandatory to avail government benefits.

Maharashtra is committed to empowering MSMEs through financial incentives, technology integration, and market access support. The policy strengthens MSME clusters, export facilitation, and digital transformation, encouraging integration with global value chains. By fostering entrepreneurship and innovation, the state aims to create jobs, enhance productivity, and scale up MSMEs for higher-value industrial activities.

MSMEs are prominent source of employment after agriculture that also promotes Entrepreneurship, R&D and startups due to its inherent potential. Recognizing the pivotal role of MSMEs in the state's economic growth narrative, the government is committed to undertaking initiatives aimed not only at shaping the growth trajectory of these enterprises but also at ensuring their sustainability in long run period.

The existing state schemes/initiatives for supporting MSMEs are as follows:

- **Chief Minister Employment Generation Programme (CMEGP)** launched in 2019 supports employment generation through micro and small enterprises in Maharashtra. The credit-linked subsidy scheme is implemented through the District Industries Centre (DIC) and MSKVIB (maha-cmegp.gov.in). Under this scheme, project up to ₹1 crore with a subsidy up to 35% is being sanctioned.
- **Cluster Development Programme:** Government of India and Government of Maharashtra introduced Micro & Small Enterprises Cluster Development Programme (MSE-CDP) and Maharashtra State Industrial Cluster Development Programme (MSICDP) respectively to enhance the productivity and competitiveness of micro and small enterprises through common infrastructure facility, capacity building and technology enhancements. Under MSIDCP scheme, subsidy up to 90% is provided for projects costing up to ₹ 10 Cr per cluster and under MSE-CDP scheme, subsidy up to 80% is provided for projects costing up to ₹ 30 Cr per cluster.
- **Critical Infrastructure Fund:** Critical Infrastructure fund aims to enhance last mile connectivity and creation and upgradation of necessary industrial infrastructure such as electricity, water, road and CETPs in industrial areas.
- **Institutional Support:** Directorate of Industries, MSSIDC, MIDC, MSKVIB, MAITRI, MITL, MCED, SICOM, and co-operative industrial estates/parks play an important role in strengthening the MSME ecosystem of the state.
- **Preferential Support:** 20% plots in all industrial parks will be reserved and allotted on preferential basis to MSMEs. The state government's Industries, Investment & Services Policy and sectoral policies like

export, electronics, logistics, textiles, etc. provides special support to the MSME through various initiatives.

To propel MSMEs in the state to the next level of growth, targeted interventions are planned below:

2.2.4 (A) Plug and Play Facilities

Focusing on first generation entrepreneurs, the plug and play will be established to support MSMEs. The lease-based plug and play facilities will be made available with supportive infrastructure to cater for the needs of micro and small entrepreneurs. In MIDC areas, 20% area inclusive of plug and play facility will be reserved for the MSMEs with a title of "MSME Zone". MIDC and MITL shall develop plug and play facilities for MSMEs. Private entities shall also be encouraged to develop plug and play facilities by providing additional FSI of up to 200% or as per the provisions of the local Development Control Regulations (DCR), whichever is higher for MSMEs in the manufacturing and services sector unit without premium to strengthen the ecosystem.

2.2.4 (B) Industrial Estates/Parks

The State Government shall support existing industrial estates/parks by providing additional Floor Space Index (FSI) equivalent to that available in Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC) and MITL areas. It will also promote mixed-use development of up to 20 – 40 % and strengthen industrial infrastructure. Additionally, the State will encourage private investment in the development of industrial estates/parks across the state. Support will include financial assistance, additional FSI, and facilitation for the expansion of industrial areas, establishment of new Micro, Small and Medium Enterprises (MSME) units, Common Facility Centres (CFCs), Research and Development (R&D) hubs, and skill development institutes.

The Government will support the development of private industrial parks, which will be equipped with necessary infrastructure and connectivity, and must consist of contiguous land, of at least 5 -10 acres for Micro, 10 -25 acres for Small, 25 - 50 acres for Medium, 50 - 250 acres for Large and 250 – 500 acres for Mega and above 500 acres for Ultra-Mega.

2.2.4 (C) Industrial Cluster Promotion

The State shall adopt a cluster-based approach to enhance industrial competitiveness and generate employment, targeting the establishment of 500 industrial clusters during the policy period, each with a target of 50 member units. Feasibility studies, gap assessments, and targeted interventions will be undertaken to identify cluster potential across all districts, with priority given to emerging and thrust sectors. per the MSE-CDP scheme, each cluster will feature Common Facility Centres (CFCs) equipped with design studios, testing facilities, skill development centres, startup incubators, and R&D centres.

The State will also promote the development of smart manufacturing clusters, including women-led, export-oriented, and SC/ST focused clusters. Export-oriented clusters will be supported through dedicated infrastructure such as design studios and CFCs to boost innovation and global competitiveness. Technology accreditation in partnership with NASSCOM, FICCI, CII and other similar foundations foundation will facilitate MSME access to state incentives. Additionally, regional Centres of Excellence (CoEs) under Public-Private Partnership (PPP) models will provide training, R&D support, and industry linkages.

2.2.4 (D) Centre of Excellence for MSMEs

The state will facilitate in setting up of Centre of Excellence for MSMEs for mentorship and training. The state will also support institutional tie ups for sector specific skill development. Workshops will also be conducted in the institutions for creating awareness and training for new and emerging technology.

2.2.4 (E) Dedicated MSME Portal

The State will develop a dedicated portal for Micro, Small and Medium Enterprises (MSMEs) to provide essential support services aimed at enhancing their growth and competitiveness. The portal will offer a range of key services including market access, financial assistance, Government-to-Business (G2B) and

Business-to-Business (B2B) services, as well as a digital product catalogue to improve visibility and market outreach.

2.2.4 (F) Scaling up of MSMEs

The state's focus will be on scaling up MSME industries from micro to small, small to medium, and medium to larger-scale enterprises. This scaling process will empower MSMEs to contribute to the larger goals of the state economy. The New Industries, Investment & Services Policy 2025 aims to have systematic time bound program for elevating from the existing layer. The existing MSMEs will be supported for expansion who have completed 3 years of operations with incremental growth. The aspirational MSMEs desires to upscale will be assisted for easy access to R&D and technology centers, access to common facilities, centers, connectivity with incubation/accelerators centers promoted by state government.

2.2.4 (G) Testing and Quality Certification Laboratories

The State will identify suitable locations and facilitate the establishment of NABL-accredited Testing and Quality Certification Laboratories near relevant industrial clusters. Dedicated laboratories will be set up in key export clusters such as Nagpur, Nashik, Pune, Jalgaon, Chhatrapati Sambhaji Nagar, Solapur, Kolhapur, Sangli, and Ratnagiri. Financial assistance will be extended for the establishment of the laboratories in the State during the policy period.

2.2.4 (H) Promotion of Quality Certification and Rating

The Quality Council of India offers a range of certifications, including ZED, DigiReady, Quality Management Standards (QMS), and Quality Technology Tools (QTT), aimed at integrating informal MSMEs into the formal sector. The state will actively promote and incentivize MSMEs to obtain these certifications by subsidizing their certification costs.

2.2.4 (I) Revival of Sick or Closed MSME Units

MSMEs are particularly vulnerable to internal and external challenges, including limited access to finance, outdated technology, and infrastructure constraints. These challenges often lead to operational decline, resulting in units becoming either sick or closed. A *sick unit* refers to an enterprise where any borrowable account remains classified as a Non-Performing Asset (NPA) for more than three months or where accumulated losses have eroded 50% or more of the net worth in the previous accounting year. A *closed unit* refers to an enterprise that has not engaged in commercial production for over one year, excluding sick units.

- (i) The State will prioritize the revival of such units to restore production and employment. District Industries Centres (DICs) will conduct surveys to identify and classify these units and formulate suitable revival strategies.
- (ii) A dedicated MSME Revival and Rehabilitation Fund will be set up to provide working capital support, defer loan repayments, offer interest subvention, and cover consultancy fees for revival planning. Asset re-allocation will be encouraged to optimize resource utilization.
- (iii) To prevent industrial sickness, DIC-led incubator centres will provide mentoring through retired bankers, along with market and technical support. These centres will submit quarterly reports for timely government intervention. Additionally, the State will support capacity building by reimbursing tuition fees for skill development programs. Detailed guidelines will be issued under the MSME Policy.

2.2.4 (J) MSME Policy

To strengthen Maharashtra's leadership in MSME development, the State is committed to fostering a supportive ecosystem with access to technology, R&D, skilled labour, credit, marketing, and dispute resolution. A dedicated MSME policy will be introduced to set the growth agenda and facilitate ease of doing business.

2.2.5 Service as an Industry & Priority Sectors

2.2.5 (A) Service Industry

The service sector is a segment of the economy focused on delivering intangible outputs that fulfill specific consumer or business needs. Unlike the primary and secondary sectors, which deal with physical goods, the service sector encompasses a wide range of activities such as finance, healthcare, education, hospitality, transportation, telecommunications, information technology, and entertainment. These services are characterized by their non-material nature and are essential to both economic productivity and quality of life.

The service sector, as defined by the World Bank, includes wholesale and retail trade, hospitality, transport, communications, finance, insurance, real estate, business services, and social services. These are classified under the UN's International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC) divisions 6–9 (Rev. 2), G–Q (Rev. 3), or G–U (Rev. 4). The Government of India, via MoSPI, uses the National Product Classification for Services Sector (NPCSS), 2010, aligned with the UN's CPC Version 2.0, ensuring international compatibility in data collection. The Asian Development Bank (ADB) identifies the sector as a key growth driver in Asia, contributing significantly to output and employment, though productivity remains below global benchmarks. In India, the service sector accounts for over 50% of Gross Value Added (GVA) and employs nearly one-third of the workforce.

The services sector has been the key driver of Maharashtra's economic growth, consistently achieving a historical growth rate of 10-12%. With its strong base in IT, financial services, real estate, entertainment and tourism, Maharashtra remains the leading services hub in India. To accelerate growth to 13-14%, the state will leverage synergies with the agriculture and manufacturing sectors, driving demand for financial services, logistics, and supply chain solutions. Targeted interventions will focus on expanding healthcare penetration, enhancing digital infrastructure, and fostering knowledge-based industries.

The state aims to incentivise 1000 high value adding Service Sector units and may increase the number based on the number of companies availing incentives in the first 2 years of the policy. The Service Sector is expected to bring in investments worth \$ 355 Bn over 5 years.

As per NITI Aayog's working paper on "Identifying Potential Service Sub-Sectors: Insights from GVA, Exports, and Employment Data" services are classified into 4 categories. Based on this classification and contextualised for Maharashtra, the following table categorises sub-service sectors into Accelerate (which contribute significantly to Maharashtra GSDP) and Transform (potential significant contributors to state GSDP)

Table 3: Service Sub sector

Sl. No	Category	Service sub sector
1.	Accelerate (Sustain global sectoral presence & enhance market growth)	Computer & Information Service: Focus on R&D, Innovation, Upskilling, Global Partnerships
2.		Professional, Scientific & Business Services: Focus on R&D, Consulting, Arbitration, Engineering, Design, Planning, Global Market Access
3.		Insurance & Pension Services: Focus on Digital Insurance, Customer-Centric Products
4.		Trade & Repair: Focus on E-commerce, Automation, Export Market Development
5.		Education: Focus on Online Education, International Expansion
6.		Financial Services: Focus on Fintech, Digital Services, Global Market Access

Table 3: Service Sub sector

Sl. No	Category	Service sub sector
7.	Transform (Boost productivity, innovation, and global reach)	Travel & Tourism: Focus on Premium Tourism, Wellness Tourism, Medical Tourism, Digital Platforms, Sustainability
8.		Health: Focus on Telemedicine, Health-Tech Innovation
9.		Personal, Cultural, Recreational Services: Focus Digital Content, Fitness
10.		Transport & Logistics: Focus on Smart Logistics, Infrastructure, Regional Expansion
11.		Audio Visual Related Services: Focus on Niche Content, Global Platforms, Localization
12.		Telecommunications: Focus on 5G, Smart Cities, Infrastructure, Export

Detailed classification of Sub-sectors is provided in Annexure II

In Maharashtra, the following Sectoral Policies have been published offering specific fiscal incentives to attract investments

- i. Fintech 2018
- ii. IT/ITeS Policy 2023
- iii. Tourism Policy 2024
- iv. Maharashtra Animation, Visual Effects, Gaming, and Comics-Extended Reality (AVGC-XR) Policy-2025 and
- v. Maharashtra Global Capability Centers (GCC) policy-2025

In this regard, the Department of Industries, Investment & Services may liaison with the departments concerned to create a roadmap for Investment Promotion activities and help attract big ticket investments to bolster sectoral growth.

To attract big ticket investments in service sector, for instance – Deep-tech, technology in Governance, Fintech, Consulting, Arbitration, Design, Education, Health, E-commerce etc., the Department of Industries, Investment & Services shall coordinate with the corresponding department to create a fiscal incentive framework and assist them in their investment promotion activity.

The Department of Industries, Investment & Services is the sole custodian for branding, investment promotion and handholding investors to help ground investments in the state.

2.2.5 (B) Priority Services Sectors

Government of India has identified 12 Champion Services Sectors for promoting their development and realizing their potential. Additionally, to strengthen Maharashtra' Services sector, the following 13 service sectors have been identified as Priority Services Sectors, aligned with the central government's mandate.

- 1) Information Technology & Information Technology Services (IT & ITeS)
- 2) Tourism and Hospitality Services
- 3) Medical Value Travel
- 4) Transport and Logistics Services
- 5) Accounting and Finance Services
- 6) Audio Visual Services
- 7) Legal Services
- 8) Communication Services
- 9) Construction and Related Engineering Services
- 10) Environmental Services
- 11) Financial Services

- 12) Education Services
- 13) Real Estate

As highlighted in Section 2.2.3 (C), the state has identified Frontier & Emerging Sectors. The following sub-sectors have been identified as Frontier & Emerging Sectors (Services) –

1. Quantum computing services
2. Edge computing and IoT integration services
3. Virtual and augmented reality tourism
4. Wellness and mental health retreats
5. Autonomous delivery and drone logistics
6. Hyperloop and high-speed rail services
7. Immersive content creation (AR/VR/XR)
8. IP management for digital assets and NFTs
9. Green certification and ESG compliance
10. Blockchain

The list may be amended from time to time depending on global economic conditions and priority of the state. Emerging and frontier technologies shall be accorded differentiated value-based incentives, determined by factors such as investment size, employment potential, strategic relevance, and the sector's significance to the State's economic priorities.

2.2.5 (C) Development of Service-Oriented Cities

To strengthen Maharashtra's leadership in knowledge-driven and high-value service industries, the State will develop specialized Service-Oriented Cities. These cities will function as sector-specific hubs, driving innovation, talent development, investments, research, and exports in their respective domains. Each city will be equipped with world-class infrastructure and a progressive policy framework to attract both domestic and global stakeholders.

a. Innovation & Start-up City

To position Maharashtra as a global leader in innovation and entrepreneurship, the State will establish a dedicated Innovation and Start-up Hub within the Pune Metropolitan Region or Navi Mumbai, covering approximately 100 acres. This hub will serve as a nucleus for start-ups, incubators, accelerators, R&D centres, and global tech enterprises working in frontier domains such as Artificial Intelligence, Blockchain, Biotechnology, Clean Energy, and Smart Manufacturing. The ecosystem will be supported by state-of-the-art infrastructure, including co-working spaces, innovation labs, and tech parks, and governed by a progressive regulatory framework offering stamp duty waivers, patent filing assistance, tax holidays, and single-window clearances. The initiative will be implemented by the Maharashtra State Innovation Society (MSInS) under the Skill Development and Entrepreneurship Department, fostering a vibrant, inclusive, and future-ready start-up economy.

b. Education City

The Education City will serve as a world-class knowledge and skilling hub, integrating universities, research institutions, edtech firms, and vocational centres to develop industry-aligned, future-ready talent. It will promote global academic collaborations, skill development programs, and cutting-edge research, thereby strengthening Maharashtra's human capital and making it a leading destination for education and learning.

c. Med-Tech City

Focused on healthcare innovation, the Med-Tech City will be a dedicated cluster for medical technology, biotechnology, and life sciences. It will support R&D, device manufacturing, clinical trials, and biotech startups, offering specialized infrastructure such as lab spaces, bio-incubators, and regulatory support.

The city will attract global partnerships and investments to position Maharashtra as a leader in med-tech solutions and life sciences.

d. Sports City

The Sports city will be an integrated hub for sports infrastructure, training academies, rehabilitation centres, and wellness facilities. Designed to host national and international events, it will promote athlete development, sports science, and wellness tourism. This city will play a pivotal role in nurturing sports talent and establishing Maharashtra as a premier destination for sports excellence and healthy living.

e. Media & Entertainment City

To boost Maharashtra's organic entertainment sector, the state will develop an integrated Media and Entertainment city including key sectors such as film, television, music, radio, music (audio & video production), publishing and online content as well as emerging areas such as streaming services, gaming, social media, digital advertising and event management. The ecosystem will also house production and live entertainment arenas to showcase talent and provide commercial opportunities to Maharashtra's entertainment talent.

2.2.5 (D) Accelerating growth and employment through GCC

GCCs critical hubs where multinational corporations centralize key business functions such as IT services, finance, R&D, and analytics. The state shall promote and encourage the establishment of GCCs through various financial incentives and infrastructure support to attract global investments. These integrated efforts will position the state as a preferred destination for GCCs, generating employment, driving technological advancements, and stimulating regional economic development.

2.2.5 (E) Central Business Districts (CBDs)

To drive economic diversification and unlock the potential of underutilized urban industrial land, the State will promote the development of Central Business Districts (CBDs) modelled on the success of Mumbai's Bandra-Kurla Complex (BKC). These CBDs will be equipped with state-of-the-art infrastructure and Smart City-level amenities, aimed at attracting investment in high-value service sectors such as Information Technology (IT), IT-enabled Services (ITES), financial services, fintech, research and development (R&D), logistics, and consulting. As global economies transition toward automation and services-led growth, these districts will offer future-ready environments for knowledge-intensive industries to flourish.

In line with this vision, the Government will also redevelop select manufacturing-focused industrial areas within urban centres into specialised service-oriented industrial hubs. These zones will be governed by Global Floor Space Index (FSI) norms, incentivized land-use policies, and industrial rate benefits for commercial activities. To ensure environmental sustainability, only Orange-category and above industries will be permitted to operate, thereby fostering low-impact, high-value ecosystems that strike a balance between growth, innovation, and urban liveability.

2.2.5 (F) Promotion of the Creative Economy

Maharashtra recognizes the Creative Economy as a key driver of innovation, cultural identity, and inclusive growth. To harness its potential, the State will promote sectors such as film, music, performing arts, digital content, animation, gaming, fashion, design, publishing, and crafts through dedicated policy interventions. Creative Economy Zones (CEZs) will be established in urban clusters and heritage towns to provide world-class infrastructure, co-working spaces, and access to global markets. The State will extend targeted incentives for intellectual property (IP) creation, export promotion, skilling, and public-private partnerships. Support will also be provided to start-ups and entrepreneurs in the creative space, alongside efforts to foster convergence with tourism, technology, and education sectors

2.2.5 (G) Promotion of Maharashtra as hub for shopping, lifestyle, and retail destination

Maharashtra will create Next-Gen Shopping Hubs and Retail Zones to position the state as India's leader in future-ready commerce. These hubs will integrate global brands, MSMEs, e-commerce, and logistics in a

single ecosystem. They will leverage existing nodes across the state and will be fueled by private sector investment to create experiential lifestyle destinations with culture, food, and entertainment as anchors. All hubs will follow green building norms, renewable energy, EV facilities, and smart infrastructure. Digital readiness will include 5G, phygital retail, AR/VR, and AI-driven analytics. Three key formats will be promoted: Mega Shopping Hubs, Smart Retail Zones, and Specialty Clusters. The state government will provide support in terms of subsidies for marquee projects that ensure the above aspects and integrate MSMEs, artisans, and FPOs with dedicated retail spaces for inclusivity.

2.2.5 (H) MMR as a service-based hub

The MMR region is the India's largest economic region and one of the largest urban agglomerations which contributes around 31.2% to Maharashtra's GSDP. Manufacturing and Logistics contributes 20% of MMR's GDP and services sector drives nearly 60% of MMR's GDP. As per the NITI Aayog report on MMR as Global Economic Hub under the Urban Growth Hubs Initiatives, it is estimated that the MMR region would aspire to become ₹25 Lakh crore (\$300 billion) GDP by 2030. To achieve the targets, the region needs to attract multinational investments focuses on financial services, fintech, health, education, media & entertainment, AVGC-XR, logistics etc. The state will conduct regular international roadshows in target markets (USA, EU, Singapore, UAE) to attract investments and position itself as a service hub through strategic branding campaigns and participation in global business forums.

MMR will be the Fintech and Data Centre Capital of India, offering regulatory support and infrastructure for global firms. The state will strengthen its AVGC-XR sector with production incentives, skill programs and production hubs. The World Audio-Visual and Entertainment Summit (WAVES) initiative will promote AVGC-XR growth through media marketplace, talent showcase, skill challenges and B2B meetings and conferences. The state will enhance destination branding and tourism.

2.2.5 (I) Services Promotion through Cluster Development

The state will promote a cluster-based development approach by incentivizing the establishment of Common Facility Centers, Design Studios, Testing & Certification Units, Skill Development Centers, Incubators, R&D Facilities, and Green Initiatives. This will promote economic growth and employment generation and position Maharashtra as a leading destination for investment, innovation, and excellence in service delivery. Focus on Service sector promotion will extend to all priority services sectors. The state will introduce new schemes and will also revise the existing ones to improve their effectiveness in promoting services-based cluster development in the state.

2.2.6 R&D and Innovation

Maharashtra aims to establish itself as a global innovation hub by supporting R&D, intellectual property (IP), and advanced technology development. Key initiatives include R&D centers, industry-academia collaborations, and financial incentives for technology adoption. By fostering innovation, the state expects to accelerate high-tech advancements, attract global research investments, and strengthen its industrial ecosystem.

2.2.6 (A) Development of Global Capability Centres (GCC) in Maharashtra

Maharashtra aims to position itself as a premier destination for Global Capability Centres (GCCs) (formerly known as Global In-house Centers or GICs) by leveraging its strong infrastructure, skilled workforce, and industry-friendly policies. GCCs now work like smaller versions of their parent companies, closely connected to main business teams and actively involved in research and digital innovation. The state will promote Mumbai and Pune as established GCC hubs and develop tier-2 and tier-3 cities such as Nashik, Chhatrapati Sambhaji Nagar, and Nagpur as emerging GCC destinations.

To attract high-value investments, Maharashtra will offer a comprehensive package of incentives, including payroll subsidies, tax rebates, R&D tax deductions, and capital investment incentives. Infrastructure support will encompass subsidized office space within tech parks, improved digital connectivity, and incentives for green-certified facilities.

To ensure talent availability, the state will provide skill development incentives, partner with institutions such as IIT Bombay and IIM Nagpur, and offer relocation support for specialized professionals. Maharashtra will also promote innovation hubs, sector-specific industry summits, and PPPs in areas such as AI, fintech, biotech, and healthcare. Special incentives will be extended to GCCs in data centers, fintech, and healthcare sectors.

To further enable the state to promote GCCs the state has come up with a separate tailored Policy for promotion of GCCs. Organizations availing benefits under this shall be encouraged to provide internship / apprenticeships to students of traditional as well as professional courses in non-agricultural universities and affiliated colleges in the state.

2.2.6 (B) Incubation, Accelerators, and Centers of Excellence (CoEs)

To strengthen entrepreneurial ecosystems, the state will establish sector-specific Incubators, Accelerators, and Centers of Excellence (CoEs) under a Public-Private Partnership (PPP) model. Centers of Excellence (CoEs) shall be established in proximity to industrial clusters to bridge skill gaps and align research and development with sectoral requirements. These CoEs will focus on advanced technologies such as Artificial Intelligence (AI), Internet of Things (IoT), robotics, and digital twin systems, in collaboration with industry bodies like NASSCOM, CII, FICCI, ASSOCHAM, global companies, and relevant academic institutions within the State. The state will also develop 100 incubators and accelerators, including M-Hub incubation centers with plug-and-play facilities, mentoring, and training for MSMEs and startups. Additionally, Innovation Challenges and hackathons will be organized to crowdsource innovative solutions and foster entrepreneurship in emerging sectors.

2.2.6 (C) Strengthening and Support for Intellectual Property Rights (IPR) & Patents

Intellectual Property Rights (IPR) and patents are critical components of the R&D ecosystem and essential for fostering innovation and industrial competitiveness. To promote R&D activities and protect intellectual assets, the state shall provide financial assistance for patent registration, international certifications, and related expenditures.

2.2.6 (D) Attracting Private Sector Investment in R&D

To strengthen Maharashtra's R&D ecosystem, the state shall implement policy measures to encourage private sector investment, bridging funding gaps and enhancing innovation-driven growth. Given the capital-intensive nature of R&D, incentivizing private participation will ensure sustained technological advancements and global competitiveness. Research and development projects undertaken by industry and private enterprises shall be encouraged to actively collaborate with traditional and professional universities and colleges to ensure knowledge exchange, skill development, and commercialization of research outcomes. In this regard, the Directorate of Technical Education and MITRA shall support the Industries, Investment & Services department in facilitating industry – academia connect.

2.2.6 (E) Driving Innovation through R&D Investment

Mega and Ultra Mega Industries availing incentives under the Maharashtra Industries, Investment and Services Policy 2025 shall mandatorily allocate at least 2% of their total Fixed Capital Investment (FCI) towards Research and Development (R&D). This will promote innovation, technology adoption, and product development across key sectors. The R&D investment may be used for setting up in-house research facilities, collaborating with academic institutions, or funding advanced technology initiatives, thereby strengthening Maharashtra's position as a hub for future-ready, knowledge-driven industries.

2.2.6 (F) Dedicated Emerging Tech Policies

The state will draft emerging tech policies to spur innovation and sustainable growth. Targeted frameworks for Artificial Intelligence (AI) and Animation, Visual Effects, Gaming, and Comics (AVGC) will foster cutting-edge digital content and smart solutions, while focused initiatives in Global Capability Centers (GCC) and robust R&D will underpin critical advancements in connectivity, cybersecurity, and interdisciplinary research. Concurrently, tailored biotech policies will accelerate breakthroughs in health and life sciences, positioning the region as a global leader in technological transformation. These strategic measures aim to

create a dynamic ecosystem that attracts investment, nurtures talent, and catalyzes cross-sector collaborations for a future-ready economy.

2.2.7 Excellence Awards

2.2.7 (A) EODB recognition Awards

The state will institute EODB recognition awards to honor businesses, government agencies and individuals for exemplary contributions to promoting a conducive business environment, streamlining administrative processes, and fostering transparency and efficiency in governance.

2.2.7 (B) MahaUdyog Awards

Industrial awards play a crucial role in promoting excellence, innovation, and sustainability across various sectors. The state government aims to incentivize best practices, improve productivity, and contribute to national economic growth by recognizing outstanding contributions in manufacturing, logistics, sustainability, technology, and entrepreneurship.

The categories of the awards will be as follows:

- Manufacturing Excellence Awards
- MSME and Startup Awards
- Sustainability and Green Industry Awards
- Logistics & Supply Chain Awards
- Technology & Innovation Awards
- Export Excellence Awards
- EoDB Excellence Awards
- Excellence Awards for District Industry Officers

These awards by the state government to the industry will serve as a key driver for industrial competitiveness and global positioning. A structured and well-promoted award ecosystem encourages continuous improvement, enhances industry-government collaboration, and contributes to national economic development.

2.2.7 (C) Udyog Ratna Awards

The Udyog Ratna Award is a prestigious recognition given to outstanding industrialists and entrepreneurs who have significantly contributed to the state's industrial growth and economic development. Maharashtra Government's first 'Udyog Ratna' the highest award, for outstanding work in the industry sector was presented to late veteran entrepreneur Padma Vibhushan Ratan Tata. CEO of Serum Institute of India Adar Poonawalla was given the 'Udyog Mitra' award. The 'Udyogini Award' for women entrepreneurs was given to Gauri Kirloskar, Director of the Kirloskar Group. The 'Outstanding Marathi Entrepreneur' award was given to Vilas Shinde, Managing Director of Sahyadri Farms.

Chapter 3: Objective 2

Sustainable Growth - Creating Job Rich Growth that is Balanced, Equitable & Sustainable

3.1 Employment & Inclusivity

3.1.1 Employment Support

With a goal of ~50 lakh new jobs by 2029-30, Maharashtra is prioritizing labor-intensive sectors, skill development programs, and entrepreneurship training. The state will strengthen vocational education, MSME-led employment, and women's workforce participation. These initiatives will drive economic prosperity, social inclusion, and balanced regional growth, ensuring widespread job creation across districts.

Creating employment opportunities and improving livelihoods are central objectives of Maharashtra's industrial policy. This pillar emphasizes the implementation of skill development programs, the promotion of labor-intensive industries, and support for job creation initiatives. By strengthening vocational training and fostering entrepreneurship, the state aims to drive economic prosperity and social development, ensuring balanced regional growth.

The state government is giving special emphasis to employment intensive sectors. The sectors are identified considering the strengths and inherent potential and prevailing ecosystem. To give further boost for optimizing the benefits of employment creation at grassroot level, the Industries, Investment & Services Policy 2025 has carved out special program and support.

The focus on employment centric sectors identified are:

- Textile and garments including technical textile
- Footwear and Leather Products
- Gems and Jewellery
- Furniture and handicrafts
- Food Processing and agro-based industries
- Minor mineral and forest-based activities
- Renewable energy production and manufacturing
- Circular economy activities and eco-friendly material manufacturing
- Electronics Assembling
- Logistics & Warehousing
- Service Sector

The state government proposes key interventions for employment generation and skill development in the state to boost Maharashtra's economy and improve livelihood of the state. The employment generation and skill development pillar focuses on promoting employment-based sectors, skill development programs and initiatives in job creations. Key Interventions proposed are as follows:

3.1.1 (A) Development of Service based clusters

As outlined in section 2.2.5.(I) above, the state shall develop service-based clusters to promote economic growth and employment generation and position Maharashtra as a leading destination for investment, innovation, and excellence in service delivery. Focus on Service sector promotion will extend to all priority services sectors.

3.1.1 (B) Employment Exchange Portal for Industry Linkages

The Government, through MIDC and the Skill Development Department, will develop a centralized Online Skilled Workforce Exchange Portal to bridge the skill gap and connect industries with certified manpower across Maharashtra. This real-time platform will integrate data from ITIs, polytechnics, and training agencies, enabling industries to access location-wise talent pools across key sectors. Key features will

include skill profiling, job matching, certification tracking, and industry feedback to ensure demand-driven skilling and efficient workforce deployment.

3.1.2 District as Business Centers

3.1.2 (A) Zilla Udyog Bhavan

The Government of Maharashtra is committed to fostering industrial development at the district level through the establishment of Zilla Udyog Bhavans. These Udyog Bhavans will serve as integrated centers providing comprehensive support and services to entrepreneurs and industrialists within each district. The initiative aims to streamline the process of obtaining necessary permits and approvals, offering modern facilities under one roof to accelerate industrial growth. In the first phase, key districts including Ratnagiri and Satara, have been selected for the development of these Udyog Bhavans, with project costs varying based on the scale of the facility (small, medium, or large).

3.1.2 (B) District Business Facilitation Centres

To enhance ease of doing business at the grassroots level and ensure seamless investor facilitation, the State will establish District Business Facilitation Centres (DBFCs), also referred to as Zila Udyog Seva Kendras (USKs), in every district. These Centres will serve as single-point interface platforms to assist investors and entrepreneurs with regulatory approvals, clearances, policy advisory, and access to government schemes and incentives. With a particular focus on Micro, Small and Medium Enterprises (MSMEs) as well as large-scale industries, the DBFCs will act as integrated facilitation nodes at the district level.

All services available through the MAITRI (Maharashtra Industry, Trade and Investment Facilitation) portal shall be made accessible through each DBFC/USK, ensuring last-mile service delivery and eliminating the need for investors to approach multiple departments. The Centres will operate under the leadership of the General Manager, District Industries Centre (DIC), and will be supported by a team of sector-specific experts to provide targeted guidance and mentorship. Approvals and services will be delivered within stipulated timelines, in alignment with the provisions of the Right to Services Act, thereby fostering a transparent, efficient, and investor-centric ecosystem at the district level.

3.1.2 (C) Emerging Districts

'Emerging Districts' are low-industrialized districts in Maharashtra with limited industrial presence but high growth potential. These districts have been identified based on its per capita income relative to the per capita income of India and Maharashtra as highlighted in Maharashtra Economic Survey 2024-25. In this regard, districts are classified as follows:

Zone 1: Districts with per capita income less than India (₹ 1,88,892): Nandurbar, Washim, Buldhana, Gadchiroli, Hingoli, Yavatmal, Parbhani, Beed, Jalna, Nanded, Jalgaon, Gondia

Zone 2: Districts with per capita income less than Maharashtra (₹ 2,78,681) but greater than India: Dhule, Dharashiv, Amravati, Latur, Bhandara, Akola, Chandrapur, Wardha, Ahilyanagar, Chhatrapati Sambhajinagar, Satara, Ratnagiri, Nashik, Solapur, Sangli

3.1.2 (D) District as a fulcrum of Development

The state shall focus on developing various initiatives to promote districts as a fulcrum of development by investment and export promotion, vendor development programmes, exhibitions and investor facilitation. The state will prioritize investments at the district level to facilitate the growth and expansion of MSMEs in the regional markets.

The state will develop a District Industrial Development Index (DIDI), to evaluate and rank districts based on their industrial performance and potential. This index will help identify high-potential districts, investment opportunities, and areas that require policy intervention. The key parameters will include Industrial Infrastructure, Investment Climate, Human Capital and Skill Development, Access of Finance, Industrial Output and Growth, Sustainability and Innovation, Logistics and Market Access. Implementing a

standardized DIDI in Maharashtra would provide a granular understanding of industrial strengths and challenges at the district level, facilitating balanced regional development and informed decision-making. The district administration shall prepare District Strategic Investment Plan, District Export Plan and District Industry Profile to tab the potential of industrial development lying in the districts. District wise Land Bank in MIDC and non-MIDC areas shall be maintained for industrial purposes.

3.1.2 (E) One District One Product

An important component of the *Make in Maharashtra* strategy is the integration of the *One District One Product (ODOP)* initiative into the State's broader industrial development framework. By identifying and nurturing district-specific products and capabilities, ODOP will enable the development of decentralized manufacturing ecosystems, enhance regional competitiveness, and promote inclusive economic development. This approach will also facilitate better branding, marketing, and export of unique local products, thus boosting the rural and semi-urban economy.

Geographical Indication (GI) Promotion: To enhance the scalability, sustainability, and competitiveness of Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs), the Government of Maharashtra shall introduce a comprehensive One District One Product (ODOP) and Geographical Indication (GI) promotion strategy along with an integrated incentive framework. The State has identified 72 ODOP products across its 36 districts with the objective of fostering district-specific industrial ecosystems rooted in agro-industrial and artisanal strengths. Only the ODOP products officially identified by the State for each district shall be eligible for policy support and incentives under this framework.

3.1.2 (F) Promotion of Handloom and Handicraft

The state boasts a rich heritage of handlooms and handicrafts. To sustain the rich heritage, the state aims to empower artisans, promote sustainable practices, enhance market access, provide financial support, and preserve cultural heritage. This would include artisan empowerment and skill development through training centers, design assistance, market linkages and market access and export promotion via online platforms, trade fairs, and global outreach.

3.1.3 Inclusivity Measures

3.1.3 (A) For Persons with Disabilities

To empower persons with disabilities and promote their active participation in Maharashtra's economic growth, the state will offer additional incentives to eligible enterprises. Disability shall be defined in accordance with the provisions of the Rights of Persons with Disabilities Act, 2016, as amended from time to time. Industrial units that have either 50% or more ownership/partnership/shareholding by persons with disabilities or employ 50% or more persons with disabilities will be eligible for additional incentives, over and above the standard policy benefits.

3.1.3 (B) Rural Entrepreneurship and Livelihood Development

The state will encourage rural entrepreneurship and livelihood by facilitating market linkage programs, buyer-seller meets, and trade fairs connecting rural producers, artisans, and farmers with urban markets, e-commerce platforms, and export channels, enabling them to access new markets and enhance their income opportunities.

The New Industries, Investment & Services Policy 2025 has special emphasis on revamping on Rural and Cottage based industries to explore the traditional art and craft, Handicraft and Handloom, Khadi, Bamboo art, Forest based activities, Minor Minerals, Coir, Secondary agro-based activities, Herbal and cosmetics etc. in coordination with the Maharashtra State Khadi and Village Industries Board and Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation.

The Maharashtra State Khadi and Village Industries Board (MSKVIB) was established to promote and develop khadi, along with various village industries across the state. The primary objective is to generate sustainable employment in rural areas by encouraging traditional and small-scale industries. While, the Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation (MSSIDC) acts a facilitator and service

provider, ensuring that small businesses have access to resources, markets, and infrastructure. Both MSKVIB and MSSIDC will play a crucial role in fostering rural entrepreneurship, generating employment opportunities, and supporting the sustainable growth of small and village industries in Maharashtra.

3.1.3 (C) Gadchiroli as an Emerging Steel City and Eastern Vidarbha as Steel Corridor

The Government of Maharashtra is strategically positioning Gadchiroli as a new epicenter for steel production by harnessing its rich iron ore deposits, particularly from the Surjagad region. To catalyze Mega and Ultra-Mega investments and reduce regional disparities, the State is developing dedicated steel industrial zones backed by robust multimodal connectivity, streamlined clearances, and targeted policy incentives such as capital subsidies, tax exemptions, and plug-and-play infrastructure. Special focus is being placed on integrating the local tribal population through skill development and employment opportunities. Coupled with export facilitation mechanisms and proactive global investor outreach, these measures aim to transform Gadchiroli into a sustainable, high-grade steel manufacturing hub, propelling inclusive and resilient industrial growth in the Vidarbha region.

In alignment with this vision, the Eastern Vidarbha belt is being developed as a Steel Corridor, leveraging the mineral-rich landscape and proximity to key logistics routes. This corridor is expected to serve as a backbone for Maharashtra's industrial resurgence in the Vidarbha region, enabling seamless movement of raw materials and finished goods. The strategic linkage between Gadchiroli's resource base and Chandrapur's industrial infrastructure is designed to attract anchor investors, foster downstream industries, and create a robust value chain in steel manufacturing.

3.2 Skilling & Sustainability

3.2.1 Up-skilling Labour Force

3.2.1 (A) Industry-Academia Connect

To enhance the quality and competitiveness of the state's workforce, the government will actively promote skill development by establishing dedicated skilling centers. These centers will be developed in partnership with industry leaders and academic institutions, ensuring alignment with current market demands and technological advancements. The initiative will focus on providing specialized training programs, fostering practical expertise, and bridging the gap between education and employment.

3.2.1 (B) Promotion of Skill University and In-situ Skill Development Centres

The State will promote a dedicated Skill University to align skilling with industry needs through modular, credit-based programs in high-growth sectors such as EVs, semiconductors, advanced manufacturing, and logistics etc. The university will adopt a dual education model, integrating classroom learning with on-site industrial training, and serve as a Centre of Excellence for curriculum design, certification, and skilling innovation.

The policy will promote active participation of industries in skill development through on-the-job training, In-situ Skill Development Centres. These centres will be supported through Maharashtra State Skill Development Society (MSSDS) and relevant schemes, with priority to high-employment sectors. Integration with ITIs, polytechnics, and the Skill University will be encouraged to ensure a robust talent pipeline.

3.2.1 (C) IGNITE Maharashtra

The State shall continue the implementation of the Industry and Government Networking for Inclusive Transformation and Empowerment (IGNITE Maharashtra) initiative, which serves as a platform for district-level awareness and capacity-building campaigns led by the Department of Industries, Investment & Services. These workshops facilitate engagement in key areas such as access to credit, logistics and exports, digital commerce, training, and packaging, branding, and quality enhancement. The State will further strengthen its institutional engagement with industry stakeholders and associations to foster meaningful collaboration, enhance awareness of government schemes and policies, promote policy adoption, and drive inclusive industrial development and economic growth across regions.

3.2.1 (D) Promotion of Local Skills

To support this industrial transformation, the State will implement a *demand-driven skilling framework* that aligns workforce capabilities with evolving industry needs. Sector-specific training modules, skill development centers, and apprenticeship programs will be rolled out in partnership with industry stakeholders. These initiatives will especially focus on high-growth and technology-intensive sectors such as electronics, automotive, green energy, and medical devices, thereby improving local employability and ensuring a steady pipeline of skilled manpower for Maharashtra's industries.

3.2.2 Sustainable & Circular Economy

The state aims to drive sustainable industrialization by promoting green manufacturing, renewable energy, and circular economy practices. The strategies encompass Circular Economy Parks, incentives for eco-friendly industries, and carbon neutrality initiatives. By reducing industrial waste, emissions, and energy consumption, Maharashtra expects to position itself as a leader in sustainable industrial practices while ensuring environmental resilience.

Maharashtra is committed to achieving Net Zero emissions by 2070, aligning with India's national target. An upcoming dedicated Circular Economy Policy will be published soon.

3.2.2 (A) Development of Green Parks

The state will encourage the development of Green Industrial Parks with shared resource facilities to promote sustainable manufacturing, minimize environmental impact, and enhance resource efficiency through renewable energy, water conservation, and pollution control measures. These parks will integrate green power, circular economy principles, and eco-friendly infrastructure, fostering industrial growth with a low-carbon footprint.

3.2.2 (B) Encourage R&D for development of alternative & cleaner technology

The state will promote and incentivize research and development by the companies working on alternative and cleaner technologies. It also includes promoting industry-academia collaboration, establishing dedicated R&D hubs, and facilitating access to funding for innovation in green manufacturing, waste to energy solutions, and resource efficient production methods. Special focus will be given to the development of bio-based materials, energy-efficiency processes, and advanced recycling technologies.

3.2.2 (C) Phase wise transition from fossil-fuel based to green energy

The state will promote industries for shifting/ migration from non-renewable to renewable energy sources. The Government of India has outlined clear timelines for the gradual adoption of renewable energy, starting with high-emission sectors. The transition strategy shall be supported through financial assistance, viability gap funding, and infrastructure support for integrating renewable energy into the production ecosystem. The government shall also facilitate access to carbon markets and green financing mechanisms to ensure a cost-effective and competitive shift towards sustainable energy use.

3.2.2 (D) Focus on Carbon-Intensive Industries to Reduce Emissions

The State will prioritize the reduction of CO₂ emissions from carbon-intensive sectors such as steel, cement, textiles, sugar, thermal power, fertilizers, distilleries, pharmaceuticals, and chemicals by promoting sustainable manufacturing practices.

To encourage and benchmark progress, the State will design and implement a comprehensive GHG Rating System for industries and industrial parks, ranging from 5-star to 1-star. High-emission sectors will be categorized using a colour-coded system (e.g., yellow and red categories) based on their carbon footprint and adherence to sustainable practices. The rating system will serve as a basis for evaluating industries' environmental performance and eligibility for fiscal incentives.

Additionally, the State will develop and operationalize a Carbon Credit and Accounting Framework, which will assess performance against key sustainability parameters such as water and energy consumption,

plantation efforts, CO₂ emissions, and third-party audited sustainability statements. Industries generating carbon credits through this system will be eligible for financial incentives under the Green Subsidy Program.

The Central Pollution Control Board (CPCB) has identified 17 categories of highly polluting industries that emit significant CO₂ during their manufacturing processes. The State will offer targeted incentives to these industries through a consolidated Green Subsidy Scheme, which includes financial assistance and reimbursements for adopting carbon-reduction technologies and sustainable practices.

Currently, the Maharashtra Pollution Control Board (MPCB) implements a five-star rating mechanism to evaluate industries based on environmental compliance. Building on this, MPCB will also develop a Carbon Emission and Renewable Energy Matrix to support the new GHG Rating System.

Proposed 5-Star GHG Rating System:

- **5-Star:** Industry is fully green and carbon-neutral
- **4-Star:** Industry has a very low carbon footprint
- **3-Star:** Industry is making good progress in reducing emissions
- **2-Star:** Industry meets basic environmental standards
- **1-Star:** Industry performs at the minimum environmental compliance level

3.2.2 (E) Support for Wastewater Treatment and Reuse

The policy aims to promote sustainable industrial practices by targeting 25% reuse of treated water, especially in mega and ultra-mega units. Industries in water-stressed areas and high water-consuming sectors will be encouraged to adopt Zero-Liquid Discharge (ZLD) or equivalent technologies. High water-consuming industries (e.g., textiles, chemicals, pharma) shall be required to reuse at least 50% of treated wastewater by 2030.

The State will promote cluster-based wastewater infrastructure through subsidized Public-Private Partnership (PPP) models, enabling the development and operation of Common Effluent Treatment Plants (CETPs) and pipeline networks to supply treated wastewater from municipal STPs/CETPs to industries. This initiative aims to support MSMEs, reduce freshwater dependency, and promote reuse by facilitating centralized treatment and distribution systems. Incentives such as capital subsidies, viability gap funding, expedited clearances, and integration with municipal infrastructure will be provided to encourage private sector participation.

3.2.2 (F) Promotion of Green Buildings

Industries obtaining green building certification from the Indian Green Building Council (IGBC), Green Rating for Integrated Habitat Assessment (GRIHA), or Leadership in Energy and Environmental Design (LEED) will be eligible for incentives including reimbursement of certification fees, interest subvention on loans for green infrastructure, additional Floor Space Index (FSI), and property tax rebates. Early adopter MSMEs will receive full reimbursement of certification fees, and outstanding green industrial projects will be recognized through State-level awards.

3.2.2 (G) Carbon Credit Accounting and Management Framework

To drive decarbonization and enhance global competitiveness, the State will promote active industry participation in international carbon markets. Industries will be encouraged to adopt globally recognized standards such as the Verified Carbon Standard (VCS) by Verra, the Gold Standard for the Global Goals, and the Clean Development Mechanism (CDM) under the Kyoto Protocol.

While the State will not directly undertake carbon accounting, it will facilitate access to accredited Monitoring, Reporting, and Verification (MRV) agencies, support capacity-building initiatives, and incentivize emission-reduction projects that generate verifiable carbon credits. Industries adopting sustainable practices that lead to the creation of certified carbon credits will be eligible for performance-linked incentives.

Additionally, select industrial parks may be supported in formulating and implementing carbon-neutral strategies to attract green investments. All relevant data on verified carbon credits generated, MRV agency certifications, and industry participation will be regularly reflected on the online portal of the Department of Industries, Investment & Services to ensure transparency, track progress, and enable data-driven policymaking.

3.2.2 (H) Driving Sustainable Innovation through Startups

To foster green industrialization, the Skill, Employment, Entrepreneurship and Innovation Department, supported by Industries, Investment & Services department, shall promote startups engaged in clean technologies, sustainable manufacturing, energy efficiency, waste-to-value, and circular economy solutions. The Maharashtra Startup, Entrepreneurship & Innovation Policy 2025 incentivizes start-ups to adopt sustainable technologies and practices. The policy provides provisions to include sustainability and care for the environment in both curriculum and operations, highlighting how important it is to create eco-friendly solutions. Support mechanisms will include a dedicated Green Innovation Fund, seed capital assistance, subsidized incubation in green tech parks, and access to government testbeds for pilot projects. The government shall promote grassroots and rural innovation that uses local knowledge and resources to develop sustainable solutions for rural challenges. Startups will benefit from fast-track regulatory clearances, patent support, and marketing assistance, along with preferential access to public procurement for green-certified products. The State will also facilitate collaborations with academic and research institutions to accelerate innovation and commercialization.

3.2.2 (I) Promotion of circular economy

Maharashtra aims to adopt a circular economy through the 6R principles—Reduce, Recover, Recycle, Repair, Redesign, and Remanufacture—to cut waste, boost resource efficiency, and promote sustainable development. An upcoming dedicated Circular Economy Policy will enhance waste management, foster industrial symbiosis, and support green growth, job creation, and environmental sustainability. The policy shall have provisions for developing Circular Economy Parks as hubs for recycling, resource recovery, and renewable energy. These parks will process waste from sectors like EVs, scrap metal, plastics, rubber, construction, textiles, and paper.

3.2.2 (J) Promoting Fly Ash-Based Industries and Green Projects under Decentralized Energy Infrastructure

To advance sustainable and circular industrial development, the State is committed to promoting the industrial utilization of fly ash and by-products generated from off-grid, biomass, and waste-to-energy-based power generation units. In alignment with Government Resolution No. Development-2025/C.R. 537/Energy-4 dated December 13, 2016, and Mahagenco's Ash Policy 2025, the State aims to achieve 100% fly ash utilization and foster decentralized, resource-efficient green industrial ecosystems.

The State will encourage the development of fly ash-based industrial clusters in proximity to these energy generation centres, offering plug-and-play infrastructure and streamlined land allotment facilitated by the Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC). Areas rich in cenospheres—located near thermal power plants, biomass power plants, and industrial boilers—will be earmarked for fly ash-based industries involved in the manufacturing of bricks, blocks, tiles, insulation materials, and other eco-friendly construction products.

Chapter 4: Objective 3

Enhanced Competitiveness – Boosting Capital Efficiency to drive meaningful change

4.1 Fiscal Incentives

4.1.1 Fiscal Incentives by Enterprise Size (Manufacturing)

4.1.1 (A) Fiscal Incentives for MSMEs

MSMEs shall be construed as per their definition in the Micro, Small and Medium Enterprises Development Act, 2006. (MSMED Act, 2006) and as per notification published vide GoI's extraordinary gazette dated 21st March 2025.

- Micro Enterprise – A micro enterprise, where the investment in Plant and Machinery or Equipment does not exceed ₹ 2.5 crores
- Small Enterprise – A small enterprise, where the investment in Plant and Machinery or Equipment is ₹ 2.5 crores to ₹ 25 crores
- Medium Enterprise – A medium enterprise, where the investment in Plant and Machinery or Equipment is ₹ 25 crores to ₹ 125 crores

Industrial Units satisfying the minimum threshold limits of Fixed Capital Investment prescribed in the following table shall be eligible for incentives as an MSME.

Table 4: Eligibility Criteria for MSME

Taluka / Area Classification	Maximum Permissible Fixed Capital Investment (INR crore)	Maximum Ceiling as % of FCI	Incentive period in years
A	Rs. 125 Crores.	30%	5
B		40%	7
C		50%	7
D		60%	10
D+		70%	10
Vidarbha, Marathwada, Ratnagiri, Sindhudurg, Jalgaon & Dhule		80%	10
No Industry Districts, Naxalism Affected Areas* and Aspirational Districts**		100%	10
<p>* Naxalism affected areas as per Government Resolution No NAX -1220 / P.C.253/V.Sha.1B Dated 27.6.2025 or as may be amended by the Government</p> <p>** Aspirational Districts - Dharashiv, Gadchiroli, Washim and Nandurbar</p>			

- **Industrial Promotion Subsidy** - Eligible MSME (as per Table 4) shall be offered Investment Promotion Subsidy (IPS) on 100 % of Gross SGST payable by the unit on the first sale of eligible product(s) billed and delivered within Maharashtra.
- **Capital Subsidy** - The capital subsidy shall be applicable for the thrust sectors under the following category:
 - Export Oriented Units with minimum 50% of annual turnover of exports

OR

- ii. Circular Economy Projects with minimum 50% of domestic/local raw material should be recycled material (Required Recycled Content Certification to show compliance with global standards such as ISO 14021 and EN 15343)

OR

- iii. Units fully owned by Women Entrepreneurs/ SC/ST / persons with disability employing 50% women

For Units in Group D, D+, and below, 100% Cost of Land, Building & Machinery will be considered for Capital Subsidy.

For Units in group C, 80% Cost of Machinery will be considered for Capital Subsidy and for Units in Group A & B, 50% Cost of Machinery will be considered for Capital Subsidy.

The upper limit shall be ₹ 25 crore or 20% whichever is less, with an annual cap of ₹ 5 cr per year, to be disbursed in equal installments over the incentive period. If any unit fails to meet any of the above conditions in any year of the incentive period, it shall not be eligible for the capital subsidy for that year, and the benefit will not be carried forward to the next year.

- **Interest Subsidy** - Up to 5% per annum will be offered to the eligible MSME units, subject to the unit contributing minimum 5% of the payable interest rate per annum. The annual subsidy cap shall be ₹1 crore for MSME Units.
- **Stamp Duty Exemption** - 100% stamp duty exemption for new and expansion units in Group C, D, D+, below classification. Group A & B units shall be eligible for 50% waiver on first lease / conveyance deed for the purpose of acquisition of land or for term loan purposes.
- **Power Tariff Subsidy** - Eligible new units in Group D, D+ and below shall receive a power tariff subsidy of ₹ 1 per unit for three years, capped at ₹1 crore
- **Exemption from Electricity Duty** - Eligible and new MSME units in Group C, D, D+, and below areas shall be exempt from electricity duty for tenure equivalent to incentive period. In Group A and B, this exemption will apply only to EOUs with 50% export turnover (DGFT certified), and units fully owned by women, SC/ST, or persons with disabilities, and employing 50% workforce from the said group for tenure equivalent to incentive period.

Necessary notification under the provisions of the Electricity Duty Act 1958 will be issued separately by the Energy Department, Government of Maharashtra.

- **Employment Linked Subsidy** - To encourage direct job creation in Maharashtra, an Employment-Linked Subsidy is proposed. This incentive will be based on the number of direct jobs generated per ₹1 crore of investment. Units will be eligible for EPF reimbursement for a period of 5 years, subject to a maximum subsidy of ₹5 crore per unit, applicable across Group D, D+ and below. Eligibility and subsidy rates will be determined by the Employment Factor, defined as the number of direct jobs created per ₹1 crore of investment:
 - **Employment Factor above 20 jobs per ₹1 crore investment:** Group D, D+ and below: 50% reimbursement of the employer's EPF contribution for 5 years
- **Production Linked Incentive (PLI)** - The production linked incentive will be eligible to the following units that are not covered under the Industrial Promotion Subsidy (SGST):
 - o For 100% Export Oriented Units (EOUs),
 - o EOUs with more than 50% exports

Applicable incentive for 100% EOUs will be 1.5% of incremental turnover and the incentive for EOUs with more than 50% exports, will be 1% of incremental turnover for a period of 5 years. The maximum incentive can be up to 10% of FCI in the incentive period. MSME units could receive maximum ₹ 1 crore annually of applicable incentives.

- **Performance Linked additional Incentives for MSMEs** - The following incentives shall be admissible to the Eligible MSMEs to promote performance, quality competitiveness, Zero Defect Zero Effect (ZED scheme), Research & Development, technology up-gradation, water & energy conservation, cleaner production measures, credit rating, certification and patent assistance:
 - Technology Upgradation Assistance** - 50% subsidy only on additional capital equipment acquired for Technology Up-gradation, subject to a maximum of INR 25 lakh, the benefit of which will be distributed across 5 years.
 - Incentive for Energy and Water Audit** - 50% of cost of water audit subject to maximum ₹ 1 Lakh/unit and 50% of cost of energy audit subject to maximum of ₹ 2 lakhs
 - Incentive for Energy Efficiency** - 50% of the cost of additional capital equipment for improving energy efficiency, subject to maximum of ₹ 5 lakhs
 - Incentive for Credit Rating** - Incentives for Credit Rating of MSMEs, 50% of the cost of carrying out Credit Rating by Small Industries Development Bank of India/ Government accredited Credit Rating Agency, subject to maximum of ₹ 1 lakh.
 - Reimbursement of Listing Expenses** - Reimbursement of 50% of SME Stock Exchange listing expenses, subject to a maximum of ₹ 5 lakhs or actual CA-certified listing expenses, whichever is less.
 - Incentive for setting up Quality, Testing and Certification Laboratories** – The State will provide grant-in-aid of up to 50% of the capital cost of establishing Testing and Quality Certification Laboratories (excluding land), limited to ₹5 crore per laboratory, for the first 12 laboratories set up during the policy period.
 - Incentives for Quality Certification** - To encourage quality upgradation among MSMEs, a subsidy of 75% on certification costs will be provided—up to ₹1 lakh for GMP and Hallmark certifications, and up to ₹2 lakh for patents and Geographical Indication (GI) registrations. Standalone R&D projects obtaining national or international certifications shall be eligible for a subsidy of 50% of the total cost incurred for obtaining the certification. The subsidy amount shall be certified by a Chartered Accountant and will be limited to ₹5 crore for the investment period.
 - Reimbursement of Patent Cost** - To promote research, innovation and sustainable industrial practices, Government of Maharashtra will offer the reimbursement to eligible units established during the policy period. IPR support subject to a maximum ₹ 2 Lakh for domestic and ₹10 Lakhs for international for expenses incurred on patent, copyright, trademark and GI registration for the policy period.
 - Reimbursement of ZED scheme certification:** MSMEs registered with the UDYAM portal shall be eligible for a reimbursement of 50 % of the certification fees upto ₹ 50,000, for obtaining ZED certification under the Zero Defect-Zero Effect (ZED) scheme.
- **One Time Grant for Scaling up MSMEs** - To encourage MSMEs to scale up and enhance their competitiveness, the Government of Maharashtra will provide a one-time growth incentive. Eligible enterprises that achieve pre-defined investment and turnover thresholds will receive a financial grant to support technology upgrades, capacity expansion, and market integration. This incentive shall be applicable to the first 25,000 eligible units.

Micro to Small Enterprises	50% of the additional investment or ₹ 5 lakhs, whichever is less
Small to Medium Enterprises	50% of the additional investment or ₹ 10 lakhs, whichever is less
Medium to LSI	50% of the additional investment or ₹ 25 lakhs, whichever is less

- **Special category Incentives** – Eligible MSME units in Maharashtra shall receive an additional incentive of 10% of Fixed Capital Investment (FCI) in plant and machinery, subject to a cumulative cap of 120% of FCI, under any one of the following categories:

- i. Units fully owned by Women Entrepreneurs, SC/ST Entrepreneurs, or Persons with Disabilities, employing a minimum of 50% of their total workforce from women, SC/ST individuals, or persons with disabilities.

OR

- ii. Units located in D, D+ and below and Emerging Districts.

OR

- iii. Units operating in Priority Sectors and creating minimum 10 direct employment per 1 crore of investment.

- **Export Incentives** – Eligible MSME units shall be incentivized as per provisions mentioned in State Export Promotion Policy 2023.

4.1.1 (B) Fiscal Incentives for Large Scale Industries (LSI) and Special Large-Scale Industries

LSI: Units with eligible fixed capital investment exceeding Medium Enterprises (₹125 Crores) but falling short of the minimum investment threshold prescribed for classification as Special LSI in Table 5 shall be categorized as Large Scale Industries (LSI) and will be eligible for incentives provided to MSME under the upcoming MSME policy of Maharashtra.

Special LSI: Industrial Units satisfying the minimum threshold limits of Fixed Capital Investment (FCI) OR Direct Employment as given in table below shall be classified as Special Large-Scale Industries (LSI).

Table 5 – Eligibility Criteria for Special LSI

Taluka / Area Classification	Qualifying Capital Minimum Investment (INR Crore)	Minimum Direct Employment (number of people)	Maximum Ceiling of basket as % of FCI	Incentive period in years
A & B	750	1000	40%	7
C	500	750	50%	7
D	350	500	60%	7
D+	250	200	80%	7
Vidarbha, Marathwada, Ratnagiri, Sindhudurg, Jalgaon & Dhule	200	150	90%	9
No Industry Districts, Naxalism Affected Areas* and Aspirational Districts**	150	125	100%	9
* Naxalism affected areas as per Government Resolution No NAX -1220 / P.C.253/V.Sha.1B Dated 27.6.2025 or as may be amended by the Government				
** Aspirational Districts - Dharashiv, Gadchiroli, Washim and Nandurbar				

The incentives mentioned below are for Special LSI units.

- **Industrial Promotion Subsidy** - Eligible Special LSI (as per Table 5) shall be offered Investment Promotion Subsidy (IPS) on 100 % of Gross SGST payable by the unit on the first sale of eligible product(s) billed and delivered within Maharashtra.

- **Stamp Duty Exemption** - 100% stamp duty exemption for new and expansion units in Group C, D, D+, below districts. Group A & B units shall be eligible for 50% waiver on first lease / conveyance deed for the purpose of acquisition of land or for term loan purposes.
- **Power Tariff Subsidy** - Eligible new units in Group D, D+ and below shall receive a power tariff subsidy of ₹1 per unit for three years, capped at ₹1.5 crore
- **Electricity Duty Exemption** - Eligible and new Special LSI units in Group C, D, D+, and below areas shall be exempt from electricity duty for tenure equivalent to incentive period. In Group A and B, this exemption will apply only to EOUs with 50% export turnover (DGFT certified), and units fully owned by women, SC/ST, or persons with disabilities, and employing 50% workforce from the said group for a period of 7 years.
- **Employment Linked Subsidy** - To encourage direct job creation in Maharashtra, an Employment-Linked Subsidy is proposed. This incentive will be based on the number of direct jobs generated per ₹1 crore of investment. Units will be eligible for EPF reimbursement for a period of 5 years, subject to a maximum subsidy of ₹10 crore per year per unit, applicable across Group D, D+ and below. Eligibility and subsidy rates will be determined by the Employment Factor, defined as the number of direct jobs created per ₹1 crore of investment:
 - **Employment Factor above 20 direct jobs per ₹1 crore investment:** Group D, D+ and below: 50% reimbursement of the employer's EPF contribution for 5 years

Note: The total fiscal incentives granted by different departments or agencies of the State Government shall remain within the maximum permissible limit as a percentage of Fixed Capital Investment defined by the State Government.

4.1.1 (C) Fiscal Incentives for Mega Projects and Ultra Mega Projects

Industrial Units satisfying the minimum threshold limits of Fixed Capital Investment OR Direct Employment prescribed in the following table shall be classified as Mega Projects / Ultra Mega Projects

Table 6 – Eligibility Criteria for Mega and Ultra-Mega Units

Type of Unit	Taluka/ Area Classification	Mega Units		Ultra - Mega Units	
		Minimum Qualifying Fixed Capital Investment (INR Crore)	Minimum Direct Employment (Number of people)	Minimum Qualifying Fixed Capital Investment (INR Crore)	Minimum Direct Employment (Number of people)
Mega and Ultra-mega Industrial Units	A & B	1500	2000	4000	4000
	C	1000	1500	3000	3000
	D	750	1000	1500	2000
	D+	500	750	1250	1500
	Vidarbha, Marathwada, Ratnagiri, Sindhudurg, Jalgaon & Dhule	350	500	1000	1000
	No Industry Districts, Naxalism Affected Areas and Aspirational Districts	200	350	750	750

* Naxalism affected areas as per Government Resolution No NAX -1220 / C.R.253/ViSha.1B, Dated 27.6.2025 or as may be amended by the Government.

** Aspirational Districts - Dharashiv, Gadchiroli, Washim and Nandurbar

Provided that:

- a. For Mega and Ultra-Mega projects qualifying based on employment criteria, it is mandatory to sustain the required level of direct employment on the company's payroll throughout the year. Failure to meet this employment threshold at any time during the year will result in the Industrial Promotion Subsidy being withheld for that year.
- b. The stipulated minimum direct employment, as outlined in the preceding table, must be achieved within 3 years from the commencement of commercial operations.
- c. Investments made in Captive Power Plants will not be considered while evaluating eligibility for classification as a Mega or Ultra-Mega Project.
- d. Investments made by 100% Captive Process Vendors (CPVs) or 100% Subsidiary Company, located in the same taluka may be included as part of the eligible Fixed Capital Investment (FCI). However, such CPV investments will not be considered when assessing whether a project qualifies as a Mega or Ultra-Mega Project.

Notes :

- o The minimum investment requirement (also known as the investment threshold) for eligibility under this scheme may be reviewed and modified by the High-Power Committee, depending on specific circumstances or strategic considerations.
- o Mega & Ultra Mega Projects will be provided with customized incentives. The Cabinet Sub-Committee under the chairmanship of the Chief Minister of Maharashtra will have the powers to sanction customized package of incentives for Mega & Ultra Mega Projects. The committee can offer special / extra incentives for strategic Mega & Ultra Mega Projects, on a case-to-case basis on the recommendation of High-Power Committee.
- o Employment-based Mega Projects cannot be converted into FCI-based Mega Projects. Such projects are required to maintain the specified employment numbers, as per the qualification criteria, throughout the incentive period. Additionally, projects availing incentives from the State government under Package Scheme of Incentives will have to provide employment to local persons as stipulated by the State Government (vide Government Resolution, No. ELP-2008/C.R.93/Ind-6, dated 17th November 2008 on General Local Employment Mandate). Failing to do so will result in a reduction in the incentives offered.
- o Apart from Package Scheme of Incentives Micro, Small, Medium, Large, Mega and Ultra-Mega Units are given incentives/ concessions by other administrative departments of State Government (e.g. Spinning Mills). The financial refunds / incentives to an industrial unit from all sources put together shall be admissible within the limit of 100% of Fixed Capital Investment (barring exceptions).
- o MIDC and MITL land allotment for Mega, Ultra Mega, and Priority Sector projects shall be done on a priority basis. There will be no priority charges or road width charges levied by MIDC.
- o A company may consolidate investments across up to three locations within Group D, D+, or below, provided each location accounts for at least 40% of the total Fixed Capital Investment (FCI). The aggregated investment will determine eligibility under Special Large Industries, Mega, or Ultra-Mega categories as per Tables 5 and 6, subject to all investments being in the same sector.
- o For the purpose of calculating subsidies related to Plant and Machinery or Equipment, only 20% of the Fixed Capital Investment (FCI) shall be considered. If Plant and Machinery or Equipment costs exceed 20% FCI for a particular unit, then the additional percentage will not be considered for subsidies under Plant and Machinery or Equipment. This is for all unit sizes regardless of its classification.

4.1.1 (D) Incentives for Anchor Vendor Connect

The Anchor-Vendor Incentive is designed to strengthen linkages between large anchor industries and their vendor ecosystems, including MSMEs and suppliers. 100% Captive vendors associated with Mega and Ultra-Mega units will be eligible for incentives similar to those extended to the anchor units (excluding Capital and Land Cost Subsidy), subject to the approval of the Cabinet Sub-Committee.

4.1.1 (E) Incentives for Import Substitution

The state aims to enhance industrial self-sufficiency and reduce dependence on imports by promoting import substitution through targeted incentives and policy support. The State Level Committee will assess and certify import substitute products based on HSN (Harmonized System of Nomenclature - a standardized system developed by the World Customs Organization (WCO) to classify goods in international trade) code classification, local manufacturing eligibility, alignment with state thrust sectors, and import trends from other countries to identify critical substitutes and determine incentive eligibility.

To encourage investment in import substitution, eligible units will receive the following fiscal incentives:

- **Enhanced Financial Support:** Eligible units in Maharashtra shall receive an additional incentive of 10% of Fixed Capital Investment (FCI) in plant and machinery.
- **Technology and R&D Incentives:** Up to 20% reimbursement of R&D and technology transfer costs, including expenses incurred for designing, prototyping, and registration of intellectual property such as patents, copyrights, trademarks, and geographical indications (GI), to strengthen domestic technical know-how. This support will be provided up to a maximum of ₹10 crore.

4.1.2 Fiscal Incentives for Service Sector Units

The state aims to create more than ~35 lakh new services jobs during the policy period. To incentivize services companies in priority sectors, new Service Sector units creating the minimum direct jobs, as shown in the table below, will be eligible for incentives:

Table 7 – Eligibility Criteria for Service Sector Units

Taluka / Areas Classification	MSME (Minimum Employment)	Large (Minimum Employment)	Mega (Minimum Employment)	Ultra-Mega (Minimum Employment)
A & B	350	750	1500	3000
C	250	500	1000	2000
D	150	350	750	1500
D+	125	200	500	1000
Vidarbha, Marathwada, Ratnagiri, Sindhudurg, Jalgaon & Dhule	100	150	350	400
No Industry Districts, Naxalism Affected Areas and Aspirational Districts	50	125	250	350
* Naxalism affected areas as per Government Resolution No NAX -1220 / P.C.253/V.Sha.1B Dated 27.6.2025 or as may be amended by the Government. ** Aspirational Districts - Dharashiv, Gadchiroli, Washim and Nandurbar				

Provided that:

- To avail incentives, Service Sector units shall be required to maintain the qualifying direct employment (on the roll and in premises of the eligible Unit) throughout the year and a minimum 80% of such employees should be local persons (as per Government Resolution No. ELP-2008/C.No.93/Ind-6 dated 17th November 2008 on General Local Employment Mandate)
- Minimum Direct Employment prescribed should be created within a period of 2 years from the date of commencement of services offered.

4.1.2 (A) EPF Reimbursement

- The State Government will reimburse 50% of the employer's EPF contribution for jobs paying over ₹50,000/month for 5 years in Group D, D+ and below, with a cap of ₹10 crore per unit for the first 500 eligible units.
- The State Government will reimburse 50% of the employer's EPF contribution for 5 years—on salaries above ₹75,000/month in Group C, and above ₹1 lakh/month in Groups A & B—with a cap of ₹10 crore per unit for the first 500 eligible units. Additional subsidies shall be provided to incentivize Local Employment, Women and Persons with Disabilities (PWD).

4.1.2 (B) Rental Lease Subsidy

The Department of Industries, Investment & Services has taken cognizance of the differential rental lease rates in different parts of Maharashtra. Accordingly, the quantum of incentives has been calibrated in proportion to the prevailing lease rates across regions. The State Government shall subsidize rental lease as follows:

- Up to 50% or ₹1 Crore, whichever is lower, to eligible units. Applicable only to the first 20 units for each district within 5 years in Group D, D+ and below areas.
- Up to 50% or ₹10 Crore, whichever is lower, to eligible units. Applicable only to the first 20 units for each district within 5 years in Group C.
- Up to 50% or ₹20 Crore, whichever is lower, to eligible units. Applicable only to the first 20 units for each district within 5 years in Group A & B.

4.1.2 (C) Stamp Duty Exemption

100% stamp duty exemption for new and eligible service sector units in Group C, D, D+, below districts. Group A & B units shall be eligible for 50% waiver on first lease / conveyance deed. This incentive is only applicable to Mega and Ultra-Mega units.

4.1.2 (D) Electricity Duty Exemption

New and Eligible service sector units in Group C, D, D+, and below areas shall be exempt from electricity duty for 5 years. Group A & B units shall be eligible for electricity duty exemption for 3 years.

4.1.2 (E) Skilling Subsidy

The Department of Industries, Investment & Services shall facilitate industry-academia-skilling center tie ups. The private sector is encouraged to participate in preparing course structure and introduce curriculum to upskill labour force in leading academic institutions, ITIs, as well as Training Centers notified under National Skill Development Corporation (NSDC). The state government shall provide financial assistance to a maximum 100 employees per unit. This incentive is only applicable to Mega and Ultra-Mega units.

- 50% of training cost or ₹2 Crore, whichever is lower to first 20 eligible units within 5 years in Group D, D+ and below areas
- 50% of training cost or ₹1 Crore, whichever is lower to first 20 eligible units within 5 years in Group C and Group A & B.

4.1.2 (F) R&D and Innovation Subsidy

A ₹1000 crore R&D Fund will be set up, with ₹300 crore reserved for service sector R&D. Eligible units can receive up to 50% of their R&D costs, capped at ₹10 crore, across 10 equal installments with a minimum R&D investment threshold of 2% of total annual turnover. Eligibility is limited to service sector R&D units recognized by Department of Scientific and Industrial Research (DSIR). This incentive is only applicable to Mega and Ultra-Mega units.

4.1.2 (G) Special Subsidies to Fortune-500 and Billion Dollar Companies

- For 12 emerging districts in Zone I, where the per capita income is lower than the national average, the State Government may offer land at a highly subsidized rate of ₹1 per acre. This benefit is limited to one unit per district and up to a maximum of 50 acres.
- To qualify, companies must be part of recognized global lists such as Fortune 500, Forbes Global 2000, FT Global 500, or ET-500, or have a market capitalization of minimum one billion USD. Additionally, the project must create at least 1,000 direct jobs and contribute to regional development, skill enhancement, and hold strategic importance for the state
- Zone 1 districts as per the Economic Survey of Maharashtra 2024 include Nandurbar, Washim, Buldhana, Gadchiroli, Hingoli, Yavatmal, Parbhani, Beed, Jalna, Nanded, Jalgaon, Gondia
- Investments within remote talukas (wherein difference from the average Per Capita Income of Zone 1 is larger) will attract more incentives as compared to district capital and industrial developed taluka

4.1.2 (H) Incentivizing Service Sector in Tier- 2 cities

Service companies shall be incentivized to set-up in Tier 2 cities due to significantly lower operational costs, including rent, utilities, and talent acquisition as compared to Tier 1 metros, which enhances profitability and scalability. Additionally, these cities offer access to a growing pool of skilled graduates and improved infrastructure, making them ideal for IT, BPO, and back-office operations.

To promote IT/BPO/KPO services in Tier-2 cities, additional incentives shall be provided to Mega and Ultra-Mega up to a maximum cap of 120% of FCI subject to approval by High Power Committee and Cabinet Sub-Committee. Infrastructure development shall be prioritized in Tier-2 cities across Maharashtra.

Based on performance, a review will be conducted after one year, following which the Cabinet Sub-Committee based on the recommendation of High Power Committee, will take a decision on eligibility and incentives.

4.1.3 Additional Incentives (Applicable for Manufacturing & Service Sector Units)

4.1.3 (A) Incentivizing Industrial Growth in Emerging Districts

Special incentives will be extended to industrial units setting up operations, either a new unit or an expansion unit, in Zone 1 and 2 covering 27 districts.

Zone 1: Districts with per capita income less than India (₹ 1,88,892): Nandurbar, Washim, Buldhana, Gadchiroli, Hingoli, Yavatmal, Parbhani, Beed, Jalna, Nanded, Jalgaon, Gondia

Zone 2: Districts with per capita income less than Maharashtra (₹ 2,78,681) but greater than India: Dhule, Dharashiv, Amravati, Latur, Bhandara, Akola, Chandrapur, Wardha, Ahilyanagar, Chhatrapati Sambhajinagar, Satara, Ratnagiri, Nashik, Solapur, Sangli

- The policy aims to establish 25 new projects per district to promote holistic industrial development in the state.
- The minimum fixed capital investment (FCI) to avail the benefits is ₹500 crore and 500 employment
- Units meeting the eligibility criteria will be entitled to additional incentives - 25% of Fixed Capital Investment (FCI) in Zone 1 and up to 15% in Zone 2.
For example: A manufacturing unit invests ₹600 crore in Fixed Capital and employs 700 people, thereby meeting the eligibility criteria. If this unit is located in Zone 1, it will receive an additional incentives equal to 25% of its FCI, amounting to ₹150 crore. In contrast, if the same unit is situated in Zone-2, the additional incentive will be up to 15% of FCI, which comes to ₹90 crore.
- Investments within remote talukas (wherein difference from the average Per Capita Income of Zone 1 is larger) will attract more incentives as compared to district capital and industrial developed taluka
- These investments are expected to drive regional transformation by generating employment, strengthening local supply chains, and spurring infrastructure development. Such units will receive

priority facilitation, including fast-track approvals and dedicated support through the single-window system.

4.1.3 (B) Incentives for Strengthening All Workforce Cohorts

The initiative aims to bridge the skill gap, promote employment generation, and position Maharashtra as a preferred investment destination by ensuring the availability of industry-ready talent.

(i) Overarching Schemes

- **Chief Minister’s Yuva Karya Prashikshan Yojana (CMYKPY) and EDTP** - The state aims to strengthen skill development and entrepreneurship through initiatives like the Chief Minister’s Yuva Karya Prashikshan Yojana (CMYKPY), which offers performance-based incentives of up to ₹10,000 per candidate for six to eleven months (depending on the course) to industries hiring local talent (www.cmykpy.mahaswayam.gov.in), and a revamped Entrepreneurship Development Training Program (EDTP), which will provide enhanced stipends, up to ₹10,000, for both residential and non-residential training under the 'Catch Them Young' approach.
- **Maharashtra Apprenticeship Promotion Scheme (MAPS)** - The state shall offer stipend reimbursement of up to 50% of apprenticeship costs capped at ₹5,000 per apprentice per month up to 3 years for industries that participate in structured on-the-job training.
- **Skill-Linked Incentive Schemes (SLIS)**: State will introduce a performance-based incentive for industries for skilling and employing the local population. An incentive of ₹ 20,000 per candidate up to maximum 20% of their total workforce capacity will be given. The state will encourage upskilling, reskilling by the companies, industry associations in coordination with the skill development department.
- **The PM Viksit Bharat Rozgar Yojana**: formerly known as the Employment Linked Incentive (ELI) Scheme, is a Government of India initiative to promote formal job creation through Employees' Provident Fund Organisation (EPFO). Under this scheme, employees earning up to ₹1 lakh per month can receive up to ₹15,000 in two instalments after completing 6 and 12 months of continuous employment. Employers hiring 2 to 5 new workers are eligible for monthly incentives ranging from ₹1,000 to ₹3,000 per employee for up to 2 years, with manufacturing sector benefits extended to 4 years. The scheme applies to jobs created between August 1, 2025 and July 31, 2027.

(ii) Women Empowerment Initiatives

To foster a supportive environment for women entrepreneurs in Maharashtra, enhancing their participation in the state's economic growth through comprehensive support, financial aid, training, and access to resources, Maharashtra's Special Policy for Women Entrepreneurs is strengthened as detailed out below.

Table 8: Additional Incentives for Women Entrepreneurs

Classification	Women Ownership/ Partnership/ Share Capital	Minimum Women Employees in Company	Additional Incentives (In addition to eligible incentives)
Vidarbha, Marathwada, No- Industry District(s), Aspirational Districts and Naxalism affected area	100%	100%	20%
Group D, D+	100%	50%	10%
	50%	100%	
Group C	50%	50%	5%

Units have to meet Ownership and Employee criteria to qualify.

(iii) For Scheduled Castes (SC)/ Scheduled Tribes (ST)

The state aims to empower the SC/ST classes of the society by enhancing their participation in the state’s economic growth by strengthening and providing additional incentives as detailed below.

Table 9: Additional Incentives for SC / ST

Classification	SC/ST Ownership/ Partnership/ Share Capital	Minimum SC/ST Employees in Company	Additional Incentives (In addition to eligible incentives)
Vidarbha, Marathwada, No-Industry District(s), Aspirational Districts and Naxalism affected area	100%	100%	20%
Group D, D+	100%	50%	10%
	50%	100%	
Group C	50%	50%	5%

Units have to meet Ownership and Employee criteria to qualify.

Note: Any particular unit can avail benefits from either of the above 2 options and not both.

(iv) Incentives for ODOP

Eligible ODOP units are enterprises engaged in the production or processing of products officially designated under the One District One Product (ODOP) initiative by the Government of Maharashtra for their respective districts. Eligible ODOP units in Maharashtra shall receive an additional incentive of 10% of Fixed Capital Investment (FCI) in plant and machinery, subject to a cumulative cap of 120% of FCI.

4.1.3 (C) Incentives for Sustainability & Excellence

(i) Green Incentives

Green Incentives are financial incentives provided to support industries in adopting environmentally sustainable technologies and practices in their manufacturing processes.

- Mega and Ultra Mega projects are eligible for a reimbursement of 25% of the technology cost, up to ₹10 crore whichever is less, for adopting green technology in the manufacturing process.
- National Manufacturing Policy-2011 defines green technology in terms of *Technologies that reduce negative environmental impacts through significant energy efficiency improvements, the sustainable use of resources, or environmental protection activities.*
- A separate checklist and relevant modalities will be issued by the Department of Industries, Investment & Services.

(ii) Fiscal Incentives for Wastewater Treatment and Reuse

To promote sustainable water management and circular economy in industry, the State will offer fiscal incentives for wastewater treatment and reuse infrastructure:

- **Capital Assistance:** A capital subsidy of up to 25% of the capital cost will be provided for setting up Effluent Treatment Plants (ETPs), Common Effluent Treatment Plants (CETPs), and Sewage Treatment Plants (STPs) in MIDC areas, industrial estates/parks, and cooperatives. The assistance will be capped at ₹5 crore or 25% of the capital investment, whichever is lower, and will be subject to the condition that the applicant unit reuses a minimum of 25% of the industrial water consumed.
- **Incentive for Zero Liquid Discharge (ZLD):** An additional 25% capital subsidy will be provided to industries adopting ZLD technologies, to encourage water conservation and minimize environmental impact.
- **Incentives for Green-Certified Industries:** Industries with valid green certifications and utilizing recycled water will be given priority in land allotment and offered up to 10% additional FSI.

- **Tertiary Treated Water Reuse:** Tertiary-treated water will be provided free of cost for a period of 3 years to industries committed to its reuse.

Note: An eligible unit can avail cumulative incentives up to 120% of FCI subject to approval of Cabinet Sub-committee based on recommendation by High-Power Committee.

(iii) Participation in Events

The State will actively promote and facilitate recognized industry associations for participation in national and international industry summits, workshops, exhibitions, and networking events. These platforms will enable knowledge sharing, foster strategic collaborations, and strengthen linkages between global and domestic enterprises. To encourage wider participation, the State will offer reimbursement of up to 30% of eligible expenses—such as participation fees, registration charges, and promotional materials—capped at ₹5 lakh for domestic events and ₹10 lakh for international events per unit.

4.2 Boosting Access to Finance

4.2.1 For Government Institutions

4.2.1 (A) Critical Industrial Infrastructure Fund

- The Critical Industrial Infrastructure Fund under the Maharashtra Industries, Investment and Services Policy 2025 is a strategic initiative aimed at bridging the infrastructure gaps for industries located in both MIDC and non-MIDC industrial areas (MIDC will oversee the fund), particularly benefiting MSMEs, industrial estates/parks, and sectoral clusters
- This initiative aims to integrate all existing industrial areas and upcoming industrial areas such as the Defence corridor which identified 3 critical corridors including
 - Corridor 1 – Pune, Ahilyanagar & Chhatrapati Sambhaji Nagar
 - Corridor 2 – Nagpur, Wardha, Amravati & Saoner
 - Corridor 3 – Nashik & Dhule
- The fund shall be utilized to further develop infrastructure along Delhi-Mumbai Industrial Corridor, Bangalore-Mumbai Economic Corridor, Delhi-Nagpur Economic Corridor
- The Pharma City being developed by MIDC will utilize funding support from the Critical Industrial Infrastructure Fund (CIIF)
- In MIDC zones, the fund will specifically target last mile connectivity infrastructure required for movement of goods and services and outside of the MIDC notified area.
- The fund shall also support the development of the Gadchiroli-Chandrapur Steel Corridor and the Green Corridor at Butibori.
- While industries within MIDC zones receive essential infrastructure such as roads, electricity and water supply by MIDC, those located in the non-MIDC areas often struggle with inadequate facilities, impacting productivity & growth. To address these challenges, the Maharashtra government shall allocate a ₹5000 crore corpus under this fund to provide necessary infrastructure like road connectivity, dedicated power supply, water resources, sewage treatment plants, effluent treatment plants, and last-mile connectivity Multilateral agencies such as ADB, JICA etc. will be engaged to mobilize funding for the establishment of this fund in Maharashtra.
- To ensure effective implementation, the Critical Industrial Infrastructure fund will be managed through a structured financial assistance mechanism, where the government shall contribute 50 – 100% of project costs depending on the type of infrastructure and location. The implementing agencies including PWD, MIDC, MSEDCL, MSETCL, Railways and regional development authorities etc. will oversee infrastructure planning, fund utilization and execution. The cooperative industrial estates/parks, private industrial estates / parks, logistic hubs / parks and specialised sectoral parks etc. shall be eligible for financial support from this fund. In view of this, necessary revisions shall be made in the existing scheme for creation and development of Industrial infrastructure

4.2.1 (B) Viability Gap Fund (VGF) for Industrial Infrastructure Projects

To catalyse industrial infrastructure development in Aspirational Districts and No-Industry districts, in regions such as Nandurbar, Washim, Dharashiv, Hingoli, and Gadchiroli, the Government of Maharashtra will introduce a Viability Gap Funding (VGF) scheme. This initiative will provide financial support of up to 30% of the total project cost for eligible projects such as industrial parks, cluster-based developments, logistics and warehousing hubs, renewable energy and green hydrogen projects, and industrial water and power supply infrastructure. The scheme will prioritize Public-Private Partnership (PPP) models, particularly Hybrid Annuity Model (HAM) and Build-Operate-Transfer (BOT) frameworks. Disbursement will follow a milestone-based approach—starting from financial closure and extending to indicators such as employment generation, output capacity, and Environmental, Social, and Governance (ESG) compliance.

The VGF framework will align with the Government of India's scheme to enable seamless co-funding. A State Financial Task Force, chaired by the Additional Chief Secretary/ Principal Secretary/Secretary, Industries Government of Maharashtra, will oversee implementation. Financial access and performance monitoring will be facilitated in partnership with institutions such as the Small Industries Development Bank of India (SIDBI), National Bank for Agriculture and Rural Development (NABARD), Bank of Maharashtra (BoM), Maharashtra Gramin Bank (MGB), and Maharashtra Cooperative Development Corporation Ltd. (MCDC).

4.2.2 For Enterprises

4.2.2 (A) Dedicated Research & Development Fund

The Government of Maharashtra shall establish a Dedicated R&D Fund to foster an innovation-driven industrial ecosystem and promote future technologies. The state aims to be the R&D capital of India and currently spends 0.2-0.3% of GSDP for R&D spending in Sunrise Sectors. The state plans to increase this spending to 0.8% of GSDP in FY 2029-30, to 1.5% of GSDP in FY 2035-36 and finally to 2.5% of GSDP in FY 2047-48. To this end, a corpus of ₹1000 crore shall be earmarked exclusively for R&D initiatives. Of the total quantum, ₹700 crore will be earmarked for Manufacturing Sector Units and remaining ₹300 crore will be allocated for Service Sector units. Each eligible manufacturing unit shall be entitled to ₹30 crore or 50% of total R&D expenditure, whichever is lower, across 10 equal installments with a minimum R&D investment threshold of 2% of total annual turnover. The fund shall be non-lapsable and utilized to strengthen Maharashtra's position as a hub for industrial research and technological advancements. The Government shall encourage other departments to allocate dedicated R&D funds in the Maharashtra State Budget to ensure sustainable innovation-led industrial growth.

4.2.2 (B) Strengthening Access to Finance for MSMEs in Maharashtra

To enhance credit access, ease working capital challenges, and promote financial inclusion among **Micro, Small and Medium Enterprises (MSMEs)**, the Government of Maharashtra will implement a multi-pronged strategy to strengthen banking and financial linkages across the state.

- (i) **Credit Guarantee Fund Trust for Micro and Small Enterprises (CGTMSE):** The state will collaborate with the CGTMSE to enable collateral-free loans, particularly for women entrepreneurs, Scheduled Caste/Scheduled Tribe (SC/ST)-led enterprises, and units in emerging districts in Zone 1. A ₹200 crore budgetary provision will be allocated to enhance guarantee coverage up to 85%, with an additional 10% state-backed coverage, disbursed in tranches based on Non-Performing Asset (NPA) levels, ensuring risk-mitigation without burdening Micro & Small Enterprises.
- (ii) **Strengthening Digital and Equity Financing:** To enhance liquidity and access to capital for MSMEs, Maharashtra will promote adoption of the Trade Receivables Discounting System (TReDS) through partnerships with platforms like RXIL, M1xchange, and Invoicemart, alongside training, awareness campaigns, and integration with government procurement systems. All state departments, PSUs, and corporates with turnover above ₹100 crore shall be onboarded on TReDS. Delayed payments above ₹5 lakh shall be routed via TReDS. Penalties shall apply for delays beyond 45 days. MSMEs shall receive 0.25% subvention on discounting charges.

Additionally, the state will leverage BSE-SME and NSE-SME platforms to facilitate equity financing, offering technical assistance, financial literacy programs, and listing fee reimbursements to MSME, as

per its MoU with BSE and NSE signed in February 2024. Investor outreach and networking initiatives will also be undertaken to strengthen the SME capital market ecosystem.

- (iii) To resolve payment delays and strengthen legal recourse, the **Micro & Small Enterprise Facilitation Council (MSEFC)** will be expanded in high-volume districts including Mumbai, Thane, Pune, and Nagpur.
- (iv) **Enhancing Chief Minister Employment Generation Program (CMEGP)**: Increase financial assistance limits in the CMEGP scheme for projects costing ₹50 lakh to ₹1 crore for manufacturing and from ₹20 lakh to ₹50 lakh for services.
- (v) Strengthening **Maharashtra State Industrial Cluster Development Programme (MSI-CDP)**: The state will increase the fiscal assistance limit under MSICDP scheme for Common Facility Centers (CFCs) from ₹10 Cr to ₹20 Cr.
- (vi) **Integration with RAMP Program**: Maharashtra will align with the Raising and Accelerating MSME Performance (RAMP) program to enhance market access, credit availability, institutional support, governance, and Centre-State partnerships while addressing delayed payments and promoting green MSMEs. With a 10-year roadmap, the state aims to develop sustainable and globally competitive MSMEs. To support this initiative, state shall provide matching grants alongside the Central Government's funding for RAMP implementation.

4.2.2 (C) Productivity & Modernisation Enhancement Fund (PEF)

A Productivity & Modernisation Enhancement Fund (PEF) for Thrust Sectors shall be established in partnership with MITRA, SICOM, MSSIDC, KVIB, MSFC, Multi-lateral agencies and banks to provide working capital for industries requiring frequent retooling due to non-standardized production. The fund shall focus on MSMEs, who otherwise lack capital to alter and modernize their production assembly line. This will ensure MSMEs are competitive, dynamic and proactive to changes affecting the domestic and global economy. The fund shall be managed by a reputable bank which shall be selected through a transparent bid process.

4.2.2 (D) Funding for Start-ups

The State shall provide seed funding to support early-stage startups in Maharashtra, with grants awarded through a competitive selection process that prioritizes innovative and scalable business ideas. To foster innovation and entrepreneurship among students enrolled in traditional and professional courses, the State shall organize an annual State-Level Hackathon. Awards and recognition shall be conferred upon the top ten innovative ideas or startups identified through this initiative. In addition, startups will be supported in expanding to new markets through export promotion programs, trade facilitation initiatives, and market development schemes. Eligible startup units will benefit from the provisions of the Maharashtra Startup, Entrepreneurship & Innovation Policy, 2025.

Annexure

Annexure I: Classification of Talukas / Areas

1. Konkan Division

District	Group A	Group B	Group C	Group D	Group D+
Greater Mumbai	Greater Mumbai				
Thane	Thane Kalyan Ulhasnagar Ambarnath Bhivandi @	Murbad	Bhivandi \$ Shahapur		
Palghar	Vasai Palghar	Dahanu			Jawhar Mokhada Talasari Wada Vikramgad
Raigad	Alibag @ Uran Panvel Karjat @ Khalapur Pen Roha	Alibag \$ Sudhagad	Karjat \$ Mahad Mangaon Murud	Shrivardhan	Poladpur Mhasala Tala
Ratnagiri			Ratnagiri Chiplun	Khed	Guhagar Dapoli Lanja Mandangad Rajapur Sangameshwar
Sindhudurg				Vengurla	Kankavli Kudal Sawantwadi Malvan Deogad Vaibhavwadi Doda Marg

Classification of MMR / Outside MMR as on 1st April, 2019 and shall be valid for 2019 Policy Period

@: Within Mumbai Metropolitan Region (MMR), \$:Outside MMR

2. Pune Division

District	Group A	Group B	Group C	Group D	Group D+
Pune	Pune City Maval Haveli @ Bhor @ Daund @ Shirur @ Khed @ Mulshi @ Purandar @ Velhe @		Shirur \$ Daund \$ Bhor \$ Khed \$ Indapur Baramati Purandar\$	Ambegaon Junnar	Velhe\$
Solapur				Solapur (North) Pandharpur Malshiras	Barshi Akkalkot Solapur (South) Mohol Mangalwedha Sangola Karmala Madha
Satara				Satara Khandala Koregaon Phaltan Khatav Karad Mahabaleshwar	Wai Man Patan Jaoli
Sangli				Miraj	Tasgaon Khanapur Atapadi Jat Kavathe Mahankal Walwa Shirala Kadegaon Palus
Kolhapur				Karveer Panhala Hatkanangale Shirol	Kagal Gadhinglaj Chandgad Ajra Bhudargad Radhanagari Bavada Shahuwadi

Classification of PMR / Outside PMR as on 1st April, 2019 and shall be valid for 2019 Policy Period and will be valid for the Maharashtra Industries, Investment and Services Policy-2025 period.

@ : Within Pune Metropolitan Region (PMR), \$: Outside PMR

3. Nashik Division

District	Group A	Group B	Group C	Group D	Group D+
Nashik		Nashik	Niphad Sinnar	Dindori Yeola Igatpuri	Peth Surgana Kalwan Baglan Chandwad Nandgaon Trimbakeshwar Deola Malegaon
Ahilyanagar				Nagar Rahuri Shrirampur Newasa Karjat Shrigonda Akole Sangamner Kopergaon Rahata	Shevgaon Pathardi Jamkhed Parner
Dhule				Dhule	Sakri Shirpur Shindkheda
Nandurbar					Nandurbar Nawapur Shahada Taloda Akrani Akkalkuva
Jalgaon					Jalgaon Yawal Chalisgaon Amalner Dharangaon Chopada Raver Muktainagar Bhusawal Jamner Pachora Bhadgaon Parola Erاندول Bodwad

4. Chhatrapati Sambhajinagar Division

District	Group A	Group B	Group C	Group D	Group D+
Chhatrapati Sambhajinagar				Chhatrapati Sambhajinagar	Khuldabad Kannad Soegaon Sillod Paithan Gangapur Vaijapur Phulambri
Jalna					Jalna Ambad Jafferabad Partur Bhokardan Badnapur Ghangsavangi Mantha
Beed					Beed Georai Majalgaon Ambejogai Kaij Patoda Ashti Dharur Parli Wadavani Shirur Kasar
Dharashiv					Dharashiv Kalamb Omerga Tuljapur Paranda Bhum Washi Lohara
Parbhani					Parbhani Jintur

District	Group A	Group B	Group C	Group D	Group D+
					Selu Gangakhed Pathri Palam Purna Manawat Sonpeth
Hingoli	NO INDUSTRY DISTRICT				
Latur					Latur Ahmedpur Udgir Nilanga Ausa Chakur Devani Shirur- Anantpal Jalkot Renapur
Nanded					Nanded Bhokar Hadgaon Kinwat Biloli Deglur Mukhed Kandhar Loha Mudkhed Ardhapur Naigaon Dharmabad Himayatnagar Umari Mahur

5. Amravati Division

District	Group A	Group B	Group C	Group D	Group D+
Amravati					Amravati Achalpur Bhatkuli Nandgaon Khandeshwar Chandur Bazar Morshi Warud Chandur Rly. Teosa Daryapur Anjangaon Surji Chikhaldara Dharni Dhamangaon Rly.
Akola					Akola Barshitakli Akot Telhara Balapur Patur Murtijapur
Washim					Washim Malegaon Risod Manglurpir Manora Karanja
Buldhana					Buldhana Chikhali Shegaon DeulgaonRaja Malkapur Motala Nandura Jalgaon Jamod Sangrampur Khamgaon Mehkar Sindakhed-Raja Lonar

District	Group A	Group B	Group C	Group D	Group D+
Yavatmal					Yavatmal Babhulgaon Kalamb Kelapur Ralegaon Ghatanji Wani Maregaon Pusad Mahagaon Umardhed Darwaha Ner Digras Arni Zari-Jamni

6. Nagpur Division

District	Group A	Group B	Group C	Group D	Group D+
Nagpur				Nagpur City	Nagpur (R) Kamptee Hingana Katol Narkhed Savner Kalmeshwar Ramtek Parseoni Mauda Umred Bhiwapur Kuhi
Bhandara					Bhandara Pauni Tumsar Mohadi Sakoli Lakhandur Lakhani

District	Group A	Group B	Group C	Group D	Group D+
Gondia					Gondia Goregaon Tirora Arjuni-Morgaon Deori Sadakarjuni Amgaon Salekasa
Wardha					Wardha Deoli Seloo Arvi Karanja Ashti Hinganghat Samudrapur
Chandrapur					Chandrapur Gondpimpri Mul Warora Chimur Bhadravati Brahmapuri Sindewahi Nagbhid Rajura Korpana Sawali Pombhurna Ballarpur Jiwati
Gadchiroli	NO INDUSTRY DISTRICT				

Annexure II: Service Sector Classification

(NITI Aayog Working Paper - Identifying Potential Service Sub-Sectors: Insights from GVA, Exports, and Employment Data)

Sl. No	Category	Description
1.	Computer & Information Service	It includes resident/non-resident transactions related to hardware consultancy, software implementation, information services (data processing, data base, news agency), and maintenance and repair of computers and related equipment.
2.	Professional, Scientific & Business Services (including R&D)	Research and development services involve basic and applied research, experimental development, and commercial research across various fields, including the sale of patents. Professional and management consulting services cover legal, accounting, consulting, advertising, and market research, while manufacturing services include processing and assembly on goods owned by others for a fee.
3.	Insurance & Pension Services	Insurance and pension services cover life and non-life insurance, annuities, reinsurance, freight insurance, pensions, standardized guarantees, and related auxiliary services.
4.	Trade & Repair Services	Includes: (a) architectural, engineering, and other technical services; (b) waste treatment and depollution, agricultural, and mining services; (c) operating leasing services; (d) trade-related services; and (e) other business services SB Maintenance and repair services, not included elsewhere, cover repair work by residents on non-resident-owned goods and vice versa, performed either on-site or elsewhere. This includes repairs on ships, aircraft, and other transport equipment, but excludes construction related maintenance and repairs, which fall under construction.
5.	Education Services	Educational services (e.g., fees received for correspondence courses offered to non-resident by Indian institutions)
6.	Financial Services	Financial services include intermediary and auxiliary services provided by banks and financial institutions, such as deposit taking, lending, financial advisory, asset management, credit rating, and payment clearing, excluding insurance and pension services.
7.	Travel & Tourism Services	Travel services cover goods and services acquired from an economy by traveler's during visit of less than a year in the economy. Tourism services include services provided by travel agencies, and hospitality services. This subsumes Medical and Wellness Tourism.

Sl. No	Category	Description
8.	Health Services	Health Service (Receipts on account of services provided by Indian hospitals, doctors, nurses, paramedical and similar services etc. rendered remotely or on-site)
9	Personal, Cultural, Recreational Services	Personal, cultural & Recreational services i) Entertainment services ii) Museums, library, and archival services iii) Recreation and sporting activity services vi) Other Personal, Cultural & Recreational services
10.	Transport & Logistics Services	Transport services cover the movement of people and goods via various modes, including sea, air, rail, road, internal waterways, pipelines, space transport, and electricity transmission. It includes both passenger and freight services.
11.	Audio Visual Related Services	Audiovisual and related services consist of services and fees related to the production of motion pictures (on film, videotape, disk, or transmitted electronically, etc.), radio and television programs (live or on tape), and musical recordings
12.	Telecommunications Services	Telecommunications services include the transmission of sound, images, data, and information via various mediums, including mobile, internet, and broadcast services, excluding installation and database services.

Annexure III: 36 Sector Skill Councils mentioned under NSDC

As per NSDC

1. Aerospace and Aviation Sector Skill Council
2. Agriculture Skill Council of India
3. Apparel Made-ups & Home furnishing Sector Skill Council
4. Automotive Skills Development Council
5. Beauty & Wellness Sector Skill Council
6. BFSI Sector Skill Council Of India
7. Capital Goods Skill Council
8. Construction Skill Development Council of India
9. Domestic Workers Sector Skill Council
10. Electronics Sector Skills Council of India
11. Food Industry Capacity & Skill Initiative
12. Furniture & Fittings Skill Council
13. Gem & Jewellery Skill council of India
14. Handicrafts and Carpet Sector Skill Council
15. Healthcare Sector Skill Council
16. Hydrocarbon Sector Skill Council
17. Indian Iron and Steel Sector Skill Council
18. Infrastructure Equipment Skill Council
19. Instrumentation Automation Surveillance & Communication Sector Skill Council
20. IT-ITeS Sector Skill Council
21. Leather Sector Skill Council
22. Life Sciences Sector Skill Development Council
23. Logistics Sector Skill Council
24. Management & Entrepreneurship and Professional Skills Council (MEPSC)
25. Media & Entertainment Skill Council
26. Power Sector Skill Council
27. Retailers Association's Skill Council of India
28. Rubber, Chemical & Petrochemical Skill Development Council
29. Skill Council for Green Jobs
30. Skill Council For Mining Sector
31. Skill Council For Persons with Disability
32. Sports, Physical Education, Fitness & Leisure Skills Council
33. Telecom Sector Skill Council
34. Textile Sector Skill Council
35. Tourism and Hospitality Skill Council
36. Water Management & Plumbing Skill Council

Annexure IV: List of Abbreviations

BRAP	Business Reforms Action Plan
CETP	Common Effluent Treatment Plant
CFC	Common Facilities Centre
CGTMSE	Credit Guarantee Fund Trust for Micro and Small Enterprises
CMEGP	Chief Minister Employment Generation Programme
DCPR	Development Control and Promotion Regulations
EDTP	Entrepreneurial Development Training Program
EFC	Export Facilitation Cell
EoDB	Ease of Doing Business
EPI	Export Preparedness Index framework published by NITI Aayog
FCI	Fixed Capital Investment
FDI	Foreign Direct Investment
GDP	Gross Domestic Product
GI	Geographical Indication
GoI	Government of India
GoM	Government of Maharashtra
MAITRI	Maharashtra Industry, Trade & Investment Facilitation Cell
MIDC	Maharashtra Industrial Development Corporation
MLI	Member Lending Institutions
MMR	Mumbai Metropolitan region
MoMSME	Ministry of Micro, Small and Medium Enterprises
MSE	Micro and Small Enterprises
MSEFCs	Micro and Small Enterprises Facilitation Council
MSI-CDP	Maharashtra State Industrial Cluster Development Programme
MSKVIB	Maharashtra State Khadi and Village Industries Board
MSME	Micro, Small and Medium Enterprises
MSMED	Micro, Small, and Medium Enterprises Development (MSMED) Act of 2006
MSSDS	Maharashtra State Skill Development Society
MSSIDC	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation
NSDC	National Skill Development Corporation
ODOP	One District One Product
ONDC	Open Network for Digital Commerce
PCI	Per-Capita Income
PMR	Pune Metropolitan region
PPP	Public-Private Partnership
PSI	Package Scheme of Incentives, 2019
R&D	Research & Development
SCP	Special Component Plan
SICOM	State Industrial and Investment Corporation of Maharashtra
SIDBI	Small Industries Development Bank of India
SLBC	State Level Bankers Committee
SLC	State Level Committee
SOP	Standard Operating Procedures
SSC	Sector Skill Councils

